

Пласт — наша гордість і мрія,
Любій Отчизні — наш труд,
Буйний в нім порив, надія,
В Пласті росте новий люд.

*Славному
100-річчю
Пласту —*

СКОБ!

2012
АЛЬМАНАХ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2012

РІЧНИК 101-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Нью-Джерзі

W

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2012

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – Президент Українського Народного Союзу
Рома Гадзевич – Головний редактор „The Ukrainian Weekly”
і „Свободи”

Редактор Альманаху-2012 – Петро Часто
Обкладинка – Степана Слущького

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

www.svoboda-news.com

Printed in United States of America

СІЧЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	Н	ПЕРЕД ПРОСВІЧЕННЯМ Наймен. Хр., Вас. Вел.	Гл. 4 Єв. 7	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ	Гл. 4 Єв. 7
2	20	П	Сильвестра Папи, свт., Юліяна, мч.		Ігнатія Богоносця, свт.	
3	21	В	Малахії, прор.		Юліяни, мч.	
4	22	С	Собор 70 Апостолів		Анастасії, вмч.	
5	23	Ч	Навечір'я Богоявління		10 мучеників у Криті	
6	24	П	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ		Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	
7	25	С	Собор Івана Христителя		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
8	26	Н	ПО ПРОСВІЧЕННІ Юрія, Омеляна, пр.	Гл. 5 Єв. 8	ПО РІЗДВІ Собор Пресв. Богор.	Гл. 5 Єв. 8
9	27	П	Полієвкта, мч.		Стефана, первомученика	
10	28	В	Григорія Нис., Дометіяна, пр.		Мучеників у Нікомидії	
11	29	С	+ Теодосія Вел., пр.		Дітей убитих у Вифлеємі	
12	30	Ч	Татіяни, мч.		Анасії, мч., Зотика, пр.	
13	31	П	Єрмила і Стратоніка, мч.		Меланії Римлянки, пр.	
14	1	С	Отців із Синаю, прмч.		Наймен. Хр., Вас. Вел.	
15	2	Н	31 п. ЗІСЛАННЯ Павла і Івана, пр.	Гл. 6 Єв. 9	ПЕРЕД ПРОСВІЧЕННЯМ	Гл. 6 Єв. 9
16	3	П	Поклін кайданам ап. Петра		Сильвестра Папи, свт.	
17	4	В	+ Антонія Вел., пр.		Малахії, прор.	
18	5	С	Атанасія і Кирила, свт.		Собор 70 Апостолів	
19	6	Ч	Макарія, пр.		Навечір'я Бог., Теопемта	
20	7	П	+ Євтимія Великого, пр.		БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ	
21	8	С	Максима, ісп.		Собор Івана Христителя	
22	9	Н	32 п. ЗІСЛАННЯ Тимотея, ап.	Гл. 7 Єв. 10	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	
23	10	П	Климентя, свмч.		ПО ПРОСВІЧЕННІ	Гл. 7 Єв. 10
24	11	В	Ксені Римлянки, пр.		Полієвкта, мч.	
25	12	С	+ Григорія Богослова, свт.		Григорія з Нісси, Дометіяна, пр.	
26	13	Ч	Ксенофонта і Марії, пр.		+ Теодосія Вел., пр.	
27	14	П	+ Перен. мощей Івана Зол.		Татіяни, мч.	
28	15	С	Єфрема Сирійця, пр.		Єрмила і Стратоніка, мч.	
29	16	Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Пер. мощей Ігнатія Бого.	Гл. 8 Єв. 11	Отців із Синаю, прмч.	
30	17	П	+ Трьох Святителів		Павла і Івана, пр.	
31	18	В	Кира й Івана, чуд.		32 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8 Єв. 11
					Поклін кайд. Ап. Петра	
					+ Антонія Великого, пр.	
					Атанасія і Кирила, свт.	

ПЮТИЙ

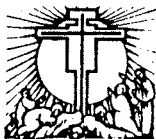
ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	С	Навечір'я Стріт., Трифона, мч.		Макарія, пр.	
2	20	Ч	Стрітєння Господнє		+ Євтимія Великого, пр.	
3	21	П	Симеона й Анни, прор.		Максима, ісп., Неофіта, мч.	
4	22	С	Ісидора, пр.		Тимотея, ап.	
5	23	Н	БЛУДНОГО СИНА Агафії, мч.	Гл. 1 Єв. 1	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ Климентія, свмч.	Гл. 1 Єв. 1
6	24	П	Вукола, пр.		Ксені Римлянки, пр.	
7	25	В	Партенія, свт.		+ Григорія, Богосл., свт.	
8	26	С	Теодора Стратилата, вмч.		Ксенофонта і Марії, пр.	
9	27	Ч	Никифора, мч.		+ Перен. мощів Івана Зол.	
10	28	П	Харалампія, мч.		Єфрема Сирійця, пр.	
11	29	С	Власія, свмч.		Пер. мощів Ігнатія Богоносця	
12	30	Н	М'ЯСОПУСНА Мелетія з Антіохії, свт.	Гл. 2 Єв. 2	БЛУДНОГО СИНА + Трьох Святителів	Гл. 2 Єв. 2
13	31	П	Мартиніяна, пр.		Кира й Івана, чуд.	
14	1	В	+ Кирила, ап., Авксентія, пр.		Навечір'я Стріт., Трифона, мч.	
15	2	С	Онисима, ап.		Стрітєння Господнє	
16	3	Ч	Памфіла і Порфірія, мч.		Симеона й Анни, прор.	
17	4	П	Теодора Тирона, вмч.		Ісидора, пр.	
18	5	С	Льва, папи Рим. свт.		Агафії, мч.	
19	6	Н	СИРОПУСНА Архипа, ап.	Гл. 3 Єв. 3	М'ЯСОПУСНА Вукола, свт.	Гл. 3 Єв. 3
20	7	П	Льва Катанського, пр. (1 день в.п.)		Партенія, свт.	
21	8	В	Тимотея, пр.		Теодора, страт., вмч.	
22	9	С	Відн. мощ. у Євгенії		Никифора, мч.	
23	10	Ч	Полікарпа, свмч.		Харалампія, мч.	
24	11	П	+ 1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.		Власія, свмч.	
25	12	С	Тарасія, свт.		Мелетія з Антіохії, свт.	
26	13	Н	1 ПОСТУ Порфірія з Гази, свт.	Гл. 4 Єв. 4	СИРОПУСНА Мартиніяна, пр.	Гл. 4 Єв. 4
27	14	П	Прокопія, ісп.		+ Кирила, ап. (1 день в.п.)	
28	15	В	Василія, ісп.		Онисима, ап.	
29	16	С	Касіяна, пр.		Памфіла і Порфірія, мч.	

БЕРЕЗЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	17	Ч	Євдокії, прмч.		Теодора Тирона, вмч.	
2	18	П	Теодота, свмч.		Льва, папи Рим. свт.	
3	19	С	Євтропія, Клеоніка, мч.		Архипа, ап.	
4	20	Н	2 ПОСТУ	Гл. 5	1 ПОСТУ	Гл. 5
			Герасима, пр.	Єв. 5	Льва Катанського, пр.	Єв. 5
5	21	П	Конона, мч.		Тимотея, пр.	
6	22	В	42 мучеників в Аморії		Відн. мощ. у Євгенії	
7	23	С	Василія, Єфрема, свмч.		Полікарпа, свмч.	
8	24	Ч	Теофілакта, свт.		1 і 2 Найд. гол. Ів. Христ.	
9	25	П	+ 40 мучеників із Севасти		Тарасія, свт.	
10	26	С	Кондрата, Кипріяна, мч.		Порфірія з Гази, свт.	
11	27	Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	Гл. 6	2 ПОСТУ	Гл. 6
			Софронія, свт.	Єв. 6	Прокопія, ісп.	Єв. 6
12	28	П	Теофана, ісп.		Василія, ісп.	
13	29	В	Перен. мощ. Никидора, свт.		Касіяна, пр.	
14	1	С	Венедикта, пр.		Євдокії, прмч.	
15	2	Ч	Агапія й інших мч.		Теодота, свмч.	
16	3	П	Савина і Папи, мч.		Євтропія, Клеоніка, мч.	
17	4	С	Олексія, пр.		Герасима, пр.	
18	5	Н	4 ПОСТУ	Гл. 7	ХРЕСТОПОКЛІННА	Гл. 7
			Кирила з Єрусалиму, свт.	Єв. 7	Конона, мч.	Єв. 7
19	6	П	Хризанта й Дарії, мч.		42 мучеників в Аморії	
20	7	В	Оо. вбитих у м. св. Сави		Василія, Єфрема, свмч.	
21	8	С	Якова, ісп. (Поклони)		Теофілакта, ісп.	
22	9	Ч	Василія, свмч.		+ 40 мучеників із Севасти	
23	10	П	Нікона та його уч., прмч.		Кондрата, Кипріяна, мч.	
24	11	С	Захарії, пр. (Акаф. Суб.)		Софронія, свт.	
25	12	Н	5 ПОСТУ	Гл. 8	4 ПОСТУ	Гл. 8
			БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОДИЦІ	Єв. 8	Теофана, ісп.	Єв. 8
26	13	П	Собор Арх. Гавріїла		Перен. мощ. Никифора, свт.	
27	14	В	Матрони, мч.		Венедикта, пр.	
28	15	С	Іларіона, пр.		Агапія й інших мч. (Поклони)	
29	16	Ч	Марка і Кирила, свмч.		Савина і Папи, мч.	
30	17	П	Івана Ліст., пр.		Олексія, пр.	
31	18	С	Іпатія, свт. (Лаз. Суб.)		Кирила з Єрусалиму, свт. (Акаф. Суб.)	

КВІТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

Г. Ю.

1	19	Н	КВІТНА (Вербна) Марії Єгипетської, пр.	5 ПОСТУ Хризанта і Дарії, мч.	Гл. 1 Єв. 9
2	20	П	Тита, пр.	Оо. вбитих у м. св. Сави	
3	21	В	Микити, пр.	Якова, ісп.	
4	22	С	Йосифа і Юрія, пр.	Василія, свмч.	
5	23	Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)	Нікона та його уч., прмч.	
6	24	П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	Захарія, пр.	
7	25	С	ВЕЛИКА СУБОТА	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОДИЦІ	
8	26	Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	КВІТНА (Вербна) Собор Арх. Гавриїла	
9	27	П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	Матрони, мч.	
10	28	В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	Іларіона, пр.	
11	29	С	Антипа, свмч.	Марка і Кирила, свмч.	
12	30	Ч	Василія, ісп.	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	
13	31	П	Артемона, свмч.	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	
14	1	С	Мартина, папи, ісп.	ВЕЛИКА СУБОТА	
15	2	Н	ТОМИНА Аристраха, Пуда, ап.	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
16	3	П	Агапії, Ірини і Хіонії, мч.	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	
17	4	В	Симеона, пр.	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	
18	5	С	Івана, учня Григорія, пр.	Теодула, мч.	
19	6	Ч	Івана Печерника	+ Методія, свт.	
20	7	П	Теодора Трихіни, пр.	Юрія, пр.	
21	8	С	Януарія й інших свмч.	Іродіона й інших апост.	
22	9	Н	МИРОНОСИЦЬ Теодора, Віталія, пр.	Гл. 2 Єв. 3 ТОМИНА Євпсихія, мч.	
23	10	П	+ Юрія Переможця, вмч.	Терентія, Помплія, мч.	
24	11	В	Сави Стратилата, мч.	Антипа, свмч.	
25	12	С	+ Марка, ап. і еван.	Василія, ісп.	
26	13	Ч	Василія, свмч.	Артемона, свмч.	
27	14	П	Симеона, свмч., Стефана, свт.	Мартина, папи, ісп.	
28	15	С	Ясона і Сосипатра, ап.	Аристраха, Пуда, ап.	
29	16	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО 9 мучеників у Кизиці	Гл. 3 Єв. 4 МИРОНОСИЦЬ Агапії, Ірини і Хіонії, мч.	Гл. 2 Єв. 3
30	17	П	+ Якова, ап., брата Ів. Бог.	Симеона, пр.	

ТРАВЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

Г. Ю.

1	18	В	Єремії, прор.	Івана, учня Григорія, пр.
2	19	С	Атанасія Великого, пр.	Івана Печерника
3	20	Ч	+ Теодосія Печер., пр.	Теодора Трихини, пр.
4	21	П	Пелагії, мч.	Януарія й інших свмч.
5	22	С	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодора, Віталія, пр.
6	23	Н	САМАРЯНКИ Йова многотраждального	Гл. 4 Єв. 7
7	24	П	Акакія, мч.	РОЗСЛАБЛЕНОГО
8	25	В	+ Івана Богослова, ап. і еван.	Гл. 3 Єв. 4
9	26	С	+ Перен. мощ. св. Миколая	+ Юрія Переможця, вмч.
10	27	Ч	+ Симеона Зилоти, ап.	Сави Стратилата, мч.
11	28	П	+ Кирила і Методія, ап. Слов.	+ Марка, ап. і євангелиста
12	29	С	Єпіфанія і Германа, свт.	Василія, свц.
13	30	Н	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО Глікерії, мч.	Симеона, свц., Стефана, свт.
14	1	П	Ісидора, мч.	Ясона і Сосіпатра, ап., Максима
15	2	В	Пахомія Вел., пр.	9 мучеників в Кизиці
16	3	С	Теодора, пр., Віта, Модеста, мч.	САМАРЯНКИ
17	4	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Гл. 5 Єв. 8
18	5	П	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	+ Якова, ап., брата Ів. Бого., мч.
19	6	С	Патрикія, свмч.	Єв. 7
20	7	Н	ОТЦІВ Талалея, мч.	Гл. 6 Єв. 10
21	8	П	+ Константина й Олени, ап.	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО
22	9	В	Василіска, мч.	Гл. 5 Єв. 8
23	10	С	Михайла, свт.	Поява Чес. Хреста, Акакія, мч.
24	11	Ч	Симеона, Микити пр.	+ Івана Богосл., ап. і еван.
25	12	П	+ 3 увіднай. Голови Ів. Хрест.	Пер. мощ. св. Миколая
26	13	С	Карпа, ап.	+ Симеона Зилоти, ап.
27	14	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
28	15	П	Пресвятої Тройці	Єпіфанія і Германа, свт.
29	16	В	Теодосії, прмч.	Глікерії, мч.
30	17	С	Ісаакія Далматського, пр.	ОТЦІВ
31	18	Ч	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Гл. 6 Єв. 10
				Ісидора, мч.
				Пахомія Вел., пр.
				Теодора, пр., Віта, Модеста, мч.
				Андроніка й ін. Ап.
				Теодота, Петра, Діонісія, мч.

ЧЕРВЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	П	Юстина Філософа, мч.		Патрикія, свмч.	
2	20	С	Никифора, свт.		Палалея, мч.	
3	21	Н	ВСІХ СВЯТИХ Лукиліяна й ін. мч.	Гл. 8 Єв. 1	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	
4	22	П	Митрофана, свт.		Пресвятої Тройці	
5	23	В	Доротея, свмч.		Михаїла, свт.	
6	24	С	Висаріона, Іларіона, пр.		Симеона, Микити пр.	
7	25	Ч	ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ		+ 3 увіднай. Голови Ів. Хрест.	
8	26	П	Перен. мощ. Теодора Тир., мч.		Карпа, ап.	
9	27	С	Кирила Олек., свт.		Терапонта, свмч.	
10	28	Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Тимотея, свмч.	Гл. 1 Єв. 2	ВСІХ СВЯТИХ Микити, свт.	Гл. 8 Єв. 1
11	29	П	+ Вартоломея і Варнави		Теодосії, прмч.	
12	30	В	Онуфрія Великого, пр.		Ісаакія Далматського, пр.	
13	31	С	Акилини, мч.		Єрмія, ап., Єрмея, мч.	
14	1	Ч	Єлисея, прор., Методія, свт.		ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ	
15	2	П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ		Никифора, свт.	
16	3	С	Співстражд. Пр. Богородиці		Лукиліяна й ін. мч.	
17	4	Н	3 п. ЗІСЛАННЯ Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	Гл. 2 Єв. 3	2 п. ЗІСЛАННЯ Митрофана, свт.	Гл. 1 Єв. 2
18	5	П	Леонтія, мч.		Доротея, свмч.	
19	6	В	Юди Тадея, ап.		Висаріона, Іларіона, пр.	
20	7	С	Методія, свмч.		Теодота, свмч.	
21	8	Ч	Юліяна, мч.		Перен. мощей Теодора Тир.	
22	9	П	Євсевія, свмч.		ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ	
23	10	С	Агрипини, мч.		Співстражд. Пр. Богородиці	
24	11	Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Різдво Івана Хрестителя	Гл. 3 Єв. 4	3 п. ЗІСЛАННЯ + Вартоломея і Варнави, ап.	Гл. 2 Єв. 3
25	12	П	Февронії, прмч.		Онуфрія Великого, пр.	
26	13	В	Давида, пр.		Акилини, мч.	
27	14	С	Миколая Чернецького і 24-ох укр. мч.		Миколая Чернецького і 24-ох укр. мч.	
28	15	Ч	Перен. мощ. Кира й Івана		Амоса, прор., Єроніма, пр.	
29	16	П	Петра і Павла, Апп.		Тихона з Аматуни, свт.	
30	17	С	+ Собор 12 Апостолів		Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	

ЛІПЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

Г. Ю.

1	18	Н	5 п. ЗІСЛАННЯ Косми і Дам'яна, чуд.	Гл. 4 Єв. 5	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Леонтія, мч.	Гл. 3 Єв. 4
2	19	П	Пол. Ризи Бого.		+Юди Тадея, ап.	
3	20	В	Якinta, мч., Анатолія, свт.		Методія, свмч.	
4	21	С	Андрія Критського, свт.		Юліяна, мч.	
5	22	Ч	+ Атанасія Атонського, пр.		Євсевія, свмч. пр.	
6	23	П	Сісоє Вел., пр.		Агрипини, мч.	
7	24	С	Томи й Акакія, пр.		Різдво Івана Хрестителя	
8	25	Н	6 п. ЗІСЛАННЯ Прокопія, вч.	Гл. 5 Єв. 6	5 п. ЗІСЛАННЯ Февронії, прмч.	Гл. 4 Єв. 5
9	26	П	Панкратія, свмч.		Давида, пр.	
10	27	В	+ Антонія Печерського, пр.		Самсона, пр.	
11	28	С	Ольги, кн. Київської		Перен. мощей Кира й Івана	
12	29	Ч	Прокла й Іларія, мч.		Петра і Павла, Апп.	
13	30	П	Собор Арх. Гавриїла		+ Собор 12 Апостолів	
14	1	С	Акили, ап.		Косми і Дам'яна, чуд.	
15	2	Н	7 п. ЗІСЛАННЯ + Володимира, Великого	Гл. 6 Єв. 7	6 п. ЗІСЛАННЯ + Полож. Ризи Пр. Богородиці	Гл. 5 Єв. 6
16	3	П	Атеногена, свмч.		Якinta, мч., Анатолія, свт.	
17	4	В	Маріни, вч.		Андрія Критського, свт.	
18	5	С	Якinta, Еміліяна, мч.		+ Атанасія Атонського, пр.	
19	6	Ч	Макрини, пр.		Сісоє Вел., пр.	
20	7	П	+ Іллі пророка		Томи й Акакія, пр.	
21	8	С	Симеона і Єзекиїла, прор.		Прокопія, вч.	
22	9	Н	8 п. ЗІСЛАННЯ Марії Магдалини, рівноап.	Гл. 7 Єв. 8	7 п. ЗІСЛАННЯ Панкратія, свмч.	Гл. 6 Єв. 7
23	10	П	Трохима, Теофіла, мч.		+ Антонія Печерського, пр.	
24	11	В	+ Бориса і Гліба, мч.		Ольги, кн. Київської	
25	12	С	+ Успіння св. Анни		Прокла й Іларія, мч.	
26	13	Ч	Єрмолая, Параскевії, мч.		Собор Арх. Гавриїла	
27	14	П	+ Пантелеймона, вч.		Акили, ап.	
28	15	С	Прохора, Ніканора, ап.		+ Володимира, Великого	
29	16	Н	9 п. ЗІСЛАННЯ Калиніка, мч.	Гл. 8 Єв. 9	8 п. ЗІСЛАННЯ Атеногена, свмч.	Гл. 7 Єв. 8
30	17	П	Сили, Силуана, ап.		Маріни, вч.	
31	18	В	Євдокима, пр.		Якinta, Еміліяна, мч.	

СЕРПЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

Г. Ю.

1	19	С	7 Макавейських мучеників		Макрини, пр.	
2	20	Ч	Перен. мощей Стефана, пермч.		+ Іллі пророка	
3	21	П	Ісаакія, Далмата й Фавста, пр.		Симеона, Єзикіїла, прор.	
4	22	С	7 молодців з Ефезу, мч.		Марії Магдалини, рівноап.	
5	23	Н	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
			Євсигнія, мч.	Єв. 10	Трохима, Теофіла, мч.	Єв. 9
6	24	П	Преображення Господнє		+ Бориса і Гліба, мч.	
7	25	В	Дометія, прмч.		+ Успіння св. Анни	
8	26	С	Еміліяна, ісп.		Ермолая, Параскевії, мч.	
9	27	Ч	+ Матія, ар.		+ Пантелеймона, вмч.	
10	28	П	Лаврентія, архидиякона, мч.		Прохора, Ніканора, ап.	
11	29	С	Євпла, мч.		Калиніка, мч.	
12	30	Н	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	10 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			Фотія й Аникити, мч.	Єв. 11	Сили, Силуана, Андріоніка, ап.	Єв. 10
13	31	П	Максима, ісп.		Євдокима, пр.	
14	1	В	Перен. мощ. Теодосія, Печ.		7 Макавейських мучеників	
15	2	С	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ		Перен. мощ. Стефана, Первомуч.	
16	3	Ч	Діюмида, мч.		Ісаакія, Далмата, пр.	
17	4	П	Мирона, мч.		7 молодців з Ефезу, мч.	
18	5	С	Флора й Лавра, мч.		Євсигія, мч.	
19	6	Н	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
			Андрія Страт., мч.	Єв. 1	Преображення Господнє	
20	7	П	Самуїла, прор.		Дометія, прмч.	
21	8	В	Тадея, ап., Васси, мч.		Еміліяна, ісп.	
22	9	С	Агатоніка, мч.		+ Матія, ап.	
23	10	Ч	Луппа, мч., Іринія, свмч.		Лаврентія, архидиякона, мч.	
24	11	П	Євтиха, свмч.		Євпла, мч.	
25	12	С	Тита й Вартоломея, ап.		Фотія й Анікити, мч.	
26	13	Н	13 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
			Адріяна й Наталії, мч.	Єв. 2	Максима, ісп.	Єв. 1
27	14	П	Пімена, пр.		Перен. мощ. Теодосія, Печ.	
28	15	В	Мойсея, пр., Августина, свт.		УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ	
29	16	С	+ Усік. Гол. Івана Христителя		Діюмида, мч.	
30	17	Ч	Олександра, Івана, свт.		Мирона, мч.	
31	18	П	+ Пол. Пояса Пр. Богородиці		Флора й Лавра, мч.	

ВЕРЕСЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	С	+ Початок Церковного Року		Андрія, Страт., мч.	
2	20	Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Маманта, мч., Івана Посн.	Гл. 5 Єв. 3	13 п. ЗІСЛАННЯ Самуїла, прор.	Гл. 4 Єв. 2
3	21	П	Антима, свмч.		Тадея, ап., Васси, мч.	
4	22	В	Вавили, свмч., Мойсея, прор.		Агатоніка, мч.	
5	23	С	Захарії, прор.		Луппа, мч., Іринія, свмч.	
6	24	Ч	Чудо Арх. Михаїла		Євтиха, свмч.	
7	25	П	Созонта, мч.		Тита й Вартоломея, ап.	
8	26	С	Різдво Пресв. Богородиці		Адріана й Наталії, мч.	
9	27	Н	15 п. ЗІСЛАННЯ Йоакима й Анни, прав.	Гл. 6 Єв. 4	14 п. ЗІСЛАННЯ Пімена, пр.	Гл. 5 Єв. 3
10	28	П	Минодори, мч.		Мойсея, пр., Августина	
11	29	В	Теодори, пр.		+ Усік. Гол. Івана Христителя	
12	30	С	Автонома, свмч.		Олександра, Івана, свт.	
13	31	Ч	Корнилія Сотника, свмч.		+ Пол. Пояса Пр. Богородиці	
14	1	П	Воздвиження Чесного Хреста		+ Початок Церковного Року	
15	2	С	Микити, вмч.		Маманта, мч., Івана Посника	
16	3	Н	16 п. ЗІСЛАННЯ Євфимії, вмч.	Гл. 7 Єв. 5	15 п. ЗІСЛАННЯ Антима, свмч.	Гл. 6 Єв. 4
17	4	П	Софії, Віри, Надії, мч.		Вавили, свмч.	
18	5	В	Євменія, пр.		Захарії, прор.	
19	6	С	Трохима, Саватія, мч.		Чудо Арх. Михаїла	
20	7	Ч	Євстахія, мч.		Созонта, мч.	
21	8	П	Кондрата, ап.		Різдво Пресв. Богородиці	
22	9	С	Фоки, свщ., Іона, прор.		Йоакима й Анни, прав.	
23	10	Н	17 п. ЗІСЛАННЯ Зачаття Івана Христителя	Гл. 8 Єв. 6	16 п. ЗІСЛАННЯ Минодори, мч.	Гл. 7 Єв. 5
24	11	П	Теклі, Первомучениці		Теодори, пр.	
25	12	В	Євфросимії, пр.		Автонома, свмч.	
26	13	С	+ Івана Богослова, ап.		Корнилія Сотника, свмч.	
27	14	Ч	Каллістрата, мч.		Воздвиження Чесного Хреста	
28	15	П	+ Харитона, ісп.		Микити, вмч.	
29	16	С	Киріяка, пр.		Євфимії, вмч.	
30	17	Н	18 п. ЗІСЛАННЯ Григорія, Вірменського, свмч.	Гл. 1 Єв. 7	17 п. ЗІСЛАННЯ Софії, Віри, Надії, мч.	Гл. 8 Єв. 6

ЖОВТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	18	П	Покров Пр. Богородиці	Євменія, пр.	
2	19	В	Кипріяна, свмч., Юстина, мч.	Трохима, Саватія, мч.	
3	20	С	Діонісія, свмч.	Євстатія (Остапа), мч.	
4	21	Ч	Єротея, свмч., Франціска Асж.	Кондрата, ап.	
5	22	П	Харитини, мч.	Фоки, свмч., Йони, прор.	
6	23	С	+ Томи, ап.	Зачаття Івана Христителя	
7	24	Н	19 п. ЗІСЛАННЯ Сергія і Вакха, мч.	Гл. 2 Єв. 8	18 п. ЗІСЛАННЯ Теклі, Первомучениці Гл. 1 Єв. 7
8	25	П	Пелагії, пр.	Євфросимії, пр.	
9	26	В	+ Якова Алфеева, ап.	+ Івана Богослова, ап.	
10	27	С	Євлампія й Євламπίї, мч.	Каллістрата, мч.	
11	28	Ч	Филипа, ап. диякона	+ Харитона, ісп.	
12	29	П	Прова й інших мч., Косми, пр.	Киріяка, пр.	
13	30	С	Карпа, Папіли, мч.	Григорія, Вірменського, свмч.	
14	1	Н	20 п. ЗІСЛАННЯ Параскеви, пр., Назарія, мч.	Гл. 3 Єв. 9	19 п. ЗІСЛАННЯ Покров Пресв. Богородиці Гл. 2 Єв. 8
15	2	П	Євтимія, пр.	Кипріяна, свмч.	
16	3	В	Лонгіна Сотника, мч.	Діонісія, свмч.	
17	4	С	Осії, прор., Андрія Крит., прмч.	Єротея, свмч., Франціска	
18	5	Ч	+ Луки, ап. й єван.	Харитини, мч.	
19	6	П	Йоїла, прор., Уара, мч.	+ Томи, ап.	
20	7	С	Артемія, вмч.	Сергія і Вакха, мч.	
21	8	Н	21 п. ЗІСЛАННЯ Іларіона Вел., пр.	Гл. 4 Єв. 10	20 п. ЗІСЛАННЯ Пелагії, пр. Гл. 3 Єв. 9
22	9	П	Аверкія, свт.	+ Якова Алфеева, ап.	
23	10	В	Якова, ап.	Євлампія й Євламπίї, мч.	
24	11	С	Арети й ін. мч.	Филипа, ап. диякона	
25	12	Ч	Маркіяна й Мартирія, мч.	Прова й ін. мч., Косми, пр.	
26	13	П	+ Димитрія Великомученика	Карпа, Папіли, мч.	
27	14	С	Нестора, Капітолїни, мч.	Параскеви, пр., Назарія, мч.	
28	15	Н	ЦАРЯ ХРИСТА Терентія й Неонїли, мч.	ЦАРЯ ХРИСТА Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	
29	16	П	Анастасії, прмч.	Лонгіна Сотника, мч.	
30	17	В	Зиновія й Зиновії, мч.	Осії, прор., Андрія Крит., прмч.	
31	18	С	Стахія, Амплія, ап.	+ Луки, ап. й єван.	

ДИСТОПАД

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

Г. Ю.

1	19	Ч	Косми і Дам'яна, чуд.		Йоїла, прор., Уара, мч.	
2	20	П	Акиндіна, Пигасія й інших мч.		Артемія, вмч.	
3	21	С	Акипсима, Йосифа, мч.		Іларіона Великого, пр.	
4	22	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Гл. 6 Єв. 1	22 п. ЗІСЛАННЯ Аверкія, свт.	Гл. 5 Єв. 11
5	23	П	Галактіона й Епістими		Якова, ап.	
6	24	В	Павла, ісп.		Арети й ін. мч.	
7	25	С	33 мучеників, Лазаря, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
8	26	Ч	Собор Арх. Михаїла		+ Дмитрія Великомученика	
9	27	П	Матрони, Теоктисти, пр.		Нестора, Капітолїни, мч.	
10	28	С	Ераста, Оліпмія й інших ап.		Терентія, Неонїли, мч.	
11	29	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Теодора Студ., Віктора, мч.	Гл. 7 Єв. 2	23 п. ЗІСЛАННЯ Анастасії, Аврамія, пр.	Гл. 6 Єв. 1
12	30	П	+ Йосафата, свмч.		Зиновія й Зиновії, мч.	
13	31	В	+ Івана Золотоустого, свт.		Стахія, Амплія, ап.	
14	1	С	+ Филипа, ап.		Косми і Дам'яна, чуд.	
15	2	Ч	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)		Акиндіна, Пигасія й інших мч.	
16	3	П	+ Матея, ап. й еван.		Акипсима, Йосифа, мч.	
17	4	С	Григорія Неокесарії, свт.		Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	
18	5	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ Платона й Романа, мч.	Гл. 8 Єв. 3	24 п. ЗІСЛАННЯ Галактіона й Епістими, мч.	Гл. 7 Єв. 2
19	6	П	Авдія, прор.		Павла, ісп.	
20	7	В	Григорія, пр., Прокла, свт. <i>бл. Йосафати Гордашевської, пр.</i>		33 мучеників, Лазаря, пр. <i>бл. Йосафати Гордашевської, пр.</i>	
21	8	С	Вхід у храм Пресв. Богор.		Собор Арх. Михаїла	
22	9	Ч	Филимона й інших ап.		Матрони, Теоктисти, пр.	
23	10	П	Амфілохія і Григорія, свт.		Ераста, Олімпія й інших ап.	
24	11	С	Катерини, Меркурія, вмч.		Теодора Студ., Віктора, мч.	
25	12	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Климентя, папи, свмч.	Гл. 1 Єв. 4	25 п. ЗІСЛАННЯ + Йосафата, свмч.	Гл. 8 Єв. 3
26	13	П	Аліпія, пр.		+ Івана Золотоустого, свт.	
27	14	В	Якова Перс., вмч.		+ Филипа, ап.	
28	15	С	Стефана Нового, прмч.		Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	
29	16	Ч	Парамона, Філумена, мч.		+ Матея, ап. й еван.	
30	17	П	+ Андрія Первозваного, ап.		Григорія Неокесарії, свт.	

ГРУДЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	18	С	Наума, прор.			Платона і Романа, мч.	
2	19	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Авакума, прор.	Гл. 2 Єв. 5	26 п. ЗІСЛАННЯ Авдія, прор.	Гл. 1 Єв. 4	
3	20	П	Софонії, прор.		Григорія, пр.		
4	21	В	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.		Вхід у храм Пресв. Богородиві		
5	22	С	+ Сави Освященного, пр.		Филимона й інших ап.		
6	23	Ч	Миколая Чудотворця, свт.		Амфілохія і Григорія, свт.		
7	24	П	Амвросія, свт.		Катерини, Меркурія, вмч.		
8	25	С	Патапія, пр.		Климентя, папи, свмч.		
9	26	Н	28 п. ЗІСЛАННЯ Непорочне Зачаття	Гл. 3 Єв. 6	27 п. ЗІСЛАННЯ Аліпія, пр.	Гл. 2 Єв. 5	
10	27	П	Мини, Єрмогена, мч.		Якова Перс., вмч.		
11	28	В	Стефана Нового, прмч.		Стефана Нового, прмч.		
12	29	С	Спиридона, свт.		Парамона, Філумена, мч.		
13	30	Ч	+ Євстратія, Ореста, мч.		+ Андрія Первозваного, ап.		
14	1	П	Тирса, Левкія й інших мч.		Наума, прор.		
15	2	С	Елевтерія, свмч., Павла, пр.		Авакума, прор.		
16	3	Н	ПРАОТЦІВ Агея, прор.	Гл. 4 Єв. 7	28 п. ЗІСЛАННЯ Софонії, прор.	Гл. 3 Єв. 6	
17	4	П	Даниїла й Ананії, прор.		Варвари, вмч., Ів. Дамаск.		
18	5	В	Севастіяна і воєків, мч.		+ Сави Освященного, пр.		
19	6	С	Боніфатія, мч.		Миколая Чудотворця, свт.		
20	7	Ч	Ігнатія Богоносця, свмч.		Амвросія, свт.		
21	8	П	Юліяни, мч.		Патапія, пр.		
22	9	С	Анастасії, вмч.		Непорочне Зачаття		
23	10	Н	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ 10 мучеників у Криті	Гл. 5 Єв. 8	29 п. ЗІСЛАННЯ Мини, Єрмогена, мч.	Гл. 4 Єв. 7	
24	11	П	Навечір'я Різдва, Євгенії, прмч.		Даниїла й Ананії, прор.		
25	12	В	РІЗДВО ХРИСТОВЕ		Спиридона, свт.		
26	13	С	Собор Пресв. Богородиці		+ Євстратія, Ореста, мч.		
27	14	Ч	Стефана, первомуч.		Тирса, Левкія й інших мч.		
28	15	П	Мучеників у Нікомидії		Елевтерія, свмч., Павла, пр.		
29	16	С	Дітей убитих у Вифлеємі		Агея, прор.		
30	17	Н	ПО РІЗДВІ	Гл. 6 Єв. 9	ПРАОТЦІВ	Гл. 5 Єв. 8	
			Анісії, мч., Зотика, пр.		Даниїла й Ананії, прор.		
31	18	П	Меланії Римлянки, пр.		Севастіяна і воєків, мч.		

ДО 100-РІЧЧЯ ПЛАСТУ

1

ОБІТ І ГИМН

В ЧЕСТЬ 100-РІЧЧЯ ПЛАСТУ – СКОБ!

ПЛАСТОВИЙ ОБІТ

(Слова Олександра Тисовського)

*В пожежах всесвітніх, у лунах кривавих
Під громом гармат, у важкій боротьбі
На лицарську честь і на предківську славу
Вітчизні обіти складаю такі:*

*Плекатиму силу і тіла, і духа,
Щоб нарід мій вольним, могутнім зростав,
Щоб в думах журливих невольнича туга
Замовкла, а гордо щоб спів наш лунав.*

*Красу і щастя по всій Україні
Ширитиму, власний забуду свій труд,
Щоб чола розхмарив і випрямив спину,
Щоб зір зняв до неба відроджений люд.*

*Я працюю й невдачі, всі злидні й недолю
Прийму як завдання Великої Гри,
З життям поборюсь, як з трудами у полі,
Мину обережно зрадливі яри.*

*А летом крил скоба під хмари долину
І бистро розгляну всю землю мою,
Промірю тернисті шляхи України,
До щастя Вітчизну свою поведу.*

ГИМН ПЛАСТУ

(Слова Олександра Тисовського)

*Цвіт України і краса
Скобів орлиний ми рід,
Любимо сонце, рух, життя,
Любимо волю і світ.*

*Пласт – наша гордість і мрія
Любій Отчизні – наш труд,
Буйний в нім порив, надія,
В Пласті росте новий люд.*

*Браття, пора нам стати в ряд,
Стяг пластовий підійняти,
Славу Вкраїні придбать!*

*Сонце по небу колує,
Знають і хмари свій шлях,
Вітер невпинно мандрує
По України полях.
Ми ж сонця ясного діти,
Вольного вітру брати,
Мали б безділлі змарніти,
Цілі життя не знайти?!*

ЯК І ЧОМУ ЦЕ ПОСТАЛО – СИЛЬНО, КРАСНО, ОБЕРЕЖНО, БИСТРО?

(З загальної історії Пласту)

Слово „скавт“ означає людину, яка навіть в найбільших життєвих труднощах не втрачає оптимізму і, покладаючись на свої знання і вміння, самостійно їх поборює.

Перший скавтський гурток був організований письменником і художником з США Ернстом Томсоном у 1902 році. Живучи серед дикої природи, він зацікавився способом життя і звичаями місцевих індіанських племен, що також жили на лоні природи, відірвані від людської цивілізації. Е. Томсон прийшов до висновку, що природа може виховувати людину, виробляти позитивні риси характеру і позбавляти негативних. Крім того, вона допомагає людині переосмислювати зміст її життя. Свій гурток він назвав „Товариством березової кори“. Це і було початком скавтського руху в Північній і Південній Америці.

Однак, світовий скавтський рух пов'язаний з іменем англійського генерала Роберта Байден-Павела. В період англо-бурської війни (1899-1902) генерал побачив безпорадність своїх вояків в екстремальних умовах. Зокрема в ситуації, коли він зі своїм гар-

нізоном був відрізаний від основних сил. До догляду за пораненими, пошуком їжі, веденням розвідки генерал залучав місцевих підлітків, що давало неабиякий ефект. Цих підлітків він називав „скавтами“, тобто розвідниками.

Після війни генерал почав використовувати набутий досвід. У 1907 році, вже будучи у відставці, він підбирає групу підлітків і виїжджає з ними в один польський табір, де проводить з ними декілька тижнів. Спроба вдалася. Молоді люди хоч і походили з різних суспільних верств, жили між собою в злагоді, братстві, при звичаїлися до дисципліни.

А наступного, 1908 року Р. Байден-Павел видав свою знамениту книжку „Скавтінг для хлопців“, що стала першим підручником для ведення скавтських гуртків.

За характером діяльності скавтські організації поділяються на чотири групи:

Американський скавтінг – це виховання людини через тісний контакт з природою. Англійський скавт головну мету вбачав у вихованні гармонійного розвитку особи, патріота своєї країни. Мілітарний скавт виховував фізично здорового воїна. Був характерним для країн, що претендували на „місце під сонцем“ за рахунок поневолення інших націй. До цих країн належали Німеччина, Франція, Польща.

Виступи пластунок на Ювілейній пластовій зустрічі на „Вовчий Тропі“ в 1972 році.

Національно-мілітарний скавт виховував свідомого патріота-воїна, завжди готового до боротьби за національну самостійність. Характерний для націй, що перебували під гнітом інших держав.

В 1911 році у Львові Іван Чмола та Петро Франко почали організувати перші пластові гуртки української молоді. На початку 1912 року постав український Пласт на зразок скавтіngu, але виповнений національним змістом і пристосований до реальних потреб українського суспільства. Організаційно-ідейні засади пластової організації подав д-р Олександр Тисовський (пластове псевдо – Дрот), тому він з повним правом вважається основоположником Українського Пласту.

Два роки після того почалася Перша світова війна, і Пласт не міг далі нормально розвиватися, але по закінченні війни знову розгорнув свою діяльність. Спочатку охоплював середньошкільну і студентську молодь, невдовзі поширився на ремісничу і сільську молодь Галичини і Волині. В часі визвольної боротьби в 1917-1921 років була початки організування пластових частин на центральних землях України, але обставини, в яких опинилася Україна під більшовиками, не дозволили там на існування Пласту.

В 1930 році польський уряд заборонив український Пласт на українських теренах, що входили в склад Польщі. Але це не зупинило діяльності Пласту, організація під іншими назвами продовжувала пластову працю, виховання дітей і молоді. Влітку відбувалися юнацькі табори та літні дитячі оселі, а пластові сходи́ни перейшли в підпілля. В тому часі легально існував український Пласт лише на Закарпатті, яке входило у склад Чехо-Словаччини.

З вибухом Другої світової війни молодь, вихована в Пласті, включилася в боротьбу за визволення України. Між ними були визначні провідники, Головний командир Української Повстанської Армії Роман Шухевич, Олекса Гасин і багато інших, які своїми характеристиками засвідчили відданість Богові й Україні. Багато пласту́нів були змушені покинути свої рідні землі й по закінченні війни опинилися в таборах поселенців, переважно в Німеччині й Австрії. Там почав відновляти свою діяльність Пласт. Дуже скоро почали пластові ряди зростати, охоплюючи велику частину молоді й дітей.

В 1947 році почався великий вихід з переселенчих таборів у Німеччині й Австрії до різних країн вільного світу, переважно на

американський континент. Де поселялися пластуни, там негайно почали утворюватися пластові осередки, а згодом і крайові пластові організації. Щоб зберегти організаційну та ідейну єдність, в 1954 році представники Пласту в Австралії, Аргентині, Великобританії, США, Канаді й Німеччині створили Конференцію Українських Пластових Організацій. (КУПО).

В Україні Пласт формально відновлено в 1991 році під назвою Пласт – Українська Скавтська Організація. В жовні того ж року пластові організації України, Польщі та Словаччини увійшли в члени КУПО.

В основі діяльності Пласту лежить Пластовий закон, який проголошує:

- пластун є чесний, бо дане слово дотримує незважаючи на найтяжчі перешкоди;
- пластун є совісний: працю, за яку взявся, виконує сумлінно і до кінця;
- пластун є точний: на сходи, заняття ніколи не спізнюється;
- пластун є ощадний: свої матеріальні засоби, здібності, енергію не витрачає марно;
- пластун є справедливий: уміє оцінити заслуги інших людей, особливо слабших від себе;
- пластун є братерський супроти всіх пластунів та приятельський супроти інших людей і звірят;
- пластун є позитивний: кожне заняття приносить користь чи то для нього, чи то для інших;
- пластун є врівноважений: при всяких нещастях і небезпеках задержує рівновагу духа;
- пластун є пильний і не пропускає ніякої нагоди, щоб чогось навчитись;
- пластун є дисциплінований і безумовно слухає своєї старшини;
- пластун є чемний і ставиться гарно до кожної людини, зокрема до старших віком;
- пластун дбає про своє фізичне здоров'я і бере участь у фізичних вправах та іграх, не курить тютюну і не п'є алкогольних напоїв;
- пластун дбає про свій зовнішній вигляд, про чистоту рідної мови;

- пластун – все доброї гадки і веселий: навіть у найтяжких обставинах життя не втрачає надії і не впадає у розпуку.

Девізом українських пластунів є клич „СКОБ!“ , що означає: Сильно, Красно, Обережно, Бистро! А пластовий гимну закликає до самовідданого служіння Україні.

У Пласті віддавна існували свої атрибути і відзнаки. Після того, як „вовчення-прихильник“ складав перший пластовий іспит, він носив на лівому рукаві синій кружок матерії з вигаптованою жовтою буквою „У“. Пластун-розвідник носив синю стрічку з жовтими буквами „СКОБ“, а пластун-скоб над цією синьою стрічкою і написо мав вигаптовану пластову лілію. Гетьманський пластун-скоб носив таку ж відзнаку, як пластун-скоб, тільки обведену жовтим пояском у вигляді щита.

Були й відповідні старшинські відзнаки у вигляді срібних і золотих послів, які носились над контр-фалдою лівої кишені сорочки . Також на лівому плечі, під погоном, кріпились різнокольорові стяжки, які вказували на пластуна. Так, псевдові „Вовк“ відповідали жовта і чорна стяжка, псевдові „Голуб“ – біла і сіра тощо.

Пластунський однострій вимагав у себе сорочку, короткі та довгі штани, (кольору „какі“ або чорні), ширококрисий капелюх, підколінники, черевики, плащ-накидку, светер і необхідні речі, які постійно носив пластун з собою: ніж, компас, палиця, мотузок тощо.

Для того , щоб стати дійсним пластуном-учасником, потрібна була, крім іспиту, ще й письмова згода батьків чи опікунів. Після прийняття в дійсні члени пластун приймав присягу і давав письмове „Слово честі“, в якому зобов'язувався дотримуватись Пластового закону.

Кожен пластовий курінь носив ім'я видатного українського діяча чи національного героя. На полковому прапорі з однієї сторони була зображена скавтська лелія, переплетена тризубом, герб Пласту і написи – назва полку, рік заснування, місцевість і клич. На другій стороні прапора була зображена пелюсткова лелія і знаки гуртків які існували в полку. Пластуни, як і соколи, посвячували свій прапор і приділяли значну увагу релігії. Одним з найголовніших був принцип „служіння Богові і Україні“.

Пласт як вихователь української молоді найповніше виявив себе у міжвоєнний період 1920–1930-их років. Тоді спонтанно відновлювалися та творилися нові пластові частини по всій Галичині. Вояки, що поверталися додому після воєнних дій, незважаючи на поразку, не були зневірені, їх оптимізм впливав з пластової настанови до життя, а патріотичні почування вони черпали із створеного вже тоді ними Міту Великого Чину.

Мандрівки по рідній землі поглиблювали почуття зв'язку з рідним народом. Пошана до героїв визвольної боротьби спрямовувала перші мандрівки пластуна шляхами Українських Січових Стрільців. Перші пластові табори для впорядкування вояцьких могил на Маківці, Лисоні, заопікування могилами вояків на місцевих цвинтарях – це все вияви активного культу героїв. Мандрівки ж по Карпатах, Поділлі, Волині, Поліссі поглиблювали почуття соборності.

На Першому Верховному Пластовому З'їзді у 1924 році постав пластовий провід, якому підпорядковувалися усі пластові частини не тільки з окупованих Польщею Галичини і Волині, але й з Закарпаття, з празької еміграції та з Буковини.

У 1921 році починає виходити у Львові журнал для пластового юнацтва „Молоде Життя“, трохи згодом – „Пластовий Шлях“ як журнал пластової думки. Появляються пластові публікації, творчість молодих поетів-пластунів, допоміжні матеріали для пластової виховної праці.

Також виходив журнал „На сліді“, який згодом, за часів німецької окупації, прийняв назву „Дорога“. Для впливу на ремісничу молодь пластуна організувало „Доріст“ при „Рідних Школах“ та видавало журнал „Шлях молоді“. Фізичне загартування пластунів діставали у спортових клубах („Черник“, „Плай“, „Стріла“, Карпатський Лещетарський Клуб).

До 25-річчя Пласту у Львові, заходами пластуна, засновано Пластовий Музей – як частину музею українських військовиків, об'єднаних у „Молодій Громаді“.

Дмитро Донцов у своїй праці „Дух нашої давнини“ підтверджує теорію про кастовість будь-якого суспільства. Існує каста правляча і каста підвладна, воїнів і гречкосіїв. Перша керує і забезпечує мир і розвиток, друга обробляє ґрунт і утримує провідну касту, бо сама не здатна керувати.

Для чого ж створений Пласт – плазувати чи літати? Відповідь – у словах обіту: „А летом крил скоба під хмари полину“. Також у Пластовому гимні: „Цвіт України і краса, скобів орлиний ми рід“. З цього джерела черпали духовну силу борці за визволення і відродження України. Пластуни вмирали за батьківщину, а не ховались по закутках. Присягнути на вірність Богові й Україні могли лише воїни і провідники.

Що ж є метою Пласту сьогодні? Сприяти патріотичному вихованню та самовихованню української молоді на засадах християнської моралі; спираючись на ідейні засади Пласту, виховувати молодь на свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільноти, провідників суспільства.

Основою пластування, основою життя в Пласті є гра. Гра, яку молодь грає у своєму гурті під проводом провідників, згідно з точно окресленими правилами. Гра, а не забава. Гра, яка має всі елементи життя в організованому суспільстві. Пластова гра – передусім гра в суспільну організацію з ціллю виробити у молоді снагу до очолення спільнот, прищепити охоту присвятити себе своєму народові.

Левко ЗАХАРЧИШИН
пластун-сеньйор

УКРАЇНСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ

21 листопада 1999 року на VI Крайовому (Всеукраїнському) з'їзді Української скавтської організації Пласт зачитано лист (від 16 листопада) за підписом Гарнета де ля Ганта (Garnet de la Hunt), Голови Всесвітнього Скавтського Комітету (ВСК), в якому повідомлялось про висновки ВСК щодо ситуації зі Скавтським рухом в Україні, а конкретно – про питання визнання Національної Скавтської Організації в Україні.

У листі стверджується: „...Пласт не може бути визнаним ні як єдина Національна скавтська організація, ні як організація для побудови єдиної Національної скавтської організації в Україні“. Причина такого рішення обґрунтована в наступній частині листа: „...Ця організація (Пласт) в результаті традиції, що склалася, набула специфіки та характеру українського патріотичного молодіжного руху, з яким значна кількість молодих людей, котрі бажають стати скавтами в Україні сьогодні, не можуть себе ідентифікувати“.

Далі в листі говориться: „Концепція, покладена в основу „Скавтів України“ (нової скавтської організації, яка утворена у

відповідності з вимогами Конституції СОСР і є відкритою для індивідуальних членів, котрі виконують ці вимоги), відповідає типові Національної скавтської організації, кваліфікованої СОСР для членства. Чинний статут „Скавтів України“ зараз перебуває у процесі прийняття поправок – з метою переконатися у повній відповідності до вимог СОСР, і коли цей процес закінчиться, то „Скавти України“ будуть готові до визнання СОСР“.

З яких причин організація з такою великою історією, глибокими традиціями та сучасними методиками, найчисельніша та найкраще зорганізована серед усіх інших організацій скавтського типу в Україні, організація з безумовним авторитетом у своїй державі та за кордоном, „... не може бути визнаною СОСР...“? Чому СОСР від імені свого керівного органу ВСК робить висновок про те, що „новостворена скавтська організація“ („Скавти України“), офіційно ще не зареєстрована в Україні, „...відповідає типові Національної скавтської організації, кваліфікованої СОСР для членства“?

Звичайно, кого і як приймати в своє членство – це справа самої СОСР. В даній ситуації зацікавлюють рівень аргументації та обґрунтувань, а також критерії прийнятих рішень.

Проблема представлення України в одній з авторитетних світових організацій (СОСР) не є виключно проблемою Пласту чи „Скавтів України“, але, безумовно, лежить в площині національних інтересів держави, тому потребує детального з'ясування та вивчення.

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Ще в першому скавтському підручникові 1908 року – „Scouting for Boys“, написаному і виданому Робертом Стефенсоном Байден-Павелом, якого весь скаутський світ любовно охрестив „Бі-Пі“, подано присягу, яку мав класти кожен скавт:

„На свою честь присягаю, що робитиму все, що в моїх силах, щоб: виконати свій обов'язок перед Богом і Королем (читай Державою – авт.).

Основними ідеями скавтіngu є лицарське служіння (допомога) людям, вірність Богові та Батьківщині.

Гаслом організації став клич „Будь готовий!“, символом – біла трилиста лілія. Патрон (опікун) – Святий Юрій (Георгій). Скавти мали відповідну форму – однострої, своєрідні форми проведення занять.

На сьогодні Скавтінг є наймасовішим молодіжним рухом у світі. Він налічує декілька мільйонів членів.

Це прекрасна школа лицарів, провідників, патріотів. В більшості цивілізованих країн скавти займають провідні позиції в суспільному житті, є президентами, керівниками урядів і т. п.

Ідеологія та методика Пласту повністю побудована на основі класичного Скавтінгу, впроваджуваного „Бі-Пі“: це – ідея братерства між молодими людьми всього світу для налагодження мирних, дружніх зв'язків між народами; ідея служіння своєму народові, своїй релігії, а тим самим людству, своїм ближнім, де б вони не були; ідея відкритих, чесних товариських зв'язків без політики, без расових, етнічних та релігійних протистоянь.

Пласт, як засвідчує його історія, активно розвивався разом із усім скавтінгом. Єдиною його відмінністю від скавтінгу інших країн було то, що Пласт існував за умов відсутності самостійної Української держави. Територія України на той час була поділена між Російською та Австро-Угорською імперіями. Саме це спричиняло особливу увагу Пласту до виховання патріотів, які зможуть здобути державу для свого народу. Патріотичне виховання в Пласті базувалось на Байден-Павелівському розумінні обов'язку супроти власної спільноти (Батьківщини) і обов'язку супроти спільноти світової. Свідченням цього були широкі міжнародні контакти Пласту, участь пластунів у міжнародних скавтських таборах, зустрічах.

Однак, в 1914 році скавти різних країн, одягнувши однострої своїх армій, вступили в Першу світову війну. Ця трагічна сторінка в історії людства дала перше ґлобальне розуміння незахищеності і вразливості не лише окремого людського життя, а й життя на Землі в цілому.

1918 рік відомий розпадом старих європейських імперій, народженням молодих демократичних держав. Однак, українці не зуміли відстояти свою державність. Україна, розділена між більшовицькою Росією, Польщею, Чехією та Румунією, стікала кров'ю. Про існування та діяльність Пласту в умовах більшовицького режиму не могло бути й мови. Тому Пласт продовжив свій розвиток в умовах „демократичнішого“ режиму на території Галичини в складі Польської держави. Пласт далі притримувався національної скавтської методики, незмінне опираючись на засади скавтінгу „Бі-Пі“. Росла чисельність пластових осередків, проводилися табори і вишколи.

При допомозі церкви і особистій опіці Митрополита Андрія Шептицького в Карпатах виник таборовий центр „Сокіл“.

Однак, у 1930 році, після різкого загострення українсько-польських стосунків на території Галичини, польська влада почала проводити політику так званої пацифікації (втихомирення), заборонивши більшість громадських, культурних, виховних українських організацій.

До їх числа потрапив і Пласт. Проте на той час Пласт був уже міцною, дисциплінованою організацією, і тому, навіть після заборони, пластуни продовжували свою діяльність, відбувалися табори, вишколи, мандрівки. Лише в 1939 році, після приходу більшовиків, пластове життя завмерло.

Після Другої світової війни за межі України, окупованої більшовиками, змушені були емігрувати сотні тисяч українців. Серед них – багато пластунів. Саме вони на місцях поселень відродили український скавтінг – Пласт. Пластові осередки виникли в Англії, Німеччині, США, Канаді, Австралії. Місцеві скавти з повагою та симпатією ставляться до нових братів, і хоч скавтизм стоїть на засадах толерантності до своєї держави, всі розуміли неможливість існування українського скавтіngu в умовах тоталітарного комуністичного режиму. Активна співпраця Пласту зі скавтами різних країн була надзвичайно корисною. Організація розвивалась разом зі всім скавтським братством, використовуючи найновіші скавтські методики.

Як тільки на території колишнього СРСР розпочались демократичні зміни, активізувались національно-визвольні рухи, одними з перших на свою втрачену Батьківщину почали приїжджати саме пластуни-емігранти, дух і воля яких гартувались у скавтіngu. Саме вони й повернули вогонь пластування на Батьківщину. Змагання за самостійність і проголошення Незалежності України в 1991 році сприяли розвитку Пласту. У квітні 1991 року було затверджено крайовий статут і назву організації: Пласт – Українська Скавтська Організація. З цього моменту починається процес відродження і активних контактів українського скавтіngu з СОСР.

Від початку свого відродження Пласт заявив про своє бажання увійти в світову скавтську родину. Свідченням цього було включення в назву організації слова „скавтська“, активні контакти з представниками світового скавтського руху, використання

та впровадження скавтських форм та методів праці. Однак, представники СОСР виставили досить жорсткі умови – як для молодого, відродженої, а фактично новоствореної організації. Перша вимога – представництво Пласту в більшості регіонів (областей) України. Друга – відкритість, тобто можливість, членства в організації всіх громадян, які визнають скавтські принципи і хочуть працювати в скавтському русі. Провід організації сприйняв ці вимоги і почав працювати над їх виконанням, враховуючи реальні обставини в сучасній Україні.

Знаємо, що історично Україна тривалий час була поділена між двома системами. Східня частина перебувал під владою царського самодержавства, а пізніше – більшовицького тоталітаризму. Західня частина – під владою ліберальної Австро-Угорської імперії, а пізніше демократичних держав (Польща, Чехія, Румунія). Лише з 1939-го, а фактично – з 1944 року вся територія України була окупована більшовиками. Ця історична специфіка стала причиною того, що Західня Україна, її населення, формувались тривалий час в умовах „буржуазної“, як її називала советська пропаганда, демократії. Це сприяло збереженню в цьому регіоні ідеалістичного світогляду, патріотизму (обов'язок перед Батьківщиною), толерантності.

На Східній Україні впроваджувались інші принципи. Ще російський царизм вів політику нещадного національного гноблення народів, котрі входили до складу імперії. Більшовики до свого безжалісного націонал-шовінізму додали не менш брутальний воєнничий атеїзм. Отже, Східня Україна протягом 70 років розвивалась під впливом руйнівної антилюдської більшовицької ідеології. Результати цих процесів зумовили суттєві відмінності у рівні самоусвідомлення, менталітеті між різними регіонами України. Це, звичайно, наклало свій відбиток і на розвиток скавтингу в Україні.

На початок 1991 року в Україні, окрім Пласту, який на момент свого установчого з'їзду вже мав організовані структури, досвідчених виховників та реальні осередки, почали скою працю ще декілька льокальних груп, малочисельних і не досить посячених в особливості скавтської ідеї. Зокрема, скавтська група в Харкові, так звані скавти Криму (сам регіон надзвичайно складний і пройнятий духом радикального сепаратизму). Пізніше виникає осередок дніпровських скаутів „Скити“. Своє зацікавлення скавтською методикою висловили керівники дитячої патріотичної організації „Січ“.

Якщо Пласт відроджувався на засадах історичної скавтської традиції, збагаченої сучасним скавтським досвідом, при активній допомозі пластунів з країн, де скавтинг добре розвинутий, то інші скавтські групи творили свої, відмінні моделі.

Коли постала актуальність питання про репрезентацію України в Світовому Скавтському русі, представники СОСР неоднозначно заявили про те, що фундаментальний принцип СОСР: „Одна держава – одна організація“.

МСБ запропонувало дві моделі: конфедерацію та унітарну організацію. Але в обох випадках передумовою залишався принцип об'єднання. На той час ніхто з учасників процесу не ставив під сумнів провідну роль Пласту в розвитку скавтського руху України. Пласт був репрезентований в більшості регіонів України. Не було жодних суперечностей щодо відповідності організації скавтським принципам. У контексті проблематики виринали єдине запитання: чи є Пласт досить відкритою організацією, щоб репрезентувати все різноманіття скавтського руху в Україні?

Наприклад, чи є Пласт відкритий за конфесійною ознакою?

З самого початку Пласт заявив про свою позаконфесійність і непередпорядкованість будь-яким релігійним організаціям. При цьому рух налагодив тісну співпрацю з основними Церквами України – Православною та Греко-Католицькою, про що свідчать відповідні документи. Отже, пластуни на практиці реалізують свій скавтський обов'язок вірності Богові. Найпереконливішим свідченням релігійної відкритості Пласту є членство в організації осіб мусульманського віровизнання. В даному питанні Пласт є навіть більш толерантним, ніж Світовий Скавтський рух, який допускає поділ скавтів в національній організації за конфесійною ознакою.

А як щодо національної ознаки? Цей аргумент найчастіше використовується опонентами Пласту, мовляв, Пласт – організація націоналістична. Цей аргумент є провідним і в листі ВСК, де організацію звинувачено в патріотизмі. Насправді Пласт ніколи офіційно чи неофіційно не заявляв про обмеження свого членства за національною ознакою. Членами Пласту були, є і будуть (якщо забажають) громадяни не лише українського самоусвідомлення. Членами Пласту є громадяни російської, кримсько-татарської та інших національностей. У Пласті, можливо, ніхто й не звертав би особливої уваги на цю проблему, якби не хворобливо пильна увага

до неї представників СОСР та значної кількості „...молодих людей, котрі бажають сьогодні стати скавтами в Україні...“. Виявляється, їх не влаштовує „...образ Українського патріотичного молодіжного руху...“, з яким вони „...не можуть себе ідентифікувати“. Отже, обов'язок скавта щодо своєї Батьківщини – патріотизм – ставиться Пластові в провину. Але ж чи про скавтінг ведеться мова взагалі? Чи, можливо, в Україні закладаються основи нового, „сучасного“, „євроазійського“, а в дійсності – московського лукавого розуміння скавтіngu?

Ще один „тяжкий гріх“ приписується Пластові – його україномовність в офіційному діловодстві. Виявляється, послуговування державною мовою – це теж причина, яка не дає можливості декому „...ідентифікуватись“.

Виглядає, комусь не дуже хочеться бачити Пласт представником України в Світовому Скавтському русі. Кому?

В Україні фактично реалізуються дві моделі створення Національної скавтської організації:

Перша – об'єднання всіх, хто реально бажає скавтувати навколо найбільшої, найкраще зорганізованої та найширше представлені в регіонах Національної скавтської організації України – Пласт (нова назва затверджена VI з'їздом). Організація ця повністю виконує вимоги, викладені в документах СОСР щодо відповідності ідейним засадам, відкритості і територіальному поширенню національної скавтської організації.

Друга – створення пост-піонерської і пост-комсомольської організації („Скавти України“), яка, декларуючи бажання об'єднати скавтський рух, насправді протиставляє себе Пластові, не визнає його історичних традицій, не має реального представництва в державі.

Хочеться вірити, що Україна буде гідно представлена в одній із авторитетних світових інституцій – Світовій Організації Скавтського руху, а порвідники СОСР, в свою чергу, будуть з належною повагою і об'єктивністю трактувати український скавтінг у світовому братерстві скавтів.

Христина ВОЛИЦЬКА-ФЕРЕНЦЕВИЧ

ПЛАСТ ДАВ КРИЛА ДЛЯ ЛЕТУ

Пласт як масова організація української молоді, як кузня патріотичного гарту, фізичного і морального виховання та самовиховання за 100 років діяльності дав українському суспільству величезну кількість національно свідомих українців і довгу низку визначних особистостей нашої історії – саме тих її періодів, котрі найбільше потребували від нашої нації самовідданості і жертвності. Героїзм Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії, Української Повстанської Армії, Карпатської Січі, Дивізії „Галичина“ – за кожним названим тут

бойовим чином стояли колишні вихованці Пласту.

Певна річ, Пласт готував українську молодь передусім до миру, до творчої праці в усіх галузях суспільного буття, до шанування духовних традицій рідного народу і дальшого піднесення його культури, однак, історичні обставини склалися так, що вимагали від Пласту бути передусім саме школою героїчного патріотизму.

Поклавши руку на серце, сміло можемо стверджувати, що Пласт в цілому – це один з найзаслуженіших чинників боротьби за волю і незалежність України.

На жаль, нема змоги перелічити тут імена усіх достойних нашої пам'яті пластунів – їх були десятки тисяч – тож згадаймо тільки тих, що послужили і продовжують служити великими прикладами-смолоскипами в різних ділянках українського суспільств.

В церковному житті це – Іван Гриньох, Борис Гудзяк, Любомир Гузар, Семен Їжик, Володимир Івашко, Михайло Коржан, Іван Маргітич, Микола Милусь, Атанасій Пекар, Володимир Стернюк, Степан Сулик й інші.

У рядах військових з'єднань: Ольга Басараб, Дмитро Вітовський, Софія Галечко, Ганна Дмитерко-Ратич, Никифор Гірняк, Олена Степанів, Петро Франко, Іван Чмола, Роман Сушко, Степан Бандера, Ва-

Св. Юрій – опікун Пласту

силь Білас, Дмитро Данилишин, Олекса Гасин, Кетерина Зарицька, Зенон Коссак, Василь Кук, Михайло Сорока, Роман Шухевич, Євген Кульчицький, Степан Росоха, Іван Рогач, Михайло Колодзінський, Гриць Барабаш, Євген Врецьона, Олекса Гасин, Анатоль Демодовгопільський, Олег Кандиба (Ольжич), Осип Карачевський, Лев Крисько, Юрій Лопатинський, Роман Мирович, Орес Гаврилюк, Микола Кравців, Степан Шишка, Орест Бабій.

В політичній діяльності: Володимир Комаринський, Лев Ребет, Данило Скоропадський.

В науці: Роман Воронка, Богдан Гаврилишин, Петро Ісаїв, Василь Маркус, Мирослав Лабунька, Лариса Онишкевич, Ярослав Падох, Любомир Романків, Леонід Рудницький, Юрій Старосольський, Володимир Стойко, Данило Струк, Орест Субтельний, Атанас Фіголь, Іван Фізер, Василь Янішевський, Олекса Біланюк, Павло Грицак, Дарія Даревич.

Дипломати: Андрій Бігун, Роман Ващук, Петро Ліщинський, Роман Попадюк.

В ділянці культури і мистецтва: Володимир Бірчак, Андрій Гарасевич, Олег Кандиба-Ольжич, Едвард Козак, Микола Колесса, Богдан Кравців, Роберт Лісовський, Ніна Мудрик-Мриц, Ліда Палій, Хистина Сай, Віра Селянська-Вовк, Надія Світлична, Осип Стецур, Марта Тарнавська, Леся Храплива-Щур, Володимир Янів.

Громадські діячі: Михайло Бажанський, Іроїда Винницька, Антоніна Горохович, Іванна Горчинська, Павло Дорожинський, Ольга Кузьмович, Дарія Навроцька, Микола Плав'юк, Всеволод Соколик, Роман Рогожа, Володимир Савчак, Роман Сеньчук, Олександр Тисовський, Ольга Ткаченко, Кекілія Паліїв, Юрій Ференцевич, Ярослав Пришляк, Марія Логаза, Роман Голод.

Перераховані вище – це тільки краплина в морі Пласту, але в цій краплині він, цей безперервний і незмінно шляхетний рух, віддзеркалюється досить повно в своїй красі та силі.

З відновленням незалежності України, впродовж минулих 20 років, Пласт відновив свою діяльність в Україні, його згуртованість активно діють в усіх областях України та Криму, нараховуючи майже 10 тисяч членів – від Пташат до Сеньйорату.

Вихованці Пласту, як і завжди, беруть активну участь у різних ділянках українського громадського життя в ім'я утвердження від-

новленої Української держави: в Церкві, політиці, економіці, науці, освіті, мистецтві, суспільній службі і т.д.

Разом з тим Пласт – це постійне, надійне і всебічне виховання та самовиховання кожного свого члена. Тому хочу бодай частинно розповісти про ролі, котру відіграв Пласт в моєму житті та у житті багатьох інших українців і українок моєї генерації, котрі ще дітьми, в хуртовині Другої світової війни, були змушені покинути Україну.

Саме Пластові я завдячую те, що сьогодні мої діти і внуки, народившись у США, далеко від України, казкової землі походження їхніх батьків і дідів, знають, хто вони й яких прадідів нащадки, і перехопили від старшого покоління пластову естафету. Вони не тільки знають про це, але, де тільки можуть, ширять розголос і добру славу про Україну.

Серпень 2011 року – пластова оселя „Вовча тропи“, Міжкраєва Пластова Зустріч США і Канади, якою розпочато перший етап відзначення 100-річного ювілею Пласту, завершенням цих святкувань буде ЮМПЗ в серпні 2012 у княжому місті Львові, де у 1911-1912 роках народився, на честь і славу Україні, Пласт.

Пам'ять моя свято зберігає незабутні пори щасливого дитинства, бурхливої юности, пов'язаних з Пластом і його впливом на моє особисте та громадське буття.

Обіцянка батьків в кінці 1943 року здійснити мою мрію – завести мене, девятирічну дівчинку, до пластового табору літом 1944 року залишилася без втілення не з вини люблячих тата і мами, а через війну. Як і багато іншої української дітвори мого покоління, у березні 1944 року я з родиною залишала рідну землю у вантажних вагонах, їхали спершу до Словаччини, а далі – в невідоме, смутно пригадую советських партизанів та їхні погрози повернути нас „на рідину“, хоч для дитячого сприйняття ті події справляли враження тільки нестрашних цікавих пригод. Лише значно пізніше прийшло усвідомлення, як багато довелося пережити страшних хвилин, годин і днів, і років моїм родичам, бабуні та усім, хто був з ними у тій тривожній і небезпечній мандрівці зруйнованою війною Європою.

Далі дорога на Захід проходила через грізнозвісний табір „Штрастоф“, де дорослі зазнавали нелюдських принижувань з боку німецьких таборової влади, зокрема під час медичних та ін-

ших перевірок. Мені, коли згадую „Штрастоф“, завжди перед очима – сльози українських дівчат, яким безжально обрізували коси. Також годі забути неприємний запах зупи, що її нам давали кожного дня.

Після кільканадцятиденного перебування в „Штрастофі“ батьки дістають скерування на працю. Нас заладують знову у вантажні вагони та через постійно бомбардовані німецькі міста Ляйпціг, Дрезден, Магдебург, Бравншвайг приїздимо до місця призначення біля Гельмштету, де тато мав працювати у підземельній фабриці зброї. Мене німці до школи не приймають і видають „Арбайц бух“ тобто Книжку праці.

Під час нашої одисеї засвоюю з розповідей бабуні і мами про Україну, її минуле та її теперішні обставини все почуте, з бабунею я вчилася писати, читати та запам'ятовувати вірші.

Вечорами до нашої хати в Зомершинбургі приходили хлопці та дівчата, вивезені до праці в Німеччині, розповідали про свою належність до ОУН у своїх селах. Я прислухалася до всіх цих розповідей та гордилася їхніми подвигами. Вони для мене були героями тодішніх днів.

Весною 1945 року до нашої місцевости прийшли американські вояки та заповіли про наш виїзд до таборів, звідкіль можна буде повертатися додому або шукати інших можливостей на Заході.

Після трирічного перебування у таборах Фалінгбостель і Бравншвайг (Англійська зона), влітку 1948 року наша родина виїхала до Канади, до Вініпегу, на запрошення моєї тітки.

А восени того ж року 1948 року з легкої руки Галі Гарасовської-Заяць сповнилися мої нездійснені в минулому пляни пластування, і я стала членом новозорганізованої пластової групи.

Коли в далекому минулому 1944 році Пласт манив мене пригодами, мандрівками, як співається у пісні „до сонця, до волі, до простору“ та зустрічами з новими друзями при ватрах, то чотири роки пізніше у далекій Канаді Пласт став для мене виявом нерозривного зв'язку з Україною та всім українським. У Пласті ми, тобто новоприбуле юнацтво та молодь, здобували в гурті своїх ровесників знання з усіх ділянок українськості, застосовували здобуте в організованому житті громади, жили щоденним життям згідно з Пластовою присягою:

*„...Бути вірним Богові й Україні,
Помагати іншим,
Жити за пластовим законом і слухатись пластового проводу“.*

Наші виховники зуміли своїми відданістю і своїм особистим прикладом утвердити в нас всі ці засади пластового самовиховання, і ми беззастережно вірили в свої сили та обіцяли собі, що коли *„...плекатиму силу і тіла, і духа, – щоб нарід мій вольним, могутнім зростав...“*, то цим кожен з нас допоможе дорогій для наших сердець Україні.

Далеко від України пластові виховники методом захоплюючої пластової гри з'єднали нас в організацію з прицілом виробити у нас снагу до провідництва, до виховання самодисципліни, активності та охоти присвятитися для добра спільноти.

З чистим умом і серцем ми сприймали ці теорії та щиро намагалися виконувати їх якнайкраще. Застосовуючи засади Пласту в щоденному житті, ми також ставалими корисними громадянами країн нашого поселення. З'їзди і зустрічі з пластовими друзями інших осередків в Канаді та США скріплювали наші настанови. Словами наших пластових пісень ми передавали –

*„Привіт Україні крізь сині моря
Крізь, гори, ліси і тумани!
Ми віримо: зійде над нею зоря
І день її волі настане...“.*

Ці слова пластової пісні були для нас глибоко вкоріненими в нашу свідомість, незважаючи на всі тодішні політично-дипломатичні події. У школах вивчаючи історію інших народів, ми розповідали і про наш український край, його історію, і це теж тривало в усні нашого гарячого бажання прислужитися Україні.

З наплечниками цих пластових напрямних ми вирушили у незнані життєві мандри. Ми самі ставали виховниками, активістами наших громад, учителями в Школах українознавства. На тих же пластових засадах одружувалися та закладали свої родини.

Переїзд до Торонто допоміг збільшити можливості виховної праці в Пласті та активності в громаді. Ми ставали учасниками та організаторами Міжкраєвих Пластових Зустрічей, організаторами

та провідниками таборів і мандрівок, навчали інших і самі пордовжували навчатися цій пластовій мудрості:

*„Не схиляй голови у знемозі,
Бо зірок не побачиш тоді...“*

Виховання в Пласті, здобуті в ньому навички, відвага до життя, самодисципліна завжди давали мені силу переборювати труднощі, хоч вони з літами ставали все тажчими, аж дійшло до того болю, котрий тяжко перемогти – до втрати дорогого чоловіка і в його особі – вірного пластового друга Юрка-Цюха. Та пластовий дух, пластова дружба і в цій трагедії дали мені силу вистояти і в цьому великому випробуванні.

Тому Пласт для мене став чимсь набагато більшим, ніж просто організація однодумців. Пласт для мене став самим життям, і за зроблений у дитинстві вибір я вдячна своїй українській долі.

Джерзі-Ситі

1932-1933: НЕ ПРОСТИТЬСЯ МОСКВІ ЦЕЙ ЗЛОЧИН

2

ВІЧНИЙ СТРАХ РОСІЇ

З сайту „Свобода слова“

(Сергій МЕЛЬНИКОВ, Юрій НЕСТЕРЕНКО та ін.)

Завжди найбільшим страхом для росіян було відновлення незалежності і, як результат, втрата їх найбагатшої природними та людськими ресурсами колонії – України. Україна, з її родючими землями, м'яким кліматом, багатомільйонним працьовитим християнським населенням, в своїй абсолютній більшості – слов'янським, з її тисячолітніми храмами і духовними цінностями, була воістину головним „діамантом“ у короні Російської імперії. Для Росії Україна завжди була „вікном в Європу“ і геополітичним пляцдармом для агресії проти країн Заходу.

Втрата України, її багатств, а головним чином безцінного людського ресурсу та потенціалу мільйонів „хохлів“ – гарматного м'яса, рабської робочої сили, талановитих письменників, учених,

геніяльних інженерів і конструкторів, втрата мільйонів тонн (пудів) зерна, виходу до теплого Чорного моря, – означала ізоляцію, повільну і вірну смерть для росіян.

Саме тому завжди головні зусилля росіян, починаючи від царя Олексія – батька Петра I, його самого, через Катерину II, Сталіна і до нового (і будемо сподіватися, останнього) „царя“ росіян – Володимира Путіна, їх головною метою було задушити Незалежну Україну, не дати їй скинути кайдани багатовікового російського рабства.

Саме з цією метою росіяни століттями вели загарбницькі війни проти України, жорстоко розправляючись з народними повстаннями українців, знищуючи її кращих синів і дочок. Саме з цією метою росіяни ховали, обливали брудом або знищували все, що несло в собі, чи могло пробудити національний дух і пам'ять українців. Все, що могло вирвати покірного хохла-малороса із „загальноросійського стійла“, куди його загнала Російська, а потім і Радянська імперія.

Чим сильнішим ставав цей вільний козацький дух українців, чим голоснішим ставав голос українського народу, відкрито говорив про свою Незалежність, тим запекліше росіяни кидалися придушувати його.

Один тільки початок XX ст. приніс українцям разом з першою спробою створити свою незалежну державу – Українську Народну Республіку, серію жакликих національних катастроф, і найстрашніший геноцид в історії людства – штучний Голод 1932-1933 років. М'ясорубка Другої світової війни забрала життя ще понад 8 млн. українців.

У 1944 році, коли мільйони українців-червоноармійців билися і вмирали на полях битв, Сталін, Берія та Жуков підписували наказ про виселення всіх українців в Заполяр'я та райони вічної мерзлоти (таке собі „остаточне вирішення українського питання“). За кілька місяців встигли вислати 200 тис. осіб, і тільки усвідомивши, що одномоментна депортація такої кількості людей просто паралізує всю залізницю, перевантажену потребами фронту, і підрве сили Червоної Армії, кремлівським душогубам довелося відмовитися від своїх плянів. У цьому зізнався Микита Хрущов у своїй промові „Про розвінчання культу особи“ на XX з'їзді ЦК ВКП (б).

У 1947 році в Україні було організовано черговий штучний голод, від якого померло ще близько 1.5 млн. українців (тоді з розореної війною України, яка страждала від неврожаю, знову вивезли всі продукти, щоб скасувати продуктові картки в радянській Росії). Такою була жорстока помста росіян за спробу українців назавжди позбутися московського рабства ...

Після революції, розвалу, розрух і повного хаосу в Російській імперії в 1917 року росіяни всіх мастей – від червоних і до білих, від монархістів, есерів, демократів, більшовиків і до анархістів, кинулися душити молоду Українську Республіку, розуміючи, чим може обернутися в кінцевому підсумку для всіх них втрата Україною.

„Пам'ятайте також, що так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею і Радянська влада, і ми з вами ... Ні на одну хвилину не забувайте, що Україна повинна бути нашою, нашою вона буде тільки тоді, коли буде радянською, а Петлюру вибити з пам'яті народу назавжди“ – говорив у своїй інструкції більшовикам-агітаторам в Україну Лев Троцький у 1918 році.

29 жовтня 1918 року 300 українських студентів та гімназистів, – ці „300 українських спартанців“ – загинули, прийнявши перший в історії УНР бій з 5-тисячною ордою російських більшовиків, які рвалися до Києва. Захопивши Київ, більшовики перш за все розстріляли 200 учнів-гімназистів, які були в списках військово-спортивних організацій. Усього лише за кілька наступних тижнів росіяни розстріляли ще 5,000 киян. Приводом для розстрілу була відповідь, або записка в кишені українською мовою.

Білі росіяни, „єдино-неділимщики“, що прийшли на зміну більшовикам трохи пізніше, користувалися такими самими методами боротьби з „петлюрівськими сепаратистами“. У цьому ж 1918 році, на Кубані (яка вже вислала своїх депутатів для об'єднання з УНР) російські білогвардійці, захоплюючи українські станиці, рубали шаблями українських вчителів, які „насмілилися“ вчити дітей українців „хахляцкому наречію“.

21 жовтня 1921 року російські більшовики розстріляли 359 українських козаків Шостої дивізії армії УНР біля села Базар, засипаючи землю ще напівживих і поранених упереміш з убитими. Одному козакові пощастило вночі відкопатися, вибратися з ями, і

врятуватися, завдяки чому згодом і було знайдене місце розстрілу і поховання.

У 1921 році каральні загони російських чекістів розстрілювали тисячами полонених українських повстанців Холодноярської Республіки та членів їх сімей у Черкаській області. Саме ці повстанці до 1923 року вели боротьбу під синьо-жовтими стягами проти чекістів і продзагонів, які грабували Україну і вивозили продукти в гинучу від голоду, холоду і вошей радянську Росію.

У середині 1920-их років, для виявлення „буржуазно-націоналістичних елементів“ більшовики оголосили в УРСР початок „українізації“. Українська молодь, в основному вихідці з сіл та діти українських робітників, повіривши більшовикам, почали активно відроджувати українську культуру. Усього лише за кілька років понад 200 українських молодих письменників створили те, що потім буде називатися „Розстріляним Відродженням“. До 1939 року в живих з цих 200 людей залишиться лише 10 українських письменників. Їх не пощадили навіть за „пролетарське походження“, головним аргументом на користь їх розстрілу виступила національність – „українець“. Російських „самородків“ Горьких, Дем'янів-Бідних не розстрілювали.

У 1928 році більшовики заборонили діяльність Української Автокефальної Православної Церкви, розстрілявши при цьому понад 3,500 її священиків, а решту заслали до Сибіру. Нинішні співробітники КГБ в рясах і охоронці „русскаго міра“ в Російській Православній Церкві мріють про повторення вже пройденого, але сьогодні змушені задовольнятися лише звинуваченнями в „неканонічності“ і „безблагодатності“ Київського патріархату. Тисячі українських храмів і церков були підірвані в 1930-их роках, за Сталіна, так шанованого в нинішній „православній“ Росії за „відродження сергіянського комуно-православ'я“ в 1944 році. Тихе знищення українських церков тривало до початку 1980-их років.

Однією з небачених за своєю жорстокістю і безумством стала розправа над українськими кобзарями і лірниками. Ці, оспівані ще Тарасом Шевченком сліпі старці, століттями втілювали в собі сам дух, саму квінтесенцію України. Поводирі водили їх по селах, де вони тихо співали народні пісні, не даючи забути українцям про їх славне козацьке минуле, про великі повстання, великі битви, і великі перемоги над ворогами, – свого роду подорожуючі

вчителі української історії. Унікальність кобзарів полягала в тому, що майже всі пісні, які вони співали, більше ніде не були записані. У грудні 1934 року під прикриттям „культурного з'їзду“, російські чекісти зібрали в Харкові 300 цих сліпих кобзарів і лірників, де всіх їх розстріляли. Влітку 1936 року в Полтаві, під прикриттям „концерту“, російські кати зібрали і розстріляли тих кобзарів, які залишилися в Україні. Так знищувалася душа українського народу.

З окупацією України більшовики зрозуміли, що головним осередком опору є українське село – невичерпне джерело все нових і нових національних провідників, борців, народних вчителів, українських героїв. Поки існувало таке українське село, годі було й думати про те, що Україну можна буде втримати в складі СРСР.

Українське село, український селянин став головним ворогом росіян у їх боротьбі за виживання. Знищити, розбестити, випалити українське село – означало випалити український дух в Україні.

З самого початку російсько-радянської окупації України селянам заборонили користуватися колишньою суспільною власністю (ліси, в яких усі могли заготовляти матеріали, ставки та річки, в яких можна було ловити рибу, загальні луки для випасу худоби). Були запроваджені руйнівні податки навіть на фруктові дерева, через що українцям довелося вирубувати під пень свої прекрасні сади. У людей забрали всі їхні суспільні ресурси, створюючи при цьому „колективну“, а насправді – державну власність.

До колективізації абсолютна більшість жителів українського села складалася з заможних селян – „господарів“. Земля, яку вони обробляли століттями, передавалася в кожній родині з покоління в покоління і була головною цінністю, всім сенсом життя українського хлібороба. Земля була у кожного, незалежно, чи займався українець іншим ремеслом, чи ні – він завжди обробляв землю. У серпні 1929 року Раднарком УРСР, за розпорядженням з Москви, прийняв нову постанову „Про ознаки куркульських господарств“, які були зформульовані так, що під них потрапляли всі українські селяни. До 1929 року, ніколи до цього, в Україні на селі не вживалося слово „куркуль“ („кулак“), з тим значенням, з яким його вживали російські більшовики.

Якими ж були ознаки цих „куркульських господарств“? „Куркулем“ відразу ж ставав будь-який українець, у якого в господарстві були свої вівці, корови, коні, своя молотарка, олійниця, жор-

на, сушарка, прядильні, ткацькі верстати, верстати для вичинки шкіри та шиття шапок, свій цегляний завод, або інше промислове виробництво, млин ... Все те, що мала кожна українська сім'я.

Друга ознака „куркуля“ – коли в господарстві здавалися в оренду постійно або на сезон окремі приміщення чи інвентар. І третій – коли члени сім'ї продавали надлишкові запаси своєї праці або коли хтось з сім'ї брав реєстраційне свідоцтво на ведення промислового виробництва. Все те, що було підвалинами, основою промислової і сільськогосподарської діяльності в будь-якій країні, в СРСР потрапляло під визначення – „куркульство“.

Наступним ударом по власниках став єдиний податок, за яким з „їдця“ – тобто з одного члена сім'ї брали 300 рублів, але не менше 1,500 рублів з сім'ї, навіть якщо в ній було всього 2-3 членів. Це були величезні гроші. Вихід був один – або платити, або йти в колгосп.

Українських селян примушували віддавати в колгоспи буквально все. Це було просто шоком для українців, в свідомості яких поколіннями було виховано повагу до власності і її кордонів. Українець не розумів, як можна було віддавати комусь свою свиню, або корову. Щоб не здавати худобу в колгоспи, люди вночі різали її, солили і ховали запаси, за що багатьох заарештовували, депортували в Сибір, а часто й розстрілювали.

Українці до останнього пручалися вступові в колгоспи, не бажаючи віддавати нажите своєю працею добро, в обмін на порожні „трудоодні“.

„Трудодень“ – аналог повного робочого дня, з виконанням встановленої норми. Насправді ж цей „трудодень“ міг тривати й кілька робочих днів. Старости, які ставили палички в табелях, часто зараховували людині за місяць виснажливої роботи ... по 2-3 трудоодні. Замість грошей за один трудодень видавали по кілька кілограмів зерна або крупи. Така „винагорода“ за працю просто вбивала складену століттями високу трудову етику і культуру українців.

У той же час активно знищувалися індивідуальні майстри – ремісники. Зазвичай, кожна сім'я мала такого майстра. До 1930-их років в українських селах майже не було крамниць і залежних від привезених туди товарів селян. Кожне село, кожна родина була, певною мірою, автономним утворенням. Гончар обмінювався своїми виробами з маслобійником, кравець – з майстром з пошиву

шапок, швець – з ковалем. Надлишки везлися на ярмарок. Саме це система незалежного сільського виробництва і обміну товарами в Україні стояла поперек горла Москві. У 1929 році в СРСР оголосили загальну колективізацію, почали створювати колгоспи, артіль, комуни та інші. У ці артіль і заганяли ремісників.

Гончар, який до цього працював вдома, сам заготовляв дрова, сам шукав певний вид глини, сам обпалював і розписував горщик. Він дорожив своїм ім'ям та репутацією. Після того, як гончарів загнали в артіль, де кожен виконував тільки певну частину роботи – або тільки заготовляв дрова, або тільки готував глину, розмилося саме розуміння відповідальності за працю, різко впала якість товару. Від такої принизливої оплати праці і, головне, від ще більш принизливого ставлення більшовиків до людини, ремісник більше не бажав вкладати душу в свою працю.

За виробниками був у становлений контроль НКВД і партійної адміністрації. Тим українцям, які вміли зшити шапку, кожух, або яке-небудь взуття, доводилося обмінювати свій товар вночі, щоб про це не дізналася окупаційна влада. На Полтавщині в той час жила родина Віхтеренків, чия різьба по дереву славилася майже по всій Центральній Україні. Їх родину повністю знищили, не давши можливості передати свою майстерність нікому іншому.

Навмисне не створювалися артіль з кравців і ткачів, оскільки радянська влада продавала свою огидну за якістю і крою одяг і не хотіла ніякої конкуренції з селом. Правда, це й дало шанс вижити у Голодомор деяким з кравців. Коли розкуркулювали людей, у них відбирали найкращий одяг (який ж потім прислані з Росії комсомольські активісти продавали на базарах у великих українських містах). Залишений старий і рваний одяг селянам все одно доводилося перешивати. Саме так пощастило вижити деяким кравцям в Голодомор, – завдяки жмені квасолі або картоплині, які приносили односельці за ремонт одягу.

Той факт, що справжніми „господарями“ життя раптом стали не найпрацьовитіші селяни, а окупанти, надіслані ледарі, п'яниці і садисти, перевернув свідомість українського хлібороба. Хто ж розкуркулював, заганяв з наганом в руках в колгоспи, і відбирав хліб в українця? Звичайно ж, серед них були і місцеві „активісти“, але на чолі їх завжди були уповноважені з районних НКВД, які в Україні, практично до другої половини 1940-их років складали-

ся, в абсолютній своїй більшості, з росіян. Часто ці надіслані і збройні активісти навіть не розуміли української мови, але зате повторювали свої „ходки“ по селу по 10-15 разів на місяць, тероризуючи і залякуючи селян депортацією в Сибір за відмову від вступу в колгоспи.

Влада спиралася на агресивних, деморалізованих і ледачих, на покидьків суспільства, яких в середньому українському селі з 500-600 душ не набиралося навіть більше 3-5 осіб. До колективізації у них не було навіть своїх господарств, через лінь або алкоголізм. Вперше в житті, отримавши шанс хоч якось компенсувати свою неповноцінність, вони з задоволенням ходили по хатах своїх же односельчан, спочатку разом з уповноваженими з НКВД, а потім вже і без них.

Оброєні, озвірілі від раптової влади і минулих глузувань із боку здорових селян, вони знімали з господаря останній кожух, виганяли людей босими на сніг, виносили останній мішечок зерна з хати, навіть виливали на підлогу і топтали те, що варилася в казані. Їх називали „комуняками“, „червоношкірими“. Помста селян теж не примушувала на себе довго чекати, українці безжально розправлялися з окремими активістами і навіть із цілими „бригадами“ при першій же нагоді.

Але найжахливішим було те, що дуже часто в такі бригади залучалися діти, чиїх батьків вже репресували, – їх брали зі шкіл-інтернатів. Вчителів, які „неправильно“ виховували дітей, вчили їх, за старими традиціями, вірі в Бога, – заарештовували, а натовість надсилали тих, хто працював на владу. Непомітно, під виглядом контрольних робіт або бесід вони дізнавалися від дітей, в якій сім'ї ще залишалася їжа, або де батько добував її. Саме на такі „кадри“ і на таку „політику“ в селі робила наголос радянська влада.

До Голодомору 1932-1933 років в українському селі було геть відсутнє будь-яке злочинство. Двері підпиралися віником, каменем або зачинялися на кілочок. Єдиний вид злочинства, який існував – конокрадство, карався страшною смертю. Якщо конокрада ловили, все село збиралося і вершило над ним самосуд. Його прив'язували між двох широких дощок, по яких били кувалдами. Конокрад помирав довгою і болісною смертю від розриву внутрішніх органів. Спійманого на більш дрібній крадіжці могли побити камінням,

або, при зовсім малозначущому проступку, роздягненого прогнати через усе село і висміяти.

Усього лише за 3-5 років від початку колективізації ставлення до крадіжок змінилося найрадикальнішим чином. Тільки після радянської влади і Голодомору в українському селі з'явилося прислів'я: „Ніч-мати, не вкрадеш – не будеш мати“.

Саме в 1930-их роках люди почали вважати, що якщо вони нічого не отримують за трудовень в колгоспі, то вони повинні щось взяти з нього самі, отож це не крадіжка, а компенсація за недоплачене їм. Люди, які раніше понад усе цінували чесну працю, побачили, що ті, хто не працював, жили краще і ситніше. Так було отруєно свідомість 88-90 відс. усього працездатного сільського населення України, загнаного в колгоспи.

За 3-4 роки після початку колективізації формується нова соціальна ерархія в селі – в колгоспи, в виснажливу фізичну працю, втягують жінок, які раніше займалися виключно домашніми клопотами та вихованням дітей. Тільки після 1933 року в Україні з'являються жінки-трактористки, шпалоукладниці і шахтарки. Так знищувався сімейний уклад, створений за сотні і сотні років української культури. Саме в 1930-тих роках в УРСР масово почали створюватися ясла і дитячі сади, щоб дітей вже більше не виховували вдома. У 1932 році цих дітей не стало чим годувати, ясла і дитячі садки закрили. Голодомор 1932-1933 років гнав батьків у пошуках хліба з села в місто, залишаючи напівживих малюків одних у будинку, де вони і ставали жертвами збожеволілих від голоду сусідів і навіть близьких родичів. У 1932-1933 роках людодіство в агонізуючих, оточених загонами НКВД селах України, поширювалося страхітливими темпами.

Народження, весілля і похорони – три основоположних складових життя українського села – були теж жахливо змінені. Зникло те, що називалося обрядами. Хрещення немовлят було заборонене. Люди проходили десятки кілометрів у пошуках священиків, що ще залишилися, які, переодягнувшись в простий одяг, хрестили дітей вночі, при закритих дверях і вікнах. Якщо сільська адміністрація дізнавалася про хрещення дитини, – сім'ю виганяли з колгоспу, а це, при повністю відібраній землі, худобі й інвентарі, означало певну смерть.

До Голодомору весілля в українському селі гуляли по сім днів, з безліччю ритуалів, обрядів та звичаїв. Після Голодомору зникла майже вся фолкльорна складова життя села. Зник звичай приданого – так званого „посагу“: до заміжжя українка вже з 9-10 років починала шити собі, своєму майбутньому чоловікові та дітям сорочки, рушники, скатертини і спідниці, і все, що тільки могло знадобитися. Крім цього, батьки нареченої передавали ще в подарунок молодим багато іншого добра. Після Голодомору цей звичай просто зник, – настільки збідніло українське село, що нічим стало навіть видавати придане.

Більшовики і сільради почали активно впроваджувати нову весільну „традицію“ – замість обрядів і неповторних українських народних пісень, – гармошка, танці під патефонні радянські марші і багато горілки.

До смерти в селі завжди ставилися з розумінням, якою би не була людина за життя, після смерти до небіжчика завжди ставилися з повагою, – його обмивали, відспівували у церкві, і за душу покійного ще довго читали молитви.

Під час Голодомору у знесилених людей не було ні сил, ні коштів навіть ховати в трунах своїх померлих. Священики та служби на цвинтарях були заборонені. Саме після 1933 року на похоронах з'являється духовна музика – огидні оркестри, з штовханиною п'яних музикантів, замість священика і тихої молитви, – як верх блюзнірства навіть над уже мертвими українцями.

У Голодомор зі смертю було пов'язано і виживання – за збір трупів (досить масова тоді робота) платили таку норму в день – 300-500 грамів хліба з макухою за, скажімо, 12 померлих. Тому часто на підводи з мерцями кидали ще живих, щоб дотягнути до норми. За це виживий отримував можливість хоч якось відтягнути голодну смерть своєї сім'ї і своїх дітей. Тяжко судити їх за це сьогодні.

Були, звичайно, і жорстокі люди, що втратили від голоду останні людські почуття. Померлих, які залишилися лежати на вулиці, вони зачіпляли баграми або гаками, волокли до найближчої ями і скидали всіх у загальну могилу. Ті, що вижили, особливо діти, ніяк не могли зрозуміти, що ж відбувається з усіма, чому раніше небіжчиків проводжали піснями і молитвами, стелили їм дорогу на цвинтар травами і квітами, а тепер стягають баграми і скидають в ями, як попало. Тоді цим дітям було по 8-9 років, з якою психікою

вони продовжували потім жити, і яке ж ставлення до життя формувалося у них під дією побаченого?

Всі традиційні свята радянська влада оголосила пережитками минулого і забобонами. У червні 1928 року ЦК КПУ, згідно з розпорядженням з Москви, прийняв постанову про заборону релігійних громад та введення антирелігійної пропаганди. Саме тоді виник союз войовничих безбожників, саме тоді по всій Україні почали підривати тисячолітні церкви і храми, безцінні духовні пам'ятки українського народу, побудовані ще за часів княжого Києва.

Церкви в селі обклали податком. Українці збиралися усіма силами, щоб сплатити ці податки. Коли ж кошти викачували до кінця, дерев'яні церкви більшовики розбирали, а кам'яні використовували як склади, або гаражі для техніки. Сільради фальсифікували підписи людей, за якими нібито самі люди просили закрити церкви – нібито як „осередки релігійного дурману“.

У церквах відкривалися хати-читальні та клуби. Це був ще один шок для українців – танці комсомольців і партійців у церкві! У школах під час церковних свят проводилися антирелігійні заходи, – були навіть спеціальні „антиріздвяні“ і „антивеликодні“ кампанії. „Соціалістичні“ 1 і 2 травня святкували за рахунок Дня Вознесіння Христового (його спеціально зробили робочим днем), щоб заступити у свідомості людей церковні свята радянськими. Вихідні замість неділі перенесли на четвер, але це нововведення не прижилося.

Саме тоді, в 1930-их роках були введені свята „8 березня“ і „маївки“, які відзначаються до цих пір, щоправда, вже без мітингів перед сільрадами „на підтримку революційних робітників Німеччини“, і без розповідей про надої. Тепер вже просто обпиваються горілкою і об'їдаються шашликами.

Масове самогоноваріння і споювання українців – теж „подарунок“ періоду Голодомору. До 1930-их років алкоголь вживали виключно по великих святах. На весіллях була всього лише одна-єдина чарка і один бутель з українською горілкою. Коли чарка за весільним столом обходила по колу два-три рази, це і називалося „випити“. А вже в 1932-1933 роках, активісти, які розкуркулили чергову сім'ю, відібравши у неї останні залишки їжі, і обмінявши на горілку відібране добро, відзначали свої „подвиги“ жажливими пиятиками.

Після 1930-их в українських селах перестали ткати полотно. Більшість майстрів померло в Голодомор, замість них з'явилися державні крамниці з тканинами. Та тканина була дуже низької якості, та й продавалася тільки тим, хто працював у колгоспі. Якщо не вистачало трудовнів, – тканини продавали менше, не вистачало навіть на спідницю. Тоді ж з'явилася й корупція в торгівлі: продавці продавали тканину в першу чергу своїм родичам чи сільському начальству.

Змінився сам стиль одягу, – голови колгоспів переодяглися в популярне в Москві „галіфе“, а одяг простих селян став значно убогішим. Активісти, розкуркуючи село, забирали зроблений вручну одяг, – кожухи, вишиті сорочки і рушники, скатертини, ковдри, – все якісне, красиве, що можна було потім обміняти на базарах. Але найчастіше всі ці речі розтягувалися сільськими керівниками по своїх домівках, – одяг, посуд, прикраси. Те, що не могли забрати, або відвезти, – ламали, особливо сільський інструмент, щоб люди не могли потім скопати навіть грядку. Українці знімали з себе останню сорочку, збирали останні залишки свого добра й мізерні коштовності, і, якщо їм вдавалося пробратися через заслони НКВД і дістатися до найближчої залізничної станції, – пробиралися в міста, щоб там обміняти свої останні заощадження на мішечок борошна або крупи. З облав, які влаштовували на них міліціонери, не всім вдавалося повернутися додому.

Змінилося саме ставлення до побуту, люди стали байдужими до свого достатку. Люди від світанку і до самого вечора працювали в колгоспі, приходили додому тільки переночувати.

У 1932-1933 роках по всій УРСР було зареєстровано понад 2,000 випадків канібалізму, що відбувалися на ґрунті повного руйнування психіки. Про людодіство багато говорили, але навіть у ті страшні роки факти канібалізму викликали жах у голодуючих українців. Повсюдним явищем стали самогубства. Були випадки, коли жінки, не витримуючи більше мук, на ніч розпалювали печі, закривали вікна і двері, і всією родиною, з дітьми, труїлися чадним газом.

Масово поширювалися навмисні вбивства. Головним чином, з боку активістів, які, користуючись своїм всемогутністю, чинили самосуди. Так активіст, побачивши дітей, або жінок, які на скошеному полі, в стерні, вибирали рідкісні залишені колоски, міг на місці до смерті забити жертву нагайкою з металевими наконечниками.

Саме 7 серпня 1932 року ЦВК і Раднарком СРСР прийняв постанову „Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності“. Постанову, написану і затверджену особисто Сталіним, спрямовану в першу чергу проти українського села, в народі назвали „Законом про три колоски“.

Закон передбачав „розстріл з конфіскацією всього майна, або, за пом'якшувальних обставин, позбавлення волі на строк не нижче 10 років, з конфіскацією всього майна“. Амністія в цьому випадку була заборонена. Всього ж до літа 1933 року за цим законом було засуджено 150 тис. українців, близько 51 тис. українців були розстріляні. Засуджували навіть дітей, які в холодних осінніх полях босяком по стерні шукали рідкісні колоски.

Як останній акт відчаю і помсти, беззбройні, доведені до краю українці голими руками вбивали активістів. Українські чоловіки і жінки вилами та лопатами розправлялися з російськими комуністами, палили сільради, забирали свою худобу з колгоспів. На місця самосуду відразу ж висилалися каральні загони НКВД, які кожен раз жорстоко розправлялися з повсталими. Тільки за кілька перших літ 1930-их років в Україні спалахнуло 400 селянських повстань. 265 районів України були охоплені стихійними повстаннями, в 108 районах повстанці повністю знищили всіх чекістів, комуністів і „продзагони“.

Всього ж в 1917-1933-их роках в Україні діяло 692 підпільні організації та 1,435 повстанських загонів, велика частина яких загинула в боротьбі з більшовиками.

Серед українців, які служили в Червоній Армії, ширилися чутки про голод в українському селі, критично зростала кількість готових до збройного повстання. Для радянської Росії і Сталіна виникла реальна загроза втратити Україну. На боротьбу з українськими повстанцями були кинуті основні сили більшовицького терору, пропаганди і політики ізоляції села від зовнішнього світу. Втративши у виснажливій і нерівній боротьбі найактивніших своїх борців і захисників, сили Україні були підірвані.

З часом опір став пасивним – люди почали закопувати зерно, змішуючи його з землею, ховати в соломі. Через пасивність опору в свідомості людей починав вкорінюватися страх. Якщо у людей і

було зерно, то вони, побоюючись, що їх хтось побачить і донесе, так і не відкопували зерно, вмирали від голоду.

Страх – найстрашніше каліцтво, заподіяне росіянами українській нації. Люди стали замкнутими і непривітними. Спробуйте поїхати в Сумську або Чернігівську область, пройдіться там глухими селами і спробуйте заговорити з місцевими людьми похилого віку ...

Звичайно ж, була тоді і солідарність, і взаємовиручка. Українці ділилися останнім шматком хліба і склянкою молока зі своїми ближніми, рятуючи сусідів, знайомих, і їх дітей, але явище доносів стало масовим. Американський дослідник Голодомору Роберт Конквест відніс цей феномен до психічних симптомів, які виникли в результаті тривалого голоду. Люди стали боятися один одного, своїх сусідів. Вночі, коли в будинку мололи залишки злаків, у дворі залишали дітей, щоб вони встигли попередити батьків про наближення сусідів. Про яку надалі побудову „солідарного соціалістичного суспільства“ могла йти мова?

Доноси заохочувалися. Була встановлена премія в розмірі 10-15 відс. від знайденого зерна. Для деяких людей донос став єдиним способом вижити. Часто так зводили особисті порахунки. Саме після Голодомору донос став не ганьбою, а проявом „суспільної свідомості“.

Сільський міліціонер за кожну таку доведену до суду справу отримував добавку до платні – 75 рублів. Саме з села 17 лютого 1933 цей „передовий досвід“ був поширений по всій території УРСР.

Очевидно, що жахи Голодомору затьмарюють ще одну істину. Тому що ніхто ще не розповів ні нам, ні всьому світу про те, що Голодомор 1932-1933-их років був не тільки найбільшим геноцидом в історії людства, а й наймасштабнішим, найтотальнішим пограбуванням людей – „золотою жилою“ і „золотою лихоманкою“ по-комуністичному, де жертви самі діставали зі схованок і несли російським окупантам свої сімейні коштовності, аби відтягнути голодну смерть. Можна назвати деякі деталі цього злочину.

„Торгсін“ (від словосполучення „Торгівля з іноземцями,“) під час Голодомору став єдиною державною системою крамниць, де населення могло купити в Україні продукти харчування першої необхідності. Але тільки за дорогоцінні метали або за валюту.

Формально ця всесоюзна контора виникла влітку 1930 року при Наркоматі зовнішньої торгівлі. Але в Україні крамниці „Торгсін“ почали активно працювати тільки з січня 1932 року, і як показала практика, не з чужземцями, а з голодуючими жителями сіл. Постанову „Про створення Всеукраїнської контори „Торгсін“ було прийнято на засіданні Ради Народних Комісарів УРСР 29 червня 1932 року.

Зіставивши за часом і змістом різні постанови та документи з організації та розширення діяльності системи „Торгсін“ в Україні з постановою про посилення „хлібозаготівель“, з „Законом про три колоски“, з заборonoю будь-якої торгівлі в українському селі, побачимо, наскільки ці документи з'являлися за єдиними принципами: 1) Партія забирає в українського села весь хліб; 2) „Торгсін“ забирає в українського села все золото і гроші. Подальша аналіза діяльності партії та „Торгсін“ в Україні додає ще один пункт 3) І партія, і „Торгсін“ зробили все так, щоб „хохли“ все одно не вижили.

В обмін на золото українці отримували товарні ордери (бони), а з 1933 року – спеціальні книжки, за якими вони вже могли дістат продукти. Весь процес затягувався до двох місяців, з тим, щоб отоварюватися за бонами і книжками було вже нікому.

Очевидці свідчили про сотні випадків смерті голодуючих прямо у чергах „Торгсін“, або відразу ж після придбання продуктів. Іноді такі черги за хлібом тягнулися до кількох кілометрів. Ті, хто займав чергу вдосвіта, міг отримати ці маленькі шматочки хліба по 150 грам тільки пізно ввечері. В основному приїжджали люди з сіл, які дуже часто отримували цей шматочок хліба, сідали в куток і вмирили просто там, на вулиці.

Біля крамниць „Торгсін“ на голодних українських селян вже чекали енкаведисти, які заарештовували „золотовалютників“ і відбирали у них куплений хліб, а іноді просто „гнали в ший“, закривали за ґратами для гарантованої смерті або займалися банальним рекетом, вибиваючи зізнання про те, скільки золота ще залишилося у людини вдома.

Восени 1932 року весь Київ уже був наповнений голодними й опухлими мешкацями навколишніх сіл, які намагалися обміняти свої нехитрі пожитки на хліб або інші продукти. Особливо багато

їх стало навесні 1933 року, – голодними і вмираючими були заповнені всі парки та вулиці міста.

Люди несли рештки своїх коштовностей в крамниці „Торгсін“, полиці якого були забиті борошном, салом, медом, сиром, ковбасою і консервами. В обмін же на золоті прикраси людям видавали найдешевше кукурудзяне борошно або крупу. Крім усього, система „Торгсін“ платила українцям за їхнє золото значно менше того, що воно коштувало на світових біржах. А це ж був не просто „капітал“, а дорогі родинні реліквії, що зберігалися й передавалися з покоління в покоління, об'єднуючи сім'ї в роди, а роди в націю.

До жовтня 1933 року в Україні діяло 263 крамниці „Торгсін“, кожна з яких мала систему приймальних пунктів, відділень і філій. Найбільше таких крамниць було в Київській області – 58, найменше в Донецькій – 11.

Маштаби більшовицького „Клондайку“ повністю збігалися з „графіками“ геноциду. Якщо в 1931 році через систему „Торгсін“ держава отримала 6 млн. рублів, то в 1932 році – вже близько 50 млн., а в 1933 році – 107 млн. рублів. З них 75.2 відс. припадало на золото, срібло, платину.

Неправедні прибутки злочинної держави були колосальними. Викуплення діамантів уряд дозволив восени 1933 року, коли надходження золота до „Торгсін“ практично припинилося (все здали, та й нікому вже було здавати). В Україні діяв лише один пункт – у Харкові. Тільки за 4 місяці операцій з діамантами „Торгсін“ зібрав їх на 600 тис. рублів.

У 1932-1933 роках з України за кордон було продано різного антикваріату (твори мистецтва, ікони, старовинні коштовності) на суму 5,8 млн. рублів. Якщо зіставити число жертв українського Голодомору з кількістю золота і срібла, яке було зграбоване московсько-імперським комунізмом з України в 1932-1933 роках, вийдедесь 5 інвалютних карбованців на душу. Або 12 кілограм борошна. Такою була ціна життя, точніше – страшної смерті одного українця. Якщо ж поділити ці 66 тонн золотих виробів і 1,439 тонн срібних виробів на все населення України того часу, вийде приблизно 1,5 грама золота і 31 грам срібла.

До чого це? Нехай кожен „істинно православний“ росіянин, що носить сьогодні золотий хрестик або обручку, подумає ...

Всього ж, тільки за найскромнішими оцінками, в Україні від штучного голоду 1932-1933 років загинуло 6 млн. українського населення. Від 1.4 до 2.5 млн. українців були депортовані до Сибіру та райони вічної мерзлоти.

На „очищені“ території з центральних областей радянської Росії хлинули орди росіян, які вже давно начулися про щедру українську землю, тепло, м'який клімат, і про багаті і міцні господарства українців. Тільки за два наступні роки в Україну переселилося 220 тис. сімей, загальною чисельністю понад 1,2 млн. осіб. З Білоруської РСР до Одеської області – 61 ешелон; з західних областей РРФСР до Дніпропетровської області – 109 ешелонів, з Горьківської до Одеської області – 35 ешелонів; з Центрально-чорноземного регіону Росії до Харківської області – 80 ешелонів; з Іванівської області в Донецьку – 44 ешелони. Інтенсивна колонізація захоплених територій тривала до кінця 1930-их років і поновилася в середині 1950-их.

У Російській імперії, за даними перепису населення 1897 року (під час якої ставилося питання не про національність, а про рідну мову) росіяни складали 43.4 відс. населення (80.5 млн. осіб), А українці – 18.4 відс. населення (33.4. млн. осіб) У СРСР, за даними перепису населення 1939 року (результати минулого перепису 1937 року були засекречені, а його керівники знищені) росіяни складали вже 99.6 млн. осіб, а українці – 28.1 млн. осіб. Відсутність приросту і пряме зменшення українського населення за 40 років не можна назвати нічим іншим, окрім як безперервним геноцидним винищенням українців.

За часів Російської імперії в Україні росіян було менше 8 відс. від усієї чисельности населення, і сконцентровані вони були в основному у великих містах. Головним чином це були представники окупаційної колоніальної адміністрації – судді, керуючі, поміщики-землевласники, великі промисловці, військові. Внаслідок століттями проведеної росіянами колоніальної політики депортацій, переселення і заміщення корінного населення – українців, сьогодні в Україні російським є вже 17.3 відс. (8.3 млн. осіб) населення країни – фактичний кожен п'ятий її мешканець.

Сьогодні нащадки цих переселенців – так званий «російськомовний» схід і південь України –відрізняються яскраво вираженою ненавистю до української мови, історії, культури, до корін-

ного народу – українців, і до самого факту існування України як незалежної держави. Процес відродження національної пам'яті українців та побудови своєї національної держави болісно сприймається росіянами як „сепаратизм і самостійність“, „спроби переписування загальноросійської історії“, прояв „насильницької українізації“ і „відродження фашизму“.

Ще однією цікавою особливістю, про яку українські демографи і соціологи не люблять говорити публічно, є статистика з урахуванням національного складу населення. Найбільш „депресивними“ щодо епідемії туберкульозу, ВІЛ-інфекції, гепатиту „С“, алкоголізму, наркотичної залежності, проституції, розлучень, абортів, вбивств і пограбувань є саме східний і південний регіони, заселені так званими „російськомовними співвітчизниками“.

Якщо графічно зобразити статистику вищеперелічених захворювань і злочинів по регіонах України і зіставити її з графіками, що відображають регіони з найвищою підтримкою Партії Регіонів“ і проросійського Віктора Януковича на останніх президентських виборах, то вони дивним чином збігаються.

Найбільш же благополучними в пляні здоров'я, народжуваності та рівня злочинності серед населення є території західньої і частково центральної України, де росіяни становлять абсолютну меншість населення.

Саме завдяки Організації Українських Націоналістів та боротьбі Української Повстанської Армії, мільйонам мешканців Західньої України пощастило вижити, не потрапити в табори або, принаймні, не померти болісною смертю від голоду, а загинути в бою, зі зброєю в руках, борючись проти московських варварів і окупантів.

Понад 10 років, від 1942 року і до 1952 року (останній бій УПА відбувся в 1960 році) вони, без будь-якої зовнішньої підтримки, воюючи виключно трофейною зброєю, показували росіянам, хто був і залишається істинним господарем в Україні. Саме тому сьогодні імена Степана Бандери і Романа Шухевича викликають таку ненависть і напади сказу у росіян.

Незалежна Україна існує вже понад 20 років. В Україні вже виросло ціле покоління українців, які знають правду, які знають імена своїх справжніх героїв, знають російську брехню про „братні

народи“, ніколи не забудуть і не пробачать тих, хто розпинав Україну. І з кожним роком їх ставатиме більше і більше.

Саме Незалежна Україна не залишає деградованій Росії і її остаточно оскотиненому сатанинському російському набродові, на чийх руках – кров мільйонів невинних людей, жодних шансів вижити.

Слава Україні! Героям Слава!

Переклад з російської мови: Юрко Антоняк.

Аркадій СИДОРУК

ЯСКРАВА ЗІРКА ДЖЕЙМСА МЕЙСА

Багато мислячих людей вірять у те, що після фізичної смерті душа небіжчика полишає тлінне тіло, відривається від Землі й ще однією зіркою загоряється у безмежному Космосі. Від того, наскільки вона щира й чиста, залежить – яскрава чи тьмяна нова зірка, що з'являється серед сотень мільйонів інших. Якщо це справді так, то чиста, як людська слюза, душа Джеймса Мейса вже засяяла там сліпуче яскравим світлом, приєднавшись до мільйонів душ українських селян, невинно убієнних у пеклі сталінського голодомору 1932-1933 років.

Джеймс Мейс фізично вмирав двічі. Перший раз – коли після невдалої опе-

рації органи його тіла майже перестали функціонувати і, здавалося, вже не було щонайменшої надії на те, що він виживе. Та сталося диво: він незбагненним чином подолав смерть. Не просто задля існування, а задля того, щоб і далі розповідати людству і водночас багатьом незрячим українцям, з втраченою генетичною пам'яттю, правду про одну з найстрахітливіших трагедій ХХ ст.

Дж. Мейс мав не тільки на рідкість щиру вдачу, був справжнім інтелектуалом, а ще й до того був мужньою людиною. У лютому 2003 року, невдовзі після клінічної смерті, коли у Верховній Раді відбувалися слухання про Голодомор, він знайшов у собі сили, щоб взяти у них участь.

У залі, де було більше представників громадськості, ніж депутатів, виникла дивна дискусія. Провідник комуністів, вперто відмовляючись визнати злочин тоталітарного режиму, впевняв, нібито ніякого Голодомору в Україні не було, а було стихійне лихо, спричинене посухою, і комуністи, мовляв, робили усе, щоб допомогти селянам подолати його наслідки. Присутні у залі реагували на це блюзнірство вигуками обурення. Більшість промовців дотримувалася правди, однак, вони говорили про очевидні речі, та й щирість заяв декотрих з них можна було поставити під сумнів.

Доктор Дж. Мейс піднявся на трибуну одним з перших серед промовців – виснажений, з блідим обличчям, з чолом, осяяним благородством. Скромний, як зазвичай, він коротко й по суті нагадав про роботу конгресово-президентської Комісії США з дослідження Великого голоду в Україні, виконавчим директором якої він був у 1986-1990 роках. Чи тішило його, чи, може, навпаки, дивувало, що Верховна Рада, зрештою, наблизилася до висновку, який 15 років тому було зроблено у вищому законодавчому органі іншої держави? „Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українського народу“, – ця чітка кваліфікація злочину, як і всі інші запропоновані ним осмислені висновки щодо українського голоду-геноциду, була ухвалена без жодного зауваження.

Дж. Мейс лише нагадав нардепам ази пекельної правди української національної історії і вважав зайвим вдаватися у подробиці. Він звернувся не стільки до них, як до всіх українців з закликом поставити у вікнах поминальні свічки жертвам голодомору, щоб їхня генетична пам'ять відроджувалася через емоційне сприйняття.

Не знаю, скільки людей відгукнулося на це по всій Україні. Та останньої листопадової суботи 2003 року, у День пам'яті жертв Голодомору і політичних репресій, на столичному майдані поблизу Михайлівського золотоверхого собору, де стоїть скромний, ледве примітний Пам'ятний знак, палали тисячі свічок. Серед них була і свічка Дж. Мейса...

3 травня цього року дива вдруге, на жаль, не сталося: вічний трудового помер на 53-му році життя, у розквіті інтелектуальних сил. Про те, що значить Дж. Мейс для України, що він зробив для неї, можна писати цілі томи, а можна коротко назвати людським подвигом. Це – не пишномовні слова. Досить одного доказу, хоч їх можна було б подати чимало. 1982 року (зверніть увагу на дату), на міжнародній конференції з Голокосту та геноциду, він перший серед західних дослідників охарактеризував Голодомор проти українського народу як акт геноциду сталінського режиму.

Чому саме Дж. Мейс, чому саме він, американець за походженням, присвятив майже чверть століття свого життя Україні, що привело його сюди і чому, лишившись громадянином США, він заповів, щоб його поховали на українській землі? „Землі на крові“, як він сам назвав її у статті з однойменним заголовком, видрукуваній у листопаді 1998 року у газеті „День“, яка була у той час опозиційним виданням.

Хіба не дивно? У жилах Дж. Мейса від народження текла англійська, шотландська, німецька та індіанська кров і не було ані краплі української. Тож відповідь можна почати з іншого запитання: чи спадало колись на думку українцям, що вони та індіанці – жертви подібного злочину, вчиненого у різні історичні епохи? На перший погляд, така аналогія надумана, та, порівнюючи історію світових цивілізацій, Дж. Мейс дійшов висновку, що вона має під собою реальне підґрунтя.

Ніхто не пояснив це краще, ніж він сам. „Обставини мого життя великою мірою спонукали мене до вивчення геноциду“, – писав він в англійській автобіографічній статті „Факти і цінності: інтелектуальний пошук“, покищо не перекладеній на українську. Індіанці у Сполучених Штатах, які, на противагу українцям, переживають нині період відродження своєї національної культури, не втратили генетичного коду.

Джімі, якій ріс у невеличкому містечку Маскогі, що у штаті Оклагома, з дитинства знав про страждання, яких зазнав у минулому його народ, про те, як у першій половині XIX ст. блідолиці змусили плем'я черокі покинути насиджені землі, знайшовши там поклади золота. Звідти червоношкірі вигнанці прийшли Дорогою сліз в Оклагому, тисячі з них загинули від голоду й хвороб. Вони зазнали лиха, подібного до того, якого через століття у незмірно більших масштабах зазнав український народ. Мине багато часу, перш ніж мені стане відоме слово „геноцид“, згадував Дж. Мейс, але вже тоді, воно торкнулося його безпосередньо.

Про існування України Дж. Мейс тоді не знав. Але Україна й українці поступово стануть темою його професійних інтересів, а згодом і невід'ємною часткою його життя. Цікавість до української історії, мови й культури вперше збудить у ньому Роман Шпорлюк – професор історії Східної та Центральної Європи Мишигенського університету, де здібний юнак набуватиме другу вищу освіту (після закінчення університету штату Оклагома). Робота під його науковим керівництвом над фундаментальною докторською дисертацією „Комунізм і проблеми національного визволення: національний комунізм у радянській Україні 1919-1933 років“, що вийшла друком у найпрестижнішому в США Гарвардському університеті, стала для молодого науковця прелюдією до вивчення однієї з найбільших трагедій в історії людства.

Тоді ж, на початку 1980-их років, Дж. Мейс зголосився на пропозицію іншого видатного вченого, також українця за походженням, Омеляна Пріцака взяти участь у проєкті вивчення голоду в Україні в Інституті українських досліджень Гарвардського університету. Очоливши невеличку групу українознавців, він залишив для майбутніх поколінь науковців (і не тільки для них) близько 60 записаних на плівку свідчень очевидців Голодомору. Тоді у підрадянській Україні це слово було під повною забороною і вивченням цієї проблеми ніхто ще не займався.

Для нього ж то було не тільки пошуком історичної правди, а й тяжким моральним випробуванням. „Я дивився в очі дідусям і бабусям, які пронесли пам'ять про жах цієї вселенської трагедії через усе життя, – згадував він. – Так у становищі дослідника Голодомору починалася моя довга дорога інтелектуального пекла, яка й привела мене згодом в Україну й тут залишила“.

Праця Дж. Мейса була справді титанічною. Хоч його ім'я не значиться поряд з іменем Роберта Конквеста на обкладинці найславетнішої у світі книги про український Голодомор – „Жнива скорботи“, він – його фактичний співавтор, бо досліджував усі джерела і робив наукові висновки. Перечитуючи цю книгу після ознайомлення з численними публікаціями Дж. Мейса, нерідко мимоволі ловиш себе на думці, що це саме його стиль – своєрідний синтез думок та емоцій. Годі говорити про його роль як виконавчого директора Комісії США з дослідження голоду в Україні у встановленні історичної правди про національну драму України, замовчувану упродовж півстоліття в СРСР і майже забуту й спотворювану на Заході.

Його ім'я стало добре відомим не тільки в наукових, а й у політичних колах Сполучених Штатів та інших країн світу. Здавалося, на нього чекала блискуча академічна кар'єра. Та, за словами Дж. Мейса, „навіть американська демократія іноді кінчається там, де починається українське питання“. Він став об'єктом постійного морального цькування українофобів від науки, деякі американські та інші західні слов'яністи публічно звинуватили доктора Дж. Мейса у тому, що він „захищає колаборантів нацистів“.

За прихильність до України довелося заплатити дорогу ціну: перед ним зачинилися двері навчальних і науково-дослідних закладів Америки. Морально пригнічений, 1993 року він приїздить в Україну з 20 дол. у кишені (після попередніх відвідин), і цього разу лишається тут назавжди.

Любов Дж. Мейса до нашої землі була водночас солодкою і гіркою. Солодкою, бо він самовіддано любив Україну та українців, пройнявшись їхньою трагічною історичною долею, їхнім болем. Він вважав українців не натовпом недоумків у стилі Верки Сердючки, а „одним з найталановитіших і найспівучіших народів у світі“, був переконаний, що український народ зробив величезний внесок у світову цивілізацію, який людство ще не осмислило й не оцінило. „Українська мова – це частка світової культури, український народ – це член великої сім'ї народів світу. Він має право на існування, розвиток і самозахист“, – наголошував він у статті, присвяченій своєму однодумцеві, видатному українцеві-меценатові Петрові Яцикові.

В Україні Дж. Мейс зустрів справжнє кохання, споріднену душу – письменницю Наталю Дзюбенко, віддану дружину, яка опікувалася своїм чоловіком – нетиповим, позбавленим щонайменшого практицизму американцем, немов дорослим немовлям. Та вона не могла захистити його від байдужості, злослів'я і відвертої ненависті, яких накопичилося так багато в українському суспільстві.

Тому його любов до України була водночас трагічною. Спілкуючись з Джеймсом, я сам з гіркотою часто це відчував. Ми були відвертими, певно, від самого знайомства, коли після тривалої праці в Америці я повернувся в Україну і швидко позбувся ілюзій. Він вважав, що я ідеалізую американську демократію, та з українського питання між нами не було розбіжностей. Пам'ятаю, під час однієї з перших зустрічей в офісі англомовного видання „Дня Джеймс відкрив шафу і, показавши на кілька книжок і гору документів, у відчаї вигукнув: „Кому усе це потрібне тут, в Україні?“.

Справді: кому? У Києві й досі не видрукувані українською мовою підготовлені Дж. Мейсом та очолюваною ним невеликою групою українознавців доповідь Конгресу США про голод в Україні і тритомник свідчень очевидців трагедії, що вже давно побачили світ у державному видавництві у Вашингтоні. На це, виявляється, бракує грошей!

І ще про одне. Звичайно, „День“ може пишатися тим, що науковим консультантом (фактично, співредактором її англомовного видання) тривалий час був доктор Дж. Мейс, який у кожному числі друкував свої колонки. У газеті то був немов острівець вільної думки. Саме статті Дж. Мейса, що вирізнялися глибиною аналізу, образністю й лаконізмом, були для західного читача вікном в Україну. Так само Національний університет „Києво-Могилянська академія“ може вважати за честь, що політологію викладав тут д-р Дж. Мейс. Він був першокласним професором. Іншого такого не було, і вже, мабуть, ніколи не буде.

Та, поклавши руку на серце, мусимо сказати: в Україні для Дж. Мейса так і не знайшлося роботи, яка відповідала б масштабам його особистості, відданості українській справі та невтомній енергії. Нездійсненою лишилася його мрія створити інститут дослідження геноциду проти української нації й очолити його, задля якої він, власне, і приїхав в Україну. Цей дослідницький заклад, за його задумом, чітко сформульованим ним ще на початку 1990-их

років, мав координувати зусилля не тільки українських істориків, які займаються вивченням найбільючішої національної проблеми, а й стати світовим координаційним центром і водночас частиною меморіального комплексу жертвам Голодомору. Де той науковий заклад і де той меморіал? „От побачиш, – говорив мені Джеймс, – відбудуть якось 70-річчя Голодомору, і після цього про нього більше майже на згадуватимуть“.

Попри усе це, він з американською методичністю продовжував робити благородну справу. Вражений непривабливими реаліями сьогоденної України, він поступово відійшов від вивчення історичного аспекту Голодомору і зосередився на осмисленні взаємозв'язку між минулим і сучасним. Так народилася теорія постгеноцидного суспільства, що охоплює усі сфери сучасного українського життя: соціально-економічну, національну, духовну, психологічну. Водночас Дж. Мейс був незмінним учасником міжнародних конференцій з Голодомору в Україні, єдиним серед українських істориків речником, який міг переконливо розповісти про нашу національну трагедію. Не тільки тому, що звертався до світу англійською мовою, а й тому, що користувався поняттями, зрозумілими представникам західного світу.

Доктора Дж. Мейса набагато краще знали на Заході, ніж в Україні. Передусім тому, що коло інтелектуалів у постгеноцидному українському суспільстві надто обмежене порівняно з розвиненим демократичним суспільством. Останнім часом він іноді з'являвся на українському телебаченні, (зокрема у програмі „Саме той“ на Першому національному), звертаючись до глядачів правильною українською мовою, щоправда з американським акцентом, якого не позбувся. При цьому не обходилося без неприємних ексцесів. Так під час показу програми „Я так думаю“ на телеканалі „1+1“ компартійний представник зло кинув в обличчя Мейсу: „Янкі, говом!“ . Неважко уявити, якою болісною душевною травмою було це для емоційного і вразливого Джеймса.

Ще тоді, як він був живий, Наталя Дзюбенко-Мейс якось сказала мені: „В Україні люблять мертвих“. Після його смерті на всіх основних телевізійних каналах два дні поспіль показували сюжети про цю незвичайну людину. Саме через цю трагічну подію мільйони українців, мабуть, вперше запам'ятали ім'я американського українця.

На Панахиду по Дж. Мейсові у столичний Будинок вчителя прийшли декілька сотень людей, хоч мали б прийти тисячі, а похорон мав би відбутися на державному рівні. „Він – справжній Герой України“, – сказав зі сльозами в очах, стоячи поряд з могилою Джеймса на Байковому цвинтарі, Степан Хмара.

Найнеприємніше вразило те, що серед тих, хто проводжав великого українця в останню путь, я побачив мало молодих облич студентів Могилянки, яким він віддавав свій розум і серце. „Сьогодні я дивлюся на своїх студентів Києво-Могилянської академії, – писав він, щиро вболіваючи за їхню майбутню долю, у статті „Земля на крові“. – Молоді, талановиті, просвітлені, відважні. Чи не стануть вони білими воронами у морі невігластва, тотальної глухоти, наркоманії, лицемірства, розпусти? Чи не задавлять їх економічні негаразди, побутові проблеми? Чи не зламаються вони під тиском корупції? Чи будуть вони потрібними молодій Україні зі своїми знаннями, вихованням, мріями, устремліннями?“.

Невже Дж. Мейс помилився в них? Тоді доводиться визнати, що в Україні немає майбутнього. А сам він увійде в її історію як велична трагічна постать.

Не треба тільки стверджувати, що він належить лише нам. Його любов була всеосяжною. Її не можна поділити, як владу чи статки. Дж. Мейс належить усьому людству. Він – один з тих лицарів, які згорали у полум'ї вічної боротьби між добром і злом, і їхні зірки палають найяскравіше у безмежному просторі вічного буття.

ПРО АВТОРА:

Аркадій Сидорук – Член Ради Асоціації дослідників Голодоморів в Україні, м. Київ.

Павло МАКІЄНКО

ЦЕ ТЕЖ БУВ ГЕНОЦИД

*Присвячую світлій пам'яті моїх рідних,
безневинних жертв кривавого більшовизму*

В останні роки в українській і світовій пресі багато і предметно писалося про Голодомор в Україні 1932-1933 років. Також висвітлювалися обставини інших голодоморів – 1921-1922 років, 1946-1947 років, сталінські репресії 1937-1938 років. Що стосується так званого процесу колективізації, який розпочався в кінці 1929 року, то про нього згадується більше в економічних аналізах, тим часом слід говорити про трагедію масових виселень українців – близько 150-170 тис. сімей (дані Вікіпедії) – на Далеку Півночі (70 тис. сімей), в Сибір (50 тис. сімей), на Урал (20-25 тис. сімей), до Казахстану (20-25 тис. сімей). Оскільки тогочасні українські сім'ї були багатодітними, то мова йде про 0,8-1,1 млн. репресованих. Районами заслань були необжиті, дуже суворі місцевості, заслання фактично було смертним вироком. Пропонуємо вашій увазі розповідь людини, яка живе в Нью-Йорку, але малою дитиною пережила жахи тих сталінських виселень.

Все далі відходить від нас ХХ сторіччя, що принесло українському народові найбільші страждання за всю його історію. Все менше залишається живих свідків тих страшних часів. Людська пам'ять також не вічна. Та все ж, незважаючи на всі старання ворогів української правди знищити або зфальсифікувати архіви, збільшується кількість документальних свідчень про злочини, вчинених комуністичною владою. Правду не зупинити.

На жаль, досі дуже мало є історичних розвідок на тему страшних масових депортацій українців на Північ у 1929-1930-их роках. Більшовицька влада цинічно називала це „розкуркулюванням“. До речі, українські історики чомусь повторюють цей енкаведистський термін і ще й дотепер не спромоглися змінити його на відповідніший, точніший.

Про „знищення куркулів як клясу“ писалось навіть в підручниках з історії Советського Союзу. Проте насправді цю фразу слід розуміти дослівно – як фізичне винищення всієї верстви заможних селян.

Наприкінці 2010 року в США вийшли друком дві історичні монографії авторитетних науковців – професора Єйльського університету Тімоті Снайдера „Скривавлені землі: Європа між Гітлером і Сталіним“, та професора Стенфордського університету Нормана Наймарка „Сталінські геноциди“, де, на підставі найновіших даних, ці депортації вперше на міжнародному рівні названо геноцидом проти українського народу. Може, тепер врешті й українські історики приділять більше уваги цьому безпрецедентному за жорстокістю та масовістю (тільки загинув було декілька сотень тисяч!) і водночас малодослідженому злочинові сталінізму.

На прикладі моєї родини хотів би дещо розповісти читачам про ті люті часи, щоб ніколи таке не могло повторитись на українській землі і ніде більше у світі.

Я – українець і батьки мої – українці. Але народився я в 1949 році на крайній Півночі, в Архангельській області Росії, далеко від України, у місцях заслання моїх родичів та інших членів родини.

Чому це так сталося, я б і хотів розповісти дуже коротко на прикладі моєї родини – простих українських селян, котрі жили за часів проклятого сталінізму.

Дізнався я про те, що мої родичі були заслані у 1930 році на Північ комуністичним режимом з політичних мотивів лише тоді, коли мені вже було 19 років і ми давно жили в Україні, та й то дізнався випадково – настільки були залякані мої рідні цим жахливим тоталітарним режимом.

Жили мої родичі в селі Лехнівка, Березанського району Київської області. Мого дідуся звали Павло Петренко, він 1895 року народження. Бабуся – Оксана (у дівочтві – Діденко). У страшному 1930 році, коли ламали хребет українському селянству, силуючи його йти до колгоспу, моїх дідуся, бабусю, матір Ларису (їй тоді було дев'ять років), тіток Олю (11 років) і Галю (три роки) кинули у товарні вагони і повезли на Північ. Навіть не знаю, скільки часу давали на збори, та й що міг узяти цінного селянин? Тільки трохи харчів та ще теплий одяг, більшість якого тут же, на станції завантаження, відібрали...

Їхали довго, повільно, залишаючи на небагатьох зупинках померлих від холоду, голоду та хвороб. Здебільшого то були тіла старих та дітей. Виїхали восени, а приїхали на Північ у середині зими, в люті морози і сніги по пояс. Привезли і вивантажили моїх родичів у Архангельській області, біля села Плесецьк, просто в сніг. Напевно, всі чули про космодром Плесецьк, найбільший на території Російської Федерації, але мало хто знає, на чиїх кістках він постав. Людей тієї зими загинуло дуже багато. В цих нелюдських умовах треба було нашвидкоруч збудувати собі таке-сяке мешкання (це були складені з соснових гілляк хижі, щось на кшталт індіанських вігвамів), щоб далі працювати на лісоповалі і спокутувати свою „провину“ перед пролетарською державою. А „завинили“ ми тільки тим, що хотіли працювати на своїй землі, а не в колгоспі.

На лісоповал щоранку виганяли всіх. На нарах залишалися лише грудні діти. Малят, які падали з нар, з'їдали холодні звірі, що вільно заходили до хиж. Не один раз, повернувшись з роботи, нещасні батьки замість дітей знаходили лише невелику купку кісток... Та й на дорослих чекала лиха доля. До весни мало хто дожив. Гинули як від тяжкої роботи, так і від холоду.

Серед загинлих на Півночі – і моя тітка Галя (у документах чомусь Ганна). Їй було чотири роки. Моя тітка Оля (вона померла в 2008 році) розповідала, що кожен весну починався жахливий голод, і люди від недоїдання та цинги вмирали цілими родинами. Ще

тітка розповідала як саме вони вижили: їла кору з дерев, а моя мати – траву і мох. Їм було по 12 і 10 років.

Українців на місцях заслань, на півночі Росії, було повно. Я тепер згадую, що там у спілкуванні між поселенцями все звучала українська мова, а українські прізвища наших сусідів пам'ятаю дотепер.

Офіційно нас називали „кулакі-переселенці і члени їх семей“... Саме такий напис був на картонній обкладинці товстої особової справи, яку я витребував з Архангельського Управління внутрішніх справ 1994 році. „Лічное дело кулака-переселенца Петренко П. А.“ – так воно називалося.

Дідусь розповідав, що біда з нашою родиною трапилася через його любов до коней. У нього була пара баских, можливо, найкраща в селі. Вони дуже сподобались голові сільради, котрий декілька разів пропонував віддати їх у його користування. Але дідусь не погоджувався, адже у селі без тягла залишитись неможливо. Якби ж він міг знати, чим усе скінчиться...

Коли прийшов сталінський наказ на виселення „куркулів“ і місцеві сатрапи заходились складати списки, то дідусь потрапив у них відразу. Разом з ним там опинились і ті, хто чимось голові не сподобались. Отак викинули родину з хати і разом з малими дітьми без суду й слідства послали на заги-

Дідусь автора допису
Павло Петренко.

Павло Петренко з дружиною
Оксаною на засланні. 1949 рік.

бель. В особовій справі знайшов таке формулювання: „За рішенням Лехнівської сільради вислати за межі області“... Зняти копію з цього документу мені не дозволили навіть у часи незалежності, у 1994 році. Чому навіть зараз приховують правду?!

Ось цікава деталь з особової справи мого дідуся. В описові майна замість двох коней значиться вже тільки один. Виходить, другого таки привласнив собі голова сільради.

Запам'ятався і випадок із розповіді дідуся. На лісоповалі, на найтяжчій роботі, де постійно гинули люди, був один чоловік, дуже мовчазний. Якось під час обіду він промовив: „Усе тут дуже добре, от тільки хліба замало“. Наступного дня його в бригаді вже не було, і ніхто не знав куди він подівся. Хтось з „ближніх“ доніс.

Після тої страшної осені 1930 року, коли родину викинули з хати, тітка Оля не була в рідному селі Лехнівці довгих 66 років. Хоч після повернення зі заслання вона вільно могла туди навідатись, але бажання кого-небудь там бачити не було – так її травмували події, пов'язні з виселенням. Особливо те, що найближчі сусіди і навіть родичі з радістю грабували їхнє убоге майно, зняли навіть зимове пальто з трирічної Галі. Гіркота і біль, пережиті 11-річною дитиною, залишилась на все життя.

Коли у вересні 1993 року я, оформивши документи на реабілітацію (реабілітації за що?!), врешті добився компенсації за понищене життя, смерть Галі, втрату нажитого поколіннями майна, то виявилось, що держава готова виплатити аж... 70 тис. купоно-карбованців, що за тодішнім курсом дорівнювало приблизно 4-5 долям... Тоді за ці гроші на базарі можна було купити два кілограми сала. Тітка Оля заплакала і сказала, що не зробить приємне своїм мучителям, не дасть знущатись над собою і не візьме оту „компенсацію“.

Пізніше, у висліді моїх багатомісячних клопотань, вона отримала 10 гривень на місяць (менше 3 дол.) додатку до пенсії, але у 2004 році і їх забрали під приводом того, що репресували не її особисто (хоч її так само виселили), а її батьків. Мабуть, це ознака того, що при владі залишились такі самі люди, котрі висилали нашу родину в 1930 році...

Трохи про наше життя на півночі, у звіросовхозі. Це було забуте Богом маленьке селище у глухому лісі, де вирощували чорно-бурих лисиць та песців. Взимку – снігу по шию, влітку – спека,

а надвір неможливо вийти без щільного одягу і хустки на голові, бо заїсть гнус. Справжня зона, звідки просто так не втечеш. Посеред селища на стовпі – залізний репродуктор, що будив щодня о 6-й ранку і не давав спати до 12 ночі, безперервно втокмачував комуністичні ідеї. Тим часом, довкола – неймовірний сморід від тюленьчих туш, якими годували лисиць, а поміж ними – тисячі щурів та хмари вороння, що ті туші жерли. Жителі селища вимушені були харчувалися м'ясом лисиць, а хутро віддавали державі. Досьогодні пам'ятаю жахливий присмак лисичатини у роті...

Нелюдські умови та постійний страх впливають не лише на фізичний стан людини. Змінюється і її психологія. Вона стає рабською. Вже після смерті тирана Сталіна було чутно невдоволення місцевих мужиків, що, мовляв, Микита Хрущов керівник поганий, бо нікого не розстрілює і не саджає до тюрем, але порядку немає. Не як при Сталіну – от тоді був порядок... Так їм хотілось, щоб далі когось розстрілювали... Ось до якої міри могла деформуватись людська мораль і світосприйняття. Це „великий здобуток“ сталінського ладу!

Про життя у звіросовхозі, з моїх дитячих спогадів, можна було б написати цілу книжку. Але зараз у в це, мабуть, мало хто б повірив.

У 1957 році ми поверталися в Україну. Їхали так само у товарному вагоні, разом з коровою, але були щасливі. Ми вижили і ми їхали ДОДОМУ!

Нью-Йорк

70 РОКІВ ТОМУ ПОСТАЛА ЛЕГЕНДАРНА УПА

3

Юрій КИРИЧУК

ВІЙНА ПІСЛЯ ВІЙНИ

Після закінчення Другої світової війни відбулись істотні зміни в розстановці політичних сил на міжнародній арені. Йосиф Сталін і його оточення взяли курс на конфронтацію з так званим капіталістичним світом. Саме агресивна зовнішня політика СРСР привела до виникнення „холодної війни“. Англія, США та інші демократичні країни світу, які боялися „комуністичного раю“, у багатьох випадках підтримували опозиційні сили, ворожі сталінському режимові. На цю підтримку великі надії покладало керівництво ОУН і УПА. Зокрема Степан Бандера, Микола Лебедь та інші діячі національного руху, які перебували в еміграції, докладали чимало зусиль для ознайомлення світової громадськості з жахливим становищем, у якому опинився поне-

волений український народ, прагнули домогтися активізації дій Заходу стосовно сталінізму. Однак, Англія і США, які хоча і надавали певну моральну підтримку і незначну матеріальну допомогу українському партизанському рухові, все ж на відвертий конфлікт з сталінською імперією не наважувалися. Повстанці УПА надалі залишились самотніми в нерівній боротьбі з могутнім ворогом.

Перейшовши на межі 1946—1947 років у глибоке підпілля, український національно-визвольний рух змінив характер своїх збройних дій. Це були вже не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні сутички з ворогом розчленованих, але організаційно пов'язаних та керованих одним центром повстанських і підпільних груп. 30 травня 1947 року Роман Шухевич, як голова Генерального Секретаріату Української Головної Визвольної Ради, видав для УПА і ОУН інструкцію, в якій повністю зрівняв членів ОУН і УПА в підпільній системі. Цю інструкцію можна трактувати початком процесу ідеологічної злуки УПА і ОУН в одну формацію.

Відтоді і ОУН, і УПА називалися „Збройним підпіллям“. Члени ОУН, які були членами УПА, найперше інтегрувалися в мережі

Командир Дмитро Грицай-„Перебийніс“ (в центрі) слухає донесення розвідника.
Фото Яворівського архіву УПА

ОУН. А майже всі члени УПА, які не були членами ОУН, стали членами організації. Формально існували ще дві формації, але у скорому часі вони злилися в одну організацію – збройне підпілля ОУН–УПА. Своїми збройними акціями ОУН–УПА ускладнювала, а часто й унеможливлювала сталінсько-беріївським сатрапам здійснення їхніх антинародних злочинних планів.

У 1947 році сталінська кліка вирішила повторити на Україні голодомор 1932—1933 років. У колгоспів та селян-одноосібників забирали весь врожай і відсилали в Польщу, Болгарію, інші країни так званої „народної демократії“ для підживлення існуючих там прокомуністичних режимів. До цього здирства долучилася посуха. Східні райони України, Бесарабію, Молдавію охопив голод, правда, у менших масштабах, ніж у 1933 році. В західних областях України на заваді напасникам стали бійці УПА. У 1947 році на території восьми областей було зафіксовано 906 різноманітних збройних і політичних акцій УПА. Це, насамперед, вогневі сутички і бої з відділами міліції і служби безпеки, озброєними партійцями і радянськими чиновниками, які забирали хліб у селян, знищення ворожих господарських пунктів, транспортних засобів тощо.

За місяцями ці акції розподілялися таким чином: січень – 26, лютий – 22, березень – 36, квітень – 90, травень – 107, червень – 11, липень – 91, серпень – 129, вересень – 68, жовтень – 66, листопад – 89, грудень – 71. В результаті облав на ліси і поодинокі села енкаведистам вдалося розкрити 103 бункери і криївки УПА.

У 12 випадках оточеним вдалося прорватися з бункерів крізь вороже кільце, у 91 випадку оточені боролися до останнього і, вистрілявши всі набої, останньою гранатою підірвали себе, щоб не потрапити до рук ворога. Жертви УПА в 1947 року були не даремними. Українські повстанці врятували населення свого краю від голодної смерті.

Більше того, УПА розповсюджувала поміж селян відозви, у яких закликала допомагати харчами голодуючим, що сотнями тисяч їхали в Західню Україну з надією роздобути бодай якийсь харч. Згодом в одному з звернень повстанці писали: „Пам'ятайте, що коли б у Західній Україні були колгоспи, то Ви вмирали б від голоду вже в 1946–1947 роках. А так не тільки в Західній Україні

не було голоду, а ще й скільки наших братів зі Східньої України врятувалося від голодної смерти!“.

У другій половині 1940-их років більшовики розпочинали у західних областях України суцільну колективізацію. Сюди зі східних областей було скеровано близько 30 тис. партійних і радянських працівників. Новоприбулі не орієнтувались у місцевій ситуації, зневажливо ставились до місцевих жителів. Для організації колгоспів застосовувалися грубий натиск, залякування, терор. Села Західньої України були наводнені військами, що складалися в основному з вихідців з кавказьких та середньоазійських народностей. Вони всіляко знущалися з українських селян. 23 грудня 1949 року партія ухвалила постанову „Про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР“. Для роботи в них прислали 1,700 партійних активістів. Політвідділи МТС підміняли певний час будь-які органи влади на селі і стали осередками масового наступу комуністів на західноукраїнське село.

Повертались давні кріпацькі часи. Недаремно абрєвіатуру ВКП/б/ іронічно розшифровували як „второе крепостное право большевиков“.

ОУН-УПА боронила права свого народу. Влітку 1948 року упівці провели масові акції проти запровадження колгоспів на території Волинської області. Було спалено колгоспи в таких селах: Первіччя і Городище (район Луківці), Доротище (р-н Ковель), Гупали і Запілля (р-н Любомиль), Потапи (р-н Головно), Дубечко і Кримко (р-н Заболоття), Ратно, Бузаки, Хотищево, Чорче, Височно і Прохід (р-н Ратно), Синово, Замшани і Мізове (р-н Стира Виживка), Тоболи і Ворокомия (р-н Камінь-Каширський). У травні-червні 1948 року проведено подібну акцію у Львівській області, знищено колгоспи в селах: Черниця (р-н Підкамінь), Гаї Старобридські (р-н Броди), Калдубиська (р-н Заболотці), Паликорови (р-н Підкамінь). Влітку 1948 року „червоного півня“ пустили колгоспам тієї ж області в місті Сокаль і в селах Боб'ятин, Волиця, Зубків, Вільковичі, Ксаверовня, Спасів, Перв'ятичі, Тартаків, Жарпанці. У вересні 1948 року спалено колгоспи на Чернівецьчині в селах Головнієнці, Козярі, Сухівці, Шильняки, Глинці Малі. Українські повстанці були свідомі того, що така активність неминуче призводила до посилення каральних дій з боку енкаведистів, одначе, іншого виходу не було.

У результаті невпинних облав у 1948 року советам вдалося виявити 94 криївки повстанців. Лише в семи випадках всім підпільникам вдалося прорватися крізь оточення. У 87 випадках оточені упівці кількістю 191 осіб відстрілювалися до останнього патрона і в безвиході підривалися на гранатах. Було також викрито одну підпільну друкарню ОУН (на Волині) та одне з підпільних бюро відділу пропаганди та інформації УГВР (на Болехівщині). В обох випадках підпільники гранатами запалили криївки так вдало, що до рук енкаведистів не потрапили жодні документи.

В 1949 році збройна боротьба ОУН—УПА продовжувалася. Повстанці майже у всіх випадках билися до кінця, віддаючи перевагу смерті перед ганебним полоном. Наведемо бодай кілька документальних свідчень. 7 січня в с. Уїздці (р-н Мізоч Рівненської обл.) відділ енкаведистів оточив криївку повстанців. Опинившись в безвиході, з окликами „За Україну!“ підірвалися гранатою. 13 січня на полях біля села Мишковичі (р-н Микулинці, Тернопільська обл.) три повстанці протягом півтори години вели запеклий бій з 30 енкаведистами. Оточені, вони відстрілювалися до останнього набою і, щоб не датися в руки ворогові, пострілялися. 20 лютого в с. Гніздище (р-н Великі Бірки, Тернопільська обл.) відділ енкаведистів під час облави знайшов у селянській хаті криївку повстанців. Спалахнув бій, під час якого обидва повстанці, разом з господарем та його братом, застрелилися.

Боротьба мала запеклий і відчайдушний характер з обох боків. Сталіністи закатували в Західній Україні у 1944–1952 роках, за найскромнішими підрахунками, 300—400 тис. осіб

Збройно-політична діяльність Організації Українських Націоналістів – Української Повстанської Армії продовжувалася й наступні роки, хоча вона давалася дедалі важче, сил ставало все менше. Противник врахував увесь свій попередній досвід і вишукував все нові способи, щоб з безоглядною жорстокістю завдати нових дошкульніших ударів українському збройному підпіллю. В 1948—1949 роках советська влада організувала вбивство священика Гавриїла Костельника і письменника Ярослава Галана. Ці акції чекісти проголосили „справою рук бандерівців“ і використали як привід для чергової хвилі репресій проти української інтелігенції. Каральні органи широко впроваджували практику масового випалювання лісових масивів, затруювання криниць, озер, річок,

навіть медикаментів, які, на їх думку можуть дістатися стрільцям УПА. Життя мирного населення не бралось до уваги.

В кінці 1940-их – на початку 1950-их років збройне підпілля починає відчувати нестачу зброї та амуніції. Зброю повстанці здобували для себе у ворога. Це не ставило особливих труднощів у часи операцій великих загонів УПА. Та з переходу на дії малими відділами становище різко погіршилося.

Великої шкоди завдавало і те, що у багатьох місцях після розгрому міської і сільської підпільної мережі ОУН зменшився її вплив на стрільців УПА, порушилась скоординованість акцій. Багато боївок, залишившись без політичного керівництва, діяло на свій розсуд, їх члени (а це здебільшого були прості селянські хлопці) частенько скочувалися на шлях зведення особистих рахунків, діяли за принципом „око за око“, „зуб за зуб“.

Надзвичайно ускладнилася тоді і проблема харчування членів ОУН-УПА. На початок 1950-их років на західноукраїнських землях насильницькими методами було завершено колективізацію сільського господарства. Це призвело до жахливого зубожіння всього населення, внаслідок чого воно неспроможне було задовольнити потреби ОУН-УПА в продовольстві. Єдиним джерелом добування харчів стали радянські крамниці і колгоспні продовольчі склади.

Тепер замість масових боїв, облав великими силами, практикованих раніше, каральні органи застосовували так зване „прочісування“, „розроблювання“ (разработку – Ю. К.) провідних членів збройного підпілля. Прочісування полягало в тому, що невеликі каральні відділи, звичайно до п'яти сотень, оточували несподівано ліс чи село і за допомогою псів обстежували кожен кущ, кожну хату і мало не кожну п'ядь землі. „Розроблюванням“ керівних членів збройного підпілля, кожного зокрема, займалися вищі чини каральних органів, маючи для цих потреб цілий штат співробітників. Завдання „розроблювання“ полягало у вивченні особи даного командира, його звичок, родинних взаємин, приватного життя, улюблених місць перебування тощо, і на підставі цього вибирався спосіб, який повинен був привести до фізичного знищення такого командира шляхом нападу, засідки або якоїсь провокації. Чекістам також вдалося проникнути в мережу ОУН-УПА. На зрадницький шлях стали окремі члени ОУН. Така ганебна деградація відбула-

ся з одним з керівників закордонного проводу ОУН – Миколою Матвієнком.

Зрозуміло, що в цих неймовірно важких умовах боротьби ОУН–УПА зазнавала кожного дня болючих втрат. 4 листопада 1948 року у бою з чекістами на околиці села Малий Любінь, яке майже почало підійматися з попелу після страшною, подібної до Хатинської трагедії, вчиненої тут радянськими вояками на початку 1945 року, був убитий видатний командир групи УПА–Захід, Крайовий провідник ОУН Львівського краю „Федір“ (Зеновій Таршаковець). 31 січня 1949 року у Львові, відстрілюючись, загинув полковник УПА „Лицар“ (Олександр Гасин). В лютому 1949 року на Волині енкаведисти вбили командира УПА, Крайового Провідника ОУН на Північно-Західніх Українських Землях „Смока“ (Петра Козака). 17 квітня 1949 року під час облоги криївки в долині річки Лімниці застрелився командир групи УПА–Захід полковник „Шелест“ (Василь Сидор). В жовтні 1949 року помер від рани командир УПА „Хрін“ (Степан Стебельський), який був широко відомий своєю боротьбою на Закерзонні, талановитий літератор, автор відомих на Заході мемуарів „Крізь сміх заліза“, та „Зимою у бункері“.

5 березня 1950 року стався найбільший для УПА удар – в селі Білогорща під Львовом, оточений советськими каральними військами, яких навмисно прислали з Києва, загинув смертю героя Головний Командир УПА генерал-хорунжий Тарас Чупринка (Роман Шухевич). Про це шеф Міністерства державної безпеки Абакумов одразу ж повідомив особисто Сталіна. Після смерті Р. Шухевича його пост зайняв полковник Коваль (Василь Кук).

Загибель Р. Шухевича стала для УПА—ОУН непоправним ударом. Жорстокі репресії, підступність та військова могутність ворога призвели до того, що вже в 1951–1953 роках збройна боротьба ОУН–УПА закінчилась поразкою, хоча окремі боївки протримались до середини 1950-их років. Та це були останні з хоробрих бійців. Певну роль в остаточному припиненні боротьби відігравала деяка лібералізація комуністичного режиму після смерті Сталіна і зміни у внутрішній політиці Радянської держави за Микити Хрущова.

Окрему, але покищо маловідому сторінку історії УПА становлять повстання у сталінських концтаборах. Політично-організаційною основою для цих повстань служило доручення ОУН–УПА,

видане ще в 1947 року під назвою „До насильно вивожуваних на Сибір і на большевицькі каторжні роботи“. В 1949 році встановлено зв'язок між Проводом ОУН–УПА на Українських Землях і полоненими членами ОУН–УПА, яких було вислано за межі українських земель. Ці засланці і каторжани організували „ОУН–Північ“, їх провід очолював Михайло Сорока. Цей провід керував і координував страйками і повстаннями політв'язнів по всій території ГУЛаг-у. 1953 року у воркутинських таборах, а в 1954 році в концтаборі Кенгіру відбулись масові бунти в'язнів, які були надзвичайно жорстоко придушені військами. Найбільш активними серед бунтарів були ув'язнені стрільці УПА. Засуджені члени ОУН готували також збройне повстання в Екібастузькому таборі. Учасників змови видав зрадник. Очевидцем цих подій був російський письменник Олександр Солженіцин.

Взятий 1953 року в полон в Україні, старшина служби безпеки ОУН–УПА Василь Підгорецький засуджений на 25 років неволі, був організатором повстання в Ташкенті 1955 року.

У жовтні 1956 року в Угорщині перемогла народна революція проти маріонеткового місцевого комуністичного режиму Гере-Ракоші. З колишніх членів УПА на еміграції було створено кілька батальйонів добровольців, які вирушили до Будапешту і взяли участь у боях проти радянських окупаційних військ. Вони обороняли мости через Дунай, які об'єднують дві частини мадярської столиці – Буду і Пешт. Більшість з них загинула.

15 жовтня 1959 року в Мюнхені московський агент Богдан Сташинський пострілом з газового пістолета вбив С. Бандеру. Смертю Степана Бандери закінчується славна і героїчна епопея Української Повстанської Армії.

Ірина ЄЗЕРСЬКА

ВІН СТВОРИВ ВІЗУАЛЬНИЙ ОБРАЗ УПА

Ніл Хасевич. Автопортрет
(олівець). 1945 рік.
Архів Центру досліджень
визвольного руху

Ніл Хасевич міг бути визнаним художником і жити успішним творчим життям, виставляючи свої картини у закордонних сальонах. Натомість став митцем-повстанцем, обравши криївку з нехитрим друкарським верстатом. Слава знайшла його вже після смерті – саме Ніл Хасевич створив більшість візуальних матеріалів Української Повстанської Армії.

»...Я не можу битися зброєю. Але я б'юся різцем і долотом. Я каліка, б'юся в той час, коли багато сильних і здорових людей в світі навіть не вірять, що така боротьба взагалі

можлива... Я хочу, аби світ знав, що визвольна боротьба триває, що українці б'ються“, – писав художник-патріот.

Його порівнювали з Юрієм Нарбутом, Іваном Трушем і Василем Кричевським. Він був особистістю, безумовно, талановитою і неординарною. Обравши шлях складний і небезпечний, за свій вибір заплатив життям у віці 47 років. У тому ж віці не стало Тараса Шевченка і Василя Стуса.

Ніл Хасевич народився 25 листопада 1905 року в селі Дюксин Костопільського повіту (тепер Костопільського району Рівненської області) в сім'ї дякона і псаломника місцевої церкви Антона та Федорії Хасевичів.

В родині було троє синів, двоє з яких стали українськими священиками на Волині. Анатолія закатували поляками в селі Дерев'яне (біля волинського містечка Клевая), а Федір загинув після війни на засланні в Сибіру. Третім був Ніл, що теж вчився в духовній семінарії (і першу науку малювання отримав в іконописній майстерні), але став митцем-вояком УПА.

Коли йому було 14 років, сталася трагічна подія: на залізничному переїзді підвода, на якій вони з мамою їхали до гімназії, потрапила під поїзд. Матір загинула, а син, втративши ліву ногу, на все життя zostався калікою.

У цій трагедії добре проявився характер Ніла Хасевича, який, хоч був іще підлітком, не опустив рук, а сам виготовив собі з дерева протезу і вперто йшов до мети – одержати освіти.

Після лікування Ніл продовжив навчання у художній майстерні Василя Леня у Рівному. 1925 року екстерном закінчив рівненську гімназію, рік працював помічником іконописця. А у 1926 році, на компенсацію від французької компанії (власниці залізниці, де юнак зазнав каліцтва) Н. Хасевич продовжує навчання у Варшавській Академії прикладних мистецтв.

Ось яким він запам'ятовся на початку навчання своєму землякові у академії Петрові Мегикові:

„Молодий, років 20, невеликого росту, бідно вдягнений хлопча, з палицею в руці, бо замість лівої ноги – дерев'яна, закінчена грубим патином, примітивна, власної роботи, протеза... Пильно вчиться і неймовірно матеріально бідую. З дому від батьків нічого не одержує, бо там – не менша біда“.

Після тривалих творчих пошуків, спроб сил у різних мистецьких напрямках Ніл Хасевич остаточно вирішив обрати курс графіки у майстерні відомого польського графіка, професора Владислава Сकोчилися.

Ще у студентські роки став одним з засновників і секретарем мистецького гуртка „Спокій“, до якого входило 33 молодих українських художників-академістів – Володимир Васильківський, Василь Гаврилюк, Петро Андрусів, Петро Мегик, Петро Холодний-молодший, Олександр Шатківський та ін. Попри тяжке матеріальне становище, закінчив академію у 1935 році і отримав диплом про вищу художню освіту з правом учителювати в середніх школах.

Ще під час навчання Ніл Хасевич листувався з митцями з Австрії, Угорщини, Бельгії, Голандії, США, Канади. Його твори брали участь у 35 виставках (у Львові, Берліні, Празі, Чикаго, Лос-Анджелесі).

У 1931 році його полотно „Прання“ було відзначене нагородою „Ватикан“, у 1932 році за портрет гетьмана Івана Мазепи одержав диплом Варшавської академії, у 1937 році посів третє на міжнародній виставці гравюр у Варшаві.

Його портрет князя Володимира Великого, екслібрис Президента УНР в екзилі Андрія Левицького, серія робіт в альманасі „Дереворит“ високо оцінені фахівцями. У 1939 році у Варшаві видано альбом екслібрисів „Книжкові знаки Ніла Хасевича“.

Після навчання художник повернувся на Волинь. Працював учителем у місцевій школі, бухгалтером у сільпо, малював, почав займатися громадською і політичною діяльністю, ставши членом Волинського Українського Об'єднання, а згодом – ОУН, з багатьма членами якої, зокрема з Степаном Бандерою, зблизився ще в студентські роки у Варшаві.

Коли під час відступу в червні 1941 року советські кати залляли Західню Україну кров'ю тисяч невинних закатованих людей, Ніл Хасевич відклав убік свої творчі пляни. В часи німецької окупації його обрли мировим суддею. Водночас він працює у рівненській газеті „Волинь“, разом з Уласом Самчуком. Проте невдовзі, зрозумівши справжню мету політики нацистів, він залишив мирну працю і вступив в УПА.

Печатка Президії Української
Головної Визвольної Ради.
Робота Н. Хасевича

Серед повстанців його знали як „Бей-Зота“, „Старого“, „333“, „Левка“, „Джмеля“, „Рибалку“.

Зарекомендував себе прекрасним пропагандистом: був членом крайової референтури пропаганди протягом 1943-1944 років, працював у редакції журналу „До зброї“, готував ілюстрації до сатиричних журналів УПА „Український перець“ та „Хрін“, керував підпільною друкарнею, випускав різні агітаційні матеріали (брошури, листівки, летючки). Сторив ескізи прапорів, печаток, бланків, бофонів і відзнак підпілля (Хрест заслуги, Хрест бойової заслуги, медаль „За боротьбу в особливо важких умовах“), навчав мистецтва гравюри молодих художників, які відходили вже на інші терени ілюструвати підпільну літературу.

Ілюстраціями „Зота“ були прикрашені майже всі підпільні видання Волині і Полісся. Був у приятельських стосунках з наступником загиблого у лютому 1945 році Кліма Савура, полковником Василем Галасою – „Орланом“.

Умови для праці у підпіллі були важкими, доводилося працювати на друкарському верстаті, подібному до того, на якому друкував ще Гутенберг, постійно відчувався брак відповідного матеріалу. Але самовідданий мистець і тут знайшов вихід, використовуючи те, чого на війні було вдосталь.

Так, у листі до Головного командира УПА у квітні 1950 року графік зазначав, що для виготовлення відзнак „можна взяти метал із гільз артилерійських набоїв, або з більшовицьких орденів – вони мосяжні і легкоплавні“.

За особливий внесок у визвольний рух самого Ніла Хасевича було нагороджено „Срібним Хрестом Заслуги“ та медаллю „За боротьбу в особливо важких умовах“.

У 1951 році твори Н. Хасевича потрапили до делегатів Генеральної Асамблеї ООН та дипломатів і були надруковані в альбомі „Графіка в бункерах УПА“. Це довело до шалу Москву. Для розшуку упівського художника було створено спеціальну оперативну групу, очолену капітаном держбезпеки Борисом Стекляром, заступником начальника Управління безпеки Рівненської області.

Відкрити місце його сховку енкаведистам допоміг випадок: вони розшифрували документи, знайдені в одній з викритих на Рівненщині криївок. В одному з них ішлося про заготівлю необхідних для художника 5 кілограмів паперу та вишневого дерева. Там було також названо місце знаходження однієї з останніх на Волині криївок – біля села Сухівці, за 12 км від Клевая у Рівненській області.

Зрадники допомогли відшукати криївку, але живим Ніл Ха-

Портрет Жені
(Євгенії Юхимюк-„Марти“).

Олівець. 1945 рік.

З альбому „Графіка в
бункерах УПА“

севич не здався – застрелився разом з двома своїми охоронцями – В'ячеславом Антонюком–„Матвієм“ та Антоном Мельничуком–„Гнатом“, спаливши перед тим усі важливі документи.

Могили митця, як і двох побратимів, що розділили з ним смерть 4 березня 1952 року, досі не знайдено. Тіла загиблих упівців, за давньою „пристрастю“ енкаведистів до такого моторошного видовища, після трьох днів виставляння в Клевані для постраху та деморалізації населення, вивезли в невідомому напрямі.

Готуючи цю публікацію, я гортала альбом робіт Ніла Хасевича. З-поміж багатьох творів впав в око портрет юної дівчини з гарними великими сумними очима, виконаний олівцем у 1945 році.

Як вдалося з'ясувати, ця дівчина була зв'язковою „Мартою“, справжнє ім'я – Євгенія (Женя) Юхимюк. На той момент їй був лише 21 рік. Є свідчення, що Н. Хасевич був закоханим у неї, але без взаємності, бо у Жені був інший, один з бойових командирів УПА–„Північ“. Очевидно, малюнок зроблений незадовго до її загибелі навесні 1945 року.

ПРО АВТОРА:

Ірина Єзерська – науковий співробітник Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів „Тюрма на Лонцького“ (Львів).

Володимир В'ЯТРОВИЧ

ЄВРЕЇ, БІЙЦІ УПА, ГІДНО БИЛИСЯ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

Перші більш-менш рішучі кроки української офіційної влади на шляху до визнання Української Повстанської Армії викликали очікуваний спротив у представників лівих та проросійських політичних сил. Підконтрольні їм засоби масової інформації здійснювали справжній ґвалт, головні тези якого повторювали традиційний для совєтської пропаґанди набір із „колябораціонізму“ і „братовбивства“.

Неочікуваною виявилася реакція окремих єврейських організацій, що теж висловили своє обурення з приводу процесу реабілітації УПА. Неочікуваною хоча б тому, що не була логічною, адже серед тих, хто в лавах повстанців проливав кров за волю України – сотні євреїв.

Про них, забутих, незнаних, а тепер ще й ганьблених своїми співплемінниками, – ця стаття.

Сам факт, що з українським підпіллям співпрацювало багато євреїв, а деякі з них навіть боролися поруч з українцями зі зброєю

в руках, відкидає звинувачення в антисемітизмі ОУН. Для багатьох з них ця організація була тією політичною силою, що могла забезпечити нормальне існування єврейської національної меншини в майбутній Українській державі.

Ця теза, напевно, здивує читачів, що звикли до радянських стереотипів про антисемітизм як нібито невід'ємну рису ідеології українського націоналізму.

Для спростування цього навмисне культивованого в СРСР стереотипу не вдаватимемося до глибоких історичних досліджень ідейно-програмових засад ОУН, наведемо лише кілька цитат. Одна з них – з праці Миколи Сціборського 1930 року „Український націоналізм і жидівство“ (етнонім „жид“ стосовно до євреїв вживався в Західній Україні до 1939 року, не маючи жодного образливого чи негативного змісту ні навіть відтінку).

Формулюючи завдання української влади у відновленій державі, він зокрема вказує: „Обов'язком державної влади буде створити для жидівства такі умови, при яких би воно, зберігаючи свої органічні расові, культурні, релігійні властивості, одночасно втягалось б як рівноправний чинник у коло загальних суспільно-державних інтересів та позитивної творчості“.

Зважаючи на посаду автора в структурі ОУН (політичний, а згодом організаційний референт Проводу Українських Націоналістів, один з головних її ідеологів) та появу статті в офіційній ОУН „Розбудова нації“, оголошене твердження можна вважати офіційною позицією організації.

Ця позиція залишилася, по суті, незмінною і протягом наступних років, незважаючи на вируючий довкола у міжвоєнній Польщі, нацистській Німеччині чи навіть післявоєнному СРСР антисемітизм. Загальновідомі постанови III Надзвичайного збору ОУН з 1943 року гарантували права на власну культуру, мову, релігію всім національним меншинам.

Провідний ідеолог українського визвольного руху Йосип Позичанюк у 1944 році в ході внутрішньоорганізаційної дискусії про політичний зміст боротьби зазначав: „У програмі не мусить бути ніякого антисемітизму і будь-якого фобства. В програмі мусить бути визнано права нацменшостей і навіть підкреслено пільги тим, хто співдіятиме й офіруватиме [жертвуватиме – ВВ] в боротьбі за Українську державу“.

В одній з програмних робіт іншого публіциста підпілля, Ярослава Старуха, за 1947 рік читаємо наступне: „Нам взагалі, чужа і ненависна всяка національна нетерпимість, всяка нетолеранція, всякий груповий та національний егоїзм, шовінізм, погромництво та інші подібні прояви...“.

Отже, такою була теорія українських націоналістів, але чи узгоджувалася вона з їхньою ж практикою?

Найпопулярнішим у звинуваченнях була і для деяких дослідників залишається участь оунівців в організованих німцями антиєврейських акціях. Члени ОУН, на їхню думку, були чи не головними виконавцями і реалізаторами німецької політики Голокосту.

Проте, як свідчить спроба звинувачення бійців „Нахтігаллю“ у розстрілах польської та єврейської інтелігенції у 1941 році, ці закиди мають яскраво виражений політичний характер і, як показали найновіші дослідження науковців, не відповідають дійсності.

Є свідчення про ставлення оунівців, що за дорученням організації служили в українській поліції, до спроб німців залучити їх до антиєврейських акцій.

Богдан Казанівський, активний діяч ОУН цього часу, наводить у своїх спогадах цікавий епізод. До крайового провідника ОУН Івана Климова-„Легенди“ звернувся один з заступників комісара української поліції за порадою, яким має бути їхнє ставлення до німецьких протиеврейських акцій.

„Ми не маємо жодного інтересу в тому – сказав І. Климов, – щоб нищити жидів, бо після жидів прийде на чергу українське населення. Ми заопікувалися кількома жидами-старшинами з УГА, лікарями й іншими фахівцями, які хотіли ділити долю з нашим рухом у підпіллі. Вони радо погодилися працювати для ОУН, але їх небагато. Даю доручення, що у протижидівській акції не сміє взяти участь ні один член ОУН“.

Очевидно, деякі читачі поставляться з упередженням до цього свідчення, як спроби пост-фактум виправдати позицію ОУН її активним членом. Проте німецькі документи, авторів яких годі звинувачувати в симпатіях до українських націоналістів, наводять навіть цікавішу інформацію – факти допомоги євреям з боку ОУН.

У донесенні від 30 березня 1942 року начальник поліції безпеки і СД повідомляв, що „сьогодні точно встановлено, що рух Бандери забезпечує фальшивими документами не тільки своїх

членів, а й також євреїв“. Очевидно, саме така діяльність українських націоналістів стала приводом для німецьких звинувачень, поширених у тисячах листівок, що „ОУН є знаряддям жидівського більшевизму“.

Є досить багато підтверджень тому, що українські націоналісти надавали допомогу та притулок переслідуваним євреям.

Історик Лев Шанковський наводить свідчення ізраїльського журналіста Лева Геймана, про те, що в Ізраїлі жило 52 євреї, які стверджували, що їх врятували українські повстанці. Цікаво, що серед рятівників була й дружина Головного командира УПА Наталія Шухевич, що протягом 1942-1943 років переховувала семилітню єврейську дівчинку Ірину Райсінберг.

Роман Шухевич знав про це, більше того, він допоміг виробити їй фальшиві документи на ім'я Ірини Рижко. Згодом, коли Наталія була заарештована німцями, дівчинку переховали у монастирському сиротинці в Куликові. Таким чином вона пережила німецьку окупацію.

Захист євреїв членами українського визвольного руху був не поодиноким явищем. Зелік Бройлерман згадує про врятування його та ще п'ятдесяти євреїв повстанцями під командою Романа Поліщука.

Багато євреїв мешкали у лісах, цілими таборами, які існували під охороною УПА. До прикладу, на Волині їх організував шеф господарського сектору УПА-Північ, відомий волинський кооператор Василь Мороз-„Зубатий“. Згідно з єврейськими джерелами, такі табори існували біля Ратного, біля Порицька, в Криничках, у лісах коло Тучина.

Євреї не просто користалися наданим їм прихистком з боку українських повстанців, але й активно включалися у їхню боротьбу. Багато із них ставали лікарями в УПА. Прізвища більшості цих людей досі залишаються невідомими, у свідченнях минулого вони залишилися під наданими їм повстанцями бойовими псевдонімами.

Отже, в повстанських матеріялах знаходимо згадки про лікарів „Білого“, „Варма“, „Грифеля“, „Богдана“, „Коваля“, „Чорного“, „Кума“. Лише окремі з них відомі за прізвищами, зокрема Самуель Нойман, який працював під псевдонімом „Максимович“, Антін

Кольман – „Вугляр“, Варм Шай – „Сокіл“ (інше псевдо – „Скрипаль“), Абрагам Штерцер.

Про значну кількість єврейських лікарів в УПА писали навіть радянські партизани. У радіограмі командування рівненського партизанського з'єднання зазначалося: „У даний час [мова йде про жовтень 1943 року – В.В] серед націоналістів багато євреїв, особливо лікарів“.

По-різному склалася доля цих лікарів, окремі з них, як до прикладу згадувані Абрагам Штерцер, відійшли від підпілля зі зміною окупації і відходом німців. Деякі, як Самуель Нойман-„Максимович“ та „Кум“, продовжили боротьбу у лавах повстанців до самої смерти.

Останній з них був справді легендарною фігурою в УПА, тому дозволимо собі навести ширшу характеристику, яка належить перу підполковника УПА Степан Фрасуляка-„Хмеля“.

„Доктор „Кум“ – знана фігура в УПА. Його знали тисячі повстанців. Доктор „Кум“ по національності жид, до нас був щиро прив'язаний, і хоч Організація дозволила йому по приході большевиків відійти на легальщину [вийти з підпілля – В.В], він волів ділити долю і недолю з нами далше, а в потребі чесно згинуть. Який хрустальний характер! Я мав нагоду з ним часто стрічатися і говорити. Доктор „Кум“ був оптимістом, вірив у нашу перемогу. Одного разу, вже за большевицької дійсності, я з ним стрінувся в Марині, та запитав, чому він не відійшов на легальщину. Він мені так відповів: „Знаєте пане поручнику, що мене заболіла та відомість, що ви мене хочете збутися. Я належу до категорії тих людей, що добре довго пам'ятають. Під час німецької окупації Організація вирятувала мене від смерти, то чому я маю бути їй невдячний і не помагати повстанцям будувати Україну? Я вірю, що себе не посоромлю, а вам можу не раз стати в пригоді“.

Доктор „Кум“ дотримав свого слова. 26 січня 1946 року він загинув у бою з енкаведистами, охороняючи шпиталь з пораненими повстанцями. Заслуги „Кума“ належно оцінило керівництво українського визвольного руху – згідно з наказом Головного Військового Штабу УПА, йому присуджено Срібний Хрест за заслуги. Таким чином, він став єдиним євреєм, відзначеним такою високою нагородою збройного підпілля.

Участь євреїв в УПА не обмежувалася медичною службою. Один з них, Лейба Йосиповича Домбровський – „Валерій“, працював у структурах пропаганди підпілля. Як свідчить доповідна записка начальника управління контррозвідки „Смерш“ 1-го Українського фронту генерал-майора Осетрова секретареві ЦК Компартії України Микиті Хрущову, Л. Домбровський в 1943 році став працівником політичного відділу УПА. Він був автором звернень від імені ОУН до вірмен, узбеків, таджиків і навіть написав окрему роботу „Як московський царизм підкорював народи“.

Спроби продовжити спільну українсько-єврейську співпрацю не завершилися і після Другої світової війни. Нещодавно у Галузевому державному архіві Служби безпеки України віднайдено листівку „Євреї – громадяни України!“

Це покищо єдиний відомий документ ОУН, адресований спеціально представникам цієї національності. Він написаний у березні 1950 року, тобто в час, коли український та єврейський народи знову на повну силу відчули на собі силу тоталітарної машини. Адже це був період остаточного придушення збройного руху ОУН та УПА, масових репресій та депортацій. З іншого боку, то був час розпалювання комуністичною пропагандою антиєврейської кампанії, яка називалася „боротьбою проти безрідного космополітизму“. Отже, знову, як уже неодноразово в своїй історії, українці і євреї отримали спільного ворога.

Можливо, згадувана листівка була лише початком ширшої кампанії на зближення двох націй у спільному опозиційному русі.

Автор листівки вітає євреїв із здобуттям врешті держави Ізраїль, що стала результатом революційної визвольної боротьби єврейського народу. Українці теж мають право повстати за свою незалежність.

„І так, як єврейські революціонери стали зі зброєю в руках на захист людських прав єврейського народу і ті права вибороли, так і ми, українські революціонери-бандерівці, стали на шлях національно-визвольної боротьби“.

Як і багато інших такого роду звернень, листівка закінчується цілим рядом закликів. Тут, поруч із традиційними „Смерть Сталіну і його вислужникам! Смерть московсько-большевицьким імперіалістам!“, знаходимо й таке: „Хай живе держава Ізраїль і дружба між єврейським та українським народами! Хай живе Українська

Самостійна Соборна Держава! Слава керівникам Українського Революційного Руху С. Бандері і генералові Т. Чупринці!“.

Проте українцям та євреям не вдалося тоді широко розгорнути своєї співпраці. Вже незабаром після написання цієї листівки каральним військам вдалося досягнути перелому у боротьбі з повстанцями, і протягом кількох наступних років придушити діяльність українського підпілля.

Натомість співпрацю вдалося налагодити українським та єврейським політв'язням у таборах. Її символом можна назвати Герша Келлера, єврея, колишнього вояка УПА, який став одним із керівників найбільшого табірної повстання у Кенгірі в 1954 році, де більшість повсталих становили українці.

Так само успішною стала співпраця українських та єврейських дисидентів, що об'єдналися в боротьбі проти тоталітарного режиму в 1960-1980-ті роки.

В історії українців та євреїв є багато сторінок, які нас розділяють – ми не повинні їх оминати. Проте ніхто не має права перекручувати та спотворювати у власних політичних інтересах ті з них, котрі показують приклади співпраці між нашими народами, приклади, що можуть сприяти подальшому розвитку приязних стосунків між ними.

ПРО АВТОРА:

Володимир В'ятрович – керівник Архіву Служби безпеки за Президента Віктора Ющенка, звільнений режимом Президента Януковича.

Ярослав СВАТКО

УПА ВОЮВАЛА З НКВД, А НЕ З ЧЕРВОНОЮ АРМІЄЮ

У нас в Україні з'явилась нова традиція. До кожного 9 травня в медіях починаються дискусії про примирення ветеранів. Якого, звичайно ж, не відбувається. Але всі тільки про це й говорять: в телебаченні, в газетах, інтернеті. А те, що результату немає – не так важливо, тут головне не війна, а маневри. Можна пояснити, чому коаліція не складається: ветерани винні, бо примирюватись не хочуть, або хтось ставить утворення коаліції в залежність з визнанням УПА. Тут прослідковується славна традиція наших політиків, яка яскраво вималювалась на останніх виборах: говорити не про суть справи, а створювати політичне видовище, інформаційні ефекти, які з реальністю мають дуже мало спільного.

Спочатку про примирення. В Україні доволі давно (щонайменше два виборчих цикли) діє Товариство ветеранів Другої світової війни, яке очолює відомий вчений Ігор Юхновський. В нього входять і упівці, і червоноармійці. Хіба це не примирення, коли ці люди входять в одну організацію?

Упівці твердять, що їм з червоноармійцями миритися ніби й нема чого, бо вони не сварилися. УПА практично не воювала з Червоною армією, фронт пройшов і пішов далі, а УПА невеликими групами проникли через лінію фронту і залишилась на своїй операційній території. Лише під Гурбами чомусь цей плян не був виконаний. Отож там для ліквідації угруповання УПА силою до 5,000 бійців не вистачило внутрішніх військ НКВД, і для формування кільця оточення використовувались армійські частини, артилерія, авіація і бронепοїзд. Саме тоді практика показала неефективність використання армійських частин проти УПА – незважаючи на те, що їм протистояло 35-тисячне червоноармійське угруповання, повстанці прорвали оточення з доволі незначними втратами – 150 убитих та 60 поранених. Надалі ані УПА не давала можливості використовувати проти себе великі підрозділи, ані керівники, відповідальні за її ліквідацію, не робили операційно-методичних дурниць. Проти упівців використовувались спеціально навчені частини внутрішніх військ НКВД. І коли я чую від людини, яка називає себе ветераном, „оні стрелялі нам в спіну“, у мене, після вивчення відкритих архівних документів з'являється обґрунтована підозра, що це не ветеран Червоної армії, а енкаведист.

А примирення УПА з НКВД – це щось зовсім інше, тут, коли одна сторона вимагає покаяння, то й сама повинна покаятись і за тих, яких вивезли в Сибір на голодну і холодну смерть. Навіть не йде мова про бійців УПА – набагато більше було вивезено старих і дітей, просто щоб залякати населення. За священників, які, згідно з обов'язком, не брали до рук зброї – але яких знищили з тої ж причини – щоб не було інакодумства. Це не червоноармійці арештовували цивільне населення і охороняли ешелони телячих вагонів – але про це ніхто з „червоноармійців“, яким надають телестр наші телеканали, не говорить – бо проблема, за великим рахунком, не в примиренні. „Примирення“, яке стає своєрідним національним піар-карнавалом, покликане відвернути нашу увагу від суті справи.

Суть проблеми полягає в іншому: чи люди, які в імені народу виконують владні функції в державі, визнають легітимність цієї держави, чи ні? Чи вони визнають право (я вже не кажу про обов'язки) людини захищати державну незалежність свого народу, чи скромно підмінюють цей термін „державна незалежність“ чимось іншим, що звучить подібно, але має зовсім інший зміст.

Вкотре і вкотре питаю: чи боролась під час другої Світової війни Червона армія за державну незалежність України? За Україну зі своєю армією, кордонами, валютою, Тризубом, синьожовтим прапором і гимном „Ще не вмерла“? Скільки ж можна уникати прямої відповіді на просто сформульоване запитання і підмінювати його просторікуванням про боротьбу з Гітлером? Досягнемо нарешті ясности у ставленні до держави, яку ми маємо – окремо, а з Гітлером – окремо.

Неупереджене вивчення історичних документів показує, що будь-яке, навіть просте згадування правомірности символів, під якими існує наша сьгоднішня держава та її державної самостійности тоді, коли діяла УПА, каралось в СРСР усією силою закону. І виконувало цей закон усією силою тодішніх звичаїв власне НКВД-МГБ-КГБ. І воювали вони проти УПА саме тому, що УПА стояла за це саме самостійництво. З боку держави робити політично припущеною саме ту силу, яка за цю державу боролась – хіба це не предмет для вивчення політиків, а радше політичних психіатрів?

Суттю проблеми, яку має сьгоднішня державна влада України з УПА, є відповідь з боку держави на запитання: чи потрібні їй громадяни, які в скрутну хвилину будуть готові зі зброєю в руках захищати її державну самостійність? Замість цього нам пропонують „жити дружно“. Ми вже таке мали в 1917 році. І отримали спочатку Крути, а потім Голодомор.

Суттю проблеми є відповідь держави на запитання: хто протягом останнього століття зберіг живою ідею державної самостійности України? Не ветерани НКВД-МГБ-КГБ повинні відповідати на це запитання, і навіть не червоноармійці, які проводять спільні заходи з УПА. Це повинні сказати особи, яким народ дав право ставити на документи печатки з Тризубами. І не треба затуманювати проблему дискусією, була чи не була УПА учасником Другої світової війни. Це не було місією УПА – зайняти чийсь сторону у всесвітній колотнечі. УПА боролась за самостійну українську державу. І такий статус – борців за державну незалежність України – зніме питання, хто і за що боровся.

При цій нагоді, звичайно ж, спливає нагору сміття звинувачень діячів ОУН у колябораціонізмі. І знову держава не дає ясної відповіді на спроби затуманити достовірні факти історії. 6 липня, через 2 щдва тижні після початку радянсько-німецької війни, гестапо за-

арештувало Степана Бандеру і Ярослава Стецька, а приводом було проголошене ОУН відновлення Української держави та категорична відмова цих провідників відкликати Акт відновлення держави. Зазначу, держави з тими самими символами, під якими ми зараз живемо. Називати ув'язнення в Заксенгаузені протягом всієї війни коляборацією – це, знов-таки, предмет для вивчення політичною психіатрією.

І не лише це. Українська держава не помічає розстріляного гестапом на Полтавщині керівника Похідної групи ОУН Миколу Лемика – в 1941 році – чи не тому, що він боровся за українську самостійність? Вона не помічає, що УПА була створена до початку Сталінградської битви – ну не з радянською владою вона боролась в Загорові у 1942 році? Вона не помічає закатованого в гестапо творця підпільної мережі ОУН Івана Климова – „Євгена Легенду“.

Врешті, вона не помічає найголовнішого – боячись визнати безумовне право України на самостійність, вона втрачає легітимність в очах народу. Хтось махне рукою – яка там легітимність: мандат є, а до наступних виборів можна цей народ знову замакітрити!

Ні, від питань, які ставить перед політиком хід історії, відмахнутись неможливо.

ПРО АВТОРА:

Ярослав Сватко – публіцист, автор досліджень „Євген Коновалець – творець ОУН“, „Місія Бандери“, „Розвідник воюючої України“ та ін. Мешкає у Львові.

ЛІТОПИС УПА – ДОКУМЕНТОВАНА ІСТОРІЯ

39 років тому в Канаді з'явився перший том видавництва „Літопису УПА“ – серії книг, у якій публікуються документи і матеріали з історії УПА та Збройного підпілля ОУН. Початок цьому виданню дали колишні вояки

УПА, які в результаті Великого рейду 1947 – 49 рр. опинилися в Західній Європі, а опісля в Північній Америці.

„Літопис УПА“ – це спільне видання Об'єднання колишніх Вояків УПА США і Канади та Товариства колишніх Вояків УПА ім. ген. Тараса Чупринки в США і Канаді. Від початку заснування видавництва появилось 67 томів у трьох серіях. До друку готуються також подальші книги.

Перша серія (так звана „канадська“ або основна) налічує 46 томів. Вона базується на документах, що їх рейдуючі частини або спецкур'єри переправили з України на Захід. Це переважно підпільні документи. Більшість з них походить з Архіву Закордонного Проводу Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Ви-

йнятком є три томи німецьких документів, один том польських і радянських документів і том документів, які стосуються Кирила Осьмака, президента УГВР. Три останні томи – 43-й, 44-й та 46-й укладені на основі знайденого під землею в 2004 році підпільного архіву в с. Озерна Тернопільської області. Другою організацією, яка мала багато документів підпілля була ЗЧ ОУН, але з різних причин „Літопис УПА“ мав доступ лише до поодиноких документів цієї збірки. Усі намагання налагодити співпрацю з отаманом Тарасом Бульбою-„Боровцем“ та ОУН (М) не мали успіху.

Друга серія, або нова київська (започаткована в 1995 році), нараховує 11 опублікованих томів, інші перебувають на різних стадіях підготування. Вона охоплює тільки документи з архівів України. Серед них є як підпільні, так і радянські документи, що походять з компартійних та катєбістських архівів. Багато таких матеріалів знаходиться у різних обласних архівах. Серія виходить під грифом не лише „Літопису УПА“, але й Інституту української археографії ім. М. С. Грушевського, Національної Академії наук України, Державного комітету архівів України та Архіву Служби безпеки України. Тому книги вміщено також на офіційній веб-сторінці Державного комітету архівів України.

Третя серія „Бібліотека“ (заснована у 2000 році) подає аналітичні розвідки та спогади, хоча спогади друкувались і в першій серії. У рамках серії вийшло дев'ять томів, ще декілька готуються до друку.

Багато уваги у виданнях „Літопису УПА“ приділено Волині, де 1942 року зародилася УПА. Томи 1, 2, 5 і 27 першої серії, 1, 2, 8 і 11 другої серії та 1 і 7 серії „Бібліотека“ присвячені саме Волині. Томи 6, 7 і 21 першої серії містять німецькі документи про українське протистояння на цій території. Інші томи другої серії (від 2 до 8) також пов'язані з Волинню та Поліссям. Загалом матеріяли про діяльність УПА і Збройного підпілля на Волині займають 18 томів.

Другий регіон, який широко представлено в книгах Літопису, – Закерзоння. Причиною цього, принаймі на початковій стадії розвитку видавництва, стала досить велика кількість матеріалів із цього терену. Більшість з них принесли рейдуєчі відділи, а також кур'єри, які курсували між Західньою Німеччиною та Україною. До того ж, засновниками й активістами „Літопису УПА“ були вихідці із Закерзоння. Документи з тих земель увійшли до томів 13,

14, 16, 17, 22, 28-31, 33, 34, 37, 39 і 40 першої серії та 2, 3 і 4 серії „Бібліотека“ (разом 17 книг).

Документи з Поділля, переважно з Тернопільської області, уміщено в томах 11, 12, 43, 44 і 46 першої серії й частково у томах 3- 8 другої або нової серії.

Карпатському регіонові (Дрогобиччина та Івано-Франківщина) присвячено томи 3, 4, 18 і 19 першої серії та том 6 серії „Бібліотека“.

За змістом видання можна покласифікувати так. Спогади подано у першій серії в т. 5 („Волинь і Полісся. Німецька окупація“ – це перша книга, яка містить декілька спогадів про тогочасні події), т. 15 (спогади Костя Гіммельрайха), т. 18 (спогади групи УПА „Говерля“, т. 27 (спогади Романа Петренка), т. 28 (спогади Марії Савчин-„Марічки“), т. 29 (спогади Івана Гарасимова – випускника школи „Оленів“), т. 30 (спогади Степана Стебельського та Олекси Конопадського), т. 31 (спогади вояків УПА з „Розточчя“), т. 37 (спогади Івана Лика та Миколи Терефенка) та в серії „Бібліотека“ в т. 1 (спогади Юрія Ступницького), т. 3 (спогади Ярослава Грицяя), т. 4 (спогади Василя Левковича, Івана Василевського-Путко та інших). З 12 книг спогадів найбільш знаними є спогади Марії Савчин-„Марічки“, які удостоїлися перевидання та видання англійською мовою. Перевидано також спогади Ю. Ступницького, 1 і 2 томи Основної серії.

Підпільні часописи опубліковано в 7 книгах (разом із книгою, присвяченою УГВР, їх 8). Том 1 другої серії містить видання (три журнали) Головного Командування УПА. У тт. 3 і 4 першої серії передруковано журнал „Чорний ліс“, у т. 16 – підпільні журнали Закерзоння, у т. 17 подано англомовні видання підпілля, а в т. 24 – передрук журналу „Ідея і Чин“.

Чотири книги Літопису присвячено біографіям – Кирила Осьмака, президента УГВР (т. 41 основної серії), Катерини Зарицької, керівника УЧХ (т. 8 серії „Бібліотека“) і в 2007 році до 100-ліття з дня народження ген. Романа Шухевича – „Тараса Чупринки“ видано дві книги – документів (10 том Нової Серії) та спогадів (45 том Основної серії) і брошура „Нескорений Командир“ про легендарного командира УПА.

УГВР присвячено 4 книги (6 або навіть 7, якщо враховувати біографічні томи) – тт. 8, 9, 10 і 26 першої серії.

У двох томах першої серії – 23 і 32 зібрано матеріали про медичну службу УПА. Цієї теми торкаються документи тт. 2 і 8 другої серії, а також т. 7 (автор Володимир Ковальчук) серії „Бібліотека“.

Полеглим воякам присвячено два томи першої серії – 11 і 36. Перший із них стосується Тернопільщини, а другий – Львівщини. Інформацію про полеглих вояків містять інші книги, як наприклад, тт. 33, 39, 40, а також книга „Повстанські могили“ (про загиблих на Перемищині, Лемківщині, Ярославщині, Любачівщині та Холмщині). Побіжні згадки можна знайти у подальших книгах і радянських документах.

Дві книги серії „Бібліотека“ – тт. 5 (Львівщина) і 6 (Дрогобиччина) – це реєстр осіб, причетних до визвольної боротьби. Там подано імена колаборантів.

У тт. 43, 44 і 46 першої серії вміщено протоколи допиту ОУН СБ Тернопільщини.

Тексти і ноти понад 600 пісень УПА, які зібрав і професійно опрацював композитор Зеновій Лавришин, уміщено в т. 25 першої серії. Том 38 наводить схеми й описи криївок і бункерів УПА, узяті з Архіву внутрішніх військ СРСР.

Радянські протоколи допитів полонених керівників УПА, яких згодом розстріляли, увійшли до т. 9 другої серії. Подані там документи детально описують організаційну структуру підпілля та його діяльність. Наступний том цих матеріалів повинен з'явитися в 2008 році.

Томи 20 і 35 – це покажчики до цілого видання (в тому тт. 1 – 34 першої серії, тт. 1 – 3 другої серії, тт. 1 – 3 серії „Бібліотека“ та книга „Повстанські могили“).

Історія, діяльність та біографії усіх, хто спричинився до появи видань Літопису, описана у 42 томі Основної серії.

Як доповнене ілюстроване видання, Літопис щорічно з 2004 року видає настінні календарі з тематикою про УПА з відзначеними історичними та іншими важливими подіями, знімками тощо.

Крім власних книг, „Літопис УПА“ допоміг побачити світ книжці д-ра Євгена Місила „Повстанські могили“, чотиритомному (перевиданому і доповненому) зібранню творів Володимира Макара „Спомини і роздуми“ та англomовній праці „Політична думка українського підпілля 1943 – 1951“, випущеній у 1986 році Канадським інститутом українських студій (KIUC). Деякі матері-

яли цих видань походять зі Збірки Петра Й. Потічного про підпільну та протипідпільну боротьбу в Україні – архіву „Літопису УПА“ при Торонтському університеті. У цій збірці знаходиться також повний архів Внутрішніх військ українського округу 1944 – 1954 років (понад 150.000 сторінок документів), частини яких вели боротьбу проти підпілля протягом цього часу, та інші матеріали з архівів Росії та України. Електронний опис видань „Літопису“ можна знайти на веб-сторінці www.litopysupa.com, де до кожного тому, за винятком найновіших, подано вступні статті та резюме англійською мовою.

Оскільки щоразу в Україні та інших країнах стають все більш доступними важливі архівні документи про Визвольні змагання минулого століття, на їх основі готуються до друку вісім слідуючих томів, зокрема три томи Основної серії, два томи Нової (Київської) серії, три томи в серії Бібліотека, в тому книга про Підпільну Пошту України (вона має зацікавити і філателістів), книга, присвячена ВО „Буг“ та багато інших.

Видавництво „Літопис УПА“ встигло за свою історію зробити чимало. Зібрано багато документів і матеріалів, які становлять інтерес як для дослідників, так і для ширшого кола читачів. Вартість проекту чимала. Всі гроші надійшли від Української Громади у формі фундацій та пожертв, яка доцінює потрібність такого видання. Колектив „Літопису УПА“ працює безкоштовно на громадських засадах і оплачує тільки друкарські роботи. Цей факт допомагає зрозуміти, чому горстці колишніх вояків УПА вдається забезпечити постійний ріст Видавництва й продовження цієї важливої праці.

Редакція та Адміністрація „Літопису УПА“

Litopys UPA
P.O. Box 97, Stn „C“
Toronto, ON M6J 3M7
upa@sympatico.ca
www.litopysupa.com

Іван СЕНЬКО

БЕЗСМЕРТНИЙ АВТОР „ТАРАСА БУЛЬБИ“

160 років тому, 21 лютого 1852 року, на 43-му році життя він прошепотів востаннє: „Як солодко умирати!“. Бо до зустрічі з Вічністю приготувався і помислами, і діяннями.

Земне життя сприймав як службу добру, службу справедливості. Він нагадував своїм співвітчизникам: „Не треба тільки забувати про те, що взято місце у земній державі

для того, щоб служити на ньому Цареві Небесному, і тому мати на увазі Його закон. Тільки так служачи, можна догодити усім: і правителям, і народам, і землі своїй“ („Авторська сповідь“, 1847).

А ще земне життя він уявляв дорогою, яка у відведеній Богом час приводить мандрівника-праведника до воріт Вічності.

Його земний шлях почався у Василівці (тепер Гоголеве на Полтавщині), проліг через Великі Сорочинці – Полтаву – Ніжин – Петербург – Рим – Єрусалим, і завершився на цвинтарі Данилового монастиря в Москві.

Почуте, побачене, пережите на цьому шляху віддзеркалилося у його творах. У „Вечорах на хуторі біля Диканьки“, які відкриваються знаменитим „Сорочинським ярмарком“, та в циклі „Миргород“, в якому центральне місце віддано повісті „Тарас Бульба“, а також в циклі петербурзьких повістей, який відкривається „Невським проспектом“ і завершується повістю „Шинель“. А ще в комедії „Ревізор“, у поемі „Мертві душі“...

Працю на теренах красного письменства вважав службою для утвердження високих християнських ідеалів. У одному з листів до Василя Жуковського, жахаючись революційних потрясінь в Європі в 1848-1849 роках, писав: „Як би не обурювали події, що відбуваються навколо нас, яку би вони не мали здатність відняти мир і тишу, такі необхідні для справи, але тим не менше треба бути відданим головному поприщу; про інше подбає Бог. Що ми можемо придумати тепер для нашого земного благополуччя або убезпечення себе чи убезпечення близьких нам, коли все хибне і хитке і за завтрашній день не можна ручатися? Будемо ж робити те, для чого нам дано Богом сили і здібності... Померти з піснею на вустах – чи не такий же невідхильний обов'язок для поета, як для воїна – померти зі зброєю в руках“.

Хоч мислив себе не стільки воїном, який бореться зі злом гострим сатиричним словом, скільки сівачем зерен доброти, смирення, християнської любові. І комедію „Ревізор“ створював для того, щоб усім, а перш за все тим, хто при владі, нагадати про неминучість небесної відплати за злодіяння на землі. Незадоволений першими театральними виставами комедії та сприйняттям її глядачами, він у „Розв'язці „Ревізора“ розтлумачує ідею твору: „Вдивіться ж пильно в це місто, яке виведене в п'єсі! – говорить М. Гоголь вустами Першого комічного актора (ним мав бути артист

Михайло Щепкін). – Усі до єдиного згодні, що такого міста немає в усій Росії... Ну, а що, якщо це духовне місто і сидить воно в кожному з нас? <...> Що не кажіть, але страшний той Ревізор, який чекає нас біля дверей гробу“.

Ці слова допомагають зрозуміти заключну сцену „Ревізора“ – як символічну картину Страшного Суду. Того Суду, до якого апелює біблійний цар Давид у 81-му псалмі („Устань же, о Боже, та землю суди, бо у владі твоїй всі народи!“), а за ним – і Тарас Шевченко:

*Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі твоя правда,
І воля, і слава!*

У „Ревізорі“ Микола Гоголь примусив сучасників сміятися над тим, до чого вони звикли і що перестали помічати й сприймати як гріх – славолюбство, хабарництво, обман... І словами епіграфа до комедії: „На дзеркало нічого нарікати, коли пика крива“ – автор спонукав кожного читача чи глядача задуматися й над своїми земними вчинками. У його виписках з повчань святих отців і вчителів Церкви є оця, яка допомагає зрозуміти моралізуючу сутність п'єси: „Ті, які хочуть очистити й вибілили обличчя своє, звичайно дивляться в дзеркало. Християнине! Твоє дзеркало суть Господні заповіді, якщо покладеш їх перед собою і будеш вдивлятися в них пильно, то вони відкриють тобі всі плями, всю чорноту, все неподобство твоєї душі“.

Микола Гоголь, показавши у німій сцені духовну смерть тих, хто умів підкупити земних ревізорів, намагається пробудити совість читачів і глядачів. Саме у цьому смисл знаменитої репліки Городничого: „Чого смієтесь? Над собою смієтесь!“ на сцені в цей час ніхто не сміється. На те, що п'єсу слід сприймати як намагання письменника пробудити совість читачів і глядачів, вказує й епіграф: „На зеркало неча пенять, коли рожа крива“.

Про омертвіння душі, вибір хибного шляху в житті письменник розповів і в „Петербурзьких повістях“ („Невський проспект“, „Портрет“, „Ніс“), і в українських повістях з „Вечорів на хуторі біля Диканьки“ та „Миргорода“ (козак Корж та Петро Безрідний з „Вечора проти Івана Купала“, сільський голова Макогоненко з „Май-

ської ночі“, сотник з повісті „Вій“, миргородські поміщики Іван Іванович та Іван Никифорович)...

Тим Микола Гоголь і великий, що він умів бачити і красу і потворність як в особистому житті людини, так і в суспільному житті. Задуманою як трилогія поемою про омертвіння душ хотів пробудити совість усіх манілових, ноздрьових, коробочок, собакевичів, плюшкіних, чичикових, нагадати їм Євангельські слова: „Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть. Бо де скарб твій, – там буде й серце твоє“ (Матв. 6:19-21).

Для чого хоче зібрати Чичиков капітал. Щоб мати екіпаж, будинок, смачні обіди, голяндські сорочки, закордонне мило. Таким зображено і художника Чарткова в повісті „Портрет“, і майора Ковальова в повісті „Ніс“. Ними забуто слова із Євангелія, які цитує М. Гоголь : „Яка користь людині, якщо вона придбає увесь світ, а душі своїй зашкодить?“.

Змалювавши огидний образ Плюшкіна, автор звернувся до читачів з проникливими словами: „І до такого нікчемства, дрібязковости, гидоти могла дійти людина? Могла так змінитися! І схоже це на правду? Все схоже на правду, все може статися з людиною. Теперішній палкий юнак відскочив би з жахом, коли б показали йому його ж портрет у старості. Забирайте ж з собою в дорогу, виходячи з м'яких юнацьких літ у сувору жорстоку мужність, забирайте з собою всі людські почуття, не залишайте їх на шляху, не піднімете потім!“.

Розмірковуючи над проблемами середини XIX ст. (економічні кризи, стихійні лиха, голод, криваві прояви соціального невдоволення), Микола Гоголь сприймав їх як кару Божу за гріхи. „Ми самі винні і за гріхи терпимо кару Божу, – писав з Москви матері у Василівку в березні 1849 року. – Своїм нерозумним, необачним життям ми спричиняємо печальні наслідки. Як погляну на себе самого та й інших, бачу, що всі, а в тому числі і я сам, живемо далеко не так, як слід. Найжахливіше, коли через нас і наші провини страждають невинні і за гріхи і помилки наші терплять праведні. О, потрібно нам тепер ревно молитися! Молитися про те, щоб на-

поумив нас Бог, як троеба жити, аби від невлаштованости й легко-важности нашої не терпіли інші“.

Він був переконаний, що письменникові, „перш ніж створювати образи, спершу треба самому виховати себе як людина і громадянин землі своєї“. У складних соціальних умовах середини XIX ст. він подавав приклади людяности: допомагав бідним студентам, зубожілим селянам. Це засвідчують його тогочасні листи до матері і сестер з Москви у рідну Василівку:

„Люб'язна сестро Ольго! <...> Продовжуй, як і раніше, допомагати стражденим, навідууй їх й особливо не гребуй розмовляти з ними. Посилаю тобі на ліки і на допомогу бідним п'ятнадцять карбованців сріблом“ (початок 1849 року);

„Посилаю п'ятдесят карбованців сріблом для допомоги пострадалим. 25 рублів сріблом надійдуть сестрі Ользі з таким же призначенням, інші ж двадцять п'ять сестрі Анні для роздачі необхідного хліба голодним“ (березень 1849 року).

„Посилаю, добра матінко, півтораєста рублів сріблом не для вас особисто, але для роздачі тим бідним селянам нашим, які найнужденні, і особливо тим, у кого здохла вся худоба. Ачей вони помоляться за мене“ (12 травня 1849 року).

Вдивляючись у життя, він шукав і знаходив те, що живило надію на воскресіння омертвілих душ: кохання (Ганна і Левко у „Майській ночі“, Оксана і Вакула в „Ночі перед Різдвом“), подружня вірність і гостинність (Пульхерія Іванівна та Афанасій Іванович у повісті „Старосвітські поміщики“), добропорядність (князь Репнін, який, на думку деяких дослідників, послужив одним з прототипів князя з другого тому „Мертвих душ“) тощо. Письменник бачив, як важко провести межу між Добром і злом. Тому його твори сповнені багатоголоссям. Виокремити домінантою якийсь один голос – погрішити проти правди.

Адже на Вакулу з „Ночі перед Різдвом“ можна дивитися не тільки з великим захопленням, що зумів навіть чорта осідлати, щоб у Петербург на ньому полетіти і від цариці Катерини Другої для коханої черевички попросити, але й з осудом. Враховуючи історичні натяки М. Гоголя, що ця казкова подія відбулася після завершення Кримської війни (1774 рік) до ліквідації Катериною II Запорозької Січі (влітку 1775 року), можна легко прийти до висновку: своєю проською у Різдвяну ніч (за старим стилем 25 грудня 1774 року,

а за новим стилем 6 січня 1875 року) коваль зашкодив депутації запорожців відстояти автономію Козацької держави. Письменник показав, як корисливі інтереси однієї людини можуть зашкодити важливій загальній справі.

Повість „Страшну помсту“, в якій події відбуваються і в Києві, і в Карпатах, і в Глухові – останній столиці Гетьманщини, також можна сприймати в причинно-наслідковому контексті історії України. Є в творі прекрасна родина – сотник Данило Бурульбаш, його вірна дружина Катерина, син Івась. Та зовнішні обставини – відступництво від віри Христової батька Катерини, наїзд поляків на хутір, роз'єднаність добрих людей – зруйнували цю сімейну іділію. Загинув малюк і пан Данило, зійшла з розуму Катерина. А почалося все із зради козака Петра та мстивости козака Івана, який накликав велику біду на цілі покоління. Згадуючи героїчні часи Петра Сагайдачного, Данило з сумом оцінює сучасність і причини усіх бід: „Порядку немає на Україні: полковники й осавули гризуться, як собаки, між собою... Шляхетство наше перейняло чужі звичаї, перебрало лукависть“.

Микола Гоголь був людиною свого часу, бачив соціальні й духовні протиріччя і в рідній Україні, і в усій Російській імперії, і в охопленій революційними подіями Європі. Шукав причинно-наслідкові зв'язки між минулим і сучасністю, щоб зрозуміти, з якою програмою йти у майбутнє: з ідеями насилля та ворожнечі чи з ідеями миру, милосердя?

Позицію М. Гоголя легко зрозуміти, прочитавши його „Шинель“. З далеких гоголівських часів долітає до нас голос скривдженого і співробітниками, і представниками влади Акакія Акакійовича Башмачкіна: „Облиште мене, навіщо ви мене кривдите?“. М. Гоголь хотів, щоб кожен читач почув цей голос як голос брата.

Художньо осягати дійсність у Гоголя вчилися Федір Достоєвський і Михайло Булгаков, Євген Гребінка, Михайло Старицький і Остап Вишня... Знаний у всьому світі французький письменник Жорж Сіменон сказав в одному з інтерв'ю: „Я вчився у Гоголя вмінню проникати в прихований драматизм життя „маленької людини“, життя, яке може бути скаліченим через чисто зовнішній, на перший погляд, дрібненький привід. Я вчився і вчуся у Гоголя надавати трагічного звучання непомітним долям „маленьких людей“.

Його сприймають своїм у всьому світі не за тематику, а за те, що, розповідаючи у своїх творах про Україну чи Росію (є у нього й повість „Рим“!), він зачіпав загальні вічні проблеми людського буття. Мудро про місце незабутнього автора „Тараса Бульби“, „Ревізора“ та „Мертвих душ“ в культурному житті українців й освіченої людськості усього світу сказав Олесь Гончар: „Для росіян він став Николай Васильевич, для українців – Микола Васильович, римські друзі називали його сеньйор Нікколо, а для людськості він просто – Гоголь, великий чародій слова, прозорливець з даром проникати в найпотаємніші глибини людської душі“.

Серед тих, хто осягав таїни його майстерности, такі імена, як Володимир Набоков, Юрій Манн, Ігор Золотуський, Сергій Єфремов, Дмитро Чижевський, Євген Маланюк, Ніна Крутікова, член Французької академії Анрі Труайя...

Як тут не згадати промовистий факт: по смерті Микола Гоголь залишив усього майна на 43 карбованці 88 копійок сріблом. Бо збирав він не земні скарби, а духовні.

Але він залишив нам і всьому людству прекрасні твори. І заповітні слова з „Авторської сповіді“: „Будьте не мертві, а живі душі!“

ПРО АВТОРА:

Іван М. Сенько – кандидат філологічних наук, доцент Ужгородського національного університету, автор досліджень „Ментальність русинів-українців“, „Земля з іменем“ (1998), „Історія в дзеркалі літератури“ (2000), „Гоголівська Диканька на історичних перехрестях“ (2003), фолклорних книг „Як зачую коломиїку“ (1975), „Біля райських воріт“ (1980), „Ходили опришки“ (1983), „Чарівна торба“ (1988), „Радуйся, земле!“ (1990), „Коли Христос по землі ходив“ (1993), „Як то давно було“ (2003).

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

АКТУАЛЬНІ ЛЕКЦІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Недалеко від села Русалівки на Черкащині є місцевість Русалівські Чагари. Тепер це поле, серед якого є водойма і кілька дерев – усе, що залишилося від садиби В'ячеслава Липинського, знищеної у 1918 році. Садиба виникла незадовго до Першої світової війни, у 1909 році, коли дядько В. Липинського, брат його матері Клари, Адам Рокицький, подарував йому землю недалеко від свого маєтку в Розкошівці. Маєток дядька існував довше і був знищений у 1930-ті роки.

В. Липинський охоче оселився на своєму хуторі. Йому подобалося

орати степ і сіяти пшеницю, будувати хату, у якій він мав надію провадити свою наукову діяльність. Для цього він перевіз з Кракова свою книгозбірню, наукові архіви та рукописи. На той час В. Липинський уже міцно увійшов в українське життя і волів називатися не Вацлавом, як був охрищений, а Василем. Це була цікава зміна, адже походив В. Липинський з старовинного польського шляхетного роду, який мав герб з трьома золотими хрестами ще з 1038 року, коли далекий пращур уславився мужністю в битві під проводом короля Казимира Монаха.

З молодих років В. Липинський зростав у середовищі польської культури. Ці роки минали спершу в родинному селі Затурцях на Волині, потім в гімназіях Житомира, Луцька і Києва. І саме в Києві українські проблеми постали перед В. Липинським в усьому їхньому розмаїтті і великому значенні. Разом з іншими гімназистами В. Липинський відвідував гурток в домі Марії Требінської, до якого входили філолог Володимир Науменко, меценат Євген Чикаленко, педагог Софія Русова, етнограф Олександр Русов, історики Микола Василенко, Володимир Щербина і Василь Доманицький (згодом саме він заохотив В. Липинського публікувати свої наукові праці українською мовою).

Після закінчення Першої гімназії (це тепер так званий „жовтий корпус“ Київського університету ім. Тараса Шевченка), військової служби у Ризькому драгунському полку в Кременці на Волині і навчання в Ягелонському університеті в Кракові та Женевському університеті, В. Липинський захопився українською історією. Предметом свого дослідження історик вважав Україну, причому найбільше його цікавили переломні періоди в житті суспільства, коли кожна людина повинна визначити власну ідентичність. У монографії „Станіслав-Михайло Кричевський“ він дослідив життя шляхтича – чигиринського, а згодом київського полковника, який служив у польському війську, але за часів Хмельниччини перейшов на бік повсталих козаків.

Ще в гімназії позначився перехід В. Липинського до українського середовища, коли він запропонував на з'їзді шкільних корпорацій Правобережжя об'єднати римо-католиків і православних. Його не підтримали і В. Липинський демонстративно перейшов до православної учнівської громади.

З молодих років В. Липинський мав хворі легені. Через це він залишив військову службу, але з початком війни знову був покликаний до війська і воював у Східній Пруссії. За станом здоров'я його перевели до резерви, яка стояла в Дубні, Острозі, потім – у Полтаві. Саме там його застала революція. Природно, що В. Липинський став на бік України і захопився українізацією місцевого війська, у жовтні 1917 року заснував Українську демократично-хліборобську партію, а згодом став прибічником гетьмана Павла Скоропадського, був призначений послом до Відня.

У серпні 1919 року В. Липинський залишив посаду посла і оселився в гірському містечку, де йому було легше дихати. Саме там він зайнявся науковою та громадсько-політичною діяльністю, написав головні свої твори. Звідти він керував створеним у 1920 році Українським союзом хліборобів-державників, видавав збірники „Хліборобська Україна“. У той час загострилися взаємини В. Липинського з П. Скоропадським і він зблизився з Василем Вишиваним – ерцгерцогом Вільгельмом фон Габсбургом, який багато допомагав українській справі за кордоном.

14 червня 1931 року 49-річний В. Липинський помер і був похований у родинному склепі в Затурцях, на польському цвинтарі, знищеному за комуністичної влади. Тепер на його символічній могилі встановлено пам'ятник.

У маєтку в Русалівських Чагарах, де він жив з дружиною Казимирою (з Шумінських) та донькою Євою, була найбільша на той час в Україні приватна бібліотека з питань історії та соціології. Її та інші культурні скарби намагався врятувати під час розгрому селянин Левко Зануда, якого при цьому вбили. В. Липинський присвятив його пам'яті свою книжку „Україна на переломі“. Тепер у Русалівці живе правнук захисника – Микола Зануда.

Головною площиною діяльності В. Липинського були українська історія і українська дійсність. Він визначив три основоположні політичні категорії будування Української держави: національну ідею, територіальний патріотизм і державну незалежність. Також він назвав п'ять державних підвалин, до яких відніс аристократію, класократію, територіальний патріотизм, український консерватизм і релігійну етику.

Ряд цих категорій (національна ідея, державна незалежність, релігійна етика) цілком зрозумілі і прийнятні для сучасників.

Складніше з іншими. В. Липинський обстоював необхідність для народу мати свою аристократію та інтелігенцію. Він осуджував хамство, яке настійно насаджували більшовики: „Абсолютний брак любови до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого „я“, повна відсутність творчої синовної покори, натомість зарозумілість глупої пихи, що „греблі рве“ і сама гине. Погорда до батька, коли він слабкий, натомість рабство у чужого, коли він сильний – ось хамство, ось прикмета людей, що живуть на українській землі“.

Територіальний патріотизм передбачав солідарність і єдність усіх постійних мешканців української землі, незалежно від етнічного походження, клясової приналежності, віросповідання, культурного рівня. В. Липинський стверджував: „Українцем є всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією“.

Український консерватизм, на думку В. Липинського, має полягати у відданості Українській державі найбільш освічених і здатних до державної праці верхніх верств громадянства. Якщо ці люди залишать Україну, до влади прийде нове, хамське покоління новозбагачених, яке „не матиме вже ніякої культури, ніякої традиції, крім хіба злодійської“.

Національний консерватизм визнає ідеологію, яка походить з народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду козацьких часів, і будується на високій етнічній культурі хліборобської спільноти.

Близьке до цього поняття клясократії, яке передбачає провідництво клясів і партій, які дбатимуть про державу без конфліктів, що полягають у тому, що партії лише борються за владу і паплюжать одна одну. Клясократія передбачає рівновагу між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. Найбільше відповідає цим вимогам конституційна монархія за прикладом гетьманства.

Впродовж усього життя В. Липинський був аграрієм, прихильником селянства. Він вважав, що землю треба віддати селянам у довічну власність без права перепродажу та подрібнення полів. Перспективним є фермерство, хуторянство.

Послідовним був В. Липинський також в осудженні московського імперіялізму. Він писав, що український народ повинен користуватися на своїй землі усією повнотою суверенних прав: „Всяке відречення од змагань до національної політичної незалежності

йшло в парі з національною руїною, з занепадом національної культури і найстрашнішим для нас ренегатством найбільш активних політичних верствів українського народу“. Особливо небезпечною стає Росія після повалення самодержавства, бо „якщо ми задихалися під тягарем слабо розвиненої економічно, поліцейсько-самодержавної Росії, то чи не задавить нас зовсім – останемось і надалі нацією недержавною – Росія республікансько-демократична“.

Довголітній директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, співзасновник Міжнародної асоціації українців Омелян Пріцак у 1983 році визначив значення спадщини В. Липинського для України: „Кожне відродження українського інтелектуального життя, байдуже чи в діаспорі, чи на рідних землях, мусить знову звернутися до Липинського, великого носія і продовжувача – хоч несвідомого – ідеї української державности, зформульованої вперше в „Історії русів“, і будувати далі на його досягненнях“.

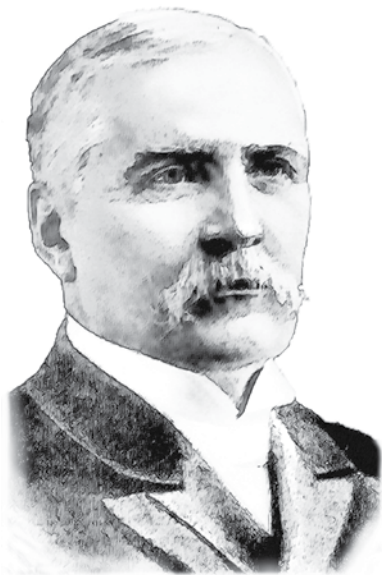
Уже в наш час Євген Сверстюк написав: „В'ячеслав Липинський не мав безпосередньо глибокого впливу на розвиток національно-визвольного руху, однак він, як учитель старого політичного мислення, нагадував незмінні істини, історичні константи і найвищі вартості, з якими не повинно розминутися жодне покоління, що несе спадщину минулого“.

Спадщина В. Липинського, вважає Є. Сверстюк, актуальна і тепер, „коли інспірована з-за кордону охлократія розхитує основи молодой Української держави“.

Василь ЗАРІЧНИЙ

СОНЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

(До 170-річчя від народження Миколи Лисенка)

22 березня 1842 року в селі Гриньки Кременчуцького повіту Полтавської губернії (зараз Глобинського району Полтавської області) в родині дворянина Віталія Лисенка народився син – маленький Микола, якому судилося стати справжнім велетнем української і світової музичної культури. Родове коріння Лисенків сягає самих глибин української історії і фіксується з XVII століття. Як одного з засновників старовинного козацького старшинського роду історичні документи засвідчують Якова Лисенка, який жив у першій половині XVII ст. і брав активну участь у визвольній війні

1648–1654 років під проводом Богдана Хмельницького. Іван, син Якова, відомий військовий та політичний діяч другої половини XVII ст., був Чернігівським, пізніше Переяславським полковником, а згодом наказним гетьманом. У 1695 році брав участь в Азовських походах Петра I. Його син Федір в середині XVIII ст. (з 1741 року) був генеральним суддею.

Віталій Романович, правнук Федора і батько композитора, – полковник Орденського кірасирського полку, високоосвічена людина, був пов'язаний з декабристським рухом 1825 року. Мати, Ольга Єреміївна, походить з полтавського поміщицького роду Луценків. Освіту здобула у петербурзькому Смольному інституті шляхетних дівчат. Розмовляла майже виключно французькою і примушувала до цього всіх членів родини.

„Перше виховання нашого композитора було поведене на аристократичний лад: чиста французька мова, вишукані манери, танці, уміння невимушено триматися у вітальні—ось що вимагалось від дитини ... Відомий поет Фет, який служив у тому ж Орденському полку [що й батько Миколи], навіть дорікав матері Лисенка, що вона вчила сина спершу азбуки французької, і взявся сам учити його російської. Через те, що на уроках Фет змушував свого учня писати букви олівцем, останній став приставати до офіцерів з проханням дати олівця, за що й прозвали його в полку „карандашиком“ (Михайло Старицький, „До біографії М. В. Лисенка“, зі збірки „Лисенко у спогадах сучасників“, упорядник Остап Лисенко, видавництво „Музична Україна“, Київ–1968).

Але протиположно до цього стала любов до українського побуту двоюрідних діда та бабуні Миколи – Миколи та Марії Булюбашів, які не мали своїх дітей та плекали онука від щирого серця.

„Двоюрідний дід Миколи, М. П. Булюбаш ... був маршалком і впливовою в повіті людиною; він інакше не говорив, як по-українському, обожнював свого онука, який одержав своє ім'я в честь його ... сам любив і дорожив національною простотою ... Жінка його, бабуня Миколи Віталійовича, Марія Василівна, була найдобрішою істотою ... любила українські пісні, розповіді і навіть казки“ (М. Старицький).

Же в п'ять років мати Миколи, Ольга Єреміївна, побачила хист хлопчика до музики і розпочала опікуватись його навчанням.

„Мати Миколи чудово грала на роялі ... Через те, що Микола виявив з дитинства любов до гри на фортепіяні—іноді годинами простоював і підбирав мотиви, то батьки вирішили, що у його є покликання до музики і запросили для нього з п'яти років учительку“ (М. Старицький)

Микола Віталійович після домашнього виховання вчився у Києві, спочатку в пансіоні Вейля, потім—у пансіоні Гедуена, в якому дітей готували до гімназії.

„В музиці Микола робив колосальні успіхи і, будучи ще в першій класі, себто років дев'яти, написав досить гарненьку польку з правильним розвитком теми і звучною гармонізацією; цю польку й було надруковано в Києві“ (М. Старицький).

У 1855 році Миколу віддали у привілейований навчальний заклад—Другу Харківську гімназію. Під час навчання у гімназії він приватно займався музикою з М. Дмитрієвим та чехом Вільчеком. Поступово юнак став відомим у Харкові піяністом, якого запрошували на вечори, балі, де він виконував п'єси Моцарта, Бетговена, Шопена, грав танці, блискуче імпровізував на теми українських народних мелодій. Весною 1859 року Микола закінчив гімназію зі срібною медаллю. В тому ж році, разом зі своїм двоюрідним братом Михайлом Старицьким, вступив до природничого факультету Харківського університету. Через рік Миколині батьки Миколи Віталійовича переїхали до Києва, і брати перевелися у Київський університет. Саме в період навчання у Києві, який збігся з моментом пробудження суспільної думки під час відлиги за Олександра II, молодий студент остаточно, глибоко і свідомо захоплюється ідеєю служіння Україні, її культурі.

„Лисенко просто перемінився і почав доводити, що нам усім не тільки з народом, а й між собою треба розмовляти по-українському, щоб зробити цю мову культурною і своєю ... Та якщо Микола менше займався тоді етюдами ... то зате більше створював ... в українському дусі ... Крім того, де Лисенко не з'являвся, зараз же створював хор, яким він і диригував“ (М. Старицький).

Першого червня 1864 року М. Лисенко закінчив фізико-математичний факультет, а в травні 1865 року одержав ступінь кандидата природничих наук.

Під час навчання в університеті він прагнув надбати якнайбільше музичних знань, усвідомлюючи, що головна мета його жит-

тя – музика. Він захоплено вивчав опери Глінки, Даргомижського, Серова, знайомився з музикою Шумана і Вагнера. До 1860-их років належать спроби написання музики до мелодрами М. Старицького „Панське болото“ (нотний матеріал не зберігся). З цього часу починається запис й гармонізація народних пісень, які збирались під час вакацій і свят, коли М. Лисенко з товаришами мандрував по селах. Так, у 1861 році він провів новорічні свята на Полтавщині у свого товариша, також студента Павла Чубинського, і повернувся з великою збіркою пісень. Також він впорядкував зібрані раніше фолклорні записи і проявив себе як організатор і керівник студентських хорів, з якими виступав публічно.

Після недовгої служби М. Лисенко вирішив здобути вищу музичну освіту. На сімейній раді була обрана Ляйпцігська консерваторія, яка вважалась однією з найкращих в Європі. У вересні 1867 року він до неї вступив. Вчителями з фортепіана у нього були Мошелес, Рейнеке і Венцель, з композиції – Ріхтер, з теорії — Паперітц.

„В перехідному свідоцтві, що було видане Миколі Віталійовичу Лисенкові 27/15 квітня 1868 року читаємо: „Венцель: Лисенко— один з моїх найобдарованіших учнів. Виявляє зразкову старанність і встигає вже чудово“ (Остап Лисенко. Спогади сина).

Влітку 1868 року М. Лисенко одружився з Ольгою О'Коннор, яку він привіз до Ляйпціга.

У жовтні 1868 року вийшов з друку перший випуск українських народних пісень для голосу з фортепіана. Їх було 40, і це число стало обов'язковим для всіх наступних випусків. Крім практичного призначення, ці опрацьовані М. Лисенком пісні мають велику науково-етнографічну цінність.

В тому ж році на замовлення діячів Західньої України до роковин з дня смерті Т. Шевченка Лисенко написав музику до „Заповіту“. Цей твір започаткував цикл під назвою „Музика до Кобзаря“, який включає понад 80 вокально-інструментальних творів різних жанрів, надрукованих сьома серіями, остання з яких була створена у 1901 році.

У 1869 році М. Лисенко з великим успіхом закінчив навчання у Ляйпцігській консерваторії. На екзаменаційному випускному концерті він виконував 4-й фортепіанний концерт Бетговена з власною каденцією (оркестрою диригував відомий в широких колах Мошелес, піяніст, диригент, викладач консерваторії та при-

ятель Бетговена). Під час навчання М. Лисенко написав, крім вже зазначеного вище, частину майбутньої сюїти на теми українських пісень для фортепіано, симфонічну увертюру на тему української народної пісні „Ой запив козак, запив“, першу частину симфонії („Юнацької“), квартет і тріо для струнних.

З 1869 по 1874 роки М. Лисенко перебував у Києві, займаючись творчою, викладацькою та громадською діяльністю. У сезоні 1872–1873 років був у складі дирекції Російського музичного товариства і брав активну участь у його концертах. У 1872 році з метою підтримки хорового руху в Києві було засновано аматорське хорове товариство, при якому існував хор з 50 співаків, яким керував М. Лисенко.

У 1872 році гурток українських діячів на чолі з М. Лисенком та М. Старицьким домогся дозволу на публічні вистави українських п'єс. Тоді ж він написав оперети „Чорноморці“ та „Різдвяна ніч“ (пізніше перероблена на оперу). „Чорноморці“, як народна оперета, міцно ввійшла у театральний репертуар з 1872 року, а „Різдвяна ніч“ з успіхом поставлена в 1874 році у Київському оперному театрі силами акторів-аматорів. Це був початок українського національного музичного театру.

У 1873 році було видано першу музикознавчу працю М. Лисенко про український музичний фолкльор („Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм“). У цей же період М. Лисенко пише багато фортепіанних творів, а також симфонічну фантазію на українські народні теми „Козак-Шумка“.

З метою удосконалення майстерности в галузі симфонічної інструментовки Лисенко у 1874 році вступає до Петербурзької консерваторії у клас до всесвітньо визнаного у цій галузі майстра М. Римського-Корсакова, який скінчив у 1876 році.

Після повернення до Києва у 1876 році М. Лисенко розгорнув активну виконавську діяльність, влаштовував щорічні „Слов'янські концерти“, в яких виступав як піяніст-соліст та хормайстер. В цей час ним були написані майже всі його твори для фортепіана великої форми, в тому числі друга рапсодія, третій полонез, ноктюрн до-дієз мінор. Він також заново організує хори, які здебільшого складалися з семінаристів та студентів, знайомих з нотною грамотою. Але у зв'язку з відомим Емським указом 1876 року, за яким

було заборонено вживати українську мову (в тому числі під час концертів), Лисенкові хори виконували українські пісні іншими мовами.

У 1878 році М. Лисенко зайняв посаду педагога з фортепіана в Інституті шляхетних дівчат. Тоді ж настали зміни і в особистому житті – Микола Віталійович взяв другий шлюб – з Ольгою Липською, яка була піаністкою і його ученицею. Від цього шлюбу М. Лисенко мав п'ятеро дітей.

З 1880 року розпочався період інтенсивної композиторської творчості, зокрема праця над найвизначнішим твором М. Лисенка – монументальною оперою „Тарас Бульба“ (лібрето М. Старицького за повістю М. Гоголя), яку було завершено лише через десять років.

У 1883 році М. Лисенко створив третю редакцію „Різдвяної ночі“, яка з великим успіхом виставлялася у Харківському оперному театрі (на цей час заборони Емського указу були послаблені). Тоді ж М. Лисенко створив зовсім новий жанр—дитячу оперу. З 1888 по 1893 роки написав дитячі опери „Коза-дереза“, „Пан Коцький“, „Зима і Весна, або Снігова краля“ (всі за лібрето Дніпровой Чайки).

Попри педагогічну завантаженість, з 1892 року по 1902 М. Лисенко чотири рази влаштовував знамениті „хорові подорожі“ по Україні—гастрольні концерти, в яких виконувались переважно його власні хорові твори на тексти Т.Шевченка та обробки українських пісень. Його помічниками у цій справі були Кирило Стеценко, Я. Яциневич, Олександр Кошиць. Останній згодом продовжив справу хорових подорожей та здійснив мрію Миколи Віталійовича про закордонне презентування української пісні, що й було виконано під час гастролей по Європі та Америці капелею „Думка“.

У 1900 році після народження дитини померла кохана дружина, і виховання дітей М. Лисенко взяв повністю на себе. У цей важкий для родини час поруч з ним були його родичі Старицькі.

У 1903 творча громадськість України широко відзначила 35-річчя діяльності М. Лисенка, що перетворилося на свято національної культури і за масштабами не мало собі рівних на Україні. Під час святкування ювілею друзі Лисенка організували збір коштів на видання творів композитора та купівлю для нього та дітей дачі, але Микола Віталійович використав подаровані кошти на органі-

зацію Музично-драматичної школи, яка почала працювати восени 1904 року і стала першим українським навчальним закладом, який надавав вищу музичну освіту за програмою консерваторії. М. Лисенко викладав фортепіанну гру. В організації діяльності школи, якій композитор приділяв дуже багато уваги, втілювалися його демократичні принципи. Спираючись на досягнення світової культури, він прагнув створити національну музичну освіту.

Музично-драматична школа та Микола Віталійович як її директор постійно були під наглядом поліції. У лютому 1907 року Лисенка заарештували, проте на ранок його відпустили. У справі, заведений у жандармерії, він значився під прізвиськом „Дідинський“. Але, незважаючи на усі переслідування, М. Лисенко плідно працював. У 1905 році з'явився його твір „Гей, за наш рідний край“. У першому десятилітті 20-го століття з'явилася також музика до драматичних вистав „Остання ніч“ (1903) та „Гетьман Дорошенко“ (М.Лисенко заповідав виконати цю музику по своїй смерті).

Останній період життя Микола Віталійович звернувся до духовної музики і написав низку творів, які продовжили започаткований його „Херувимською“ ще в кінці XIX ст. цикл: „Камо поїду от лица Твоего, Господи“ (1909), „Пречистая Діво, мати руського краю“ (1909), „Діва днесь пресущественного раждаєт“, „Хресним древом“.

У 1910 на текст Т. Шевченка був написаний „Давидів псалом“. О. Пчілка згадує, що М. Лисенко писав свої духовні твори в Китаєві, селищі поблизу Києва (зараз район міста). Під час літнього відпочинку він бував там, слухав духовні піснеспіви у церкві стародавнього монастиря.

У 1908 році було написано хор „Тихесенький вечір“ на слова Володимира Самійленка, а у 1912-му – оперу „Ноктюрн“. Серед творів з ліричною тематикою створюються сольоспіви на тексти Дніпрової Чайки, Лесі Українки, Олександра Олеса. У 1905 році М. Лисенко заснував хорове товариство „Боян“, з яким організовував хорові концерти української, слов'янської та західноєвропейської музики. Диригентами концертів були він сам та О. Кошиць. Товариство проіснувало трохи більше року та розпалося через несприятливі політичні умови та відсутність матеріальної бази. У 1908 році М. Лисенко очолив товариство „Український клуб“, який проводив значну громадсько-просвітницьку діяльність—організовував літе-

ратурні та музичні вечори, влаштовував курси для народних вчителів, створив комітети для сприяння спорудженню пам'ятника Т. Шевченку до відзначення 50-их роковин від дня смерти поета (1911), які очолив сам композитор. Через політичні негаразди та заборони влада змусила М.Лисенка та його однодумців відмовитися від проведення заходів у Києві, але вони спромоглися перенести їх до Москви.

Постійна напружена праця підірвала здоров'я композитора. Влітку 1912 року він поїхав лікуватися на курорт Навгейм. Але життєві обставини не були сприятливими для поліпшення здоров'я—це і величезне навантаження в навчальному закладі, і творчі пошуки та невпинна громадська праця, а до того ще й закриття владою у жовтні 1912 року „Українського клубу“, в якому М. Лисенко був головою. Незважаючи на жорстокі та болючі негаразди, до останнього дня свого життя Микола Віталійович працював. І шостого листопада 1912 року, так само, як в інші дні, він зібрався до своїх учнів на заняття. Але через несподіваний серцевий напад земне життя українського Бояна спинилось.

Похорон М. Лисенка зібрав десятки тисяч людей з різних регіонів України та вилився в грандіозну маніфестацію любови і пошани до Миколи Віталійовича та взагалі до української культури.

Надія ВОЛОШИНА

УКРАЇНЕЦЬ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ЗНАНЬ

2 січня 2012 року минає 130 років від дня народження відомого вченого, педагога, мовознавця і літературознавця, державного, культурного, громадського і церковного діяча, редактора і видавця, перекладача і поета Івана Огієнка. Серед сучасників його називали людиною енциклопедичних знань. Понад тисячу праць створив учений. І всі вони були присвячені Україні.

Народився Іван Огієнко 2 січня 1882 року в м. Брусилові Радомишльського повіту Київської губернії (тепер Житомирська область) у бідній матеріально, але ду-

ховно багатій селянській родині. Батько Іван був козацького роду, коріння якого сягало десь до Полтавщини, мати, проста селянка Єфросинія, всю свою душу віддавала вихованню дітей.

Після закінчення початкової школи в Брусилові Іван вступив до Київської військово-фельдшерської школи.

Свою першу статтю майбутній вчений написав у 15-річному віці.

Спеціальність, яку отримав І. Огієнко, йому не подобалася. Серцем і душею тягнувся юнак до мови, літератури та історії. Невдовзі склав іспит на зрілість при Острозькій клясичній гімназії і дістає дозвіл на вступ до університету святого Володимира, але не на історико-філологічний факультет, а на медичний. Але й тут юнак не полишив свого захоплення. Відвідував лекції з історії, філології. Академік В. Перетц закріпив здібного студента, який слухав курс його лекцій з давньої української літератури. І. Огієнкові вдалося перевестися на історико-філологічний факультет. Проминуть роки і, видаючи у Варшаві двотомну літературно-лінгвістичну монографію „Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський „Апостол“ 1560 року“, професор І. Огієнко присвятив її своєму вчителю.

І. Огієнко успішно закінчив університет, його рекомендували залишити на кафедрі з призначенням професорської стипендії, але ректорат відмовив. З Міністерства освіти був одержаний лист-відповідь на донос професора Т. Флорінського. Це був головний цензор Київського окремого цензурного відомства, котрий ненавидів українську мову. Через його люту ворожість не побачили світ сотні українських книжок. І. Огієнко влаштувався на працю в Київській комерційній школі, підробляв репетиторством.

У 1911 році кандидатуру І. Огієнка таки затверджують на посаду приват-доцента кафедри російської мови та літератури. Його перші лекції були зустрінуті бурхливими студентськими оплесками. Глибокий аналітик, блискучий промовець, він здобув собі авторитет і серед студентів, і серед професорів. Однак, не всім подобалися ідейні переконання викладача, його український патріотизм. І знову доноси, доноси... 1917 рік змінив життя. Розпалася Російська імперія, українці дістали змогу утворити свою державу. І. Огієнко одним з перших перейшов на викладання в університеті українською мовою, читав курс лекцій „Історія української мови“.

Як член ради новоутвореного Міністерства освіти, він заініціював заснування Українського народного університету, який згодом став Українським державним університетом. Створив для нього новий курс лекцій „Українська культура“.

Коли І. Огієнко виголосив промову на цю тему перед багатотисячною аудиторією, то Симон Петлюра, тоді Генеральний секретар військових справ Української Народної Республіки, через свого старшину забрав текст промови для видання його стотисячним тиражем для просвітницької роботи серед вояків української армії. Водночас учений виголосив доповіді „Рідна мова в школі“, „Найперші завдання української філології“, виступав перед урядовцями Міністерства закордонних справ, на курсах для вчителів, знаходив час для видання українських підручників, посібників. Навчальні книги І. Огієнка виходили у Києві тиражем від 10 до 100 тис. примірників. Як голова Правописної комісії, він керував підготуванням „Проекту правопису української мови“, який був затверджений Всеукраїнською академією наук. Влітку 1918 року професора І. Огієнка призначили на посаду міністра освіти, а згодом – міністра ісповідань. У цей час він працював у новозаснованому Кам'янець-Подільському державному університеті і фактично він був його першим ректором, відкрив там богословський факультет, катедри польської та єврейської мови та ін.

Після поразки українських визвольних змагань І. Огієнко підписав контракт на один рік праці у Варшавському університеті, але польського громадянства не прийняв. У Варшаві він заснував науково-популярний збірник „Рідна мова“ і журнал „Наша культура“.

У 1937 році померла його дружина Домініка, Іван Огієнко залишився з трьома дітьми. У той скрутний час почав перекладати Біблію, написав цілу низку наукових досліджень.

Керівництво Української Автокефальної Православної Церкви рекомендує Огієнка кандидатом у єпископи. Це було 1940 року на соборі православних єпископів у Польщі. Цього ж року він прийняв чернечий постриг та церковне ім'я – Іларіон. У 1947 році переїхав до канадського міста Вінніпегу, де став першоєрархом Української Православної Церкви в Канаді, не перестаючи дбати про розвиток української мови й культури. За 25 років написав понад 50 книг. Це „Граматико-стилістичний словник Шевченкової мови“, „Історія української літературної мови“, „Навчаймо дітей своїх

української мови“, „Наука про рідномовні обов'язки“, „Книга нашого буття на чужині“, „Релігійність Т. Шевченка“, художні твори у кількох томах. У Канаді Іван Огієнко написав цілу низку праць, присвячених історії української церкви. Це „Українська Церква за часів руїни (1657–1687)“, „Українська патрологія: підручник для духовенства і українських родин“, а також „Українська Церква“ (у двох томах), що вийшла у Празі 1942 року.

Помер І. Огієнко 29 березня 1972 року у Вініпезі на руках своїх синів: Юрія і Анатолія.

Сотні відгуків, співчуттів на смерть Великого Українця надійшли від урядових і політичних кіл різних країн, керівників наукових, релігійних і громадських організацій. Не було лише співчуття з України, з тієї України, якій він присвятив всі свої праці, віддав своє любляче серце.

У багатій науковій спадщині І. Огієнка найвагоміше місце посідають дослідження з питань розвитку української мови і культури загалом. Він стверджував, що мова – то „душа нації“, „серце народу“, „головний двигун українського народу“.

Цінне його дослідження „Історія українського друкарства“. Він мріяв про відкриття Академії друкарства в Україні. Адже українці після чехів були другими, які започаткували друкарство, а Іван Федоров вже його поновлював як занедбане, а не засновував.

І.Огієнко переклав українською мовою Біблію. Це сьогодні найповніший переклад. Над ним він працював 41 рік. Розпочав у 1917 році, а закінчив у 1958-му. Підготував переклад до повного видання у Канаді. 10 років займався перекладом, а решта часу пішла на вивчення давньоєврейської і давньогрецької мов, працю з редакторами, рецензентами, експертами Біблійного Товариства, на вимушені через тяжке життя перерви.

Важливо відзначити ще одну грань діяльності великого вченого. І. Огієнко все своє життя збирав книги – неоціненні скарби рідного народу. Були серед них і рідкісні стародруки, і рукописи, які опинилися в різних закутках земної кулі. 4,000 томів книг професор І. Огієнко залишив у Кам'янці-Подільському, бо не міг з собою нічого взяти. Потім збирав книжки у Польщі. У Варшаві його бібліотека складала 16 тис. томів, а в Холмі – 20 тис. У Вініпезі, у митрополичих палатах, знаходиться третя книгозбірня Івана Огієнка, де зібрано безцінні раритети. Тут і Острозька Біблія 1581 року,

якої у світі є лише кілька примірників, і Святославові „Ізборники“ 1073 року, і словник Памви Беринди та багато інших. Любов'ю до України, її мови, історії і культури пройнятий весь багатостраждальний життєвий шлях великого вченого, сподвижника українського національного відродження Івана Огієнка.

ПРО АВТОРА:

Н. Волошина – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Академії педагогічних наук України.

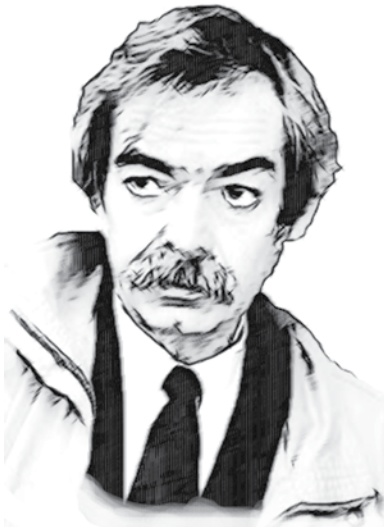
Дмитро ФЕДАКА

ПОЄДНАНІ ТВОРЧИМ І ДУХОВНИМ ПОДВИЖНИЦТВОМ

Свої уродини й онулені ювілеї вони, вельми помітні представники української літератури останнього півстоліття, лавреати Національної премії України імені Тараса Шевченка, завжди святкували одного й того самого дня та місяця – народилися 20 травня, Іван Чендей – 1922-го, а Петро Скунець 1942 року, обидва на Верховині, перший – на марамороській, на Тячівщині, другий – на бойківській, на Міжгірщині. У 2002-му, за життя, відзначили ювілеї: перший – 80-ліття, другий – 60-ліття від дня народження. А цьогоріч 90-річчя і 70-річчя видатних українських письменників святкуємо вже без них...

СЕЙСМОГРАМИ ПЕТРА СКУНЦЯ

Петро Скунець – поет від Бога та від синіх гір над закарпатським Міжгір'ям-Воловим у його верхів'ях – присілку Прохідний. Тутешня земля за нелегкий труд споконвіку давала краюнину сякий-такий, але свій, виплеканий власними руками, верховинський вівсяний хліб-ощипок. І не тільки цей (поряд з картоплею-булями,

бобами й квасолею, дарами лісів) надійний харч верховинця, а й одвічну, що дивує увесь світ, незбагненну красу, яка й стала наріжним каменем у художньому світі майбутнього поета.

У Прохідному, під перевалом між Воловим і Синевиром, не міг не з'явитися поет саме такої чутливості душі, як Скунцева. Коли міцніше зіп'явся на ноги і проходив від родинної домівки вгору не надто крутим схилом, здивовано-захоплено помічав, як зелений світ смерек, буяння трав і квітів на вершечку гірського хребта ураз обривають-

ся, являючи зору крутий схил, негусто порослий велетенськими смереками, та звивисту дорогу на нім, що досі полого піднімалася вгору, а за хребтом, на яким стояв, у гірським видолинку за крутим обривом майже поруч, здавалося, рукою подати, виднілося внизу зовсім близьке селище Синевир, подалі село Синевирська Поляна, ліворуч перед яким, як пізніше довідався, сховане у пралісах легендарне Синевирське озеро – дарунок порівняно недавніх за геологічними вимірами сейсмічних процесів.

Тут його витоки, тут ще школярем початкової школи у Прохідному прилучився до слова художнього, перечитавши для себе, батьків і сусідів всі книги української та світової класики, які тоді були у присілку, а що їх виявилось малувато і встиг був по кілька разів поперечитувати кожну, осилив, ще, не надто осягаючи зміст, і багатотомне зібрання Сталіна – книги „вождя всіх часів і народів“ доходили до найменшого людського осідку тодішнього Радянського Союзу, справді, як співалося у популярній тоді пісні, – „від Москви до найвіддаленіших окраїн“.

Тут школярем почав мережити рядки віршів. Звідси пішов у світ широкий, пізнавши не тільки зовсім близьке Міжгір'я, більш віддалений Ужгород, але й казково недосяжні пагорби Далекого Сходу. А постійним місцем проживання обрав Ужгород, де здобув

вищу філологічну освіту, де ненастанно творив, де народилися й живуть його дружина Олена, син Микола і дочка Наталка.

На зламі квітня – травня 2007-го несподівано –рвійно, як і жив – відійшов у Вічність.

А 20 травня цього ж року йому сповнилося б 65.

Полишив по собі Україні й світу насамперед дивовижний, старанно доглянутий, позначений виразним добротним індивідуальним знаком якості цілісний материк майстерно виписаної громадянської, філософськи наснаженої поезії та гострого, дотепного й мудрого публіцистичного слова.

А ще – болюче відчуття непоправної втрати в серцях рідних і близьких, як і численних шанувальників свого небуденного таланту.

Натруджене серце Поета перестало битися о п'ятій ранку 30 квітня 2007 року, а 2 травня з подвір'я Закарпатської організації Національної Спілки письменників України численна громада ужгородців, закарпатців та гостей міста й області з інших регіонів України провела його у Вічність.

До свого 65-річчя не дожив 20 днів – число 2 у його долі надто часто повторювалося, але тільки не у шкільних, вузівських, мистецьких та життєвих оцінках.

Із верховин старовинного ужгородського міського цвинтаря, Кальварії, де великий трудар літературної ниви знайшов вічний спочинок, душа речника рідного народу, продовжує ненав'язливо заглядати у вічі живих і ще ненароджених українців, будячи сумління. Її сплески-сейсмограми, полишені у ніколи до кінця не збагнених образних зіпках його словесного мистецтва, ще довго-довго вражатимуть нас і нащадків, зігріваючи й розраджуючи своєю філігранною художньою довершеністю і глибокою мудрістю думки-почуття.

* * *

Представляючи широкому читачеві в останньому числі часопису „Київ“ за 1983 рік добірку Скунцевих нових поезій „Лісів зелене світло“, написаних після „Розрив-трави“, Іван М. Чендей гранично просто й справедливо мовив: „Аби нині був Скунць в українській поезії, мала жити Мати, яка народила талановитого сина“. Син той прийшов у світ 22 травня 1942-го у родині верхо-

винця-лісоруба. Про час свого народження пізніше у „Заповненій анкеті“ він напише:

*У шматті хмар,
на милицях калік,
обпечений,
приречений, проклятий,
ішов Землею Сорок Другий рік.
Він бачив небо крізь гарматні жерла,
там зорі спали летаргічним сном.
А смерть земна
живцем надії жерла
і запивала кров'ю, як вином.*

Родина Скунців закоренилася у Воловім-Міжгір'ї здавна. Мені не відомо, аби Петро пильно цікавився своїм родовідним деревом, але, готуючи у 2001-му до друку щоденник міжгірчанина Василя Ґренджі-Донського (1897–1974) „Щастя і горе Карпатської України“ та його спомини, а родина Ґренджів теж проживала на окраїнах Волового, я з'ясував, що матір'ю видатного Петрового земляка-попередника в українській літературі Василя Ґренджі була Олена Скунць з давнього волівського роду, народжена десь на початку останньої третини ХІХ ст.. Батько ж Петра, Микола Скунць, одружившись з колишньою наймичкою і осівши під Кичерою в Прогіднім, як й інші верховинці, рубав ліс, сплавляв плоти-дараби по Чорній Ріці, їздив на заробітки в Чехословаччину, аби прогодувати родину, та єдине чим була багата сім'я – дітьми і злиднями. Петро був останньою, дев'ятою, дитиною в родині, а знав лише трьох із своїх братів і сестер – братів Юрка, Василя та Михайла і сестер Марійки та Оленки не бачив ніколи, померли до його народження малютами: повінь голоду, хвороб, безправ'я, що хвилями прокочувалась краєм у 1930-их роках, забрала їх. Про своє раннє дитинство в одному з перших видрукованих віршів він потім скаже: „Батьки для мене няні не наймали, / Мене плекала змучена земля“.

Одразу по закінченні середньої школи у Міжгір'ї, сімнадцятилітнім підлітком-юнаком вступив на тоді ще історико-філологічний факультет Ужгородського університету. Тут під орудою тодішніх і майбутніх професорів Петра Пономарьова, Степана Бевзенка,

Павла Чучки, Йосипа Дзендзелівського, Марка Плісецького, Павла Лісового, Івана Мешка, професора-філософа Федора Редька, доцентів Зої Ніколаєнко, Кирила Галаса, Юрія Сака, Андрія Ігната, Миколи Козлова, Анни Дуденкової, Віктора Ариповського та інших викладачів на відділі української філології успішно освоїв курси старослов'янської мови, історії та сучасної української мови, латинської, німецької, російської і чеської мов, загального мовознавства, української літератури й фолкльору, літератур народів тодішнього Радянського Союзу, світової і російської літератури, теорії літератури, психології, історії, філософії, політекономії... У студентські роки видав дві збірки поезій, одразу помічені і схвально поціновані загальноукраїнською критикою, досить щедро друкувався в періодиці, брав активну участь в літературному житті України. Закінчивши університет, працювати почав редактором художньої літератури видавництва „Карпати“ в Ужгороді. Коли ж українська творча інтелігенція опинилася під надто пильним наглядом компартії і її каральних органів, його за художні пошуки, поза якими не зформуватися митцеві, звинувачували у формалізмі, тим паче не гладили по голівці за відстоювання України, „де живуть Шевченко і Франко“. Від прямих політичних репресій порятував керівник обкому партії, його земляк-міжгірчанин Юрій Ільницький – не без його участі талановитого письменника відіслали подалі від всевидячого ока – до війська, на окраїну Союзу, де займався військовою журналістикою. Повернувшись зі служби в армії в Ужгород, продовжив працю редактора у видавництві, поки не вийшла його пущена під ніж поема „Розп'яття“ та відредагована ним нова книга Фелікса Кривіна „Подражание театру“. На вимогу директора довелося одразу піти з праці „за власним бажанням“, на іншу влаштуватися було годі, а його книг до друку не брали аж до „Розрив-трави“, тож жили з дружиною і сином-малям на скромну платню дружини – тоді рядової працівниці однієї з ужгородських книгарень – і випадкові Петрові підробітки.

З розпадом СРСР став одним з чільних творців Руху й Товариства української мови, тривалий час редагував газету „Карпатська Україна“, співпрацював як публіцист з багатьма іншими часописами.

* * *

Писати й друкуватися почав зі шкільної лави. У велику літературу рвучко ввійшов на самім початку 1960-их років. Його помітні в тогочасному українському літературному процесі поетичні книги „Сонце в росі“ (1961), „Верховинська пісня“ (1962), „Полюси землі“ (1964), „Погляд“ (1967), „На границі епох“ (1968) з'явилися синхронно з „Соняшником“ (1962), „Протуберанцями серця“ (1965), „Баладами буднів“ (1967) Івана Драча, „Атомними прелюдами“ (1962) та „Ста поезіями“ (1967) Миколи Вінграновського, прижиттєвою „Тишею і громом“ (1962) і уже посмертним „Земним тяжінням“ (1964) Василя Симоненка... Їх об'єднувала не близькість художнього світу, скоріше розкутість думки і почуття, громадянський патос, безкомпромісна чесність у житті й літературі. Вони не творили якоїсь шумної модної літературної школи, але всі поставили на міцній народній основі, прагненні стати оберегами рідного слова й народу, увібравши найсуттєвіше з духовних та естетичних набутків домівок і країв, де виростили, збагачуючи їх художніми відкриттями українського та світового поетичного мистецтва, як і, світової цивілізації.

Поезія Петра Скунця породжена і пройнята трьома наскрізними образами – Матері, Шевченка, України.

У книзі „Спитає себе“ (1992) вперше видруковано прикметний ранній вірш Скунця „Атеїстичне“, датований 1961-им роком. Ним і подібними творами, як й інші українські поети-шістдесятники, він увійшов у велику літературу. Видрукувати його тоді не зміг – хрущовська відлига якраз закінчувалася і починався новий, брежнєвський, виток „загвинчування гайок“ інакомислячим, насамперед творчій інтелігенції. Та багатьом сучасникам твір був добре відомий. У переповненому залі Спілки письменників України під час колективного творчого звіту (Скунць разом із братами Шевчуками і Робертом Третяковим), де Петро прочитав цей вірш, копії машинопису миттєво розійшлися. Зовсім юного, аж не по-хлопчачому сором'язливого поета щиро привітали Олесь Гончар і Василь Земляк. За кілька днів по тому Петра Скунця прийняли до Спілки письменників. Тут же, в Києві у березні 1962-го. А коли республіканське спілчанське керівництво телефоном передало звістку до Ужгорода, тодішній керівник обласної філії не дуже зрадів. Замість захоплення, прорвалося невдоволене: „А чи не зарано?“

Згадана поезія була написана коли ще з партійних амвонів розвінчувався культ особи Сталіна. Але поет глянув на це явище глибше – його осяяло, що Сталін не один, що антинародний тоталітарний режим як такий неминуче породжує масу земних богів і боженят. І в поезії-роздумі він несподівано доходить поетичної думки, що все-таки саме всі земні боги сукупно і їхні раби мусять щезнути-вмерти – лише в такому разі в суспільстві розвіється рабська психологія, яка породжує культ безжальних диктаторів, людей-богів:

*Є й такі, що луплять батогами
всіх богів небесних знов і знов,
а самі зробилися богами
від похвал єлейних, молитов.
Кадять їм щодня пісні усердні
виродки сучасної доби.
Добре, що боги наземні – смертні,
з ними разом гинуть їх раби.*

У ранній творчості поета, зокрема опублікованій у перших збірках та вперше надрукованих давніх віршах у книжці „Один“ („Підвівся день у всій красі...“, „Студентське“, „Зранив я смереку ненароком“ й інших) – сильний ліричний струмінь. Може, якоюсь мірою притлумивши в собі талант лірика, П. Скунць усвідомлено, при чому тонко, надійно, красиво, захоплено працював переважно у найважчих жанрах громадянської лірики та ліро-епіки. Тут чи не на кожному кроці поета підстерігають злі вороги художності – ілюстративність з безкрилою описовістю, брехлива патетика, оголене моралізаторство. Буквально балясуючи на вістрі леза, він щасливо уникає цих небезпек. Як сейсмограф фіксує найменші коливання земної кори, так його чутлива до суспільних процесів душа відображає в поетичних рядках найтонші трансформації дійсності.

Починаючи з „Верховинської пісні“ (1962), „Полюсів землі“ (1964), „Погляду“ (1967), поеми „На границі епох“ (1968) П. Скунць дедалі надійніше утверджувався в літературі як поет-новатор. Названі поетичні книжки, як і наступні – „Всесвіт, гори і я“ (1970), „Розрив-трава“ (1979), „Сейсмична зона“ (1982) органічно вписують-

ся в українську літературу другої половини ХХ ст. й визначають провідні тенденції загальноукраїнського літературного процесу. Та через відомі обставини досі залишаються недооціненими. Синтетичні літературознавчі праці, шкільні та університетські програми з літератури вперто оминають їх – живучим анахронізмом українського літературознавства ще й досі залишається тенденція, згідно з якою все варте уваги може сотворитися майже виключно у стольних градах. А однією з чільних рис регіональної ментальності українця-закарпатця була й залишається міцна прив'язаність до рідного порога. Коли було надто стужно, і з виїздом за межі Закарпаття можна було б позбутися опіки відповідних місцевих служб, Скунець навіть подумки не приставав на подібний вихід з неприємної ситуації. Як не пристав Іван Чендей на пропозицію добродіїв, які хотіли йому допомогти, переїхати до Львова і очолити редколегію часопису „Жовтень“ після голобельної критики повісті „Іван“ з заборonoю друкуватися.

Скунцева книжка „Спитай себе“ (1992) увібрала поезії до початку 1990-их років. Тут немає творів прохідних, випадкових. Кожен своїм образним ладом і будить зливу думок-почуттів, і хвилює читача, чия душа не лінується потрудитися нарівні з поетовим серцем.

У поемі „Розп'яття“, що вийшла спочатку в 1971 році окремою книжкою, але була знищена і згодом видрукувана у „Спитай себе“, Петро Скунець надхненно висловив весь вир тривог-дум, що лягли на душу наприкінці 1960-их років з їх брежнєвсько-сусловським сповзанням назад до сталінізму. Поета обурює, що його співвітчизники можуть байдуже спостерігати, як їх же самих на очах усього цивілізованого світу розпинають далі не без їхньої ж покірливої згода:

*Віру на хрест
тешуть покірні в нестямі,
поки й самі
в полі не сходять хрестами.
Добрі й німі
люди-хрести.*

Скунцеве „Розп'яття“ сприймається як одна розгорнута метафора з образом карпатського явора-хреста і явора-колиски, конкретної – з явора ж – заводської брами у чеській глибинці, що на ній німецьким фашизмом було розп'ято воїна-закарпатця Івана Кубинця. А може, й перш за все, з образом розп'ятих усіма жорстокими, насильницькими владами невинних людських доль – у центрі, включаючи і авторську долю. Із рядків поеми буквально виринає нестримне волення чинити гідний спротив диктатурам, не даючи їм змоги розперізуватися. І передусім – тому червонощокіму тоталітаризмові фашистського крою, що не околів на радянських теренах до кінця після війни. Його чорну тінь поет відчував на собі повсякчас, як і усвідомлював власну відповідальність за культивування тоталітаризму у його країні, де щедро проростали ядучі квіти зла. Чи не тому в ліричних відступах він тужить за світом квітів добра й, ніби заперечуючи Бодлеровим квітам зла, прагне:

*Щоб квіти правили землею
і щоб походили від нас.
Як ми від них...*

У „Землі химер“ з книжки „Спитай себе“ поет метафоричним словом та виразними реаліями зримо розкриває глибинні пласти політичної історії українського народу із „Сонцем зі Сходу“ аж до таборів найсхіднішої катівні Колими, „ганьбою всіх людських епох“ – 33-ім голодоморним роком... і гостро болючими питаннями дня сущого, відповіді на які катма – лише народу українському на грані життя і смерті відповідати на них кожним своїм подихом:

*Ми ізгої
своїї нації,
як не воєн,
то радіації.
Ти це знаєш і знаєш те,
що не дуже надійний мир,
де повія-історія жде,
а за нею і час-рекети...*

Але тональність його поетичного письма не зводиться до інвектив, йому органічно властиві й ліричні зізнання, і легка посмішка, і задума-медитація.

Вражає насмішкувато-гумористична, не без певної доли сарказму, тональність поезії „Рух“ (1990) з її дійсно геніальною картиною суспільно-громадянського сну України Радянської. Картиною ментальності українця, яка десь уже була художньо закорінена як у наших народних пареміях, жартівливій пісенності, притчах, так і в традиціях Шевченкової політичної сатири та Самійленкових українських печей, де „на чатах лежать патріоти“.

Сьогоденність ще більш предметно й образно проступає зі сторінок Скунцевої книги поезій „Один“, насамперед її розділу „Вічна Катерина“. Тут надто помітні нові грані його письма. Завдяки численним житейським реаліям, які оточували автора в часи становлення державности України й активно сприяли творенню образного ладу його віршів, поет стає доступнішим (не простакуватим), чи, якщо вже хочемо, заземленішим, але не безкрилим. Як зізнається і сам у надто дорогому для нього вірші-сповіді, в яким осмислює природу власного таланту, він продовжує триматися „за жайвора пісню, за останнє орлине крило“. Зір поета гострий, образна думка об'ємна і точна, а душа відкрита великому болю, що навколо: громадянської чесності та мужності П. Скунцеві не бракувало ніколи, як і таланту. Цикл „Вічна Катерина“ увібрав вірші, сповнені оголеної правди не так про нинішню Україну з її негараздами на білому світі, як у душі мислячої і совісної людини. Перед пильним поетовим зором рідна держава постає насамперед в образах його власної матері-страдниці, що їй не міг дати того щастя, яке заслужила, матері Шевченка і його безсмертної Музи, в образах конкретних співвітчизників в історичному минулому й нині.

*Які ми синове – ми тіні Вкраїни,
„Сьогодні“ нема в нас – є тільки „колись“.
Чуття пропили ми, а землю проїли
і жебрати щастя у світ подались.
Народжені в пісні, zostались ми зойком,
і знати не знає народ-Лоботряс,
що мати карпатська на прізвище Бойко
Дніпро полюбила, і стався Тарас.*

*Живе й не вмирає шевченківська мати,
колгоспна кріпачка, забута не раз.
Синове-поети пішли в дипломати,
а в неї зостався єдиний Тарас.*

(„Тарасова мати“ – 1994)

Є оптимістичніші, хоча без найменшої рожевости, поетичні фіксації драматичної дійсності часів становлення державності України. Повертаючись до образу розп'ятого поет несподівано спрямовує читача не до розп'ятого, а до воскреслого Христа. В результаті – справжнє художнє відкриття:

*Ми ж одвіку хлібороби й теслі,
ми – молитва й материнська груди.
Мертві ми, гадаєте? Воскреслі!
А воскреслі вдруге не помруть.*

(„Воскреслі не вмирають“ – 1993).

На зламі десятиліть (вісімдесятих – дев'яностих) пошуки істини породили в поета запитання до самого себе, як і до співбесідника-читача: „Спитай себе“. У муках він знаходить і відповідь – ОДИН. Знаходить, виокремивши найсуттєвішу особливість доби і протиставивши психології натовпу, яку успішно формувала радянська пропаганда й карні органи, психологію особистості, що знає собі ціну й усвідомлює високу гідність та відповідальність перед суспільством. Український безлад, стверджує поет – від колективної (без)відповідальності. Ти, я, він – не на загаль, а кожен персонально, окремо відповідаємо за себе і державу, за світ, що довкола, і світ у собі. Цього висновку митець доходить, сповідуючи тільки правду, нічого, крім правди, якою б жорстокою вона не була:

*Не шкодуй мене, доле! Кинь мене іще нижче і нижче,
не пророк я Сьогодні – тінь пророка чи, може, скелет.
Колорадських жуків на ділянці надхненно я нищу,
хоч таким не займався найсумніший на світі поет.
Слово хліба не дасть. Може, буду ще різати свині
або ж десь заробляти на помийках Росії чи США.*

*Але ж, рідна Вкраїно, в мене очі по-давнім сину,
і по-давнім плаче над твоїм безталанням душа.
Я zostався один. Україна – це щось випадкове.
На годиннику світу двадцять чорних століть, як годин.
Я один перед смертю. Без народу. Без друга. Без мови.
Я один, Україно. А це більше, ніж натовп, – один.*
(„Один“ 1994)

Молодий Євген Маланюк якось тонко підмітив – будь-яка аналіза поезії позбавляє її Духу святого, бо прагнемо не лишень вилучити із її рядків голуба, а й розірвати його на шматки. Поезія Петра Скунця – справді надто цільна, наскрізь образна і непідвладна примітивній логіці, тим паче якійсь стандартній потрактовці-препаруванню. Поети неохоче розкривають власну лабораторію, але щось із тої роботи душі вихлюпується на поверхню. У Скунця – у вірші „Небачений звір, або народження музики“, присвяченому Степанові Пушикові. Власний художній родовід, його витoki, як і мистецтва в цілому, поет вбачає у сивій давнині епох дозализних. Його муза, живлена холодними гірськими джерелами, відкрита для всіх світових вітрів, тому вимагає величезного внутрішнього напруження, повної самовіддачі й моральної стійкості. Вона – „тонкий інструмент, на якому грає груба дійсність“, а водночас і той внутрішній хижак, що весь час вимагає у творця поживи – від нього ніколи й нікуди не втечеш. Усе це тримало Скунця в найвищих орбітах духовності і творення, упродовж цілого півстоліття оберігаючи творчість поета від зривів чи збочень, моральних і мистецьких.

І у поезії, і в публіцистиці він сумлінно трудився до кінця своїх днів – остання його прижиттєва поетична збірка з символічною назвою „Нічні портрети“ вийшла в Ужгороді 2003-го, а останні його вірші опубліковані на шпальтах газети „Трибуна“, на сторінках якої ще й упродовж березня 2007-го з Числа в число йшло до читача його гостре, душевне публіцистичне слово.

Поважні, окремішні глиби його творчого набутку складають поетичні переклади з російської, німецької, чеської, угорської та інших мов, які помітно збагатили перекладний пласт української літератури, як і його літературно-критичні статті та фольклорні публікації.

Можливо, в останнє своє надвечір'я він пригадав давні власні рядки:

*Ще день минає. Собі я належав.
Ні з ким не розстався. Нікого не стрів.
І гасне без мене вечірня пожежа.
І я не задумався, хто в ній згорів.
Зачинено двері. Зашторено вікна:
І поглядом довгим я стелю підпер.
Був день, що гадав я любити навіки.
Він згас. Як і той, що згасає тепер.*

Та на цей раз по вечірній заграві-пожежі сонця палав-згасав тілесно і згас до світанку не тільки день, а й сам Поет зі своїм вистражданим, тепер уже навіки прощальним, словом на устах: „На вітрові ярім, на вітрові дикім / лишив мене явір у небі великім“.

І нині уже лише:

*Явори приходять на людські могили,
ведучи за руку білих яворят.*

Приходять не тільки на людські, а й на його могилу теж.
Незабутній Петре!

Ти, як і твій-мій-наш народ, постав, як тобою мудро сказано, і „сонячного крику“.

Віриться – наше покоління, а за нами й численні майбутні покоління корінних закарпатців-українців, всіх українців в Україні і поза нею сущих будуть ще довго-довго наслухати сонячні скрики-сейсмограми полишеного тобою творчого спадку й купати „своє русяве сонце у Дніпрі“. Таки доти, поки бути нашій старенькій матінці-Землі, а на ній, може, згодом уже не вічно сумній, знедоленій, уопслідженій, як твоя-Шевченкова Катерина, а усміхненій до Сонця, Всесвіту і Світу Україні.

* * *

ЧЕНДЕЄВІ ЖУРАВЛІ

„...Своїм корінням моя літературна творчість вросла в життя моїх земляків. Звідти вона пила снагу і брала силу. Її кропив рясний та вільний дощ народної мудрости. Жага прекрасного була Сонцем, до якого я тягнувся завжди. Ось три джерела, що лежать в основі кожного мого більш вдалого і менш вдалого твору...“.

ІВАН ЧЕНДЕЙ, „ЩОДЕННИК“

Іван Михайлович Чендей прийшов у світ теплої весняної днини 20 травня 1922 року на закарпатській Верховині, в її марамороській глибинці.

Прийшов, аби навічно вписати в аннали словесного мистецтва і неповторну красу рідного довкілля, і тепло людських душ, які тут трудяться (поки їм життя на цім світі), кружляють у потойбіччі людської екзистенції над рідними оселями у видолинках, лісах і субальпійських луках Свидовецького гірського масиву та Полонини Красної, розсічених річкою Тересвою, і далеко-далеко поза ними, в Євразії, Америці та Австралії, куди доля здавна кидала трударя-закарпатця.

Народився в Забережі – одному з куточків чи не найбільшого села у верхів'ї річки Тересви, Дубового – у родині Михайла та Василини Чендеїв. Велична панорама гірської гряди – з горою його долі Ясеновою на овиді, що ніби розступилася широченьким колом лишень для того, аби дати сякий-такий простір для господарювання чималій людності села, уклонилося йому буянням вражаюче яскравих зелених барв рвучкої горянської весни. Батько, як і чимало чоловіків-верховинців, уже відійшов був на заробітки в далеку чужину, і в старовинну родинну колиску в першій сповиточку спорядила й положила його мати. Змайстрована сільським столяром, колиска „висіла коло самої печі, над дощаним ліжком“, як потім тепло згадував письменник в автобіографічній, сповненій народознавчими роздумами повісті „Луна блакитного овиду“. Тут

уперше „почув скрип убитих до сволюка ковальських гаків, чув дитячий плач і мамину колисанку“.

Світова белетристика знає факти, коли рідна домівка ставала домінантою творчості письменників талановитих, проходила наскрізним образом їх творінь. Та навіть на їхньому тлі творчий доробок Івана Чендея вражає самотністю. У численних його оповіданнях, повістях, романах рідне село Дубове виступає як Забереж, хоча Чендеева Забереж увібрала й долинянську дійсність, зокрема рідних околиць його дружини Марії Іванівни на Мукачівщині в одній з найглибших за своєю людинознавчою сутністю його повістей „Іванові журавлі“ і стала узагальненим образом давнього, як світ, традиційного місця проживання автохтона-українця в Карпатах.

Із зеленої коліски Карпатських гір та материнської пісні постала уся його творчість, зформувався громадянин і творець Іван Чендей. Пішовши у широкий світ через сільську народну школу, Хустську гімназію, журналістські курси у Харкові, Ужгородський університет, Вищі літературні курси у Москві, ненаситне читання художньої й фахової літератури, він спрагло поринав у набутки світової культури, дедалі міцніше, мов Антей, тримаючись рідного ґрунту.

Змалечку засвоїв – лише чесний труд тримає людину й людство на сім світі, творить суспільний поступ. Трудився, ледве зіп'явшись на ноги. Сумлінно гранував слово, виходячи з ним на люди.

Оглядаючись на пройдений у літературі шлях, він скромно зізнавався: „Життя я прожив у літературі чесне, радий, що зробити дещо встиг“. Втім, радіти є чому не лише йому, ближчим країнам, а й усій Україні.

Свої мистецькі ниви Іван Чендей пильно доглядав 67 років і встиг дивовижно багато, як той найдосвідченіший селянин-господар, що, долаючи труднощі, має з праці пожиток навіть за несприятливих умов.

Йому справді поталанило у житті.

Бо виростав серед людей працюючих, залюблених у життя, багатих душею, піснею, дотепним у прислів'ї, казці, переказі й легенді словом... Відколи себе пам'ятав, його оточували кольоритні постаті батька, матері, дідусів, бабусь, воістину численних братів і сестер,

родичів і сусідів. Люди з характерами, вони не могли не полишити й на ньому довічний карб, не витворити з нього характерника.

Бо життя від першого подиху було тяжким – ніяк було розніжитися, обрости лінню. Щоб вижити, відколи зіп'явся на ноги, мусив трудитися – у хаті, на городі біля обійстя, на клапті земельки в горах, відтак у лісі, на ремонті вузькоколійки й будівництві шосейної дороги, що й нині пробігає через його рідне Дубове, долаючи звивини й підйоми, спинається в Усть-Чорну, а відтак й Лопухове, за верхогір'ям якого вже Галичина. Останні роботи, дробильника каменю на прокладанні шляхів, були вкрай необхідні, аби довчитися в гімназії.

Бо ще в школі Дубового мав талановиту, люблену вчительку Йолану Тимкович, яка спонукала у початковій школі Дубового школярика Іванка записувати народні пісні. А в Хустській гімназії ще молодий тоді наставник Петро Лінтур утвердив у душі любов до невмирущої скарбниці народної мудрости – фолкльору.

Бо у зрілому віці скінчив курс наук в Ужгородському університеті, а відтак і в Літінституті в Москві, де тісно спілкувався з видатними прозаїками Борисом Харчуком, Віктором Астаф'євим та Расулом Гамзатовим.

Уже в пору творчої зрілості, коли очолював Закарпатську організацію Спілки письменників України, його так критикували, що було це вже й не критикою – розправою за те, що мав думки власні, а не повторював як художні варіації компартійні, спущені зверху.

Як громадянин, якому не бракувало мужности, у своїх критично наснажених творах він чесно попередив суспільство, що воно невиліковно хворе. Замість того, аби взятися за розум і не спровокувати усі подальші біди, повну стагнацію економіки, падіння моралі, тяжкий, у край запущений криміналітет, – його виключили з партії, вилучили з громадських бібліотек його твори, заборонили друкуватися, що практично не тільки перекреслювало творчість письменника, а й означало заборону займатися професійною діяльністю, позбавляло будь-яких засобів до існування.

У літературу він увійшов 1938 року публікацією двох добірок коломийок з рідного села. А наступного року опублікував у газеті перше оповідання „Історія з грішми“. Відтак було кілька оповідань в альманасі Хустської гімназії, три оповідання в „Закарпатській правді“. Для всіх цих перших творів, написаних російською мовою,

характерні психологізація пейзажу, картинність, сценічність, зображення, що нагадує рух кадрів у кінофільмі, увага до деталі для ліплення характеру й розкриття психологічного стану героя.

На щастя, письменник рано збагнув, що мова – надто важливий складник художнього письма, і ще в 1945 році почав писати мовою коломийок, що їх записував, друкував, пересилав в Інститут мистецтвознавства, фолкльору та етнографії в Києві, де й зберігаються, мовою пісень, казок і легенд та переказів, які чув дома, мовою українською, і назавжди поєднав творчість зі своїм українським родом і народом.

За кілька років (1939–1945) І. Чендей ніби повторив той страдницький шлях, яким пройшла література Закарпаття від перших десятиліть XIX ст., від Михайла Лучкая і Василя Довговича, що, здавалося, ось-ось зіллються з мовною й народнопоетичною стихією земляків, через „язичіє“ і російську мову Духновича, Митрака, Кралицького, Сільвая до утвердження красного письменства краю як українського на міцній народній основі Василем Гренджею-Донським, Лукою Дем'яном, Олександром Маркушем, Юрієм Сталинцем – у прозі, Юлієм Боршошем-Кум'ятським, Зореславом, Іваном Ірлявським, Іваном Колосом – у поезії. Пройшов, аби йти далі.

Починаючи з 1955 року, коли вийшла збірка новел „Чайки летять на Схід“, до читача дійшло 29 окремих оригінальних книг І. Чендея, кожна з яких збрала значну пресу, крім того, його твори друкувалися в періодиці в оригіналах і в перекладах на інші мови, виходили величезними тиражами у перекладах в журналах і окремими книгами, зазнавали других і третіх прочитань літературною критикою. Віховими стали збірка новел „Чайки летять на Схід“, повість „Терен цвіте“ (1958), оповідання „Син“ (1962), роман „Птахи полишають гнізда“ (1965), „Березневий сніг“ (1968), книга публіцистики „Свалявські зустрічі“ (1977), повість „Іванові журавлі“ у книзі „Теплий дощ“ (1979), повість „Кринична вода“ (1980), „Вибрані твори“ двох томів (1982), роман „Скрип колиски“ (1987), книга повістей та оповідань „Калина під снігом“ (1988), повість „Далеке плавання“ (1989), „Вибране: у двох томах“ (2003, 2004).

Десять літ, починаючи з березня 1945 року, він професійно трудився у журналістиці й видрукував чимало кореспонденцій, нарисів, статей на газетних шпальтах та в журнальній періодиці – обласній, республіканській і союзній. Перекладав з угорської

та словацької. Підготував перші у повоєнний час книги старших колег по перу Луки Дем'яна, Федора Потушняка, Олександра Маркуша, творчість яких почалася у 1920–1930-их роках, доносив до читача нетлінні фольклорні скарби краю публікаціями у періодиці, книгами „Як чоловік відьму підкував, а кішку вчив працювати“, „Казки Верховини“, пересилав свої записи коломийок у фонди академічного Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії. Створив сценарії художньо-документальних фільмів-нарисів „Художники Закарпаття“, „Верховина – краса моя“, „Чорна Тиса“ та художнього фільму „Тіні забутих предків“, який приніс українському кіномистецтву заслужену славу на світових обширах – премія „Південний хрест“ на кінофестивалі в Аргентині.

На високому мистецтвознавчому рівні пропагував творчість закарпатських художників у газетах та солідних тиражних все-союзних журналах, які часто подавали Чендееві мистецтвознавчі студії разом із кольоровими репродукціями полотен художників.

Читаюча громада в Україні, як і в колишньому Радянському Союзі, не скупилася на публічні відгуки про творчість Чендея – прихильні і надто критичні. Реакцією на останні, як у ті часи водилося, вживалися карні заходи аж до чи не найжорстокіших із виключенням письменника з партії й заборонаю друкуватися. Сталося це після виходу в Києві книги „Березневий сніг“ (1968) з повістю „Іван“, в центрі якої постать представника найнижчої, а зате й найчисельнішої клітинки владних структур радянського тоталітарного режиму, сільського функціонера Івана Каламаря – в ім'я керівної печатки й крісла, що дають йому владу над людськими душами, він топче традиції предків аж до варварського нищення їх могил, цинічно зневажає одвічні людські цінності. Автор „Івана“, на той час уже справжній майстер в царині словесного мистецтва, що перебував у стрімкому злеті, не зупинився на викривальному пафосі, навпаки – заглибився у художнє дослідження причин звиродніння Каламаря-молодшого. Завдяки виразним деталям він спонукав читача до зовсім не очікуваного відкриття: влада, що призвела Івана Каламаря до повного звиродніння, – мінуща, народ же, стверджує повість, безсмертний і всесильний, тож може простити свого сина-відступника. Новий, без страшенних деформацій виток життя розпочнеться невідворотно. З новою весною й поверненням з вирію журавлів, що ось щойно пролетіли над

міцним дубовим хрестом (на місці хирлявої пірамідки з бляшкою), тільки-но встановленим стареньким батьком Івана Каламара на синовій могилі.

Весни українське суспільство чекало довше, ніж вона являється у природі. Через два десятиліття по тому, у 1989 році, в Ужгороді вийшла повість Чендея „Далеке плавання“, яка своєю проблематикою найбільш споріднена з „Іваном“. Виразний характер Івана Купали, який постає зі сторінок „Далекого плавання“ – передовика виробництва, майстра на всі руки, мрійника, що усе життя готувався в ролі моряка далекого плавання пізнати широкий світ, відтінює весь той тоталітарний державний механізм, що опікає, неволячи кожную людську душу, сіє недовір'я між людьми, принижує людську гідність. У результаті творча натура ніяк не може самореалізуватися, й Іванові Купалі не залишається іншого виходу, як піти з життя. Далеке плавання стає для нього найдальшим – на той світ.

Несправедлива, безпідставна, голобельна критика разом з суворими карними заходами забрали чимало енергії та здоров'я письменника, але й утвердили його у вірі в народну душу. Укупі з орієнтацією на естетичний ідеал народу стали надійним оберегом за часів ідеологічного блуду і бруду, які Іван Чендей не тільки не змарнував, а й своїми творами (хоча б „Іванові журавлі“, „Комаха в бурштині“, „Казка білого інею“, „Скрип колиски“, „Пайочка“ тощо), коли рідко хто з письменників колишнього Радянського Союзу не лише українських, не продукував односторонню, відстоював і відстоював основний постулат мистецтва – його естетичну природу, художність. Щоб утриматися від збочень, мало було зрости на ріднім ґрунті, треба було, аби цим постійно живилася творчість. Багатовіковий життєвий і естетичний досвід батьків, предків, далеких пращурів щедро живив могутній талант Івана Чендея. Уже з першої збірки новель „Чайки летять на Схід“ (1956) вимальовується багатоголоса картина народного життя, типаж, що передає неоднозначність народного характеру. І що головне, усвідомлення цих прикметних особливостей письма як власного стильового ключа. Тому тривалий час його творчих пошуків позначається щораз глибшим відображенням життя з усіма його суперечностями й складнощами. Це оберігало від прямолінійності, стало набутком

художницьким, змушувало подавати у творі характер життєвий, рельєфно й кольористично виписаний.

Внутрішнім першопоштовхом творення в Івана Чендея завжди є спостережене чіпким журналістським оком – він талановито працював журналістом ціле десятиліття, умів вихопити зором кольоритне, неповторне, своєрідне, тож в основі його творів – живі людські постаті, чималий типаж персонажів – народних й антинародних характерів – від Василя Порадюка („Терен цвіте“), Михайла Пригари („Птахи полишають гнізда“), Івана-майстра („Іванові журавлі“), діда Василя („Криниця діда Василя“) до Гамана („Комаха в бурштині“) та широкої галерії інших типів.

Патос створеного ним у утвердженні думки – сучасне завжди постає з минулого, ігнорування освячених життям багатьох поколінь народних традицій обертається драматичними, а то й трагічними колізіями для сучасника.

Епічного розмаху, наприклад, набуває постать діда Василя з „Криниці діда Василя“, характер якого вбирає й поважний вік господаря та ще поважніший час життя могутнього горіха-саду і набуває такого ж складного трактування, як і саме життя. Працьовитість діда Василя, без якої він просто не уявляється, прив'язаність до землі, злитність з нею, дорослі діти, що зросли на обійсті й розлетілися по світах, – це і є криниця старого, характер якого випромінює і щем самотності, і зацікавлену задуму автора: хто догляне криницю життя, що не міліла лише завдяки ненастанній праці. Прихід на обійстя по смерті діда нових господарів, що не бережуть горіха – набутків труда кількох поколінь – висушують криницю. Символіка горіха й криниці творить художню філософію твору – ненав'язливе попередження сучасника, що справжня глобальна трагедія неминуче спіткає світ і кожного, хто відвертається від традицій працелюбства, від шанобливого ставлення до землі-годувальниці, до рідного обійстя, краю, народу.

Творчість Івана Чендея – явище не тільки своєрідне кольоритом, а й небуденне, новаторське формою і проблематикою. Він прийшов у царину професійного словесного мистецтва з народної глибинки, щоб синтезувати багатовікові художні набутки найзахіднішої гілки рідного народу – закарпатських українців – з пошуками та знахідками вітчизняного і світового красного письменства і явив злободенні змістом, вивершені формою новели, оповідання,

романи. І написане ним разом із творами широко відомих українських прозаїків Олеся Гончара, Михайла Стельмаха, Василя Земляка, Романа Федорева та небагатьох інших визначає обличчя української прози другої половини ХХ ст.

Саме йому судилося розкрити широкий простір подальшого освоєння невичерпних рідних народних мистецьких джерел письменниками-професіоналами, які вже прийшли і приходитимуть на Закарпатті у літературу з прагненням досягнути сакральні метафізичні, мітологічні пласти фолкльору, народних вірувань і демонології предків як ядра творення власного метафоричного художнього світу.

По суті, вся проза І. Чендея – розроба одного і того самого тематичного пласта багатогранного життя краян в історичних зрізах і сьогоденні у їх позитиві й негативі із щораз глибшим проникненням у природу людської душі, суперечності, складнощі, конфлікти доби й особистості. Створені ним народні характери явили широкому читачеві животрепетні проблеми життя, які не втрачають своєї актуальності в часі. Вони несуть у світ образ рідного краю прозаїка, його Забережі – місця проживання більшості з них. Естетичні ж набутки народної символіки й афористики, коломийки, довгої співанки – пісні-балади, народного вжиткового образотворчого мистецтва, своєрідного карпатського пейзажу часто визначають не лише деталі творення образу-персонажа, а й сюжетний стержень і композицію оповідань, повістей, романів, схожу на кадри кіномистецтва картинність подачі матеріалу, закорінену у низанці коломийок, наскрізну символіку окремих творів і цілих його книг тощо. І все це не тільки не замикає його творчу спадщину у вузьких регіональних рамках, навпаки – надійно вводить її у загальнонаціональний і ширший, світовий, контекст словесного мистецтва. Його „Птахи полишають гнізда“ з по-епічному розлогим характером Михайла Пригари, оповідання „Криниця діда Василя“ зі старечим щемом дідуся й зацікавленою задумою автора, хто догляне криницю нашого життя, яка не міліла лише завдячуючи ненастанним турботам цілих поколінь, а нині пересохла через нібито незалежні від нас зовнішніх обставини, повісті „Луна блакитного овида“, „Іван“, „Іванові журавлі“, оповідання „Лиска“ з їх наскрізь оригінальним художнім світом гідні як пильної уваги суміжних мистецтв – театрального і кіномистецтва, так

і світових обширів. У своїх мистецьких параметрах вони нічим не поступаються автобіографічній прозі серба Броніслава Нушича, „Кола Брюньону“ француза Ромена Роллана чи витворам Ернеста Гемінґвея. Недаремно появи Чендеївих творів постійно очікували російські перекладачі, зміцнюючи престиж своїх журналів, видавництв, найпопулярнішої і найтиражнішої радянської книжкової серії „Роман-газета“. Через свою українську лінкуватість, чіпке почуття національної меншовартости та не тільки матеріальну бідність, а й недосформованість української нації, що зумовлює численні негаразди сучасної України, ми не тільки не просуваємо кращі свої національні мистецькі набутки на світовий літературний простір, а й підводимо під це теоретичну базу, що буцімто видатні наші митці ще не сягнули своєю майстерністю світових обривів, а тому ніяк не виростуть із дитячих штанців й заслуговують хіба що більш-менш видного місця як вузько льокальні чи лишень суто національні творчі постаті. Нині ж художній продукт, як ніколи раніше, вимагає фахового менеджменту й іміджмейкерства.

Не тільки повість „Іванові журавлі“, а й уся сукупна творчість письменника постає як антитеза прислів'ю українця-„матеріяліста“: «Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі». Українець-пасіонарій, він усвідомлював, що рушієм руху рідного народу до світової цивілізації є насамперед духовне начало і був палким пропагатором духовности, неналежний рівень якої досі зумовлює всі українські біди.

Пізньої осені, 29 листопада 2005 року, його не стало. З обійстя на узгірку в Ужгороді, на вулиці Високій, численна громада ужгородців та людей приїжджих провела видатного письменника, журналіста-публіциста, мистецтвознавця, кіносценариста у Вічність. Йшли від збудованої його старанням хати посадженим ним на ріднім обійсті садом на Кальварію, де великий трудар знайшов вічний спочинок поруч з раніше загиблим сином Мирославом.

Іваном Чендеєм плідно прожито чимало – і у бутті, і в літературі. Попри всі теперішні українські негаразди його роботяща постать стійко рветься угору на материкові української культури, прописавшись у ній надовго. Його твори і нині, а може, особливо нині, утверджують фундаментальні соціальні, морально-етичні, естетичні загальнолюдські цінності.

Попри всі справді значні за обсягом писання, присвячені розгляду життєвого і творчого шляху Івана Чендея, здається, досі найглибше розкриває його постать портрет пензля земляка, художника-академіка Володимира Микити: із грубо тесаної міцнущої плахи – лавиці-стілця – у домотканій ноші, не відводячи погляду, він дивиться прямо нам у вічі. Випромінює і гордість, чи радше сказати – гідність і задуму, і дещицю тієї притаманної вихідцю з низів загадкової хитринки, що характеризує натури далеко не простацькі. Такою є й творча спадщина письменника, що її ще відкривати й відкривати не лишень нам, а й поколінням прийдешнім.

Ужгород

ПРО АВТОРА:

Дмитро М. Федака – філолог-україніст, літературознавець, книговидавець. З-під його редакторської руки вийшли в світ багатотомні тематичні серії книг „Бібліотека „Карпати“ (1977–1991), „Народна бібліотека“ (1991–1993), „Письменство Закарпаття“ (1999–2011), кількадесят фолкльорних книг пісенности та народного казкового епосу карпатського регіону, фундаментальні видання „Реабілітовані історією. Закарпатська область“ (у двох книгах, 2003, 2004), „Тернистий шлях до України“ (2007), „Закарпатські втікачі в СРСР. 1939 – 1941“ (2008), „Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії“, (удвох томах, 2009, 2010), ряд факсимільних видань – серед них „Літературні стремління Підкарпатської Руси“ (1937) В. Бірчака – 1993, унікальна двотомна фундаментальна праця „Нариси з соціально-господарської історії бувшої Угорської, нині Підкарпатської Русі“ (1936, 1938) О. Мицюка – 2003.

Як упорядник, автор вступних статей та приміток, текстолог підготував до видання і видав останнього часу: В. Гренджа-Донський – „Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Спогади“ (2002), Іван Ірлявський – „Брості: Твори“ – 2002, О. Духнович – „Вибрані твори“ (2003), Ю. Боршош-Кум'ятський – „З наказу роду: Твори“ (2005), „Криваві тіні Кремля“: Літературна творчість репресованих закарпатців“ (у співавторстві, 2006), Ф. Потушняк „Мій сад: Поезії та драми“ (2007), Зореслав – „Блакитні ескадри: Вибрані твори“ (2009), фундаментальна антологія поезії і малої прози українських письменників Словаччини ХХ ст. „Під синіми Бескидами“ (2006).

Петро ЗАБУЗЬКИЙ

АРХІВ – ТО НЕ ПОПІЛ, А ВОГОНЬ

(До 90-річчя д-ра Павла Пундія)

Скільки вже поколінь українців звікувало свій вік поза Україною! В далеких краях за морями-океанами вросли в чужі світи, в чужу мову, волею-неволею звикали до інших культур, інших порядків і звичаїв, народжували дітей, а діти – своїх дітей, навчалися, сягаючи аж найвищих шкіл, утворювали професійні династії, вже вповні американські, канадські, австралійські чи бразилійські, й от при такому, здавалося б, істотному віддаленні від України – хіба то не диво? – вона залишалася завжди з ними, до останнього кроку на цій землі, до останнього подиху.

Може, саме Україна й робила і робить з них великих американців чи канадців – громадян, спеціалістів-професіоналів, науковців, мистців, авторів багатомовних, але глибоко проукраїнських текстів.

Захід давно розв'язав проблему заповнення життєвих потреб першої необхідності – харчів, одягу, розмаїтих домашніх зручностей, й коли в якомусь тутешньому українському гурті десь за пивом чи за „барбік'ю“ почуєте вислів – „тяжке життя на еміграції“, то це, певна річ, жарт. Але це той жарт, що походить з давнішньої правди. В усіх наших людей, без жодного винятку, еміграційні початки були тяжкими. Так воно й тепер, і так буде завжди, бо тіло наше можна переміщувати в просторі туди чи сюди, проте дух, глибинне людське „я“ навіки прикріплені до історичної батьківщини, до збірного духу предків.

Ще такий ось дотеп. Розмовляють двоє, старий емігрант і новоприбулий. „Не журися, на еміграції тільки перші десять років є тяжкі“. – „Ну а що потім? „. – „А потім звикнеш“. Це і жарт, і правда.

Процес звикання, якщо брати його історично, – ніщо інше, як перетворення еміграції в діаспору, української громади одного ґатунку – в громаду вже дещо іншого ґатунку, але все одно українську.

Еміграційне, діаспорне буття можна переживати більш-менш спокійно і навіть продуктивно в одному випадку – коли є талановиті і самовіддані люди, покликані до згуртування окремих „я“, до витворення загальногромадської атмосфери і живого, постійного відчуття належання до неї. Такі люди були, є й нині, в кожній галузі діяльного життя, тому один з його найважливіших вимірів – діяльність дуже багатьох і дуже різних українських товариств на Північно-американському континенті – мистецьких, літературних, музичних, наукових, освітніх, релігійних, інженерних, спортивних, ще і ще інших.

Одне з них, активне і плідне, – Українське Лікарське Товариство Північної Америки, в якому від самих початків панував дух самопошвяти і постійного професійного вдосконалення лікарів-українців, дух відповідальності за все, що стосується цієї найгуманнішої професії, дух взаємопідтримки, взаємодопомоги, взаємодії і звичайно ж, дух національної солідарності, тому не було випадковим, що саме УЛТПА вже відразу в роки горбачовської „перебудови“ в

СРСР запровадила жваві творчі зв'язки з лікарями в Україні. Тим більше ці зв'язки потіснишали і поглибилися з відновленням незалежної Української держави в 1991 році, діяспорне Лікарське товариство дістало потужний стимул для нового рівня праці, в його історію стали швидко вписуватися нові гарні сторінки.

Два роки тому, в 2010-му, УЛТПА відзначило своє 50-річчя, але коли бути прискіпливим до деталей становлення професійного життя українців в Америці, то треба сказати, що ще задовго до Другої світової війни лікарі-українці в США зробили поважну спробу об'єднатися. Утворене в 1932 році в Чикаго Українське Лікарське Товариство навіть спромоглося провести два свої з'їзди, але в той період загальне життя нашої етнічної громади вже сповільнювалося все більше давалися взнаки процеси культурної і мовної асиміляції.

Повоєнна українська еміграція, ввійшовши в новітню історію як політична, вдихнула в українську Америку таку могутню енергію, що її вистачило до знаменитого 1991 року, року відновлення незалежної Української держави. Негайно по війні, по переїзді українців з німецьких та австрійських таборів на американську землю, почалося бурхливе масове відродження українських організацій і товариств, активне творення нових, поняття „Україна“, „українська справа“ наповнилися новим змістом, витворювалася атмосфера, в якій нашим людям хотілося вголос виказувати своє належання до української нації.

Ця духовне піднесення заторкнуло, певна річ, і новоприбулих українських лікарів, вони, може, ще глибше, ніж інші професіоналісти, усвідомлювали залежність між здоровим тілом і здоровим духом, важливість психологічної рівноваги і певности в житті кожного члена української громади і вірили, що їхнє національне слово буде істотним доповненням до їхніх лікарських приписів.

Згуртування українських служителів Ескулапа, послідовників Гіпократата мало ще й першорядну професійну ціль – безперервне і системне підвищення фахового рівня, взаємодопомога і взаємосприяння у засвоєнні і практичному застосуванні найпередовіших досягнень світової медицини. Проєкт такого великого професійного і загальносуспільного значення потребував спеціального пресового органу, який би висвітлював життя та діяльність Лікарського Товариства, повідомляв про успіхи окремих лікарів, спри-

яв їхньому самоствердженню й авторитетності в країні поселення, викликав відчуття товариськості, лікарської солідарності і світоглядної, національно-патріотичної єдності.

Таким виданням став заснований у 1954 році Науково-громадський журнал „Лікарський вісник“. Заініціював його і взяв редакторську ношу на свої плечі перший голова Товариства д-р Роман Осінчук, опісля, від 1967 року, редакцію очолив д-р Павло Джуль.

Журнал як дієвий координаційний центр швидко утворив довкола себе поле потужного притягання, спричинив робудову нових відділів Товариства, тепер їх є 18, від 1961 року розповсюдившись і на Канаду – звідси, власне, ця повніша назва: Українське Лікарське Товариство Північної Америки.

Писати і друкувати у „Лікарському вісникові“ було про що і про кого: в американській і канадській медицині працювали сотні лікарів-українців, кожен з них мав свій шлях професійного зростання, по-людськи цікаву біографію, у багатьох-багатьох вона була співзвучна з долею України. Все це виходило далеко за професійні межі, потребувало глибшого осягнення, відповідального, з прицілом на майбутню Україну, систематизування.

З переїздом, в 1975 році, Головної управи Товариства з Нью-Йорку до Чикаго в УЛТПА почався новий період піднесення і розвитку. Розширилися міжнародні зв'язки, справа природним чином розвивалася до виникнення у 1977 році Світової Федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ). Крайові частини цього організаційного тіла тепер діють в Австрії, Болгарії, Великобританії, Німеччині, Польщі, Словаччині, США та Україні. Першим президентом СФУЛТ був д-р Р. Осінчук, після нього – д-р. А. Хрептовський, д-р П. Джуль, академік Любомир Пиріг. А наприкінці 1980-их років утворилося, з Медичного осередку Народного Руху, і Всеукраїнське Лікарське Товариство.

Величезний обсяг матеріалу, медичного і також чисто людського, успішна діяльність українців як лікарів-практиків і як науковців, цікаве й самобутнє переплетіння їхніх особистих доль з долею рідного народу, нації – це безмежне коло питань потребувало особливого хисту – хисту історика, архівіста і письменника, котрий спромігся б звести усі ці окремі живі потічки у спільне русло, в системне історичне, літературно-публіцистичне дослідження.

І Лікарському Товариству дуже пощастило з такою особистістю: д-р Павло Пундій – талановитий, самовідданий і незмінно надхненний хронікер Товариства, автор довгої низки цікавих лікарських біографій, науково-популярних нарисів і архівних збірників з ділянки медицини і з життя членів Товариства, також головний автор знаменитого тритомника „Українські лікарі“.

Біографія самого біографа – типова для його покоління, котре утверджувалося в українстві в окупованій Польщею Галичині і, спонукане почуттям відповідальності перед своїм народом, вперто пробивалося до вищої освіти, до світу знань.

Народився Павло Пундій 14 квітня 1922 року в Косові на Тернопільщині, в заможній і дружній селянській родині – заможній, бо дуже працюючій, а дружній, бо національно свідомій. Своїми шістьма дітьми Йосип і Марія (з роду Зарівних) збагатили українську націю, бо виховали їх патріотами і добрими християнами. Маленький Павлусь прислужував у церкві як вівтарний хлопчик, захоплено співав „Вірую“ і, може, закінчивши на відмінно Чортківську гімназію, став би й священиком, якби не війна.

А кого війна потребує найбільше? Вояків і лікарів. У 1942 році він почав у Львові медичні студії, навчання давалося легко, то ще викроював час на читання української літератури – знову й знов у повертаючись до свого улюбленого Траса Шевченка, – і на німецьку мову.

Німецька мова стала йому в пригоді, коли вже з дипломом Львівського медичного інституту опинився, після другого приходу советів у Галичину, в Баварії. Там, в Ерлангені, склав ще раз остаточні іспити і вже з німецьким дипломом 1950 році приїхав до Америки, де, після емігрантських поневірянь (бо хіба фізичний труд лікаря на швейній фабриці – не поневіряння?) склав ще й третій, вже американський медичний іспит і дістав солідну лікарську працю на залізниці в Чикаго.

Еге ж – скоро мова мовиться... Насправді той недовгий період життя між Львовом і Чикаго був дуже напружений, щедрий на небезпеки, переживання, але також і на світлу душевну радість. У мандрівці на Захід, ще у словацькому місті Требішові, він зустрівся з Дарією Склепкович, у яку ще в студентські роки був закоханий. Відтоді пішли в дальше життя рука об руку – вже з діточками. Ще

там, в Європі, народилися Йсиф-Володимир, Христинка та Андрій, а вже за океаном, в Чикаго – Лариса.

Мабуть, це якась закономірність: якщо людина любить літературу, поезію, образотворче мистецтво, спів, то вона також любить людей, любить світ довкола, глибоко і постійно цікавиться ним, активно співдіє з ним. Певна річ, для д-ра Павла Пундія передусім то був український світ, інтереси української громади, інтереси України і її культури.

Словом, з переїздом УЛТПА до Чикаго в особі д-ра Пундія знайшовся ідеальний директор бібліотеки і архівар Товариства, а також його невтомний „Нестор-Літописець“. Як незмінний член Головної управи УЛТПА він був в курсі буквально всіх справ Товариства, великих і малих, знав, де хто з українських лікарів в якій країні живе і працює. Так стали виходити з-під його набайдужого пера нарис за нарисом, збірник за збірником. Першим вийшов в 1980 році, до 120-річчя від народження видатного українського лікаря і громадського діяча, засновника „Народної лічниці“ ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові Євгена Озаркевича альманах „Український медичний архів“. Наступні 12 випусків „Архіву“ були присвячені іншим заслуженим лікарям-українцям – в Україні і в різних країнах світу.

А проте праці у д-ра Пундія не меншало. Річ у тім, що поза архівними збірниками з їхнім документальним характером залишалася маса матеріалу, цікавого з чисто людського погляду і також громадськи значимого. Так виник великий творчий задум створити бібліографічний довідник „Українські лікарі“.

Чомусь у житті так складається, що на шляху до здійснення великих задумів неодмінно мусять виникати так само великі перешкоди. У 1990 році відійшла з життя дорога дружина д-ра Пундія, чудова мати і чудова вихователька їхніх дітей. Дуже тяжко пережив він цю втрату, хоч і мав щиру підтримку від синів та дочок, вихованих на добрих і мудрих людей, від друзів і приятелів. Від страшної депресії рятувала його напружена праця над довідником. Перший том вийшов у 1994 році і містив розповіді про 428 українських лікарів з кількох поколінь нашого народу.

Під час праці над другим томом, який увібрав написані д-ром Пундієм життєписи 678 українських лікарів і вийшов у 2000 році, наполегливий автор дістав важливу, дуже надійну підтримку від

Орисі Вітковської, вдови покійного д-ра Антона Вітковського, який пішов з життя ще у 1978 році. Д-р Пундій і пані Орися стали продружжям, радо полегшуючи долю один одному.

Успішно тривала праця над третім томом біографічного довідника „Українські лікарі”: ефективним співавтором д-ра Пундія був відомий львівський професор д-р Ярослав Ганіткевич. Цей том включає біографічні розповіді про 1170 лікарів – учасників національно-визвольної боротьби, лікарів-державотворців, в'язнів советських тюрм, жартів кривавого сталінізму.

Під час презентації третього тому „Українських лікарів“ в рамках 15-го Львівського форуму видавців у вересні 2010 року промовці, оцінюючи подвижницьку працю д-ра Павла Пундія, не перебільшували, вважаючи, що це цінне видання багатьом читачам відкриє очі на недавнє українське минуле, трагічне і героїчне. У своєму виступі професор Я. Ганіткевич сказав: „Ця книга допоможе сучасному поколінню критично осмислити нашу історію, сприятиме патріотичному вихованню молоді, а самовідданість українських лікарів стане добрим прикладом для їхніх спадкоємців“.

А тим часом д-р Пундій виявив ще один свій хист – збирача поштових марок на теми медицини. Зібравши унікальну колекцію, він подарував її львівському Музеєві історії медицини Галичини ім. Мар'яна Панчишина. Виставка цих марок діє в Музеї постійно.

Що ж побажати шановному ювілярові на його 90-річчя? Але що ще можна побажати людині, котра так багато пережила, гори робіт переробила, зазнала болючих втрат, але не заломлася, зберегла душу молодою, свіжою, доброю, відкритою до людей, до світу Божого? То ж залишаєтеся таким, дорогий Пане Докторе, що довго-довго!

Джерзі-Ситі, Нью-Джерзі

Юрій МІЩЕНКО

ЯК КЛЕЙНОДИ ЗАПОРІЗЬКИХ КОЗАКІВ ПРИМАНДРУВАЛИ ДО АМЕРИКИ І ЯК ПОВЕРТАЛИСЯ... КУДИ?

Вперше я почув слово „клейноди“ ще у дитинстві, під час шкільної екскурсії до Запоріжжя. Але клейнодів у запорізьких музеях не було, і я, малий, ніяк не міг зрозуміти пояснення гіда, чому вони мали зберігатися не на Хортиці, а в Росії, і чому історія та артефакти запорожців мали бути надбанням советського народу. Лише пізніше, у 2009 році, мені пощастило ознайомитися з маловідомою історією та реліквіями нащадків запорізького козацтва, з якими я зустрівся у найнесподіванішому місці – американському штаті Нью-Джерзі, куди козаків занесли жахливі події терору і війн ХХ ст. Може, доля й залишила б їхніх нащадків у спокої в Америці, якби не клейноди Запорізької Січі та

Кубанського війська, які козаки врятували від знищення більшовиками у 1920 році і привезли з собою до США.

Формальною датою втрати клейнодів Запорізької Січі вважається 1775 рік, коли вільне козацтво було знищене і Січ зруйнована, а клейноди вивезені до Петербургу. Вони донині знаходяться у російських музеях (переважно в Ермітажі та Оружейній палаті), а також у російському сховищі дорогоцінностей – сумнозвісному Гохрані. Частину клейнодів було повернуто до України у 1920 – 1930-их роках, але під час війни вони були або „евакуйованими“ назад до Росії, або ж зникли за загадкових обставин. Повернення Запорізьких клейнодів до України залишається досить проблематичним.

Проте не всі запорізькі клейноди потрапили до російських фондосховищ. Частина їх уникнула грабунку Січі у 1775 року або ж була повернутою наступникам запоріжців – чорноморським козакам. Дослідник козацтва Адріян Кащенко вказував, що у 1775 році частину клейнодів (малу військову корогву, декілька перначів і прапорів та ікону Святої Покрови) було таємно вивезено з оточеної російськими військами Запорізької Січі та перевезено за Дунай, де вони стали клейнодами Задунайської Січі. Одна з колекцій клейнодів, яка залишилась у власності козаків, у 1949 році потрапила до США. Походженню та долі цієї частини клейнодів і присвячена ця стаття.

Після знищення Запорізької Січі, козаки почали масово переселятися за Дунай і перейшли на бік ворожої до Росії Туреччини. Тому у 1783 році Катерина II була змушена згодитися на відновлення козацтва в Україні. У 1788 році це козацтво було реорганізоване у т.з. Вірне Запорізьке військо, яке присягло на вірність цариці і отримало від неї військові клейноди – велику та курінні корогви, булаву, бунчук, перначі та військову печать. Коли у 1788 році отаманом війська було обрано Захара Чепігу, Катерина наказала перейменувати запоріжців на „Військо вірних чорноморських козаків“. „Великим гетьманом“ вона призначила свого коханця – руйнівника козацтва Григорія Потьомкіна. В обмін на відібрані землі Війська Запорізького, козакам було обіцяно відвойовані землі між Бугом і Дністром, але ця обіцянка не було виконано.

У 1791 році Г. Потьомкін помер. Чорноморські козаки послали до Петербургу делегацію на чолі з Антоном Головатим та зверну-

лися з листом про землі для війська. Саме у цьому листі козаки перелічили запорізькі клейноди повернені чорноморцям: а „булаву, 17 перначів, корогву, 14 прапорів та військову печать“. Після переговорів колишнім запорожцям було „даровано“ Кубань (дарча грамота Катерини II, датована 30 липня 1792 року, зберігалася кубанцями у США аж до 2006 року), а також „пожаловано“ нову корогву і срібні литаври, та „дозволено“ користуватися повернутими запорізькими клейнодами.

З огляду на більш ніж 200-річну давність, нині нелегко встановити, які з клейнодів були дарованими Катериною II, а які були повернутими клейнодами Запорізької Січі. Проте безсумнівним є те що Чорноморським козакам таки повернули частину запорізьких клейнодів. По переселенні козаків на Кубань у 1792 – 1973 роках ці клейноди стали частиною реліквій кубанських козаків.

Дещо загадковішою є доля запорізьких клейнодів, які у 1775 році потрапили до Задунайської Січі. Втікаючи у 1828 році з Задунайської Січі, її останній кошовий отаман і руйнівник Йосип Гладкий забрав з собою клейноди і здав їх цареві Миколі I. Чи якісь із цих клейнодів були повернутими Гладкому при створенні з колишніх задунайців Азовського козачого війська у 1832 році? Якщо ж частина запорізьких клейнодів Задунайської Січі таки залишилася в азовських козаків, то і вони могли потрапити на Кубань у 1865-1866 роках, коли азовців також переселили туди.

У 1860 році Чорноморське козацтво було переформоване у Кубанське козацьке військо, а клейноди війська були перейменовані на „регалії“ і в такому стані проіснували аж до громадянської війни 1919 року.

Оскільки козацькі реліквії на Кубані не зберігалися у одному місці, а інформація про них завжди була оповита таємничістю, повний перелік запорізьких клейнодів, збережених на Кубані до 1920 року, встановити важко. Наступні ж події більшовицької революції, комуністичного терору, війни, та поневірянь козаків на еміграції ще більше заплутали інформацію про клейноди.

Після незалежності Кубані у 1918–1920 роках спроби створити федерацію з Україною, і фатальної для козацтва спільки з Білою армією Антона Денікіна, Кубанська Республіка була захоплена більшовиками, а самі клейноди-регалії були вивезені за кордон і у 1920 році потрапили до Сербії. Через брак грошей, клейноди 18 (!) років

тліли у коробках, і лише у 1938–1941 роках були виставлені в Югославському військовому музеї. У 1941 році, коли німці бомбили Белград, клейноди було розграбовано, і з колекції зник ряд срібних речей та старовина шабля отамана Антона Головатого.

Незгоди між куратором клейнодів-регалій, генералом Петром Кокуньком, та отаманом В'ячеславом Науменком, якого П. Кокунько не вважав легітимним, також не сприяли збереженню клейнодів. Не визнавав Науменка законно обраним отаманом і колишній голова уряду незалежної Кубані Василь Іванис, який з 1920 році зберігав отаманську булаву кубанців і не згодився передати її Науменкові. За переказами козаків, ця булава належала запорожцям з давніх часів, її тримали в руках ще Іван Сірко та Богдан Хмельницький.

У 1944 році, перед вступом до Белграду советської армії, козаки вивезли свої реліквії до Австрії, а потім – до Німеччини, де у квітні 1945 році вони опинилися в американській окупаційній зоні Баварії. А у травні 1945 року козакам вже було не до клейнодів, бо з намови Сталіна, британські та американські війська силою „репатрїювали“ 50 тис. козаків до советської окупаційної зони, де вони або загинули від рук НКВД, або ж були заслані на смерть у таборах ГУЛаг-у. Влітку 1945 року рештки кубанців, які дивом уникнули „репатрїяції“, опинилися у таборах біженців у Австрії, а регалії-клейноди – у французькій зоні Баварії. Але у 1946 році французи знайшли козачі реліквії і передали їх козакам. А у 1949 році, рятуючись від переслідувань сталінською агентурою, більшість екзильних кубанських козаків емігрувала до США, куди вони забрали і клейноди-регалії.

З огляду на буремні пригоди клейнодів, важко оцінити втрати та шкоду завдану їм після 1920 року. Невідома також сучасна доля запорізької отаманської булави вивезеної В.Іванисом до Канади. Проте існує документ, що містить перелік клейнодів, які після хаосу революцій та воєн, потрапили до США – це акт ревізії регалій та експонатів музею Кубанського козацького війська у Нью-Йорку проведений 4 жовтня 1969 року (автор статті отримав копію з оригіналу цього документу). Цей перелік є найповнішим реєстром збережених клейнодів-регалій кубанського козацтва і налічує 1053 експонатів та історичних документів (включно з дарчою грамотою Катерини II 1792 року, та грамотами інших царів,

що визнавали вольності козаків і право на володіння Кубанню). Згідно з цим актом, серед регалій музею знаходилося понад 50 клейнодів Запорізького періоду козацтва:

- Запорізькі курінні прапори – 35
- Булави Запорізької Січі – 14
- Військова печатка (у пізнішому переліку регалій 2005 року названа „печатка війська Запорізького“) – 1
- Срібна люстра з Запорізької Січі – 2 частини
- Срібний триніг з Запорізької Січі – 1.

Інші експонати згадані у акті, хоч і не належать до запорізьких клейнодів, але є клейнодами Чорноморських козаків, і частина їх можливо датується українським періодом історії козацтва – до 1793 року):

- Значки кошового отамана Чепіги – 2 (у пізнішому переліку 2005 р. – лише 1).
- Курінні знамена – 19
- Курінні значки – 8
- Срібні литаври даровані Катериною II Чорноморським козакам у 1792 році – 2.

Пізніше екзильні кубанці були змушені перенести козацький дім та музей з Нью-Йорку до містечка Говел у Нью-Джерзі. З переселенням до тоді майже повністю сільського південного Нью-Джерзі козаки та їхні реліквії врешті знайшли там довгожданий притулок. Зі зміною генерацій і американізацією нащадків козаків, почали зм'якшуватися суперечності між кубанцями-незалежниками (прибічниками створення незалежної козацької держави) і близькими до них проукраїнськими кубанцями з одного боку, та козаками російської проімперської орієнтації з іншого боку.

Здавалося, що після буремних поневірянь по світу, нечисленні нащадки запорізьких козаків та їхні реліквії були врешті залишені у спокої серед лісів та полів південного Нью-Джерзі. Проте спокою не настало, і клейноди потрапили у новий вир подій – з неочікуваним та банальним фіналом.

У 1991 році розпався СРСР, і на Кубані почали відновлювати козацтво. Важко оцінити, що було провідною причиною цього – прагнення кубанців повернути історичну спадщину, чи бажання використати їх у конфліктах на Кавказі. Одну з груп, конкуруючих за репрезентацію козацтва, очолив керівник „реєстрових“ Кубан-

ських козаків Володимир Громов, він заручився підтримкою як місцевої адміністрації, так і російського уряду. У 1990-их роках В. Громов встановив контакти з дочкою покійного генерала В. Науменка, Наталею Назаренко, та отаманом кубанців Говелу, Александром Певьовим, з приводу повернення регалій-клейнодів на Кубань. В. Громов неодноразово відвідував Нью-Джерзі, і зміг porozумітися з проросійськими активістами американських козаків.

Ситуація суттєво змінилася на початку 2000-их років, коли Краснодарську адміністрацію очолив Александер Ткачов, котрий вирішив використати повернення козачих реліквій для посилення власного авторитету. За підтримки уряду Росії, А.Ткачов почав переговори з закордонними козаками, і у березні 2005 року навіть відвідав Нью-Джерзі. З того часу козачий музей у Говелі опинився у центрі уваги відвідувачів з Росії, які всі цікавилися козачими реліквіями.

Варто також зауважити, що на початок 2000-их років козацька громада у Говелі вже не була ні військовою, ні скавтською організацією, а її керівництво (отаман Александер Певньов – нині 80-річний пенсіонер та секретар Джон Рімакіс – працівник місцевого парку атракціонів жонатий на козаці) вже не нагадувало колишнє вишколене офіцерство. Сама ж громада вже складалася не лише з екзильного козацтва, а також поповнилася недавніми емігрантами з Росії, які мали переважно советську стереотипи щодо походження козацтва. Один з таких новоприбулих переконував мене, що предки кубанських козаків – запоріжці – були не українцями, а потомками черкесів та половців (!). Ці прості люди стали легким предметом тиску з боку керівництва Кубані і Росії.

Згідно з інтерв'ю, яке у 2005 році козаки дали газеті „Star Ledger“ Ткачов дав Певньову 50 тис. дол. щоб „зацікавити“ того у „переданні“ регалій до Росії. Візит Ткачова став переломним для отамана, котрий пообіцяв регалії і трактував прийняті гроші як „подарунок“. Після візиту Ткачова кампанія щодо передання регалій-клейнодів активізувалася. І у травні 2005 року представники „реєстрових“ козаків з Краснодару прибули до Говелу провести інвентаризацію експонатів музею (автор статті отримав копію акту цієї ревізії датовану 13 травня 2005 року). Але не всі у громаді згоджувалися з переданням регалій-клейнодів до сучасної Росії. Ряд козаків сумнівалося в автентичності „реєстрового“ козацтва Куба-

ні і підозрювали, що його керівники є колишніми бюрократами затвердженими російською владою. Частина ж козаків принципово не згоджувалася з переданням козацьких реліквій до сучасної Росії, бо вважали останню спадкоємницею комуністичної системи, яка раніше знищила козацтво та колективізувала його землі.

Справа набула скандального забарвлення, бо старійшини громади Анатолій Сінченко, Віктор Бандурко, Петро Батенко, піддали сумніву доцільність безумовного передання всіх історичних реліквій до Росії. Вони розуміли, що клейноди-регалії є історичним надбанням не лише козаків, а також Росії і України, і хотіли справедливо вирішити їхнє майбутнє. Ці старійшини і запропонували передати власне Запорізькі клейноди на історичну батьківщину – до України. Сінченко, хто є отаманом осередку козаків-незалежників Нова Кубань у Буена, Нью-Джерсі, вважає, що, з огляду на корупцію у Росії, передання старовинних козацьких реліквій туди було б рівноцінним продажеві їх торговцеві антикваріатом.

Ревізія 2005 року виявила, що стан збереження історичних реліквій у Говелі був не найкращим – ряд експонатів (особливо запорізькі клейноди) перебували у плачевному стані і вимагали негайної реставрації, а кількість експонатів музею зменшилася з 1053 одиниць у 1969 році до 226 у 2005-му. Навіть якщо допустити розбіжності у методології ревізій 1969-го і 2005 років, таке драматичне зменшення кількості музейних артефактів видається занадто разючим. А влітку 2005 року між козаками спалахнув конфлікт, пов'язаний з пошкодженням музейних експонатів через недбале зберігання. І у серпні 2005 року Сінченко (тоді голова ревізійної комісії громади) наказав тримати музей під замком до скликання загальної козацької ради з вирішення долі історичних реліквій.

Стривожений сликанням ради, до Говелу з Росії знову прибув Громов. Незважаючи на наполягання Громова, рішення про передання регалій-клейнодів на раді не було прийняте. Протистояння між прибічниками негайної передання всіх клейнодів-регалій до Росії та їх опонентами затягнулося, аж поки 6 жовтня 2006 року не трапилося непоправне. У цей день виявилось, що печатки на дверях музею були зірвані, а замки змінені: музей було відкрито без дозволу ради. Підозріваючи щось недобре, козаки звернулися до поліції.

Розслідування виявило зникнення цінних музейних експонатів, а з тогочасних публікацій у Росії стало відомо, що з Говеллу були забрані найстаріші реліквії (головно, запорізькі клейноди), які було переправлено до Російського консульства у Нью-Йорку. Певньов не вбачав ці події протиправними і вважав, що він лише дотримувався обіцянок відносно передачі регалій до Росії. Обурені зникненням історичних реліквій з музею, Батенко і Сінченко звинуватили отамана Певньова та його оточення у несанкціонованому вилученні музейних експонатів, і подали на них в суд.

Поки клейноди перебували у російському консульстві у Нью-Йорку, у кінці жовтня 2006 року, було скликано нову козацю раду і проведено перевибори отамана. Ця рада відбувалася за умов розколу серед козаків і координувалася не лише громадою, а й не американськими установами. Хтось організував участь на раді численних новоприбулих російськомовних емігрантів з Нью-Йорку та Брайтон-Бічу, і оплатив автобуси для приїзду цих „козаків“ до Говелу. На той час на боці Певньова вже були Російське міністерство закордонних справ та Московський патріархат, і їх об'єднані ресурси були безперечно більшими, ніж ресурси опонентів, і отаманом було обрано Певньова.

Козаця рада 2006 року виявилася вирішальною подією у долі закордонного кубанського козацтва, бо заднім числом схвалила передання запорізьких клейнодів до Росії та „зцементувала“ орієнтацію керівництва громади Говелу на російське керівництво. Ця рада також де-факто ліквідувала Закордонне кубанське козаچه військо, бо з втратою клейнодів американські кубанці втратили статус охоронців козачих історичних скарбів і потрапили у підлеглість козачим та церковним структурам Росії. Англomовний секретар громади Рімакіс навіть радий цьому новому підпорядкуванню і повідав, що сподівається на фінансову підтримку президента Росії у ремонті козачого музею.

Опозиціонерів Сінченка, Батенка і Бандурка усунули з посад, і на їх місце призначили осіб лояльних Певньову. Судові ж слухання визнали конфлікт у козачій громаді і передання регалій до Росії, внутрішніми справами козаків.

Єдиними відчутними результатами суду залишилися юридичні витрати (по 25 тис. дол. з кожного боку), що лише посилює роз-

кол між козаками. І на червень 2009 року, коли я вперше зустрівся з козаками Говелу, більшість клейнодів вже потрапила до Росії.

Гіркою іронією передання клейнодів було те, що американські нащадки кубанських козаків, чиї діди врятували ці реліквії у 1920 році від більшовиків, віддали клейноди до країни, яка ніколи не засудила ні більшовизм, ні злочини комуністичної системи, і фактично є політичним спадкоємцем тих, хто переслідував і нищив козацтво. Навіть старовинна грамота Катерини II, яка засвідчувала акт дарування Кубані запорізьким козакам, була віддана їхніми наївними праправнуками тим, хто ніколи не засудив конфіскації козацьких земель та вбивство і Голодомор більш ніж мільйона кубанців.

Іронією передання кубанських реліквій було і те, що клейноди передавалися не прямо на Кубань (як на те говельські козаки сподівалися), а через Москву. Але прецедент з переданням клейнодів до Москви через російські дипломатичні канали був встановлений отаманом Певньовим ще у 2006 року, і вирішальне слово у тому, що їде до Кубані, а що залишається у Москві було не за козаками, а за московськими експертами з „Госхрану“ З огляду на обіцянку повернути до Америки репліки реліквій, адміністрація Кубані звернулася за допомогою до Москви. І коли ж американські кубанці побачили перші якісно виготовлені репліки зі старовинних знамен та грамот, то дехто почав сумніватися – а чи не такі ж копії передуються і на Кубань? Отаман Сінченко вважає, що, за винятком поодиноких оригіналів, більшість експонатів, переданих до Краснодару з Москви є репліками. Додатковою проблемою передання козачих реліквій до Росії була потреба їх реставрації – знову ж у Москві. Покищо ж лише нечисленні реставровані експонати (чи їх репліки?) Запорізьких клейнодів були показані у Краснодарі, а більшість оригіналів запорізьких клейнодів, переданих до Росії залишається у Москві. Чи потраплять вони на Кубань, чи назавжди поповнять сховища „Госхрану“ та Оружейної палати – невідомо.

Саме ж передання клейнодів з Америки до Москви і Кубані перетворилася на трагікомедійне дійство, єдиним результатом якого став розкол і ворожнеча серед американських кубанців. Навіть отаман „реєстрових“ козаків Кубані В. Громов не зміг вислужитися перед своїми босами. Через скандал – щодо вивезення козачих реліквій зі США його у 2008 році замінили новим отаманом – Нікола-

єм Долудою. Самим же кубанцям Америки лишилося сплачувати судові видатки та дивуватися – як їх спритно охитрували російські збирачі козацької старовини. А запорізькі клейноди, врятовані від більшовиків у 1920 році, потрапили до Москви у 2007 році.

Неймовірно, але протягом 60-річного перебування екзильного Кубанського закордонного війська у США та при наявності виразно проукраїнських настроїв серед ряду козаків (особливо групи отамана Нової Кубані А. Сінченка), організації української діаспори Америки практично не мали контактів з козаками і не знали про їхні Запорізькі клейноди. Дуже гірка і повчальна історія, коли сини одної і тієї ж Матері України – не спромоглися знайти контакт та порозумітися між собою на вигнанні. Ще прикріше було те, що самоізоляція екзильних кубанців у США та брак інтересу до них з боку української діаспори були врешті спритно використана російськими „собираателями“ козацьких реліквій.

Автор висловляє щирі вдячність членам громад козаків США – А. Сінченкові, А. Певньову, В. Ляшкові, Дж. Рімакісу та іншим за їхні інтерв'ю і допомогу у збиранні матеріалів для цієї публікації.

Принстон, Нью-Джерзі

Кость ЛЕВЧЕНКО

КУБАНЬ ЗАЛИШАЄТЬСЯ УКРАЇНСЬКОЮ

220 років тому, у 1792 році, до Санкт-Петербурга вирушила з України делегація Чорноморського козачого війська на чолі з отаманом Антоном Головатим, якій козацтво доручило вручити цариці Катерині II прохання надати Чорноморському козацькому війську землі в районі Тамані замість відібраних січових земель. Росія вже певний час неприхильно ставилась до українського козацтва, але доки тривали війни з турками, не наважувалася на репресії. Після перемоги над Туреччиною Катерина II у червні 1775 року розігнала Запорізьку Січ. Частина козаків перешла за Дунай під захист турецького султана, а інші оселилися між Дністром і Бугом, утворивши Чорноморське козацьке військо.

Переговори в столиці Росії тривали багато тижнів. Усе ж А. Головатий спромігся переконати владу, що переселення буде на користь імперії і цариця надала козакам землі на Тамані і Кубані. У 1793 році 40 козацьких куренів (25 тис. осіб) переселились на кубанські землі. Чисельність переселенців зростала і до 1860 року тут

було вже 200 тис. козаків, які виставляли на військову службу 12 кінних полків, дев'ять пластунських батальйонів, чотири батареї і два гвардійських ескадрони.

Кубанські козаки були вільним воєнізованим сільським населенням. На чолі козачого війська стояв наказний отаман. Найвищим органом влади був „станичний схід“, який вибирав отамана і правління (суддів, писаря, скарбника).

Перші українські книжки на Кубані з'явилися близько 150 років тому. Тоді цей край називався Чорноморією, жили в ньому українці, і, природно, що найдопитливіші з них тяглися до книг рідною мовою. Такі книги могли бути лише в Харкові, Києві, Одесі, Петербурзі і Москві, звідки їх привозили козачі офіцери, що перебували в службових справах у великих містах імперії. Не раз намагалися місцеві українці почати видання свого журналу або газети, але одержували категоричну відмову.

Перші національні об'єднання нащадків запорізького козацтва виникли в кінці XIX-на початку XX ст., через 100 років після переселення козаків на землі Кубані. Майже 100 років чорноморські козаки всерйоз не задумувалися про свої національні корені, тому що приналежність до козачого стану, в основному, забезпечувала їхні господарські, військово-політичні і цивільні права. Після злиття Чорноморського (українського) і частини Лінійного (російського) військ у єдине Кубанське козаке військо в 1860 році під одним дахом зібралися представники двох різних за мовою і культурою народів. З одного боку, відбувалося зрощування двох складових у щось єдине, а з іншого цей же самий процес провокував зародження свідомої боротьби чорноморської інтелігенції за національні права корінних жителів Кубані.

Перші місцеві українські патріоти були, насамперед, козако-філами, але вже їхні найближчі послідовники шукали контактів з Україною. Українську мову чорноморці розглядали як одну з найважливіших складових своєї козачої гідності. І це розуміння вони передали своїм дітям та онукам.

Засновник перших національних об'єднань українців Кубані Степан Ерастов (1856-1953) виріс, за його власними розповідями, „в оточенні, яке ще зберігало давні запорозькі традиції вільного козацтва“. У 1878 році він став студентом Київського університету й одночасно членом громади молодих українців „Кіш“, брав участь

у виставах домашнього театру Миколи Лисенка, зблизився з Олександром Кониським, Михайлом Драгомановим та іншими видатними діячами. Виключений з Київського університету, він перебрався в Петербург, а після нового виключення з університету, в 1894 році осів у рідному Катеринодарі.

Тут активно працював в статистичному комітеті відомий український етнограф Митрофан Дикарєв, який почав найперші кроки з дослідження української культури Кубані, мав у станицях кореспондентів з числа вчителів, писарів і простих селян, через яких намагався впливати на пробудження національної свідомости козаків. С. Ерастов створив гурток, з якого виросла потужна громада. Влітку 1902 року на Кубань переїхав Симон Петлюра. Все підлягало ідеї пробудження національної самосвідомости кубанського козацтва.

Перші спроби С. Ерастова видавати книги українською мовою належать до 1896 року, коли в Катеринодарі побачила світ книжка Агатангела Кримського „Хто ж винен?“, а в Ростові – збірник оповідань Бориса Грінченка. Пропагандою книги в сільських районах займалися члени станичних „Просвіт“, осередків підпільної Української революційної партії. Спробували видавати часопис, але зустріли заборону влади. Постійною турботою кубанських просвітян стало відкриття мережі українських народних шкіл.

На той час 48,2 відс. родин станичного і сільського населення вважали українську мову своєю рідною мовою.

Перша українська газета „Чорноморець“ вийшла в Катеринодарі в 1917 році. Видавало її товариство „Ранок“. У 1918 році в Новоросійську з'явилися перші числа газети „Нове життя“. 1919 року в Краснодарі видавалася просвітянська газета „Кубанська зоря“ з багатим літературним розділом. У різних видавництвах вийшли казки для дітей, збірник оповідань Володимира Винниченка, книжечки віршів Тараса Шевченка, Миколи Вороного, інших українських літераторів. Окремі видання С. Ерастова фінансував уряд гетьмана Павла Скоропадського. У Центральній Раді Кубань представляв С. Ерастов. Підвищені симпатії до кубанців мав і С. Петлюра.

Але настали лихі часи... Влітку 1919 року денікінська контррозвідка злочинно вбила першого кубанського президента, українського патріота Миколау Рябовола. Кубанська „Просвіта“ була

заборонена, а за томик віршів Т. Шевченка, виявлений у козачій хаті, на господаря чекав розстріл.

Більшовицький переворот 1917 року козаки сприйняли неприхильно. Більшовики відповіли жорстокими репресіями, які увійшли в історію як розказачування, тобто масовий терор. Політика більшовиків полягала у масових розстрілах, затриманні закладників, спалюванні станиць, натравлюванні на козаків міського населення і селян-переселенців. Винищення козаків почалося в грудні 1917 року. Крім фізичного знищення, у козаків забирали худобу і майно, а землі передавали переселенцям з російської провінції. Директива Революційно-військової ради Південного фронту від 16 березня 1919 року передбачала спалення хуторів, „розстріли через 5 чи 10 осіб дорослого чоловічого населення“. Число жертв обчислювалося на тисячі.

Після утвердження радянської влади на Кубані була здійснена депортація населення у посушливі райони Ставропілщини і в Сальські степи. Тільки 25 січня 1931 року було виселено 9,000 сімей, а за 1930-1931 роки було арештовано і депортовано 300 тис. козаків.

І хоча царський уряд, а пізніше радянська влада скрізь насаджували російську мову, кубанське козацтво усе ж намагалося зберегти в побуті мову батьків і релікти української культури. Великі і різнобічні дослідження цього явища провадить на Кубані Віктор Чумаченко, завідувач катедрою літератури Краснодарського державного університету, редактор „Вісника Товариства української культури Кубані“, голова краснодарського осередку Наукового Товариства ім. Шевченка. Він встановив, що після років терору більшовики зробили для українців Кубані деякий перепочинок. У Краснодарі стали виходити українські газети і журнали, кілька годин на день українською мовою говорило радіо, українському відділові в крайовій бібліотеці ім. Олександра Пушкіна присвоїли ім'я Тараса Шевченка. Учні і студентів теж вчили українською мовою. Але гра у відродження не була тривалою. Українські книги вивезли з бібліотек за місто й спалили. За місцевими українськими письменниками, професорами і вчителями полювали як за небезпечними злочинцями.

Українську мову на Кубані, після її офіційної заборони 1932 року, було витіснено на периферію культурного розвитку краю.

Вже понад 75 років українською мовою не видаються газети та книжки, немає радіопрограм та телепередач. Немає на Кубані й українських шкіл. Факультативно українську мову вивчають лише в Крайовій експериментальній школі народного мистецтва при Кубанському козакому хорі, називаючи її „кубанським наріччям“. Вивчають мову лише з практичних міркувань, оскільки половину репертуару усіх кубанських народних хороших колективів становлять українські народні пісні, тож майбутніх виконавців треба якось привчати до правильної вимови й читання пісенних текстів.

У Краснодарі окремі українські телеканали доступні лише в супутниковому варіанті. Українською мовою зазвичай користується найстарше покоління.

У 1991 році було створене Товариство українців Кубані, реєстрація якого обернулася лише контролею влади і дошкульними перевітками.

Усе ж місцеві українофіли намагаються відродити на Кубані мову і культуру українських предків. Інститут дослідження української діаспори на чолі з Ігорем Винниченком сприяв подарункові понад 200 книг, які належали українському літературознавцеві Якову Хоменку (1901-1993), який працював в Інституті літератури ім. Тараса Шевченка. У сталінські часи він вісім років перебував за ґратами за „зберігання антирадянської літератури“. Його дружина і син також зазнали побували в ув'язненні. І тепер син вченого Еміль Хоменко подарував кубанцям українські книжки.

Багато років поповнювали кубанські бібліотеки книжками український історик Василь Верига і його дружина Оксана з Канади. Довідавшись про кубанські потреби, допомагав земляк з Канади Тарас Закидальський. Завдяки його зусиллям Канадський Інститут Українських Студій подарував товариству 20 томів бібліографічних видань.

У червні 2011 року на Волині відбувся Всеукраїнський конкурс на краще виконання української козачої пісні „Встань, козацька славо, засвіти знамена!“. Перемогли на конкурсі кубанські дівчата – тріо „Млада“ з станиці Єлизаветинської, яку заснували у 1821 році дніпровські козаки. Попри усі труднощі квітне на Кубані українська культура.

Євген ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

КІНЕЦЬ ІМПЕРІЇ?

У 1970-их роках американський фахівець з теорії конфліктів Рендал Колінз вирішив перевірити, чи поширюється дія цієї теорії на сферу державної влади. Вчений зробив спробу дослідити причини виникнення, динаміку розвитку і розпаду імперій. Матеріалом слугували історичні атласи Європи, Близького Сходу і Китаю, які охоплювали період за останні 3,000 років.

Спробуємо дати короткі визначення деяких термінів, якими ми оперуватимемо надалі. Окраїнна держава – це держава, частина сухопутних кордонів якої відокремлена від сусідніх держав пустелями, тундрою, непрохідними лісами чи горами, або океаном. На відміну від неї серединна держава оточена іншими державами і

вимушена утримувати значні військові сили по всьому периметру своїх кордонів. Зрозуміло, що окраїнна держава має серйозну перевагу перед центральною, оскільки не мусить тримати кругову оборону, а вивільнені гроші може спрямувати на науку або в економіку. Це і є геопозиційна перевага.

Ресурсна перевага – це територіальна, демографічна і економічна перевага однієї країни над іншою. Значної ваги Колінз надавав здатності влади здійснювати ефективну військову контролю над власною територією і витримувати пов'язане з цим економічне навантаження.

Ось п'ять принципів теорії Р. Колінза.

Принцип 1. Перевага в розмірах і ресурсах сприяє територіальній експансії. За інших, приблизно рівних, умов територіально значніші, більш населені і багатші ресурсами держави розширюються воєнним шляхом за рахунок менших і бідніших держав.

Принцип 2. Геопозиційна або „окраїнна“ (marchland) перевага сприяє територіальній експансії. Держави, які мають ворогів на меншому числі фронтів, розширюються за рахунок держав, які мають ворогів на більшому числі кордонів.

Принцип 3. Держави в середині географічного регіону мають тенденцію з часом дробитись на менші територіальні одиниці.

Принцип 4. Кумулятивні процеси приводять до підкорення всього регіону двома-трьома завойовниками з масштабними гонками озброєння і вирішальними війнами (showdown war) між нечисленними суперниками.

Принцип 5. Занадто велике розширення спричиняє ресурсне напруження і розпад держави.

Останній, п'ятий, принцип Р. Колінз уточнює: чим далі військова держава виходить за межі своєї „стартової бази“, тим вищі її витрати на утримання військових контингентів. Занадто велике розширення створює небезпеку недостатньої контролю за своїми окрайнними територіями, які можуть або відділитися, або стати легкою здобиччю ворога.

Теорія геополітичної динаміки Р. Колінза не має доктринального характеру – це не керівництво до дії і не конструювання політики, це – опис і передбачення. Наукова цінність концепції Р. Колінза полягає в тому, що вона є моделлю, яку можна застосувати до нескінченного числа об'єктів.

У 1980 році Р.Колінз вирішив випробувати свій інструмент для аналізу геополітичного потенціалу двох супердержав – США і СРСР. Отримані дані засвідчували, що Радянський Союз уже пройшов пік своєї могутності і увійшов у фазу розпаду. Натомість геополітичний потенціал США залишався на тому ж рівні, і жодних катаклізмів у найближчій перспективі не передбачалось.

Подані вище п'ять принципів були тією теоретичною базою, на підставі якої й було зроблено передбачення про майбутнє СРСР. Сценарій американського соціолога щодо Великого Вибуху радянської імперії, як з'ясувалося, мав одну серйозну ваду: Р.Коллінз передбачав, що СРСР буде фрагментуватись доволі довго, протягом XXI— XXII ст. Натомість цікаве тлумачення цієї „помилки“ дав відомий прихильник американського вченого професор Марк Розов. Він зазначив: „У роботі Колінза, крім прогнозів, що виправдалися, про фрагментацію радянської імперії (розпад Варшавського блоку і СРСР) містяться підстави для очікування наступних, набагато трагічніших для Росії подій...“.

Як уже говорилося вище, всяке надмірне розширення призводить до послаблення або навіть втрати контролю над власною територією. Тому деякі російські вчені роблять висновок від зворотного: територіальне зменшення СРСР до розмірів Російської Федерації, оточеної слабкими сусідами, дає можливість Росії в середньочисловотривалій перспективі відновити щодо своїх сусідів імперські намагання.

Спробуємо проаналізувати, наскільки це припущення відповідає дійсності. Отже, перший принцип – ресурсна перевага. Росія після розпаду СРСР втратила чверть території, майже половину населення і половину Внутрішнього національного продукту. Сьогоднішній дещо вищий рівень життя росіян в європейській частині РФ порівняно з країнами Співдружності незалежних держав вдається утримати лише завдяки сприятливій кон'юктурі цін на нафту.

Натомість найбільша загроза, з якою зіштовхнулася Росія на початку XXI ст., – це демографічна проблема.

Коротко суть цієї проблеми полягає у:

- природному скороченні приросту населення внаслідок низької народжуваності та високої смертності;

- внутрішній неконтрольованій міграції населення з північних і східних регіонів в європейську частину РФ;
- своєрідному російському демографічному „нов-гав“, яке полягає в прогресуючому вимиранні титульної нації (росіян), а також угро-фінів і збільшенні питомої ваги неслов'янського населення;
- гігантському демографічному вибуху в суміжних з Росією країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, особливо в Китаї.

Протягом XX ст. населення Росії зменшується вже вчетверте, однак, на відміну від трьох попередніх (Перша світова і громадянська війни, штучний Голодомор в Україні і колективізація, Друга світова війна), причини теперішнього зменшення населення виключно демографічні. Російські та закордонні демографи одноставно стверджують, що це явище має яскраво виражену тенденцію до наростання, і прогнозують різке зменшення натурального приросту населення Російської Федерації.

За прогнозами експертів ООН, у 2025 році населення Росії буде становити 138 млн. осіб, але більш песимістична прогноза Держкомстату РФ передбачає зменшення населення Росії до 130 млн. осіб уже у 2016 році. Однак, як стверджують демографи, насправді реальний процес депопуляції відбувається набагато швидше. Так, російський демограф Євген Андреев прогнозує зменшення чисельності громадян Росії через 50 років до 93 млн. Тут треба відзначити, що у ці розрахунки закладено майбутній міграційний приріст. Без майбутніх мігрантів через 50 років населення Росії зменшиться наполовину, тобто до 70 млн. осіб.

Оскільки російські експерти вже давно дійшли висновку, що Росія не здатна вирішити демографічну кризу, спираючись лише на власний потенціал, то вирішальне значення в державній політиці РФ для покращення складного демографічного стану надається міграційній політиці.

Для того, щоб повною мірою усвідомити, яке величезне значення надає Росія іміграції, зачитуємо уривок з праці „Стратегія для Росії“, написаної експертами Ради зовнішньої і оборонної політики (СВОП) під керівництвом академіка Сергія Караганова: „Після 2005 року в Росії прогнозується стрімке природне падіння кількості працездатного населення, яке може досягнути 1 млн. осіб на

рік. Це не просто скорочення, це обвал. Робоча сила буде одним з найдефіцитніших, якщо не найдефіцитнішим ресурсом в Росії. Якщо Росія почне стабільно виходити з економічної кризи, єдиним джерелом поповнення її трудових ресурсів може стати лише імміграція. Отже, перспективна міграційна політика Росії – це перш за все імміграційна політика. Якщо ж Росія буде більш-менш стабільно розвиватися, у ХХІ ст. вона, можливо, стане головною країною імміграції у світі, подібно Сполученим Штатам Америки в ХІХ і ХХ ст.“.

Інша, не менш серйозна, проблема, з якою зіштовхнулася Росія на початку ХХІ ст., – це вкрай нерівномірний розподіл її людських ресурсів по регіонах. Стан справ виглядає так: загальна площа сучасної РФ становить понад 17 млн. кв. км, а населення – 145, 924,9 тис. В європейській частині Росії, загальна площа якої складає 25,2 відс. від загальної площі РФ (4.309,5 тис. кв. км), мешкає 114.752 тис., в азійській частині, на яку припадає 74,8 відс. території РФ (12 765,9 млн. кв. км) – 31 172,9 тис. осіб. При цьому щільність населення в європейській частині – 26,6 особи на 1 кв. км, а за Уралом – на порядок менша – 2,4 особи. Ще більша проблема – це райони Крайньої Півночі і прирівняні до них території, які займають 11, 900 млн. кв. км (69,7 відс.), на яких проживають 11, 533,5 тис. осіб. Тут щільність населення становить менше 1 особи на кв. кілометрів.

Нам залишається додати, що з протилежного боку кордону, в Китаї, щільність населення перевищує 130 осіб на 1 кв. км. Зрозуміло, що такий величезний перепад демографічного потенціалу створює колосальну напругу на кордоні, яка рано чи пізно закінчиться експансією на новий життєвий простір. З чийого боку буде іти ця експансія і якого вона буде кольору – пояснювати зайве.

Ця похмура картина російської демографії буде неповною без такого важливого чинника, як внутрішня міграція в Росії. Зокрема вперше від свого заселення почав втрачати населення Далекий Схід. За останні 10 років населення Чукотського автономного округу зменшилось на 56 відс., Магаданська обл. втратила 40 відс., Камчатська обл. – 18 відс., Сахалінська обл. – 16 відс., Республіка Саха (Якутія) – 10 відс.. Через скорочення армії різко зменшилося населення південних районів Далекого Сходу – на 10 відс. Сьогодні територія Росії за Уралом перетворилась в зону суцільного відтоку населення.

Ми свідомо приділили так непропорційно багато уваги ілюстрації першого принципу геополітичної динаміки Рендала Колінза, оскільки вважаємо, що саме втрата ресурсної переваги є одним з найважливіших чинників, який веде Росію до дезінтеграції.

Другий принцип – геопозиційна перевага. З розпадом СРСР Росія назавжди втратила своїх союзників з Варшавського договору і прибалтійські країни. Це практично відрізало Росію від торговельних і військових портів у Балтійському морі. Вихід зі складу імперії України, Білорусі та Молдови призвів до втрати Росією „проток“ до Європи. І якщо втрата Польщі, Угорщини і Чехо-Словаччини справді зменшила економічне навантаження на імперію, то відхід України, Прибалтики, Молдови і Білорусі означав створення навколо Росії сірої зони, яка за певних умов має усі шанси трансформуватись у територію НАТО і з часом – ЕС. У цьому випадку на заході Росія буде межувати з НАТО і в перспективі – з ЕС, з новим утворенням з колосальним ресурсним і геопозиційним потенціалом, а на сході – з такими велетами, як Китай, Японія і США.

Таким чином, після розпаду СРСР Росія, втративши чверть території, стала ще більш серединною державою, а її геопозиційний ресурс істотно погіршився. Вона опинилася між єдиною Європою на заході і Китаєм, США і Японією на сході, втратила торговельні порти на Чорному і Балтійському морях, і перед нею постала загроза остаточно позбутись чорноморських військових баз в Криму і Грузії.

Третій принцип – держави в середині географічного регіону мають тенденцію з часом розпадатись на менші одиниці. Сучасна Росія, як і СРСР у XX ст., – серединна держава, оточена з заходу, сходу і півдня суперниками, які переважають її у ресурсному і геопозиційному пляні.

Спочатку розглянемо, однак, внутрішні чинники, які загрожують цілісності Російської Федерації.

Наявність в РФ 89 адміністративно-територіальних одиниць з власними органами управління і власними представницькими і законодавчими органами є серйозною передумовою для відцентрових тенденцій. За „мирних часів“ такі утворення самі по собі не здатні серйозно розхитати цілісність держави. Однак, на випадок серйозної економічної чи політичної кризи або сепаратистських заворушень одночасно в декількох точках імперії суб'єкти феде-

рації мають шанси здобути самостійність. Щоб убезпечитись від такого сценарію, Володимир Путін після обрання його президентом істотно обмежив самостійність суб'єктів федерації: РФ було поділено на сім федеральних округів, керівників яких призначає президент. Тепер В. Путін намагається переконати Думу законодавчим шляхом відмінити виборність керівників регіональних адміністративних утворень РФ.

Однією з передумов державного розпаду є наявність міжетнічних конфліктів і розміщення вогнищ сепаратизму вздовж кордону держави. В Росії є низка суб'єктів, які належать до прикордонної зони і в яких головною причиною потенційної нестабільності є національний фактор. Це північно-кавказькі республіки Дагестан, Чечня, Інгушетія, Північна Осетія і Кабардино-Балкарія, сусідня Калмикія. В Сибіру, на кордоні з Китаєм, реально претендувати на незалежність може Тува, титульний етнос якої складає три чверти населення і яка ще зберегла традиції державної незалежності.

Варто, однак, підкреслити, що сепаратистські, національно-демократичні рухи всередині РФ навряд чи здатні призвести до дезінтеграції імперії. У нашому конкретному випадку далеко більше значення будуть мати інші внутрішні чинники, зокрема дезінтеграційна діяльність правлячих еліт.

Найбільш показовий приклад – регіональний сепаратизм, який має не етнічне, а адміністративне і економічне підґрунтя. Наприклад, за деякими даними вже сьогодні політичний вплив нафтової компанії „ЛУКОЙЛ“ розповсюджується на 22 суб'єкти федерації, „Інтерроса“ – на 25, „Сибнефті“ – на 16. Регіони, в яких розташовані найпотужніші російські компанії, є, природно, економічно найсильнішими. Кожний другий міський голова за Уралом є ставлеником якогось великого підприємства. Значне занепокоєння Кремля викликає тенденція до створення на схід від Уралу між-регіональних асоціацій „Сибірська угода“ і „Далекий Схід“. Москва небезпідставно підозрює регіональну еліту в спробі об'єднання і консолідації зусиль з метою ефективнішого протистояння диктатові центру. Економічні причини таких союзів ні в кого не викликають сумнівів. Але економічні вимоги – це лише початок процесу: далі будуть вимоги політичні.

Все сказане стосується внутрішніх факторів, здатних привести Російську імперію до розпаду. Усі ці чинники не мають жодного

значення за умови, якщо є сильний центр і висока легітимність влади. Однак, внутрішні обставини набувають вирішального значення у випадку, коли центральна влада занепадає, а сусідні держави посилюються.

Зрештою, найбільший парадокс, який логічно випливає з теорії Колінза, полягає в тому, що від центральної влади іноді нічого не залежить. Вона може бути досить легітимною, і стан економіки може бути досить високим, однак, раптом у сусідній державі стається демографічний вибух і науково-технічна революція, які призводять до різкого економічного стрибка. Після чого сусіди скуповують у країні усю власність і інтелект, а держава спочатку фактично, а з часом і юридично втрачає свій суверенітет.

А тому розглянемо четвертий принцип положення теорії Р. Коллінза – спрощення ситуації шляхом завоювання. Сьогодні Росію оточують держави, які мають не лише кращі геопозиційні можливості, але й давно обійшли її за ресурсами. Після остаточного об'єднання ЄС на західних кордонах Росії фактично утвориться єдина держава з населенням понад пів мільярда осіб. На півдні і Далекому Сході з Росією межує Китай – 1 млрд. 284 млн. 304 тис. осіб, Японія – 126 млн. 182 тис. осіб і США – 272 млн. 640 тис. осіб. Внутрішній валовий продукт Китаю – 991 млрд. 203 млн. дол., Японії – 4 трлн. 395 млрд. 083 млн. дол., США – 8 трлн. 350 млрд. 957 млн. дол. Враховуючи загальну кількість населення сучасної Росії (146 млн. 393 тис.) і її економічний потенціал (375 млрд. 345 млн. дол.), маємо усі підстави зробити припущення, що РФ як і СРСР неминуче потрапляє під дію цих нових економічних і військових сил. Сьогодні Росія слабка. А якщо так – то її спробують розчленувати.

Японія практично не приховує своєї зацікавленості щодо „північних територій“. За певного розвитку подій, з метою обмеження впливу Китаю змушені будуть втрутитись у процес розподілу Росії Сполучені Штати. Інша ситуація з Китаєм. Він динамічно розвиває свою економіку і для того, щоб зберегти темп, потребує технологій, ресурсів, території і нових ринків збуту. Усе це є на північ від його кордонів. Крім того, і це найважливіше, в Китаї забагато людей.

А тому одним з вирішальних чинниківв геополітичного характеру, який може призвести до розпаду Росії, є Китай.

Різниця демографічних потенціалів між Росією і Китаєм викликає неприховану турботу російських демографів. Так лише у

великих китайських містах реальне і приховане безробіття сягає 26–38 млн. осіб, а на селах – 150–220 млн. осіб, тобто армія китайських безробітних і частково зайнятих перевищує все населення Росії. Передбачається, що найближчим часом в Китаї на 160 млн. збільшиться чисельність робочих рук. На прикордонній з Китаєм російській території проживають 7–8 млн. росіян, а з іншого боку кордону – 106 млн. китайців. Густота населення в найбільш заселеному Приморському краї РФ – 13,5 особи на кв. км, а в Китаї – 130. Якщо за різними прогнозами до 2050 року населення Росії може зменшитись до 70 млн. осіб, натомість населення лише континентального Китаю (без Гонконгу, Тайваню і Макао) виросте до 1,5 млрд. осіб. Накінець, як говорилося вище, вперше з часів освоєння росіянами Східного Сибіру, Далекого Сходу і Примор'я спостерігається міграційний відтік населення з цих російських територій. Що стосується Китаю, який практично освоїв усю свою придатну до економічної діяльності територію, то мігрувати він може лише на північ, оскільки на всіх інших напрямках демографічна ситуація ще складніша.

Незважаючи на те, що китайське керівництво твердо заявило про відмову від територіяльних претензій до Росії, китайська політична і ділова еліта вважає, що в минулому Росія шляхом несправедливих і нерівноправних договорів присвоїла півтора мільйона квадратних кілометрів китайської території. Сьогодні, після оголошення стратегічного партнерства між Росією і Китаєм і підписанням в рамках „Шанхайської п'ятірки“ угоди про добросусідство, співробітництво і непорушність існуючих кордонів, Китай відкрито не висуває територіяльних претензій до РФ. Однак, як підкреслюють російські аналітики, ще у 1989 році в Китаї було прийнято закриту програму освоєння російського Далекого Сходу і залучення його в зону політичного і економічного впливу Китаю. Через декілька років на засіданні Політбюро Комуністичної партії Китаю партійним керівникам було представлено доповідь, в якій говорилося про доцільність придбання в китайську власність земельних володінь і нерухомості на Далекому Сході, в Забайкаллі, Східному Сибіру, про підтримку китайської діаспори за кордоном. Цьому присвячена закрита ухвала Держради КНР, яка рекомендує місцевим органам влади, зовнішньоекономічним і іншим структурам заохочувати експорт робочої сили за кордон. Сьогодні

в неафішованих плянах китайського керівництва, як стверджують російські експерти, організація явочного освоєння китайцями далекосхідних і сибірських прикордонних територій, створення компактних поселень із подальшим формуванням адміністративно-територіальних автономій. Потім, вочевидь, слід чекати „боротьби за возз'єднання“, як це вже було в інших частинах світу.

Росія межує з Китаєм на Далекому Сході і півдні своєї території. Так, довжина російсько-китайського кордону становить 3,605 км на південному сході і 40 км на півдні. Російсько-китайський кордон ще від радянських часів був традиційно добре облаштований і в приблизно такому ж стані зберігається до сьогодні. Чого не можна сказати про новий російсько-казахський кордон протяжністю 6 846 км, який практично не контролюється ані однією зі сторін і через який у Росію налагоджено стабільний потік контрабанди і нелегальних мігрантів з Китаю. Офіційні цифри китайських імігрантів не викликають жодного занепокоєння, натомість реальної кількості китайців у Росії і, головне, динаміки і характеру цього процесу не знає ніхто, оскільки, на їх думку, російські далекосхідні статистичні органи свідомо занижують дані у своїх звітах. Фахівці прогнозують, що через 50 років у РФ буде понад 10 млн. громадян Піднебесної і вони стануть другим за чисельністю народом у Росії. Це в кращому випадку. У гіршому – протягом декількох десятків років китайська діаспора в Росії досягне десятків мільйонів, і питання приналежності Далекого Сходу і південних регіонів Сибіру буде вирішено виключно мирним шляхом.

Чи існує реальна загроза військової інтервенції Китаю на Далекий Схід і у Східній Сибір, або, кажучи по-іншому, чи відбудеться спрощення геополітичної ситуації шляхом вирішальної війни між двома суперниками? Як пишуть фахівці, такий розвиток подій маловірогідний: за прогнозами Лондонського інституту стратегічних досліджень, у 2020 році Китай володітиме армією та бойовою технікою, які будуть значно переважати російську. Зрештою, при однаковій мобілізаційній напрузі Китай зможе виставити армію на порядок більшу, ніж Російська Федерація. Однак, Росія володіє набагато більшим і потужнішим ядерним арсеналом, тому всяка спроба військової інтервенції проти РФ є наперед абсурдною. Натомість, сьогоднішній військовий і господарський стан Росії ясно показує, що економічні наслідки холодної війни, які остаточно

зруйнували економіку СРСР, продовжують нищити нову Росію. На практиці це означає, що китайцям нічого не треба робити, лише чекати остаточної економічної, демографічної та владної деградації Росії. А тоді колосальний демографічний вакуум, який виникне на російських землях за Уралом, як гігантська помпа, засмокче мільйони китайців, і питання державної приналежності цих територій буде змінено раз і назавжди.

І нарешті, пригадаємо п'ятий принцип теорії Р.Колінза: занадто велике розширення (overextension) призводить до ресурсної напруженості й до розпаду держави. Або простіше: чим далі військова держава виходить за межі своєї „стартової бази“, тим вищі її витрати на утримання військових контингентів. Під вагою цих витрат імперія й розпадається.

Після розпаду СРСР російські війська покинули Центральну і Східну Європу і, за незначними винятками, азіатські країни СРСР. Тенденція до згортання російської військової присутності в світі має суто економічну причину. Однак, нині Москві важко утримувати не лише закордонні військові бази, але й регулярну армію в самій Росії. Як це не парадоксально звучить, сучасна територія РФ завелика для її нинішнього економічного і демографічного потенціалу. З кожним роком Росія має все більші проблеми з комплектуванням особовим складом і матеріально-технічним забезпеченням своїх військових гарнізонів на Півночі і на Далекому Сході. Прогресуюча депопуляція азіатської частини РФ і очікувана експансія китайців ставить російське керівництво перед колосальною проблемою: як забезпечити вояками та офіцерами свої гарнізони за Уралом? Якщо нинішні демографічні тенденції і далі збережуть існуючий характер і динаміку, через 30–40 років федеральні війська на півночі опиняться в практично безлюдній місцевості, а на півдні – у чужому „китайському морі“. Вартість утримання таких гарнізонів різко виросте з відповідними наслідками для російської економіки. І головне, не маючи навколо себе безпосереднього об'єкту захисту, цивільного російського населення, армія одразу втратить мотивацію своєї діяльності і сенс самого існування. Результат – занепад дисципліни і деградація особового складу, що вже спостерігалось в середньоазійських гарнізонах, зниження боєздатності. Далі – скорочення цих гарнізонів до символічної кіль-

кости та поступова фактична втрата контролю Центру над цими територіями.

Як саме буде виглядати процес фрагментації великої держави і коли це станеться – сказати важко. Деякі ознаки дають підстави зробити припущення, що існує декілька типологічно різних сценаріїв, які й будуть реалізовані.

Згідно з умовним першим сценарієм, Москва, усвідомивши неминучість розпаду держави, візьме цей процес під свою контроль і прискорить фінальний етап. Якщо розпад неможливо зупинити, його спробують максимально комерціалізувати. Протягом наступних 3–5 років буде повністю приватизовано усі великі, стратегічно важливі підприємства видобувної, переробної й енергетичної промисловости РФ, а також весь транспорт і зв'язок. Паралельно буде здійснюватись інтенсивна приватизація землі.

Остаточна приватизація гігантів сибірської промисловости (це вже реалізовано) приведе до ослаблення державного регулювання економіки, що буде стимулювати створення і розвиток незалежних центрів влади, які базуються на приватному володінні капіталом, технологіями і комунікаціями. За Уралом керівники стратегічних підприємств, всупереч волі Москви, повністю захоплять регіональну владу на всіх рівнях, що призведе до створення корпоративно-територіальних структур, тобто до альянсу крупних компаній з регіональною владою. Союз капіталу і місцевої влади відразу ж законодавчим шляхом скоротить частку відрахувань розташованих тут корпорацій до місцевих бюджетів. Останнє буде мати катастрофічні наслідки для соціальної сфери Зауралля. Далі буде інтенсифіковано процес виселення „надлишку“ населення з півночі Сибіру в європейську частину, ліквідовано весь невиробничий сектор і соціальну інфраструктуру, а всю промисловість на півночі переведено на вахтовий метод. Кажучи простіше, буде максимально оптимізовано виробничий процес на півночі і переведено його на ринкові стосунки.

Армію буде переведено на контрактну основу і різко скорочено. За істотного зменшення цивільного населення на півночі підтримка життєздатності сибірських гарнізонів буде безпосередньо залежати від місцевих корпорацій.

Уся виробнича діяльність буде зосереджена у видобувній і енергетичній галузях, а переробна промисловість зредукована до

мінімуму. Необхідні для життєдіяльності підприємств і населення технологічні матеріали, продукти харчування, промислові товари, медикаменти тощо будуть „експортуватись“ з європейської частини РФ і з-за кордону. Сибір на якийсь час стовідсотково перетвориться у сировинний додаток до Москви.

Відбудеться остаточна диверсифікація потоків сировини й енергоносіїв у декількох напрямках: істотно зменшаться потоки в Європу, з'явиться новий напрямок – на південь, в Китай і країни Азії, а також на Далекий Схід, в Японію, і на північ, у США.

По-іншому будуть розвиватися події на територіях вздовж китайсько-російського кордону на півдні Сибіру і в Примор'ї. Буде створено максимально сприятливі умови для припливу нових емігрантів з європейської частини РФ, України, Білорусі та Прибалтики. Перевага буде надаватись російській діаспорі і слов'янам, які переселятимуться на постійне проживання. Вони займуть нішу середнього класу, їхня місія – управління середнього і нижчого рівня, кваліфікований технічний персонал, менеджери й посередники. Місце проживання – міста. Далі буде широко відчинено ворота для китайських переселенців, частина яких з часом не лише отримає громадянство, але й право купівлі у приватну власність землі. Їхня роль – некваліфікована робоча сила і нижчий управлінський рівень у виробництві. Для того, щоб китайська діаспора не зосереджувалась на прикордонних територіях, їй буде дозволено розселятись по всій території Сибіру за Уралом.

Дешева і переважно нелегальна робоча сила з Китаю призведе до стрімкого економічного піднесення, до подальшої диверсифікації товарних і фінансових потоків, до збільшення економічного потенціалу і політичної самостійності регіону. Одночасно зросте економічна і політична міць Китаю, і торгувати з ним стане вигідніше, ніж з Європою. Натомість величезні витрати на транспортування вуглеводнів до Європи і великі відрахування у федеральний бюджет призведуть до численних конфліктів між регіонами та Москвою. Суперечки завжди будуть закінчуватись перемогою регіонів: Москва щоразу буде змушена надавати Сибірові ширших владних повноважень і економічних свобод. Товарні потоки все більше будуть переорієнтовуватись на південь і схід, а з ними – і гроші.

У результаті стрімкого економічного піднесення цього регіону місцеві корпоративно-територіальні структури захочуть отримати політичну систему, яка б забезпечила їм повну легітимність їхньої влади на цій території. Це призведе до того, що з часом Сибір і Далекий Схід перестануть платити податки до федеральної казни, переберуть на себе фінансування розташованих тут гарнізонів і проголосять частковий або повний суверенітет. Стосунки з Москвою стануть рівноправними і союзними. Росія перетвориться в конфедерацію.

Динамічний розвиток економіки Сибіру завдяки дешевій робочій силі з Китаю і кваліфікованому інженерно-технічному персоналові з європейської частини РФ і України створить сотні тисяч робочих місць, які неминуче будуть заповнюватись китайцями. Цей процес енергійно стимулюватиме китайське керівництво. За декілька десятиріч десятки мільйонів китайців заповнять весь простір за Уралом, і сьогоднішні 20-25 мільйонів росіян будуть відігравати все меншу роль в політичному, культурному і економічному житті регіону. Далі – китайські школи, вузи, китайські ЗМІ, друга державна мова, референдум про пропорційне представництво в органах державної влади і довгождане возз'єднання з братнім китайським народом.

Таким чином, цей сценарій передбачає дезінтеграцію Російської імперії у два етапи: спочатку розподіл Росії на декілька частин і утворення конфедерації. Оскільки цей процес вже сьогодні має активних прихильників і стимулюється зсередини Росії, то він має усі шанси реалізуватись протягом п'яти-семи років. Натомість остаточна втрата Сибіру і Далекого Сходу і приєднання його до Китаю може тривати 50–70 років, а за сприятливих для Росії умов – до кінця століття. Окремо хочеться наголосити на тому, що весь цей процес буде протікати мирно і, на початковому етапі, з вигодою для росіян. Основний чинник розпаду РФ – геополітичний, зовнішній і зветься цей чинник – Китай.

Другий сценарій розпаду РФ передбачає, що у фінальному етапі візьмуть участь Китай, США, Японія й Європа. Розвиток ситуації за першим сценарієм передбачає переорієнтацію потоків енергоносіїв із Заходу на Південний Схід, в Китай. В будь-якому випадку експорт російської нафти і газу до Китаю буде вигіднішим, ніж в Європу. Стрімкий розвиток економічної могутності

Китаю автоматично збільшить споживання енергоносіїв, зокрема газу. Оскільки, за прогнозами експертів, у світі через 10 років різко зросте дефіцит енергоносіїв, скорочення російського постачання газу, електроенергії та нафти в Європу спричинить істотне зростання цін енергоносіїв в Європі. Стрибок економіки за Уралом призведе до поділу Росії на дві або три союзні держави – Московію та Урало-Сибірську федерацію (УСФ), або на Московію, Сибір і Далекий Схід.

Щоб захистити власні національні інтереси, США спробують взяти під свою контроль видобуток і транспортування енергоносіїв на Близькому Сході, а також спільно з Японією і ЕС – в Сибіру. Далекий Схід, номінально лишаючись під юрисдикцією УСФ, може перейти під протекторат Японії та США, натомість весь Східній Сибір, належачи до складу УСФ, економічно буде під управлінням американсько-японсько-російсько-європейських транс-національних компаній.

Китай отримає квоту на споживання сибірської нафти і газу, а також можливість перемістити надлишок робочої сили на російську територію. Міграція китайців у цьому випадку буде мати суворо контрольований і законодавчо регульований характер. Остаточний етап пройде за попереднім сценарієм, однак, можливо, дещо пізніше.

За всієї фантастичності запропонованих сценаріїв, в них немає, як не дивно, нічого неможливого. Як складові елементи ми використали реально діючі нині сюжети та сценарії, а також скористались вже існуючими прогнозами й рекомендаціями російських аналітиків. Експерти визнають неминучість залучення китайської робочої сили в економіку Росії, рекомендують продавати китайцям землю і розселяти їх по території всього Сибіру. Вчені припускають можливість розпаду Росії на Московію та Урало-Сибірську федерацію і перенесення столиці за Урал. Науковці сибірського відділення Академії Наук РФ пропонують переорієнтувати фінансові потоки з Москви в Новосибірськ, підняти рівень життя за Уралом, спинити еміграцію і забезпечити стабільний природний та іміграційний приріст населення, жорстко регулювати китайську еміграцію.

Напівврятивний для Росії варіант передбачає масовані закордонні інвестиції в сибірську і далекосхідну економіку, переорієн-

тацію фінансових потоків з Москви на Новосибірськ, стимуляцію міграційних процесів з європейської частини РФ і України, жорстку контролю над міграцією з Китаю, переміщення столиці РФ з Москви в Новосибірськ і, як крайній захід, розпад Росії на дві або три союзні держави. Росії доведеться пройти болючу процедуру відречення від імперських амбіцій, забути про відновлення СРСР і замість перманентної спецоперації (яку під виглядом міждержавних стосунків вже десять років Москва провадить проти своїх сусідів) встановити з Україною, Білорусією, Грузією, Молдовою і Казахстаном по-справжньому дружні й братерські стосунки. Чи дозволять такі кроки зберегти Сибір і Далекий Схід для росіян, та й для усіх слов'ян – сьогодні сказати тяжко. Цей варіант не гарантує стовідсоткового успіху, однак, він дає надію.

Але, як видно з представленого вище матеріалу, Москва обрала перший шлях розвитку. Що практично неминуче призведе до поступової втрати російських земель в Азії. Натомість втрату Сибіру і Далекого Сходу Москва спробує компенсувати геополітичним успіхом на заході, намагаючись приєднати Україну. Отже, може, здійсниться віковична мрія російських імператорів: чверть колишньої Російської імперії нарешті об'єднається з омріяною і такою ще вчора недоступною Європою.

Відповідно до моделі Р.Колінза, держави, які перебувають у центрі політичної ойкумени (центрові держави), зазнають напруження по всьому периметру своїх кордонів. Україна – центрова держава. Особливо несприятливі часи для неї настають після вступу наших західних сусідів до ЕС. Однак, на відміну від Росії, яка за сприятливої економічної кон'юнктури має запас у 30—50 років, у нас лишилось часу на порядок менше. Інтегрована у вмираючу імперію, Україна має стати свого роду протектором, елементом, який повинен загальмувати наростаючі процеси ентропії у вмираючій імперії.

ПРО АВТОРА:

Євген Жеребецький – доктор політологічних наук, експерт з питань міжнародної безпеки.

Тарас КИЯК

НАШІ „ВОРОЖЕНЬКИ“ І НАШІ ВОРОГИ

Культура, як і всяка категорія, не має єдиного визначення й не знає єдиної повної дефініції. Етимологічно це слово походить з латини – обробіток землі, догляд за домашніми тваринами. Є інше тлумачення, що культура – це обсяг всіх знань, набутих людством, всіх матеріальних надбань. Хтось каже, що культура – це є освіта. Мені імponує тлумачення, що культура – це те, що залишається після того, як прочитане забуте. Однак, культура – це така реальність, кордони якої сягають значно далі кордонів адміністративних і географічних.

Ми, українці, в усякому разі вижили саме завдяки культурі і залишилися у світовій історії завдяки своїй культурі. Ми страшною ціною порятували європейську культуру від азійських орд, ми стали бар'єром азійській експансії. Тож саме завдяки нам Європа змогла спокійно пройти свою еволюцію, свої етапи розвитку – Середньовіччя, Відродження, просвітництво, гуманізм.

І тепер, після падіння Берлінської стіни, ми також у ролі буфера.

Я на власні очі бачив, як упав Берлінський мур і спостерігав за тим, що відчували при цьому люди. Райнальд Круц, берлінський поет, в той час написав гарного філософського білого вірша, якого так і назвав „Берлінська стіна“:

*Коли ми її зводили,
Ми не сподівалися, що вона є такою високою
у нас самих.
Ми звикли до її горизонту і до завітреної тиші.
В її тіні ми не кидали власної тіні.
А тепер стоїмо, ніби оголені,
І від нас вимагається прощення.
Тобто, прощення по обидва боки
Берлінської стіни.
Ми винні були, що мовчали,
Дивлячись на те, що твориться у нас самих.
А Європа мовчала і займала страусову позицію,
Ніби не бачила, що твориться у нас.
А тепер ми повинні просити один в другого
прощення.*

Щось подібне відбувається і в стосунках України з Європою. Спочатку треба розібратися самим у собі.

Багатство світової культури – у розмаїтті національних культур. Багатство культури України – у її розмаїтті. У час стрімкої глобалізації нам треба повністю пройти процес самоідентифікації, і ніхто не має права нам вказувати, як впорядковувати власний дім.

Але нам не дають спокою, на нас тиснуть. Зі сходу принесли ідею про спільний посібник російсько-української історії, і посилаються при цьому на європейський досвід. Так, Європа має такий досвід. Спільний франко-німецький підручник, як написав керівник підкомісії зі сторони Німеччини – „народжувався в муках“ 55 років. А у нас хочуть за рік написати щось подібне, і це при тому, що ми маємо невирішені внутрішні проблеми.

Як пише професор Ярослав Грицак, ми маємо сьогодні три України: Західню, Центральну і Південно-Східню. Спочатку треба порозумітися самим, піти один одному назустріч, відкинути

крайній радикалізм, а потім вже шукати спільне для спільного підручника. Натомість, зараз забороняють до вжитку підручник, який називається „Історія українського права“. професора нашого університету Івана Гриценка. Чому? Бо там, бачте, він осмілився написати, що українці і росіяни – генетично і культурно різні етноси. Даруйте, якщо ми одні й ті ж, то котрась з націй не має права на існування?!

Автор заборони, мабуть, не знайомий з енциклопедією Брокгауза 1917 року, працями Федора Вовка чи члена-кореспондента Російської Академії Наук Алексєєвої. Ще у 1973 році вийшла її праця – „Етногенеза східних слов'ян за даними антропології“.

Нині кордони України понівечені в культурному, етнічному й географічному сенсі. Односторонні зв'язки слов'янських культур дуже часто спрямовані проти нашої культури. Окрім цього, є ще одна загальнослов'янська проблема – самознищення, як ми побачили у балканських війнах. 15 тис. українців було знищено тільки через те, що вони відмовлялися воювати на боці сербів чи на боці хорватів. Усі 16 церков були знищені.

У 1980 році нараховувалося 282 мільйони слов'ян, було 15 народів. Сьогодні вже на десятки мільйонів менше. Це дуже прикра річ. Адже було три культурних центри в Європі – Рим, Константинопіль і Київ. Пригадуєте, Анна писала своєму батькові Ярославові Мудрому: „Тату, куди ти мене заслав, у ту глухомань, у це дике село, яке називається Париж“. Тоді ніхто й не міг подумати, що вже у XVIII ст. напишуть, що слов'яни займають на землі місця більше, аніж їхня культура.

Нам вкотре треба довести, що українці – не росіяни.

Ми справді різні. Я не кажу, що кардинально різні. Скажімо, бушмени набагато далші від нас. У нас є якась спільна культурна основа. Так, Гоголь є спільним і для росіян, і для нас. Але, Шевченко – наш, а Пушкін – російський. Але коли я, українець, думаю про свій народ, то я думаю про українців і про Україну. „Ради тебе перли в душу сію, ради тебе мислю і творю. Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю“, – писав Василь Симоненко.

Ми самі повинні визначатися у своїй ідентичності. І то швидко. Проте досі все ще визначаємось, до істини доходимо, „Вітчизни просимо у господа, мов подаєння“, – як писав Василь Стус. Або

як у Лесі Українки – „Чи довго ще, о господи, чи довго ми будемо блукати і шукати рідного краю на своїй землі?“.

Юрій Шевельов, відомий славіст, у 1954 році – до ювілею Переяславської угоди написав статтю „Москва, Маросейка“. Він чітко визначив, що існують три страшні вороги українського відродження – це Москва, український провінціалізм і комплекс кочубейщини. Усі вони живуть і сьогодні. Шевельов писав: запекла ненависть Михайла Драгоманова не знищила українського провінціалізму, запекла ненависть Дмитра Донцова не знищила Москви, запекла ненависть В'ячеслава Липинського не знищила комплексу кочубейщини. Сьогодні вони панують і урочисто справляють ювілей Переяславщини.

Ще Сергій Уваров, міністер освіти за Олександра І, у 1832 році придумав формулу: православ'я, самодержав'я, народність. Зараз цю формулу наповнюють лише сучасним змістом. Фундаменталізм православ'я, авторитаризм влади і намагання зібрати знову до купи усі руські землі – ось який сценарій реалізовує Москва. Є й сучасне визначення – експансія.

А що ми можемо протиставити?! Гасло „одна мова – одна історія – одна Церква“ провалилося через непродуманий радикалізм, через намагання видавати бажане за дійсне. Ми не маємо відповідальної еліти, яка б взяла на себе тягар відповідальності. Ми не навчилися бачити своєрідність і велич власного мистецтва. І саме у часи незалежності ми остаточно втратили село, колиску національної культури.

У 1708 році Кочубей написав донос на Івана Мазепу, і через кілька місяців його голова покотилася у борщівську пилюку. Ю. Шевельов каже, що бій під Полтавою для Росії виграв не Петро І, а український кочубей.

Нам треба об'єднатися й витворити культ „свого“. Поки ж ми втішаємося чужим попсовим секонд-гендом у палаці „Україна“. Це і є провінціалізм – запопадливість перед чужим і невміння цінувати своє.

Альтернативу провінціалізму може скласти лише дух перемоги. Ярослав Грицак переконаний, що в Україні має відбутися революція. Але на цей раз не політична, а інтелектуальна. Теперішня молодь здатна піднятися до цього рівня. Мусить прийти меліто-

кратія, як казали греки, тобто влада людей розумних і гідних, досвідчених, патріотичних й професійних.

„А за віру хоч умірте, І вольності берегіте. Нехай вічна буде слава. Вже при шаблі маєм права“, – писав поет Іван Мазепа. А Тарас Шевченко заповідав: „Молітесь Богові одному, Молітесь правді на землі. А більше на землі нікому. Не поклоніться“.

ПРО АВТОРА:

Тарас Кияк – доктор філологічних наук, професор, завідувач катедри перекладу з німецької мови Інституту філології Київського Національного університету імені Т. Г. Шевченка

НАЙБІЛЬША ТАЄМНИЦЯ ЖИТТЯ

7

Петро ЧАСТО

„А ЛЮБОВ НЕ МИНАЄ, НІ...”

Добре бути китайцем! Успадкуй собі від попередніх поколінь готові розв'язки усіх можливих антиномій і далі живи спокійно, маючи під рукою вичерпні відповіді на всі суперечності життя, земного і космічного. Одна тільки теорія „інь-ян“ чого варта – все пояснює, всьому дає лад, усі „так“ і „ні“ зводить в ідеальну гармонію.

Давні китайці відали все те, що веде до рівноваги у світі і в людській душі. Не так, як ми, хитайці, спадкоємці еллінсько-римської культури, що завжди й у всьому хитаємося, навіть у тому, що в усіх на устах, що нібито найкраще знаємо.

Ну що ми насправді знаємо про цю вічну загадку – „він-вона“? А теорія „інь-ян“ знає: людина, як і все суще на землі, підлягає

великому законові подвійного чергування і доповнення. Скрізь і в усьому є два протилежні первні, кожне явище в природі має свого антипода, все без винятку належить або до інь, або до ян. Сонце – до ян, місяць – до інь, день – до ян, ніч – до інь, верх, наприклад, долоні – до ян, низ – до інь, рух – до ян, спокій – до інь, чоловіче – до ян, жіноче – до інь.

Та не була б ця теорія універсальною, якби розглядала інь і ян лише як антиподи. Ні, хоч обидва ці первні прямо протилежні і кожен розвивається в самому собі, вони пов'язані взаємопрониканням: розквіт інь породжує ян, розквіт ян породжує інь. Більше того: кожна протилежність містить у собі елемент іншої протилежності. І вже звідси походить гармонія природи, гармонія життя.

То чи ж не виникає спокуса застосувати цю теорію до проблеми „він–вона“? Це ж також антиподи, котрим властиве нестримне взаємопроникнення, елемент одного присутній в другому. З погляду фізіології, нема чіткого кордону між „він“ і „вона“. Просто у „він“ переважають, в процесі формування організму, чоловічі якості, а в „вона“ – жіночі. Відбувається диференціація, аби потім ці дві протилежності-половинки стреміли одна до одної в солодких муках любови.

Вже ж, здається, яка всеохопна теорія „інь–ян“, а от про цей особливий внутрішній стан людини вона мовчить. Нехай навіть ідеальна рівновага, ідеальне взаємопроникнення, ідеальний взаємопотяг, то невже це все – задля тривання роду, заради приходу в цей світ нового „він“ чи „вона“? Банально! Якби це справді було так, то не виникнули б такі різновекторні „ножиці“ між фізіологією і любов'ю. Ледве чи щось діється з фізіологією від часу, як людина стала на ноги. А от з любов'ю щось діється – якщо вірити слову Христовому й апостолам: в останні дні охолоне в людях любов...

Але про яку любов тут ідеться? Виникає враження, що їх є дві: одна – „в людях“, інша – між „він“ і „вона“.

А може, їх є безліч? Скільки людей, точніше – скільки рівнів самосвідомости, рівнів світовідчуття і світорозуміння, стільки й любовей? І тому слово „любов“ викликає дуже різні думки, різні погляди, і ніхто ніколи не спроможеться на чітку дефініцію, на „формулу любови“: це назавжди залишиться таємницею, дивом.

Дива нема тільки для вульгарної соціології – для неї почуття любови є не більше, ніж продукт історії, розвитку цивілізації. То

правда, взаємини конкретних „він–вона“ певною мірою віддзеркалюють рівень загальної культури цих особистостей, культурний рівень їхнього середовища, але ж хіба „цивілізація“ може похвалитися все глибшими, все чистішими почуттями, все вищими душевно-духовними злетами? Маленький, але досить промовистий казус: в енциклопедії „Британіка“ за 1935 рік три сторінки займає текст під гаслом „атом“, а 11 сторінок – текст під гаслом „любов“. А вже у виданні тієї ж енциклопедії 1966 року атомові віддано 13 сторінок, любові ж – тільки одна.

Античний світ був, мабуть, менш підвладний часові, вдумливіше вдивлявся в корінь речей, тому його спокійною, ясною проникливістю ми користуємося донині. Вислів „платонічна любов“ настільки відомий, що робить давньогрецького філософа Платона мовби нашим сучасником, хоч сам термін належить італійському мислителю XV ст. Марсіліо Фічіно, видатному коментаторові діалогу Платона „Бенкет“ – саме того твору, в якому мова іде про різний вплив Ерота на земну істоту. Коли цей крилатий хлопчик, бог кохання, вціляє в людину своєю стрілою, починається суперництво двох протилежних схильностей людської душі, нижчої і вищої. Учасники діалогу-дискусії в домі Агафона навіть домовилися до того, що насправді є два Ероти. Один – земний, шукає тілесних насолод, другий – небесний, веде до любови ідеальної. Згідно з Сократом, Ерот один, але люди, котрі перебувають у його владі, по-різному зачинають і по-різному народжують: одні – тілом, інші – духом. Ерот змушує людину закохатися в тіло, але це лише початок, лише нижча форма любови. Відтак людина здатна, принаймні потенційно, підійматися до висот духовного сприймання об'єкта своєї любови.

За Платоном, завданням Ерота є „народжувати у красі“, але філософ дохристиянських, язичницьких часів, геніальною інтуїцією проникаючи у світ, як він казав, первообразів, тобто у світ вічних ідей, розвів у різні боки душу і тіло, не спромігся ступити останнього кроку в тому своєму інтуїтивному осяянні – що нижче, матеріальне, не відкидається, а освячується і врятовується вищим, духовним.

М. Фічіно у коментарі на платонівський „Бенкет“ вже з досвіду християнина доводить божественне походження людської краси:

„... Бажання кожного вдовольняється, коли він вже володіє тим, чого прагне. Голод і спрага вгамовуються їжею і водою; любов не тамується жодним спогляданням чи володінням тіла. Отже, вона не горить пристрастю до природи тіла, але, без сумніву, приваблюється красою. Ось чому краса не може бути чумось тілесним. Той, що, запалившись любов'ю, прагне краси і хоче нею згасити свою пекучу спрагу, повинен шукати солодку вологу цієї краси, що спричинає їхню спрагу, не в річці матерії і не потічках величин, форм і будь-яких фарб, а в іншому місці...“.

Це „інше місце“ уточнює (в праці „Життєва драма Платона“) ще один непересічний коментатор „Бенкету“ і перекладач інших діалогів великого грека – Володимир Соловйов:

„Створив Предвічний Бог людину, за образом і подобою Своєю створив її: чоловіка і жінку, створив їх. Значить, образ і подоба Божа, те, що підлягає відновленню, стосується не половини, не статі людини, а цілої людини, тобто поєднання чоловічого і жіночого первня, – істинний андрогінізм – без зовнішнього змішання форм, – що є потворність, – і без внутрішнього розділення особистості і життя, що є недосконалістю і початком смерти. Другий початок смерти, що його поборює вищий шлях любови, – це протиставлення духу тілові. І в цьому сенсі йдеться про цілу людину, й істинна засада її відновлення є засада духовно-тілесна. Але як неможливо для божества духовно-тілесно переродити людину без участі самої людини – це був би спосіб хемічний чи ще який-небудь, але не людський, – так само неможливо, щоб людина з самої себе створила собі надлюдськість – це все одно що самому підняти себе за волосся; ясно, що людина може стати божественною лише дійсною силою вічного Божества і що шлях вищої любови, яка досконало з'єднує чоловіче з жіночим, духовне з тілесним, неодмінно вже від самого початку є з'єднання або взаємодія божського з людським – є процес боголюдський. Любов, в сенсі еротичного патосу, завжди має своїм власним предметом тілесність; але тілесність, достойна любови, тобто прекрасна і безсмертна, не росте сама собою з землі і не падає готовою з неба, а здобувається подвигом доховно-фізичним і боголюдським...“.

Відомо, що Старий Завіт ніскільки не турбується з приводу статеві любови, має її за щось природне: „Плодіться і множтеся...“.

А „Пісня пісень“ Соломонових – це високої проби поезія земного кохання, оспівування саме тілесної краси.

Христова Церква освячує шлюб, але водночас залишає відчиненими двері до ангельського стану – на небі ж „не посягають і не одружуються, а живуть як ангели Божі“. І ще треба думати, який шлях легший – ангельський чи шлюбний. Недаремно на голови молодих священник кладе подобу тернових вінців...

І вже зовсім нестерпна ситуація виникає, коли обидва Ероти заволодівають людським серцем – небесний і земний, як це сталося з Данте. Бетріче він зустрів, коли їм обом було по дев'ять років. Небесний Ерот відкрив йому очі на дівчинку як на ідеальну істоту – на таку, на котру неможливо посягати. То посягав на неідеальних, яким в юності був сам. Аж коли Беатріче раптово, 25-річною, померла, йому відкрилося, що для любови смерті нема, а для його душі вже не стало межі між життям і смертю – і відтоді він почав жити і творити в ім'я свої безсмертної любови. Але для цього забракло слів, забідною виявилася людська мова перед завданням висловити зв'язок між земним і небесним – забідною навіть для його величезного вродженого таланту, вже й тоді славного на всю Італію. Першою, водночас і віршованою, і прозовою, розповіддю про Беатріче „Нове життя“ він не вдовольнився і став перед наміром створити пам'ятник своїй коханій, якого ще не було в цілому світі. І його „Божественна комедія“ назажди, скільки існуватиме людство, перевищила не лише додантівську, але й усю світову післядантівську поезію, з'єднавши своїм реалістично-містичним змістом минулі і майбутні епохи в суцільну земно-космічну історію – історію, в якій є людські гріхи і заслужене ними пекло, але є любов, і вона не могла не закінчитися зустріччю з коханою, вже просвітленою Божественною Мудрістю, в раю.

Нові часи, перейшовши через добу Відродження з її культом тіла, з доведеною до абсурду ідеєю людської самодостатності і відреченням від теологічного світорозуміння і світосприймання, характерного для Середньовіччя, вкрай загострили релігійно-філософські суперечки щодо статевої любови, поляризували погляди на неї. Згадаймо лише такий ренесансовий маніфест „вільної любови“, як „Декамерон“ Джованні Боккаччо, або пізніших французьких енциклопедистів, хоч би повість Дідро „Монахиня“, в якій цей вільнодумець-атеїст пнувся піднести до узагальнення цілком

осібний випадок, коли в сестрі-монахині перемагає не вірність своїй високій обітниці, а примітивна фізіологічна хтивість.

А згодом Зігмунд Фройд проголосив пригніченість статевого потягу відповідальною за всі психічні порушення й без належної наукової об'єктивності підніс цей потяг у ранг найголовнішого інстинкту, непростимо применшивши можливості людини як культурної і моральної істоти. Йому посприятв видатний фізіолог Чарльз Дарвін, для якого невинувато багато важив цей доказ ви-значальности статевої любови: мовляв, почуття любови природно виникає разом зі статевим дозріванням молодої людини – так само, як це відбувається й у тваринному світі. Цей односторонній погляд може сумно свідчити хібащо про все очевиднішу „прогресивну“ перевагу в людях того, що у них є спільного з „меншими братами“, тим часом високі порухи людських душ, прагнення ідеалу релігійно індиферентними вченими до уваги не беруться, хоч насправді й сьогодні світ людської любови не зводиться до спільного знаменника, тим більше – до фройдівського, і завжди житимуть поруч особистості з небом в душі, котрі не дають „головному інстинктові“ впасти у вуличне болото, і люди, обмежені земною природою, фізіологічними рефлексіями, глухі до небесного поклику любови.

Крім цього, є ще нібито й такий поділ: по-різному люблять північні і південні народи. Перші – більше головою, свідомістю, другі – більше серцем, почуттями. Але хто зважить, чого більше, а чого менше в кожному конкретному випадку? Вповні „північний“ поет Віліям Шекспір запитує про це у „Венеціянському купцеві“:

*„Скажи мені, любови де початок?
Розум чи серце життя їй дарує?
І чим житиись їй належить?...“*

Вічна таємниця – де початок любови і де її кінець – переходить з епохи в епоху. І не як теоретичне питання, а як сутнісна нитка самої долі нашого світу. Як та нитка, що від епохи до епохи, від покоління до покоління тоншає. А може – ні? Адже ж Апостол Павло запевняє: „Любов ніколи не перестає...“. То, може, це означає, що історичні епохи успадковують одна від одної цей дорогоцінний дарунок?

Як Відродження, заперечивши середньовічну зовнішню регламентованість людського життя, все ж перейняло від Середньовіччя його внутрішню енергію, його гранично сконцентровану християнську духовність і розбудувало на цьому міцному фундаменті пишну культуру, так і новітні часи, наосліп пориваючись до „прогресу“, великою мірою були отямлені спалахами усвідомлення внутрішнього, духовно-містичного зв'язку між часом і вічністю. Саме тому на драматичному зламі століть, XIX і XX, коли в лице Старого Світу вдарили оманливі вітри різних „ізмів“, в поезії, в мистецтві, у релігійно-філософській думці почулися голоси опору тенденціям, котрі всіма правдами і неправдами підкорювали собі той зворохоблений час. Прекрасне явище цього опору – так званий Срібний вік в російській і українській поезії, нова хвиля богошукацтва, нова, поглиблена увага до „вічних тем“, зокрема й особливо – до теми любови.

„Сенс любови“ – велика праця Вол. Соловйова, оцінена в європейській критичній літературі як неперевершена. Що ж саме робить її такою? Передусім – невідпорні доказовістю спростування низки усталених „зручних“ уявлень. Наприклад, уявлення про те, що статевая любов у тваринному й так само в людському світі є тільки засобом розмноження і продовження роду. Ні, бо тварини розмножуються за відсутності статевої любови, а серед людей статевая любов у дуже багатьох випадках не пов'язана з розмноженням; що любовне почуття в людини – то така собі хитрість, яку природа чи світова воля застосовує для досягнення якихось особливих цілей. Ні, насправді нема ніякого зв'язку між силою любовної пристрасти і значенням потомства. Навпаки – найсильніша любов дуже часто буває без взаємності, і не тільки великого, але взагалі ніякого потомства не створює. Та навіть якщо й взаємна, як от у випадку бездітних гоголівських Атанасія Івановича і Пульхерії Іванівни, або, тим більше, – у випадку Ромео і Джульєтти...; що без статевої любови історія не була б цілісним процесом. Ні, ані в загальній, ані в Біблійній історії любов не є засобом досягнення історичних цілей, жодної ролі в історії вона не відіграє, все її значення корениться тільки в індивідуальному житті.

„Сенсом людської любови, – пише Вол. Соловйов, – є виправдання і спасіння індивідуальности через жертву егоїзму... Пізнаючи в любові істину іншого не абстрактно, а сутнісно, переносючи на

ділі центр свого життя за межі свої емпіричної особистості, ми тим самим виявляємо і здійснюємо свою власну істину, своє безумовне значення, котре саме й полягає у здатності переходити за межі свого фактичного феноменального буття, у здатності жити не тільки у собі, але й в іншому...

... В почутті любови ми стверджуємо безумовне значення іншої індивідуальності, а через це – й безумовне значення свої власної. Проте абсолютна індивідуальність не може бути минущою, й вона не може бути порожньою. Неминучість смерти й порожнеча нашого життя абсолютно несумісні з тим високим ствердженням індивідуальності своєї й іншої, яке полягає в почутті любови. Це почуття, якщо воно сильне і вповні свідоме, не може змиритися з неминучістю старости і смерти коханого обличчя і своєї власної... Чимало людей вірять в безсмертя душі; але саме почуття любови найкраще показує недостатність цієї абстрактної віри. Безтілесний дух є не людина, а ангел, ми ж любимо людину, цілісну людську індивідуальність, і якщо любов є початком просвітлення й одухотворення цієї індивідуальності, то вона необхідно вимагає збереження її такою, вимагає вічної юности і безсмертя цієї конкретної людини, цього в тілесному організмі втіленого живого духу...

...Як Бог творить всесвіт, як Христос будує Церкву, так чоловік повинен творити і будувати своє жіноче доповнення...

...Для Бога Його інше (тобто всесвіт) одвічно має образ досконалої Жіночності, проте Він хоче, щоб цей образ був не лише для Нього, але щоб він реалізувався і втілювався для кожної індивідуальної істоти, здатної з ним з'єднатися...“.

Жіночний аспект Божества – це все ще надзвичайно проблемне питання, офіційне богослов'я не наслідуюється порушувати його, аби не провокувати ревізію усталеної християнської догматики. Нею не зв'язані хібащо містики. Одним з них якраз і був Вол. Соловйов, маючи для цього дуже відповідну генетичну основу – родовий, кровний зв'язок з нашим Григорієм Сковородою, якому доводився правнуком по материній лінії. В ранній молодості, хоч він прожив лише 47 років, цей схильний до містичного світосприйняття релігійний філософ, вивчаючи у бібліотеці Британського музею історію Церкви, почув у собі непереборне бажання поїхати до Єгипту і там, у безлюдній пустелі, відкрилася йому у видінні Вічна Жіночність, що згодом позначилося на його поезії, а також

на теоретичних працях, зокрема на дослідженні „Ідея людства в Августі Конта“.

Ще сміливішим наступником Вол. Соловйова у цій архискладній темі був Данило Андреев, знаменитий російський духовидець, і теж зі значною часткою української крові – як правнук Варфоломія Шевченка, брата і товариша нашого Поета-пророка. Його книга прозорінь „Троянда світу“ викликає то щире захоплення, то так знічує дух і розум читача, що хочеться назавжди відкласти її убік. Особливо виразно розходиться з церковними догматами погляд Д. Андреева на три близькі і звичні для кожного християнина іпостасі Єдиного Бога. Але, знов таки, підстава – універсальність пари „він–вона“. Відповідний уривок з „Троянди світу“:

„...Від гностиків до християнських мислителів початку ХХ століття у християнстві жило смутне, але гаряче, наполегливе відчуття Світового Жіночного Первня – відчуття, що Первень цей є не ілюзією, не перенесення людських категорій на плян космічний, а вища духовна реальність. Церква мала намір, очевидно, дати вихід цьому відчуттю, освятивши своїм авторитетом культ Богоматері на Сході, культ Мадонни – на Заході. Справді, перед благоговійним пошануванням Материнського первня – пошануванням, іраціонально притаманним народній масі, – виник конкретний образ, до якого воно й спрямовалось. Але те містичне відчуття, про яке я кажу, – відчуття Вічної Жіночності як первня космічного, божественного, – залишилося невдоволеним. Рання і неопорушна догматизація вчення про іпостасі поставила носіїв цього відчуття у своєрідне становище: аби не скотитися в ересь, вони змушені були обходити корінне питання, не договорювати до кінця, іноді ототожнювати Світову Жіночність з Вселенською Церквою або, врешті, відтягати один з атрибутів Божества – Його Премудрість – і персоніфікувати це відтягання, назвавши його Святою Софією. Вищі церковні інстанції уникали висловлюватися щодо цього питання з певністю, і це не може вважатися їхньою провиною, оскільки ідея Світової Жіночності не може не переростати в ідею Жіночного аспекту Божества, а це, природно, загрожує ревізією догматизованих уявлень про обличчя Пресвятої Трійці...

...Виявляючись назовні, Єдиний виказує певну властиву Йому внутрішню полярність. Сутність цієї полярності внутрі Божества для нас трансцендентна. Але, виявляючись назовні, вона сприйма-

ється нами як полярність двох первнів, що тяжіють один до одного і один без одного не перебувають, котрі одвіку і прісно з'єднуються у творчій любові і дають початок третьому і завершальному: Синові, Основі всесвіту, Логосові. Стікаючи у всесвіт, божественність зберігає цю властиву їй полярність; нею пройнята вся духовність і вся матеріальність всесвіту... В органічній же матерії нашого прошарку, т у т, ця полярність Божественного виявляється у протизначності чоловічого і жіночого первнів. Повторюю і підкреслюю: тут, бо полярність Божества сама в собі, у своїй сутності нами не може бути збагнута...

...Найвища з таїн, внутрішня таїна Божества, таїна любові Батька і Матері, не віддзеркалюється в людській любові, хоч би якою вона була: ніщо у світі минушому не може бути співмірним або схожим з сутністю цієї таїни. Але й ніщо у світі, за винятком того, що походить від первнів боговідступницьких, не може бути стороннім щодо цієї таїни. У людській любові загалом, тобто в любові до всього живого, виявляється (а не віддзеркалюється) істотність Триєдиного – істотність, котра є любов. У любові ж чоловіка і жінки виявляється (а не віддзеркалюється) внутрішня таїна союзу Батька і Матері в тій мірі, в якій вона нас досягає, будучи переламаною багатьма прошарками космічного ладу...“.

Про надземне, надчасове значення і призначення статевої любові можна прочитати не тільки в містиків, але й у звичайних авторів, в так званих філософів-ідалістів, поетів, навіть романістів.

Дуже вражає трагічною безвихіддю кохання, пережите одним з найпроникливіших російських письменників – Федором Достоєвським. Його одруження з Марією де Констан звелось до нерозв'язної суперечности: вона любила свого геніяльного чоловіка духовною любов'ю, любила свідомістю, тим часом фізичну пристрась відчувала до іншого. Він же, Ф. Достоєвський, великий знавець людських душ, знаючи цю правду підсвідомістю, свідомістю переконував себе у протилежному. Зберігся щоденниковий запис письменника, пов'язаний зі смертю його першої дружини:

„16 квітня. Маша лежить на столі. Чи побачуся я з Машею? Полюбити іншого, як самого себе, за заповіддю Христовою – неможливо. Закон особи на замлі зв'язує. „Я“ перешкоджає. Один Христос міг, але Христос був одвічний ідеал, до котрого прагне і за законом природи повинна прагнути людина. Тим часом, після

пришестя Христа, як ідеала людини в тілі, стало ясно, як день, що найвищий, найостанніший розвиток особистості саме й повинен дійти до того – в самому кінці, в точці досягнення цілі – щоб людина знайшла, усвідомила і всією силою своєї природи переконався, що найвище застосування, яке може здійснити людина з свої особистості, з повноти розвитку свого „я“, – то немовби знищити це „я“, віддати його повністю усім і кожному неподільно і беззавітно. І це величезне щастя. Таким чином, закон „я“ збігається з законом гуманізму і в злитті обидва, і „я“ і все, взаємно знищуючись один для одного, водночас досягають і найвищої цілі свого індивідуального розвитку кожен особно. Це і є рай Христовий...“.

У вигнаного з більшовицької Росії мислителя Миколи Бердяєва є цікава праця „Сенс творчості“, у ній він розмірковує на тему творчості і статі, творчості і любові, чоловічого і жіночого, роду і особистості. Декілька речень звідти:

„...У сексуальності людини впізнаються метафізичні корені її ества. Стать є точка перетину двох світів в організмі людини. в цій точці схована таїна буття... Стать є не тільки точкою перетину двох світів в людині, але й точкою перетину людини з космосом, мікрокосмом з макрокосмом...“

...Життя статі в цьому світі в основі своїй дефектне і зіпсоване. Статевий потяг мучить людину невтолимою спрагою з'єднання. Справді невтолима ця спрага і недосяжне з'єднання у природному статевому житті. Диференційований сексуальний акт, котрий є вже результатом космічного роздрібнення цілісної, андрогінічної людини, безадійно трагічний, болючий, безглуздий...

...Любов лежить в якомусь іншому плані буття, – не в тому, в якому живе і влаштовується рід людський. Любов – поза людським родом, поза свідомістю роду людського. Любов не потрібна родові людському, перспективі його продовження і влаштування. Вона залишається десь збоку...“.

Як бачимо, любов між чоловіком і жінкою тісно пов'язана з релігією і, як майже все в релігії, мусить залишатися таємницею. Чому – мусить? Тому що це поле самостійної і самобутньої творчості кожної людської індивідуальності, кожної душі.

Втім, є дуже цікаві спроби здійснити – заради швидшого подоросління людства – з любові покров таємничості, містичності. Маю на увазі не давніх гностиків і не теософів нових часів, а лю-

дей вповні сучасних, вповні раціональних, навіть грамотних більше технічно, ніж гуманітарно, котрі прийшли до цієї теми цілком випадково – так „випадково“, як ті євангельські весільні гості, не кликані, але обрані. Тим цікавішим постає в їхній інтерпретації питання любови.

Серед американських авторів звертає на себе увагу Роберт Монро. Радіоінженер за професією, аналітик за складом розуму, він виростав і формувався поза будь-яким релігійним впливом, і залишається без відповіді, чому саме його доля обрала для підтвердження феномену позатілесних мандрівок. А може бути, якраз саме у зв'язку з цією зовнішньою, біографічною безрелігійністю – в ім'я впровадження феномену „астрального тіла“ в ряд об'єктивних явищ, якими нарешті зобов'язана зайнятися офіційна наука. Про виходи з фізичного тіла під час так заної клінічної смерти відомо давно, сотні випадків описав зі своєї психіатричної практики лікар Роберт Мовді. Також ледве чи хтось не чув про знаменитого трансами-виходами Едгара Кейса.

Але з Робертом Монро це сталося зовсім інакше – він залишив фізичне тіло при цілковитій свідомості. Спочатку небуденний стан вкрай збентежив його, та невдовзі він при звичаївся до свого нового „вміння“ і навчився виходити „тонким тілом“ з тіла грубшого, фізичного, за власним бажанням. Оскільки ж був інженером-винахідником з покликання, змалку ріс дуже допитливим і любив самотійно докопуватися до суті речей, то й тут довго пробував щось збагнути самотійно. Переконавшись у марності усіх своїх зусиль, знов-таки, звернувся за порадою не до духовних осіб, а до лікарів-психіатрів і до вчених з різних галузей наук. Відтак заснував у Вірджинії власний інститут, в якому експериментально зазнали виходів з фізичного тіла багато тисяч людей різних професій.

У своїх книжках Р. Монро докладно переказує побачене і пережите ним у тих його багаторічних позатілесних мандрівках, і звичайно ж, доходить до важливих саме своєю самотійністю висновків про сенс людського життя на землі, про неминучість нашого переходу – з усім нашим внутрішнім досвідом, з усією пам'яттю – в іншоматеріальний світ, про Творця, Котрий чекає кожного з нас з найбільшим дарунком, що його ми можемо і покликані принести з цього земного життя – з дарунком любови, і що любов – незникома.

Р. Монро витлумачує любов не як одне з почуттів, котре підноситься з нашої душі, підносячи з собою саму душу, але як одну з форм енергії: „Любові неможливо навчити, їй неможливо навчитись. Вона приходить зсередини у відповідь на зовнішні обставини. Людина не має над цим ніякої влади. Раз виникнувши, вона вже ніколи не гине, хоч може бути схована під нашаруваннями інших почуттів. Фізична загибель не має жодного впливу на реальність існування любови, оскільки ця енергія не залежить від простору-часу. Це випромінювання неможливо стримати і втаїти в собі. Навпаки, вони сприймається, відчувається, коли проходить крізь людину, котра, в свою чергу, доповнює її власною любов'ю, що виникає у відповідь...“.

Р. Монро вживає ще й інше визначення цієї всепроникаючої, всюдисущої енергії, називаючи її „надлюбов'ю“ і стверджуючи, що вона незнищенна, бо є „безперервним випромінюванням, котре відбувається само собою, незалежно ні від яких зовнішніх умов. Надлюбов просто є“.

І це тлумачення вже вповні релігійне, вповні християнське. Бо якщо Бог є любов і Бог є скрізь, то й любов є скрізь і все собою проймає. Це й мав на увазі апостол Павло, сказавши: „Любов ніколи не перестає“. Це мали на увазі всі християнські святі, наприклад – преподобний Симеон Новий Богослов: „Любов – не ім'я, а Божественна сутність“.

Аби дійти до цього розуміння – не конче бути містиком. Не була ж ним юна Марія Башкирцева, котра записали у свій „Щоденник“ такі пророчі, гідні Данила Андреева чи навіть Емануїла Сведенборга, рядки: „Кожна людина любить постійно, та тільки любов ця звертається на різні предмети, а коли здається, що вона зовсім не любить, то тоді цей „етер“ спрямований на Бога або на природу, затаєний у словах або в листах, або просто у зітханнях, думках...“.

Значить, любити – це відкрити душу на випромінювання Божої любови. Значить, ми любимо любов'ю, подарованою нам всемогутнім і всеблагим Богом. Значить, не вона нам, а ми їй належимо. Значить, любов – вічна, і коли ми любимо, тоді й ми перебуваємо у вічності.

Видатний фізіолог Іван Сеченов вважав, що „по-справжньому“ любити можна тільки один раз в житті, тим часом поет Євген Єв-

тушенко каже: „Скільки разів ми любили, стільки разів ми жили“. Мають рацію обидва, бо чи раз, чи багато разів – це залежить від властивостей кожної осібної людської душі: вона може резонувати з частотою Божественної любови протягом усього земного життя, а може й не втримуватися на висоті цього випромінювання, то полишаючи його, то знов і знов підносячись до цього незгасного полум'я, до цього, як казав Платон, мосту між небом і землею.

І подумаймо тепер, скільки небесної істини є у нібито зовсім простих словах усім відомої пісні Павла Дворського:

*„Все минає, все минає,
мов у тому сні,
А любов не минає, ні...“.*

Джерзі-Ситі

З ШЕДЕВРІВ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ

Віліям ШЕКСПІР

* * *

*Прощай, моя короткочасна мріє, —
Ні, не про мене золоті скарби:
Жебрак, що носить латані торби,
Про золото і марити не сміє.
Не маючи на те заслуг і прав,
Тебе в дарунок я прийняв від неба,
І мучився, неначе щось украв,
І знав, що крадене вернути треба.
Ти помилково скарб дала мені,
Ціни йому великої не знавши.
Прийшли печальні й неминучі дні
З чужим добром розстатися назавше.
Я був царем, посівши пишний трон,
Та зникло все, коли скінчився сон.*

З англійської переклав Дмитро ПАЛАМАРЧУК

Рабіндранат ТАГОР**ВІЧНА ЛЮБОВ**

*В одмінах народжень, крізь даль і роки.
До тебе манили пориви п'янки,
З пісень тобі серце сплітало вінки,
Якими вінчалася ти залюбки
У різних народженнях, в різні віки.*

*Як чую легенди старі про кохання,
Про щастя побачень, про біль розставання, –
Ввижається серцю зраділому вмить:
Мов зірка Полярна, крізь морок століть
Твій образ ясний наді мною зорить.
Несе нас кохання одвічна ріка,
З немертного часу вона витіка,
Закоханих безліч у ній проплива,
В ній сльози розлуки, освідчень слова –
Одвічне кохання усіх порива.*

*Сьогодні ж кохання спинило свій біг,
Тобі воно, рідна, упало до ніг,
У ньому ридання і радості спів,
У пісні моїй – всіх поетів порив,
В одному коханні – любов всіх часів.*

ВДЯЧНИЙ

*Я сказав: „Не забуду“, – ти дивилася вниз,
Карі очі ховаючи, сповнені сліз.
А забуду – пробач, бо коли то було!
Від цілунку того стільки весен сплигло!
Вкотре сад той відцвів, до якого тоді
Прилітали спочить голуби молоді.
Так, давно це було! Ти знайшла в собі хист
Несміливо кохання найпершого лист*

Написати на серці моїм. Письмена
З року в рік жодний день, жодна ніч не мина,
Кожна мить на них пише, неначе дитя,
Кожний присмерк кладе золоте забуття,
Світло сонячних днів, темінь довгих ночей
Замережують напис чудових очей.
Твій п'янкий заповіт зберігає душа,
Але час перекреслить його поспіша.
Як в світильнику пам'яті згасне вогонь.
І колись не згадаю про доторк долонь,
І коли ту весну в цій квітучій весні
Я забуду, як знати – пробачиш чи ні?

Але знаю, в житті ти з'явилась колись,
І пісні з мого серця тоді полились,
І донині бринять. Тихі сонячні дні
Задзвеніли на віні щасливій мені,
Коли глянула ти. Тебе доля взяла,
Але щастя живе, бо колись ти була.
Наче вічний величний минулого слід,
Скрізь про тебе безсмертний нагадає світ.
Душу щастя щоразу втішає земне.
Як забуду – пробач. Ти позвала мене
Своїм серцем колись. І тому я давно
Все пробачив життю, хоч підступно воно
Завдало мені горя, печалі і мук.
Доля вирвала келих наповнений з рук
І глузує над тим, хто довірився їй.
Вже під берегом човен занурює мій –
Я пробачив їй все. Ти відходиш у час,
І, згадавши тебе, вечір смутком пригас.
Хоч без друга життя – як без догляду дім,
Я приймаю цей світ, адже ти була в нім.

З бенгальської переклав Віктор БАТЮК

Франсуа ВІЙОН

СТАРА ОПЛАКУЄ СВОЇ МОЛОДОЩІ

*До мене скарга долетіла
Збройовниці, яка була
Колись красунею й хотіла,
Щоб знову молодість прийшла:
„Ох, старосте, зрадлива, зла,
Твій крок так швидко поступає!
Собі я смерти б завдала,
Але за руку щось тримає.*

*Мені хтось владу відібрав
Усіх красою чарувати,
Людей торгівлі, Церкви, прав,
Хоч би який був хто багатий,
Все був ладен мені віддати,
Хоча б і жалував відтак,
За те, чого сьогодні мати
Дарма не хоче і жебрак.*

*Я багатьох за ніс водила,
Бо страх немудра ще була,
Одного жевжика любила
І догоджала, чим могла.
Хоча я іншим допекла,
Їйбо, кохалася в хорошім,
Та це була людина зла,
У мене він любив лиш гроші.*

*Хоч він мене нізащо мав,
Хоч копав, я його кохала,
Хоч по землі мене тягав,
Я не жаліла, все чекала,
Що скаже, щоб поцілувала.
Лайдак безсердний, мов на сміх,*

*Мене пригорне... Я прощала.
Та що лишилось? Стид і гріх.*

*Вже він помер, літ буде з тридцять,
Я сива і стара снуюсь,
Буває, давній час приснитись
І я ще більше зажурюсь.
Як часом гола подивлюсь
На себе в дзеркало й побачу
Ягу скоцюрблену якусь,
То мало розуму не трачу.*

*З чолом що сталося гладким,
З ясним волоссям, із бровами,
Із поглядом моїм сяйним,
З очима, хитрими ловцями.
З тендітних вушок мушельками,
Із носиком, тонким, як хруст,
З чистеньким личком, з рум'янцями,
Із вишнями чудових уст?*

*Де плечі ті, мов шовк гладенькі,
Рук витонченість молодих,
маленькі груди, зад кругленький,
Все створене для чарівних
Турнірів – любощів палких,
Широкі бедра і скарбниця
На стегнах повних і тугих,
Що у садку малім таїться?*

*Чоло все зрите, в косах – сніг,
Злиняли брови, згасли очі,
Що бісики пускали й сміх, –
Злощастя купчииків охочих,
Скарлючивсь ніс, колись урочий,
У вухах клоччя стало сторч,
Запалі лиця блідість точить,
Сушні уста, на шиї – морщ.*

Такий кінець краси людської.
 Рамена й пальці – кістюхи,
 На плечі виліз горб дугою,
 Не груди – звислі бовтюхи..
 Як тісто бедра. Скарбик – пхе!
 А стегна – вже не стегна чисті,
 Якись засохлі макухи,
 Що й мов ковбаси ті, плямисті.

Баби нещасні і дурні,
 Над давніми поплачмо днями,
 Ми, що навпочепки сумні
 При ватрі збилися гуртами
 Над димними конопляками.
 Які ж були красуні з нас!
 Та наш вогонь погас без тям.
 І все зім'яв нещадний час“.

З французької переклав Святослав Гординський

Поль ВЕРЛЕН

* * *

Краса жінок, їх млюсть, їх руки нездужалі –
 Причасниці блаженств, причетниці провин,
 І очі, що п'янять за всіх міцніше вин,
 Та часом кажуть „ні“ самцям, нестримним в шалі

Як голос, що завжди притишує нам жалі,
 Як навіть зраджує – який хороший він!
 Ласкавий спів, ранковий клич, вечірній дзвін,
 Прекрасний плач, що мре в затишних згортках шалі...

Мужина – звір! Життя потворне й навісне
 Коли б прокинулось хоч щось у вас ясне,
 Дитинне, радісне – після тяжкого бою

*Чи спорзних зустрічей – щось добре, щось живе,
І чисте, й чесне... Що ж ми візьмемо з собою
І що залишиться, як смерть нас позове?*

З французької переклав Микола ЛУКАШ

Тарас ШЕВЧЕНКО

ДІВИЧІЇ НОЧІ

*Розплелася густа коса
Аж до пояса,
Розкрилися перси-гори,
Хвилі серед моря;
Засіяли карі очі,
Зорі серед ночі,
Білі руки простяглиися –
Так би й обвилися
Кругом стану. І в подушку
Холодну впилися.
„Нащо мені коса-краса,
Очі голубині,
Стан мій гнучкий... коли нема
Вірної дружини,
Немає з ким полюбитись,
Серцем поділитись...
Серце моє! серце моє!
Тяжко тобі битись
Одинокому. З ким жити,
З ким, світе лукавий,
Скажи мені... Нащо мені
Тая слава...слава.
Я любить, я жити хочу
Серцем, не красою!
А мені ще й завидують,*

Гордою і злою
Злії люди нарікають.
А того й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають,
Гріх їм буде... Боже милий,
Чому Ти не хочеш
Укоротить свої темні,
Тяжкі мені ночі!..
Бо я вдень не одинока –
З полем розмовляю,
Розмовляю і недолю
В полі забуваю,
А вночі...“ – та й оніміла,
Сльози полилися...
Білі руки простяглися,
В подушку впилися.

Іван ФРАНКО

* * *

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?
Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,

Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В житті мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.
О ні!
Являйся, зіронько, мені!
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити —
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

* * *

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея, біла,
З зітхання й мрій уткана, із обнов

Сріблястих, мов метелик, підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла

*І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна, як дитина,
Пахуча, як розцвілий свіжо гай.*

*Явилась друга – гордая княгиня,
Бліда, мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна, мов святиня.*

*Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
„Мені не жить, тож най умру одна!“*

*І мовчки щезла там, де вічно темно.
Явилась третя – женичина чи звір?
Глядиш на неї – і очам приємно,*

*Впивається її красою зір.
То разом страх бере, душа холоде,
І сила розпливається в простір.*

*Спершу я думав, що бокує, тоне
Деся в тіні, що на мене й не зирне, –
Та враз мов бухло полум'я червоне.*

*За саме серце вхопила мене,
Мов сфінкс, у душу кігтями вп'ялалась,
І смокче кров, і геть спокій жене.*

*Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабне, щезне... Та дарма! Дарма!
Вона й мене на хвилю не пустилась,*

*Часом на груді моїй задріма,
Та кігтями не покида стискати;
То знов прокинешь, звільна підійма*

*Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око в око зазира мені.
І дивні іскри починають грати*

*В її очах – такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стисне.
І разом щось таке в них там на дні*

*Ворушиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх,
В марі тій бачу рай, добро єдине.*

*І дармо дух мій, мов у сіті птах,
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелиться мені в безодню шлях*

І як я ним у пільму помандрую.

* * *

*Як почуєш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко.*

*То не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко.
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко...*

Леся УКРАЇНКА

* * *

*Я не кохаю тебе і не прагну дружиною стати.
Твої поцілунки, обійми і в мріях не сняться мені,
В мислях ніколи коханим тебе не одважусь назвати;*

Я часто питаю себе: чи кохаю? – Одказую: ні!
Тільки ж як сяду край тебе, серденько мов птиця заб'ється,
Дивлюся на тебе й не можу одвести очей,
І хоч з тобою розстанусь, то в думці моїй зостається
Наче жива твоя постать і кожне слово з речей.
Часто я в думці з тобою великі розмови проваджу,
І світять, як мрія, мені твої очі, ті зорі сумні...
Ох, я не знаю, мій друже, сама я не зважу,
Коли б ти спитав: „Чи кохаєш?“ – чи я б тобі мовила: ні ?..

Олександр ОЛЕСЬ

* * *

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
„Цілуй, цілуй, цілуй її, -
Знов молодість не буде!
Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в сей час вам рада.
На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе -
І струміль власної душі
Улий в шумляче море.
Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.
Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.
Відбилися зорі у воді,
Летять до хмар тумани...
Тут ллються пахощі густі,

Там гнуться верби п'яні.
Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не встигла, -
Гори! Життя - єдина мить,
Для смерти ж - вічність ціла.
Чому ж стоїш без руху ти,
Коли весь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.
І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млості.
Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолонуть груди.
І схочеш ти вернути собі,
Як Фауст, дні минулі...
Та знай: над нас - боги скупі,
Над нас - глухі й нечулі...“
Сміються, плачуть слов'ї
І б'ють піснями в груди:
„Цілуй, цілуй, цілуй її -
Знов молодість не буде!“

Максим РИЛЬСЬКИЙ

ПОЦІЛУНОК

У темній гущині її я наздогнав
Вона вже лежачи серед пахучих трав
Руками пружними од мене одбивалась
Нарешті стишилась — і диво сталося
Уста, що і мене і рід весь мій кляли,
Мов квітка багряна, до мене простягли

*Свій келих, сповнений солодкої знемоги
Натомлені з бігу стрункі та дужі ноги
Білили мармуром під місяцем німим,—
І тихим голосом, охриплим та чудним
Вона промовила: „Жорстокий переможче!
Упасти в цім бою для мене найдорожче...”*

Павло ТИЧИНА

НА СВІТАННЮ

*Із води, із океана
там вона далеко вийшла.
І такеє в неї видно —
одірватися не можу.
Підняла вона коліно —
щоб на камінь стати вище.
І такеє в неї видно —
одірватися не можу.
Мову пісні Калевалі,
вітер в лоно їй повіяв,
зарожевив знизу перса,
почорнив оте, що видно.
І лягла вона розкрито,
головою десь за море.
В небо промені – коліна
божевільно ще дівочі.
І настала ніби тиша,
ніби злотне плюскотіння.
Зараз, зараз я побачу,
як рождатиметься сонце.*

Володимир СОСЮРА

* * *

*Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
і земля убирається зрання...
Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...
В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...
Гей ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
Я – поет робітничої рані...
Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
і земля убирається зрання...
Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...*

Олена ТЕЛІГА**ЛІТО**

*Топчуть ноги радісно і струнко
Сонні трави на вузькій межі.
В день такий віддатись поцілункам!
В день такий цілим надхненням жити!*

П'яним сонцем тіло налилося,
Тане й гнеться в ньому, мов свіча, —
І тремтить схвильовано колосся,
Прихилившись до мого плеча.
В сотах мозку золотом прозорим
Мед думок розтоплених лежить,
А душа вклоняється просторам
І землі за світлу радість—жить!
І за те, що стільки уст палило
І тягло мене вогнем спокус,
І за те, що замінить несила —
Ні на що—твоїх єдиних уст...

Наталя ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДА

БАРВІН-ЗІЛЛЯ

* * *

Світлим, надхненим, простим
Буде нам кожний день,
Значенням повний святим,
Дзвоном любовних пісень.
Ти будеш воїн і муж,
Батько моїх дітей.
Вірністю спрагнених душ
Наше життя зацвіте.
Ти ж бо один, і одна
Стигне в мені любов.
Радість щоночі ясна
Буде нам пружити кров.
Мати, коханка, сестра,
Вірна дружина твоя.
Мудрість так каже стара,
Буду такою і я.

* * *

Уста устами розхили,
І обніми міцніше, любий.
В саду тюльпани зацвіли,
І вітер трав шовки голубить.
Дай очі вгадувать свої
В очей твоїх прозорім плесі.
В саду співають солов'ї,
Як за Шевченка чи Олеся.
Як зорі ясно миготять!
Такі прості і вічні зорі!
В моїх устах твої горять,
І ми одні в нічному просторі.

* * *

Ви відійдете знов від мене
В ваш чужий, невідомий світ,
Тільки серце моє надхненне
Берегтиме вогненний слід.
Ви кохаєте карі очі...
Чи ж у мене вони такі?
Ваші руки такі жіночі,
І такі палкі!
Золоті, як сонце коси
В королівни ваших мрій...
Чи ж у мене золота досить
В попелястій косі моїй?
Але танго скінчилось надхненне,
І край неба горить за вікном.
Ви відійдете знов від мене,
І ця ніч, як усе, буде сном.

* * *

Відійшов ти – і стало тихо,
стало сіро в моїй кімнаті,
і душа моя мов старчиха,
і думки мої не крилаті.
Відійшов ти – і знов я сонна,

*Знову осінь зо мною тьмяна.
А ще вчора весна стодзвонна
усміхалась, тобою п'яна.
А ще чора цвіли шарлати
на устах моїх і на лицях.
Ти ще прийдеши? – я буду ждати,
мій закоханий, юний лицар.*

Ліна КОСТЕНКО

* * *

*Розкажу тобі думку таємну,
Дивний здогад мене обпik:
Я залишуся в серці твоєму
На сьогодні, на завтра, навік.
І минатиме час, нанизавши
Сотні вражень, імен і країн,-
На сьогодні, на завтра, назавжди!-
Ти залишишися в серці моім.
А чому? То чудна теорема,
на яку ти мене прирік.
То все разом, а ти – окремо.
І сьогодні, і завтра, й повік.*

Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ

*Сеньйорито акаціє, добрий вечір,
Я забув, що забув про вас,
Але осінь зійшла по плечі,
Осінь, ви і осінній час,
Коли стало любити важче,
І солодше любити знов...
Сеньйорито, колюче щастя,
Хто воно за таке – любов?
Вже б, здавалося, відболіло,*

*Прогоріло у тім вогні,
Ступцювало і душу, й тіло,
Вже б, здавалося, нащо мені?
У годину суху й вологу
Відходились усі мости,
І сказав я – ну, слава Богу,
І, нарешті, перехрестивсь...
Коли ж – здрастуйте, добрий вечір...
Ви з якої дороги, пожежо моя?..
Сеньйорито, вогонь по плечі –
Осінь, ви і осінній я...*

Дмитро ПАВЛИЧКО

* * *

*Я вчився сорок літ, та не навчився досі
Губити подих свій в жіночому волоссі,
І гудзики дрібні розстібувать на спині
Я вчився сорок літ, та не навчивсь донині.
А вітер – молодик без всякої науки
Під блузочку твою всуває голі руки,
Розчісує тебе і кучерями грає,
І в приступі жаги спідницю задирає.
Кажу я: „Не дурій, нікчемний грубіяне!”
А ти всміхаєшся, як сонце осіяння,
Так, ніби щастя в тім, щоб посеред дороги
Являти світові струнки та голі ноги.*

Іван ДРАЧ

* * *

*Єдина, з твоїх фантазій
Мені в пам'ятку єдина...
Мужчина з крилом підбитим
Схилився над юною жінкою.*

Вуста її спрагло кличуть,
А руки горять з розпуки,
А перса пашать безсоромно,
А юні коліна тремтять.
Мужчині ж вона не до пари,
Бо крила, хоча б підбиті,
Йому пахнуть небом гордим.
Ні знятися він не годен,
Ні взяти її за дружину:
Він — небесен, вона ж земна.
А вона ж в очманінні юнім,
Вся онімблена мудрістю статі,
Так розкрилася чистим лоном,
Так заламує руки в млості,
Затуливши собою від нього
Своїх двійко незламаних крил...
Жінка завжди лежить горілиць
На своїх нерозлітаних крилах,
Бо ж, поламана мудрістю матері,
Лиш крильцятами персів злітає
До мужчини з крилом підбитим...
Єдина, з твоїх фантазій
Мені в пам'ятку єдина.

РЮКЗАК НА ПЛЕЧІ – І ГАЙДА У МАНДРИ!

8

Степан СЛУЦЬКИЙ

ПОДОРОЖ В КАМ'ЯНЕ ЦАРСТВО

*Світлій пам'яті Ростислава Короля
присвячую*

У передгір'ї Карпат, де рівнина переходить у горби, а далі у справжні гори, високо над віковими буками підносяться могутні кам'яні велети – Бубницькі скелі, або Скелі Довбуша, як їх віднедавна ще називають. Вони до вподоби практично всім: історикам-археологам і туристам-матрасникам, краєзнавцям-фолкльористам та скелелазам-альпіністам. Всі вони їх люблять і, звісно, кожен по-своєму.

Основна група Бубницьких скель розташована поблизу сіл Бубнище та Поляниця Івано-Франківської, та села Труханів Львівської

областей, в урочищі Заломи на південному схилі гори Соколова, в межах гряди шириною 200 м і завдовжки 600 м, котра тягнеться звверху (670 м над рівнем моря) – з півночі-північного-заходу вниз (575м н.р.м.) – на південь-південний-схід.

Більші скелі в межах цієї гряди мають форму веж, або нахилених плато з стрімкими боками. Між ними розсіпані ще десятки менших каменів і сотні ще менших – справжнє кам'яне царство.

Ця дивовижна скельна композиція складена з сірого ямненського пісковику. Твердість породи різна – від відносно щільної до ненадійно м'якої. Якщо провести рукою по поверхні каменю, зазвичай на долоні залишається з десяток малесеньких піщинок. Попри наявність на скелях великої кількості тріщин і вм'ятин, більшість з них згладжена, і утриматись на них далеко не так просто, як здається на перший погляд.

На відміну від багатьох інших скельних масивів Карпат, що здебільшого оточені продуктами власного вивітрювання – гострими кам'яними уламками різних розмірів, Бубніські скелі по-своєму своєрідні – вежі-останці і камені немов виростають з м'якого пі-

Бубніські скелі.

щанистого ґрунту. Проходження між скелями і каменюками нічим не ускладнене, що в поєднанні з практично парковою рослинністю – чистим буковим пралісом, чорничним підліском, замшевим моховим килимом та мереживом переплєтених коренів дерев роблять відвідини цього розкішного скельного масиву особливо приємними і святковими.

На практично позбавлених ґрунту скелях якимось дивним чином виживають реліктова сосна звичайна, береза бородавчаста та горобина звичайна, надаючи цим кам'яним велетам особливого, властивого тільки їм, кольориту. Навколо урочища поширені природні букові та хвойно-букові мішані ліси.

Кожна велика скеля-останець ще в советські часи отримала свою назву, котра з часом могла видозмінюватись. Так Броненосець внаслідок незручності довгої вимови перетворився на Броню, Шуршунчик – на Шуршуна, а колись Безіменна поступово почала називатись Бівуачною, оскільки біля неї є практично горизонтальні місця для стоянок. Від дуже загального – Основний масив – поступово відділили дві південні скелі, назвавши їх Конями, а згадуючи найпівденнішого Коня, останнім часом додають „сектор Аляска”.

Найбільшою за розмірами скелею в урочищі є Основний масив, який також почали називати коротше – Основняк. Верхня частина масиву виположена, платоподібна, з дещо нахиленою поверхнею. Чотирма тріщинами-ущелинами, що розтинають Основняк зі сходу на захід і однією – з півночі на південь, він розділений на 7 "островів". Попри те, що глибина тріщин подекуди сягає 35 метрів, вони інколи такі вузькі, що з одного „острівка” можна перейти на інший. Але здебільшого близькість сусіднього „острівка” примарна – стіни тріщин заокруглені й такі гладесенькі, що шансів затриматись на них практично немає. Основний масив поділений скелелазами на три сектори, де існують пробиті під верхню страховку траси: „Дорога до печер” (північну), „Ребро” (східну), „Вороняче гніздо” (південну).

Над невеличким болотцем, безпосередньо на північ від Основного масиву, розташована скеля Голець (висота приблизно 15 м). На горі, на схід від Основняка, височіє скеля-останець Одионець, пік котрого висувається метрів на 12 над вершечками велетенських спілих буків, і є найвищою точкою урочища.

На схід від верхньої частини Основняка (навпроти сектора „Ребро”) підноситься тоненька, але височенька вежа – Тюльпан. Приблизно на тій самій висоті, але вже з південно-східньої сторони Основного масиву виринає з лісу могутній масив Відьми. Комусь він нагадує профіль розлюченої жінки, але, як на мене, – це, швидше, горбатий ведмідь з піднятою головою.

Внизу, на південь від Відьми, височіє Безіменний, а далі на південний-схід від останнього – найвищий останець урочища – Броня. Від підніжжя до її вершини 46 метрів, в той час як висота інших, повищезгаданих останців, – 35-40 м.

Зовнішній вигляд Броні сильно залежить від сторони споглядання, тому інколи його ще називають Вітрилом. Площа між Безіменною (Бівуачною) та Бронєю відносно рівна, а дерева ростуть досить далеко одне від одного, тому багато-хто ставить намет саме в цьому місці.

На південний схід від Броні розташована група дещо менших останців, найвищі з яких сягають 15-20 метрової висоти: Лялька, Велика Австрійка, Шуршун, Мала Австрійка, Колобок. Розповідають, що Австрійка отримала назву від того, що там колись знайшли записку від спортсменів Австрії. А от що стосується Ляльки, то тут, як кажуть, про смаки не сперечаються, для мене ця скеля – швидше скам'янілий прибулець...

Уверх, на схід від Броні, є досить велике скупчення великих каменів, придатних для болдрінгу.

Ці скелі та їхні околиці площею 100 га ще за советів, 30 березня 1981 року, постановою Ради Міністрів УРСР були включені до переліку пам'яток природи республіканського значення, як ботаніко-геоморфологічний резерват, що має „наукову, рекреаційну та туристичну” цінність.

На північ, в 15 хвилинах ходи від Основного масиву, безпосередньо на межі Львівської та Івано-Франківської областей, розташований скельний масив Хрести. Він поступово освоюється скелелазами, наразі тут прокладено два маршрути і ще один в стадії проекту.

В долині, в 500 метрах на південний-схід від основної групи Бубницьких скель, на південно-західньому схилі гори Погар, розміщена геоморфологічно надзвичайно цікава система – так звані Дикі скелі. На відміну від „сусідів”, скель-веж тут немає, є всього

два відносно великі камені, а наявні скелі – це стрімчаки, направлені у внутрішню частину величезного кам'яного цирку діаметром понад 200 метрів. Висота скель – здебільшого 10-15 метрів, хоч подекуди сягають і двадцяти. Через м'якість породи, скелі та камені часто мають грибоподібну форму з негативним ухилом, оскільки пісковик, який безпосередньо торкається ґрунту, інтенсивно втягує вологу і швидко осипається, кришиться. Внаслідок цього та через наявність поруч серйозних конкурентів, скелелази використовують його тільки як „спальний район”. Не думаю, що останнім часом ситуація там кардинально змінилась, але вже на початку 1990-их років проблема відсутності туалету на Диких скелях гостро відчувалась.

Невеличкі виходи пісковика на поверхню можна спостерігати також і в верхів'ї яру, безпосередньо на південь від криниці (при дорозі до Основного масиву), а також на східних схилах г. Погар.

Цікавими є і кам'яні борти русла річки Сукель безпосередньо біля села Поляниця. Висота цих скель сягає 10 м. Поблизу є печера природного походження.

Також цікаво, що вищезгадані виходи пісковиків знаходяться практично на одній лінії з декотрими скелями сусіднього Сколівського району – поблизу Верхнього Синьовидного (на південному схилі Комарницького хребта та в долині на схід від г. Пожерниця), Ямельницькими, Урицькими і, очевидно, геологічно пов'язані з ними.

НАЗВА СКЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

Історично скелі Довбуша (Долинського району) називались просто – Бубницькі, оскільки знаходяться зовсім близько – в якось кілометрі – від верхнього краю села Бубнищі. Зараз вже достовірно не відомо, чи то перші скелелази советського періоду в 50-их роках минулого століття нарекли їх таким чином чи виконувалась директива якогось партійного боса з закріплення назв історичних та культурних осіб, чия діяльність в спотвореному вигляді лягала під кальку, накреслену ідеологами марксизму-ленінізму (час появи назви „Скелі Довбуша” стосовно Бубницьких скель приблизно збігається з часом цілого ряду перейменувань, в тому числі і Станиславова на Івано-Франківськ). Як би там не було, але ще довгий час,

вживаючи назву „Скелі Довбуша“, потрібно було уточнювати: „Ті, що біля Бубнищ“, або „Не ті, що в Яремчі“.

Як і будь-яка інша зміна назви, дана потребувала „історичних“ фактів та „народних переказів“. Єдиним історичним фактом, до якого апелювали апологети перейменування, – це перебування ватажків карпатських опришків Олекси Довбуша в цих краях восени 1744 року під час походу до Дрогобича і Турки. Але чи справді відвідував знаменитий опришок ці скелі, а тим більше, чи тут зупинявся, – достеменно не відомо.

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Історія, хоч і гуманітарна, але все ж наука, і тому оперує фактами, а от з „народними переказами“ клопотів значно менше: вигадав – і вже є легенда, і яка кому різниця – вигадана вона в 50-их роках ХХ ст., чи безпосередньо по гарячих Довбушевих слідах – у 40-их роках ХVІІІ ст.?

То ж одночасно з „наданням“ Бубниським скелям назви „Скелі Довбуша“, почали з'являться хто-зна звідки і відповідні „народні легенди“:

— тут заховане золото Олекси Довбуша, і знаходиться воно в скелі, яка нагадує мішок...

— коли смертельно поранений Олекса Довбуш помирав, в розпачі Карпати грізно затремтіли, земля від цього землетрусу розкрилась і утворились скелі;

— Олекса Довбуш 25 років переховувався у цих скелях і збирав тут своїх сподвижників. А коли цісарському уряду вдалося спіймати Довбуша, його розрубали на 12 шматків і розіслали навколишніми селами, щоб люди боялися йти в опришки. Тому частини скель названі частинами тіла ватажка опришків. Тут ніби рука Олекси, а далі ніби його голова, а через тріщину є й кам'яне серце Довбуша, до нього треба торкатися лише лівою рукою – буде у житті полум'яне кохання і щасливий шлюб...

Але є й такі, котрі могли до нас дійти і з давніших часів:

— існує камінь, який прикриває вхід до потаємної печери і відсувається від заповідного слова...

— багач з Войнилова, бажаючи побудувати тут замок, морив людей непосильною працею, примушуючи їх довбати печери в скелях...

— праворуч від другої ущелини, на майже стрімкій стіні проглядається опуклий силует гігантської голови лева. Кажуть, що це зображення пов'язане з періодом князювання Данила Галицького, в якого був син Лев...

— за силуетом лева видніється глибока похила тріщина. Згорі на скелях спочиває величезна каменюка, що нагадує бубен. Під час одного з набігів татар місцеві жителі кинулися до скель, щоб укритися там від жорстокого ворога. Але татари наздогнали їх і порубали. Лише одній дівчині вдалося добігти до скель і попросити в них захисту. Скелі розсунулися і сховали утікачку, а на переслідувачів посипався град каменів. Коли ворог знову нападав на ці землі, скелі розсувалися, дівчина виходила з укриття і била в бубен, попереджуючи жителів села про небезпеку і т.п.

На жаль, через інтенсивне „легендотворення" зараз вже важко відрізнити „автентичні" твори від „підробних", а порівняльна аналіза легенд, записаних, скажімо, Яковом Головацьким у середині ХІХ ст., з тими, котрі розповідають гіді екскурсійних груп на початку ХХІ, – то ще тема окремого дослідження.

Але хто сказав, що фолкльор – це конче атрибут минулого, а не безперервний процес спілкування творчого народного мозку з зовнішніми обставинами, в тому числі і з навколишньою природою? Сучасні люди творять легенди і надають назви неназваним об'єктам в жодному разі не з меншим ентузіазмом, ніж колись. Візьмімо, наприклад, назви скель. З чиеїсь фантазії практично кожна з них отримала назву (див. вище). А що за бездонна криниця людської уяви ховається за назвами маршрутів скелелазів! Судіть самі: „Поцілунок собаки-барабаки“, „Майн Кампф“, „Шлях самурая“, „Корчма при дорозі“, „Кошерний секс“...

Незле, правда? Або: „Привіт свинособаки“, „Мракобісся і джаз“, „Зрада батьківщини“, „Політ над гніздом зозулі“, „Лісоповал“, „Клаустрофобія“, „Бородата дупа“. Чи ще: „Ворчання ягнят“, „Лежача в полуденній спеці“, „За Сисяри“, „Ненавиджу футбол“, „Валіза Сальвадора Далі“.

Деякі з них містичні: „Чугайстер“, „Відьма“, „Вій“, „Чорна рада“, „Гомункул“, „Зловмисники з космосу“, „Сталкер“, „Блукаюча тінь“, „Цвіт папороті“.

Інші навіюють думки про плинність земного буття: „Евтаназія“, „Забудь мене“, „Пістони Армагедону“, „Міст через вічність“,

а ще інші – життєстверджуючі: „Життя прекрасне, „Веселий Роджер“, „Сердечні стосунки“, „Четвертак“, „Відродження Фенікса“, „Веселенький“, „Надія є“.

Хто б до такого додумався 200 років тому?! Так що не грішімо, фолкльор сучасності в жоднім випадку не поступається творчості наших предків!

„ЗАМОК“

Особливий інтерес в історико-археологічному пляні представляє собою печерний комплекс в північній частині Основного масиву – умовно назвемо його „Замок“. Це галявина (подвір'я „замку“), оточена з трьох сторін скелями (стінами), а з четвертої (північної сторони) відгороджена від навколишнього лісу оборонним ровом і валом. На північ від оборонного валу простежуються залишки ставка, який омивав південно-західню сторону скелі Гольць. Воду в ставку підтримувала дамба, залишки якої можна знайти безпосередньо на захід від Гольця. Час побудови дамби невідомий, тому до кінця не ясно, чи він служив додатковим оборонним фактором для мешканців „замку“, чи просто виконував господарські функції або був побудований у пізніші часи.

У скелі, в північно-східній частині „подвір'я“, висічено двоповерхову нішу, очевидно, вона виконувала роль четвертої стіни древньої дерев'яної будівлі. Висота нижньої ніші – приблизно 1.7 метра, верхньої – 2 м. Над верхньою нішою видно висічені косі кам'яні пази для кріплення даху цієї будівлі. Крім того, посередині нижньої ніші є вхід висотою 1.6 м у печеру (назвемо її „великою“) – приміщення з досить добре витриманими прямими кутами між стінами. Розміри кімнати: приблизно 3.5 м в ширину, 6 м у глибину. Висота її така, що там можна пройти в повний зріст. Зліва і справа кімнати вивищуються лавки на всю глибину кімнати, висотою 0.45 м і шириною 0.6 м.

Температура повітря в кімнаті близька до середньорічної – влітку там прохолодно, взимку – відносно тепло. Від рівновитесаних стін відбивається кількаразова луна.

Справа (на південь) від подвійної ніші з „великою“ печерою тягнеться глибока тріщина-ущелина, якою розрізана вся товща скелі Основного масиву з заходу на схід. На стінах цієї тріщини є декілька вглиблень до 0.3 м. Виглядає, що тут було якесь дерев'яне споруд-

дження, а в ці вглиблення вставлялись дерев'яні балки. Оскільки в ущелині панує напівтемрява, а влітку там завжди прохолодно, цілком імовірно, що то був склад продуктів.

Профіль тріщини місцями такий, що пройти її повністю з одного кінця в інший без страховки – справа небезпечна.

Справа від цієї тріщини (на південь), в нижній частині поверхні скелі-стіни „подвір'я“, висічена довга, практично на всю ширину „стіни“, ніша глибиною 0.3-0.4 м і висотою 2.3 м.

У лівій (північній) частині цієї ніші висічена ще одна печера, досить простора, шириною близько 6 м, висотою 2.3 м та глибиною понад 2 м. Згідно з деякими даними (*1) четверта стіна була не дерев'яною, а викладена з каменю. Згідно з переказами тут була конюшня. Біля неї була велика прибудова, яка, начебто, стояла ще у XVIII ст. Про її існування свідчать залишки фундаменту, виявлені в 1969 році (*1).

Справа від „конюшні“, у південній частині вищезгаданої ніші є ще одна печера, вхід до якої дуже подібний за розмірами входу до „великої“ печери, щоправда верхня її частина не прямокутна як в „великої“, а напівкругла. По заглибленнях в підлозі припускають, що ця печера служила коморою (*1).

Стіни всіх трьох вищеописаних печер носять сліди обробки металевими знаряддями (*1).

Нагорі, між „конюшнею“ і „коморою“, є практично вертикальна неглибока півтораметрова тріщина, яка, ймовірно, використовувалась для з'єднання зовнішньої прибудови з внутрішніми нішою і печерами.

На південній скелі-стіні „подвір'я“, в південно-східному кутку, видно ще дві довгі вертикальні заглиблення: висічений паз висотою 4 м і поруч – природна тріщина на всю висоту стіни.

З південно-східного кутка „подвір'я“ на схід тягнеться ще одна тріщина-ущелина. Вона так само, як і попередня розтинає скелю Основного масиву з заходу на схід, і так само її профіль не дозволяє пройти її повністю з одного кінця в інший без страхування.

У стінах цієї тріщини також виявлено пази для балок. Допускають, що вхід до тріщини прикривався воротами.

Зліва від тріщини, нагорі, в глибині скелі, висічений резервуар (колодязь) 2м на 2м і глибиною приблизно 6 м. Якщо дивитись з боку „подвір'я“ на східню стіну, то „колодязь“ знаходиться посе-

редині між конюшнею і „коморою“, високо над ними, безпосередньо зліва (на північ) від каменю з плоскою „головою“. Над резервуаром викладена захисна кам'яна арка. Зробивши аналізу розчину, яким скріплялись камені цієї арки, дослідники, начебто, знайшли у ньому сир і яйця (*1).

Оскільки „колодязь“ не сягав рівня водоносного шару, він міг служити тільки для збору дощової води. Можливо також, що тут зберігали принесену воду, яку витягали наверх при допомозі якихось певних механізмів. На східній стороні каменя, що знаходиться безпосередньо на північ від арки, висічені дві ніші для утримання балок, глибокі сходи і довгий (прибл. 5 м) подвійний вертикальний паз. Логічно припустити, що всі вони мали якесь відношення до збору (або постачання) води до резервуару.

На камені на схід від „колодязя“ також висічені сходи, які тягнуться „стежкою“ над усією східною стіною „подвір'я“. Вона веде до так званої „голови Довбуша“, яка височіє на скелі над першою („великою“) печерою. Попри досить безпроблемний рух до „голови“, зворотній шлях таїть в собі серйозну небезпеку: потрібно запам'ятати з якої ноги почати спуск – сходи видовбані то під ліву ногу, то під праву, і зверху не завжди видно, де знаходиться наступна сходинка. А зіслизнувши з неї, світить не зовсім приваблива перспектива – летіти донизу метрів 15 – прямо до входу до „великої“ печери.

Ланцюжок сходів висічений і над південною скелею-стіною „подвір'я“, який починається з її південно-західного кута. Піднявшись цими гладенько відшліфованими сходами догори та пройшовши повз „бубен“ – камінь відповідної форми, попадаємо на плато, звідки відкриваються захоплюючі краєвиди на гору Ключ та Парашку (на заході), на долину річки Сукель (на півдні), а також на нижні скелі-вежі урочища Залом: на півдні – на Відьму, за нею Безіменну, далі – Броню, справа від них – Коня і Аляску, а зі сходу на горі, над деревами, височіє подвійна вершина Одинця з металевим хрестом на вершечку північного відрожка. Інші скелі цього масиву нижчі від висоти навколишнього букового лісу, то ж звідси їх можна побачити тільки після опадання листя.

Не треба забувати, що у зимовий період навіть відносно горизонтальні ділянки скель стають надзвичайно небезпечними –

втратити зчеплення з засніженою чи зледенілою поверхнею можна в будь-яку мить – і політ у 25-40-метрову тріщину гарантований.

Оборонний рів, що охоплює „подвір’я“ з півночі, східною частиною впирається у північну стіну Основного масиву, а західна її частина поступово і непомітно переходить у „Вхід у Чистилище“ – глибоку і темну тріщину, яка розтинає Основний масив з півночі на південь.

На дні цієї ущелини навіть у ясний сонячний день панує напівморок. В південному напрямку „Чистилище“ дедалі все глибше, інколи досить круто, занурюється в моноліт пісковика, причому в одному місці тріщина стає такою вузькою, що далеко не кожен може крізь неї протиснутись. Злі язика кажуть, що ті, хто не протиснувся, мають забагато гріхів. Після точки „моменту істини“ тріщина дещо розширюється і вліво (на схід) веде відгалуження, яким можна вибратись зі скельного лабіринту до нижньої (південної) сторони Основного масиву. Недалеко від розвилки тріщин, метрів 20 вище дна ущелини і метрів 15 нижче рівня плато, висить дивне місце нічлігу для екстремалів – так зване „Вороняче гніздо“.

В кінці 1990-их років на галявині на захід від подвір’я „замку“ була збудована капличка. Там же – місце для паркування для автомобілів (котрих пропустили на в’їзді біля павільйону).

ІСТОРИЯ ТА ГІПОТЕЗИ

Слід відразу зазначити, що системного археологічного дослідження скельно-печерного комплексу біля Бубниць покищо не проведено, і в жодному відомому писемному чи картографічному джерелі середньовіччя про нього немає згадок. Всі висновки та гіпотези будуються майже виключно на догадках, припущеннях і аналогіях.

Так, техніка обробки стін Бубницьких печер, подібна до тієї, що і стін печер поблизу сіл Розгірче і Верхнього Синьовидного Сколівського району Львівської області. Це означає, що з’явилися вони приблизно в один і той самий час, і залишили їх носії однієї й тієї ж матеріальної культури. На те, що в печерах біля села Підгірче був колись монастир, вказує багато ознак. Тому вважається найімовірнішим, що і печерний комплекс на Бубницьких скелях – це залишки скельного монастиря.

Так само за аналогією зі скельно-фортечним комплексом Тустань в Уричі, більшість дослідників вважає, що пізніше тут був оборонно-фортечний пункт, скельний замок. Дослідження архітектора і археолога М. Ф. Рожка (який багато років присвятив вивченню скельно-фортечного комплексу Тустань) доводять (*2), що у княжі часи (IX-XIII ст.) на скелях була збудована потужна оборонна фортеця. Окрім багатьох інших ознак, на це вказують залишки в'їзних воріт, підйомного моста (*2), резервуару з водою, запасів якої мало б вистачити на багато тижнів облоги.

Деякі вчені притримувались думки, що дане укріплення було частиною цілої фортифікаційної системи, яка захищала південні кордони Галицької Русі.

Також дехто вважає, що в дохристиянські часи тут було язичницьке капище (правда, багато дослідників цієї думки не поділяють). Так, на вершині (плато) Бубницьких скель знайдено шість штучних жолобковидних заглиблень діаметром до пів метра, котрі не могли мати якогось практичного використання (скажімо, в конструкціях дерев'яної забудови XII-XIII ст.), і, можливо, були викуті раніше та використовувались як жертвні ями.

БУБНИСЬКІ СКЕЛІ І МАГІЧНІ ЗНАКИ

У 1830-их роках Іван Вагилевич, один з членів славної Руської трійці, здійснив ряд мандрівок до скель поблизу Урича, Бубнищ, Розгірча та Верхнього Синьовидного, і відкрив там низку наскельних зображень, серед них – висічені на камені написи невідомою мовою.

Письмена, які висікали на твердому матеріалі, прийнято називати рунами. Руни були у скандинавів, германців, можливо, в кельтів. Рунічною абеткою звичайно писали окремі слова, або короткі написи. В той же час великі літературні твори, написані рунами, практично відсутні. З іншого боку, вони використовувались (навіть і по сьогоднішній день) як культово-магічні знаки, пов'язані з поганськими віруваннями. Якись письмена, подібні до рун, знаходили й на територіях, заселених східними слов'янами (*3, *5), про що свідчать арабські – Ібн Фадлан (922), Ібн-Ель-Недим (987-988) і візантійські джерела X ст., хоч водночас ті самі джерела вказують на відсутність письма в тогочасних східних слов'ян.

Яків Головацький, сподвижник і близький друг І. Вагилевича, так писав про його знахідку: „Між тим, відправився Вагилевич у Карпати для відкриття якихось доісторичних пам'яток зодчества і рунічних написів. Відкриття старослов'янських рунічних написів було постійним бажанням Вагилевича, яке завжди хвилювало його душу і наводило на фантастичні мрії. Чуючи розповіді про печери в скелях Карпатських гір, Вагилевич давно мріяв про відкриття пам'яток давнього язичеського культу, тобто язичеських ідолів, капищ або жертовників, і написів, що на них знаходилися. Читання подорожей по Сходу та Індії, постійні заняття і роздуми про рунічні і клиновидні написи підстьогували його запальну уяву. Але в нашому студентському гуртку ми не вдовільнялись теоретичними розмірковуваннями, а вимагали, щоби аргументація була підтверджена фактами. І. Вагилевич, щоби позбутися насмішок друзів, в один прекрасний ранок вибрався в дорогу на дослідження своїхлюбимих старожитностей. Неділі через дві Вагилевич вернув до Львова повний радости від того, що відкрив у скелях доісторичні пам'ятки, а на їх стінах стародавні рунічні написи. Він показував всім копії багатьох знайдених ним написів, до прочитання яких не могли віднайти ключа, так як його знаки не підходили до жодних до цих пір відомих письмен, і з захопленням оповідав про свої відкриття. Одні повірили, інші не довіряли. Ті розповіді зацікавили усіх літераторів у Львові. Вагилевич писав про свої знахідки до Шафарика, який також багато чекав від тих відкриттів“.

Тобто за два тижні Вагилевич добрався зі Львова до скель Розгірча, Верхнього Синьовидного і Бубнищ, та повернувся звідти (на що мало піти, як на ті часи, не менше чотирох днів) та потратив в середньому по три дні на дослідження кожного скельного комплексу. Не так вже й багато для їхнього детального вивчення. Але головне, що Вагилевич шукав підтвердження своїй, вже наперед зформованій ідеї, тобто його підхід до справи був дещо суб'єктивним. Проте слід відзначити, що згадані відвідини не були єдиними – в пізніші часи він знов досліджував ці скелі.

Надхнений цими відкриттями, І. Вагилевич написав листа також і до Москви професорові історії Михайлові Погодінові, який надрукував його в „Московском Наблюдателе“ за 1836 рік. У супровідному коментарі М. Погодін вказав на багато спільних ознак цих написів з відомими йому стародавніми письменами.

Крім Шафарика і Погодіна, Іван Вагилевич поділився своїми припущеннями також і з іншими відомими вченими свого часу – В. Заппом, В. Ганкою, Коубеком. Деякі з них серйозно поставилися до відкриття молодого українського вченого та допомагали йому не тільки порадами і потрібною літературою, але й сприяли якнайшвидшій публікації його праць. У „Часописі Чеського музею“ (ч. 5 за 1838 рік) була поміщена стаття І. Вагилевича „Печери в Розгірчі“, в якій він припускає, що наскельні руни з Розгірча створювались як у передхристиянський, так і в християнські часи, і старався трактувати один з написів, як магичний знак, спрямований до сил природи, для благословення сходу і заходу Сонця. І. Вагилевич відзначав подібність цього напису, а також сусідніх з ним, до германських і кельтських рун.

В опозицію до його відкрить відразу ж стали його найближчі товариші – Яків Головацький та Маркіян Шашкевич. Перший не тільки сумнівався в автентичності карпатських рун, а й відкидав саму можливість їх існування в Галичині. Другий, не вдаючись у вузькопрофесійні дискусії, просто назвав те все „Вагилевичевою фантазмагорією“.

Пізніше, у 1871 році, на Першому Археологічному з'їзді в Москві, Яків Головацький виступив з рефератом „Об исследовании памятников Русской старины, сохранившихся на Галичине и Буковине“, де описує печери в Бубнищі та Розгірчі, подає їхні розміри та записані в околицях цих скель перекази та легенди. В цьому виступі, як і раніше, Я. Головацький намагався спростувати позицію І. Вагилевича про те, що ці місця пов'язані з ідолопоклонством і язичництвом слов'ян. У 1872 році львівська газета „Слово“ передрукувала цей його виступ.

Як видно, Я. Головацький, вже й у зрілому віці, потратив так само немало часу на дослідження цих скель, зокрема Бубницьких, і залишився при думці, що присутні там написи не є старослов'янським письмом.

У свою чергу, нам, через наявність на скелях потужного шару новітніх написів на кшталт „Тут був Федя“ або „Дрогобич-1995“, кількість котрих з року в рік стрімко зростає, залишається тільки здогадуватись, де знаходяться ті написи, про які згадував І. Вагилевич, і який був їхній первісний вигляд.

ІВАН ФРАНКО І СКЕЛІ В БУБНИЩАХ

Величні і таємничі скелі в Бубнищах любив відвідувати великий український письменник, вчений, суспільно-політичний діяч Іван Франко. У своєму біографічному листі до Михайла Драгоманова І. Франко згадує: „Скінчивши сьому клясу, я перший раз пустився під час вакацій у дальшу вандрівку, перший раз не поїхав додому пасти худобу та помагати при збірці сіна й збіжжя. Я поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив сільським трактом до Синевідська та на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж, зайшов до Лолина. Ця маленька вандрівка дала мені пізнати трохи більше світу і людей, ніж я знав досі”.

У 1881 році поет знов відвідав Бубніські скелі. У вірші „Привіт” (1881) І.Франко описує околиці скель як невичерпне джерело оптимізму, радості і творчої сили:

*Підгір'я моє ти зелене,
Як чудно хороше єси!
Як дружно глядиш ти на мене,
Потужної повне краси!*

...

*Понурії, камінні мури
Держали мене взаперті,
Морозили мозок і мислі, —
Я мучивсь, ридав в самоті.
Но нині пропало ридання,
Проч згадка о тім, що було!
Бо нині у груді ми море
Нового життя наплило!*

А у вірші „Бубнище“ (1881) поет досить точно описує не тільки враження, які створює цей кам'яний лабіринт на людину, але і геоморфологічні ознаки самих скель (багато-хто чомусь вважає цей вірш алегоричним):

*...Но що се за велет потужний,
Що гордо, мов ворог, підніс
Чоло своє темне до сонця,
А в землю по колінки вріс?*

*Чи привід се пільми нічної,
Що з сонцем боротись забаг?
Чи велет предвічний залятий
Тут, ставши скалою, застряг?
Погляньте на нього! Віками
Пооране сміле чоло,
Но декуди, зморшки щоб вкрити,
Вно з зелені маску вдягло.
Погляньте! Ось в камінній груді
Злий ворог діру му прошиб,
І око цікаве тривожно
В таємну втискається глиб.
І сонця промінчик з собою
Приносить у темну нору,
І в велета серце загляне
Крізь люту, глибоку діру.
І велета мислі відвічні,
І велета дії страшні
Читає закріплі, застигли
В холодній, скалистій стіні.*

Пізніше, у 1884 році, Іван Франко керував, в перекладі на сучасну термінологію, багатоденним туристським походом групи студентів. Маршрут починався з Борислава, далі – через Східницю, перевалом на Урич, і вздовж річки Стрий, через Крушельницю, Корчин, Верхнє Синьовидне – до таємничих кам'яних велетів.

Походження скельних печер дуже цікавило також і Франка. Він особисто притримувався точки зору, що в давні часи тут мешкали монахи.

У 1890 році поет знову здійснив подорож до Бубнищ. Цього разу його маршрут пролягав зі Стрия до Верхнього Синьовидного, а звідти через села Побук і Труханів – до скель.

Під впливом цих подорожей пізніше з-під пера письменника вийшли чудові твори, що й нині хвилюють серця його численних шанувальників.

ЕПІЛОГ

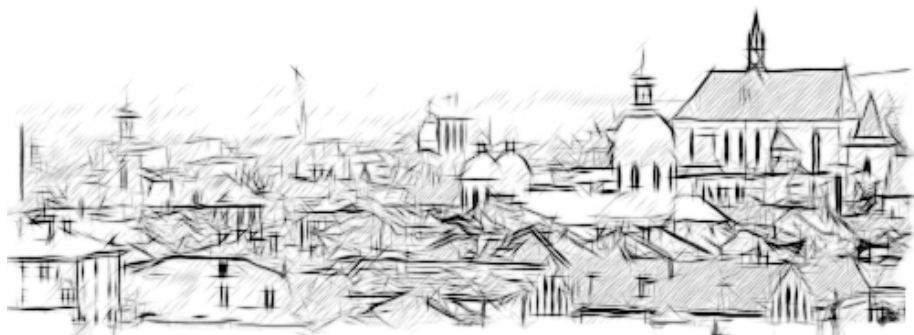
Бубніські скелі – мовчазні свідки подій сивої давнини – своїх основних секретів покищо не розкрили і чекають на серйозного дослідника. Вони багато чого могли б розповісти: що відбувалось тут в часи створення перших слов'янських держав, чи знаходили тут притулок первісні люди, і нарешті, які метаморфози претерпіли ці краї з часів, коли тут були піщані береги древнього моря. То ж відвідавши ці унікальні витвори природи, прикладімо всіх зусиль, щоб зберегти їх для прийдешніх поколінь.

Бруклін, Нью-Йорк.

Олександр ТОЛПИГІН

КАЗКОВЕ МІСТО НАД ЗОЛОТОЮ ЛИПОЮ

Про містечко Бережани, що на Тернопільщині, я чув досить давно, але потрапити в цей мальовничий край мені пощастило десь наприкінці 1980-их років. На той час я вже відвідав усі обласні центри України. Та й не тільки обласні. А от до Бережанщини й Рогатинщини потрапити все ніяк не виходило. Перше фото Бережан, яке потрапило мені в очі і добре запам'яталося, було опубліковане в бюлетені Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Тоді це було досить

скромне видання, яке виходило лише чотири рази на рік, та й своїм змістом не дуже відрізнялось від тодішніх агіток комуністичного режиму. Але інколи пару рядків про справжні українські пам'ятки там можна було прочитати.

Якось у бюлетені було надруковане фото Бережанської ратуші, щойно відреставрованої українськими фахівцями. Як на мене, мешканця центрально-східної України, де про такі споруди можна було прочитати лише в історичній літературі, оскільки на ділі всі вони були зруйновані, то кожна така вісточка з минулого мала особливе значення і викликала ностальгію за давніми часами.

Колись і в Києві була ратуша, діяв магістрат, але більшовицький тоталітаризм не визнавав самоврядування, тому пам'ятки архітектури могли більш-менш вціліти тільки в Москві та Ленінграді. А вже для столиць сююзних республік це не було обов'язковим, так само, як і досліджувати їхнє минуле.

Нові краєзнавчі книжки з'являлись на полицях книгарень дуже рідко, а старі, дореволюційні скуповувались спеціальними крамницями і знищувались. За такого вакууму інформації народ практично нічого не знав про свої пам'ятки. Пригадую, як фундаментальну книгу Григорія Логвина „По Україні" мені пощастило дістати не тоді, коли вона вийшла друком, а тільки через декілька років у букіністичній книгарні.

...Кінець літа. Потяг повільно наближається до Тернополя. Всього 52 кілометри відділяють обласний центр від районного Бережан. Дорога на захід захоплює своїми „швейцарськими“ краєвидами. Автобус з узгір'я спускається в долину, де змійкою в'ється річечка Золота Липа, а на її водах утворено величезне штучне озеро. Довкола нього й розмістилось казкове місто – Бережани.

Бережанщина входить до географічного району Опілля. Сьогодні далеко не кожний мешканець України пояснить, що ж таке Опілля і де воно знаходиться. Географічно це – північно-західня частина Подільської височини, яка межує з Гологороми на півночі та Дністром на півдні, долинами річок Коропця на сході і Верещиці на заході. Це край пагорбів заввишки приблизно 400-440 метрів над рівнем моря. Тут широкі річкові долини, які істотно відрізняються від каньйоноподібних долин решти Поділля. Завдяки зручному рельєфові на багатьох річках Опілля утворені штучні водойми, що значно пом'якшує місцевий клімат.

Опілля – це край великих хвойно-листяних лісів. Чудова природа, м'який клімат, родюча земля сприяли заселенню цього краю ще в часи пізнього палеоліту, тобто понад 38 тис. років тому. Але перша письмова згадка про поселення Бережани датується лише 1375 роком. Саме тоді привілеєм князя Владислава Опольського це поселення було передано у власність бояринові Васькові Тептуховичу. Ще в XV ст. Бережани були селом. Тоді вони належали Ганні з Литвинова.

В 1530 році король Сигізмунд I подарував Бережани Миколі Синявському і надав містові Магдебурзьке право.

Спочатку Бережани складались з трьох частин – замку, передмістя Підзамче і самого міста. Невдовзі виникло ще два передмістя – Містечко й Адамівка. В центрі міста знаходилась Ринкова площа, забудована переважно дерев'яними спорудами.

Два століття Бережани належали магнатському роду Синявських. В ті часи були збудовані головні фортифікаційні і культові споруди.

Незважаючи на ворожі напади і пожежі, місто відбудовувалось і зростало. Вже наприкінці XVI ст. тут було понад 400 дворів, з більш ніж двома тисячами мешканців. Більшість споруд все ще залишалась дерев'яними. На Ринковій площі по периметру знаходились храми, ремісничі майстерні, будинки торговців з крамницями, а посередині стояла дерев'яна ратуша.

Місто було багатонаціональним. Тут жили українці, поляки, вірмени, німці, євреї. Якщо спочатку кількість євреїв була відносно малою, то наприкінці XIX- на початку XX ст. євреї вже складали майже половину населення. Щотижня на площі відбувались торги, а двічі на рік – ярмарки.

Найбільшою кам'яною спорудою в Бережанах був замок Синявських, споруджений в XVI ст. на острові, у заболоченій долині річки. Це складна з інженерної точки зору споруда з міцними фундаментами, поставленими на забиті в болото палі.

Оборонна резиденція Синявських мала просторий двір, оточений галеріями. Мандрівники порівнювали Бережанський замок із славнозвісним королівським замком Вавель у Кракові.

В Бережанах мешкали й прикрашали своїми творами відомі архітектори і скульптори епохи ренесансу, бароко, класицизму. Всесвітньо відомі імена Яна Пфістера, який виконав ліпний де-

кор у куполі правої каплиці в замку, скульпторів Генріха Горста та Йогана Пфістера, яким ми завдячуємо створенню саркофагів і скульптурних надгробків Синявських. Вже в XVII ст. оборонну міць замку підсилював французький військовий інженер Гійом де Боплан, автор славнозвісного „Опису України”, яким відкрив країну козаків для тогочасної Європи.

Місто описували й оспівували різні мандрівники, письменники, поети, серед яких не можна не згадати Юліюша Словацького.

Початок XVII ст. позначився в місті великими будівельними роботами. В цей час були споруджені дві греко-католицькі церкви, парафіяльний костел, католицький монастир, багато кам'яниць.

Хоч на місто багато разів нападали татари і турки, також відбувалися запеклі бої між військами Богдана Хмельницького і Речі Посполитої, в Бережанах збереглись унікальні пам'ятки XVI-XX ст. Зокрем Троїцький собор. Від первісної церкви з баштою залишились лише фрагменти стін, бо церква була відновлена 1768 року і перебудована у великий необарочний собор в 1893-1903 роках, за проектом Василя Нагірного.

Храм Святої Трійці славиться тим, що тут, в позолоченій скарбничці зберігається частина мощів Івана Хрестителя. З ними пов'язана така історія. Як відомо, Іван Хреститель хрестив Ісуса Христа в Йордані. Після того Хреститель був страчений, його мощі спочивали біля гробу пророка Єлисея в Севастії. Святий євагелист Лука переніс їх до Антіохії. Звідти вони потрапили до Константинополя, далі – до Волоського господаря Єремії Могили. В 1673 році дружина волоського господаря подарувала частинку мощей володареві Бережан Синявському для зберігання в каплиці бережанського замку. Через 32 роки після цього князь Август Чорторийський подарував мощі Святотроїцькому храмові. І врешті, в 1715 році надзвичайно урочисто єпископ Атаназій Шептицький в супроводі кількасот священників та багатьох тисяч вірних під постріли гаківниць і гармат переніс мощі до храму Святої Трійці.

З 2001 року, вперше після Другої світової війни, мощі знову виставлено в храмі для вірних.

Ще однією святинєю храму і міста є чудотворний образ Матері Божої Римської, перенесений в собор з замкової каплиці в 1831 році. Згідно з переказом, ікону Богородиці у XVII ст. Папа подарував одному з Синявських.

Святотроїцький храм є ніби сакральною скринькою, повною чудових витворів народного мистецтва і українського духу, яку надійно стережуть Святі Кирило і Методій, вирізьблені народними майстрами на дверях.

Після першого поділу Польщі в 1772 році переважна частина Західньої України опинилась в межах Австро-Угорської імперії. Якщо порівнювати рівень гноблення українського народу в підавстрійській Україні та підросійській, то в Галичині було набагато легше. Серед позитивних досягнень було те, що австрійський уряд дозволив використовувати українську мову в навчальних закладах, серед яких була й Бережанська гімназія.

Вона стала рідною матір'ю для цілої плеяди українських письменників, вчених XIX-XX ст. В 1825-1829 роках в гімназії вчився видатний український поет Маркіян Шашкевич. Тут, в місті над Золотою Липою, з-під його пера з'явилися перші поезії. Донині навіть зберігся будинок, в якому два роки мешкав юний Маркіян.

З гімназією було пов'язане життя українського письменника, культурного і громадського діяча Осипа Маковея та співзасновника ОУН Ярослава Старуха. В Бережанах багато років жив і працював відомий український письменник, автор історичних повістей, романів та оповідань Андрій Чайковський. Кілька разів до нього приїжджав Іван Франко. Тут народилась народна художниця України Олена Кульчицька.

З Бережанами і Бережанщиною тісно пов'язані юнацькі роки відомого українського поета, прозаїка, громадсько-культурного діяча художника Богдана Лепкого.

Сьогоднішньому мандрівникові місцеві старожили обов'язково розкажуть не одну історію, пов'язану з життям маршалка Польщі міжвоєнного часу Едварда Ридзь-Сьміглого. Втім, ніхто достеменно не знає, чи був він позашлюбною дитиною, чи його рід походить з зубожілої шляхти, чи був він українцем?

Для історії міжвоєнної Польщі ця постать досить трагічна. Після смерті Пілсудського він був постаттю популярною, улюбленим мас. Коли розбудовувались військові машини фашистської Німеччини і СРСР, він доводив, що Польща перебуває в безпеці і їй, начебто, нічого не загрожує. Звичайно, це впливало на людей і вони просто насолоджувались життям, не боячись майбутнього. У

вересні 1939 року стан ейфорії миттєво розвіявся, а Ридзь утік до Румунії.

Відомо що мати маршалка Марія Баб'як була українською греко-католичкою. Коли Едвардові було два роки, помер його тато, а в десять років – мати. Його взяв на виховання дядько Іван Баб'як, котрий невдовзі теж помер. Так Едвард потрапив під опіку своєї бабці, яка мешкала на вулиці Ізабелівській, в невеличкій старій хатині, крізь дах якої було видно зорі на небі. Таким досить суворим і нещасним було дитинство майбутнього маршалка Польщі. Якщо шукати в українській історії ХХ ст. переломні моменти в боротьбі за створення Незалежної держави, то, без сумніву, Бережани вписали золоту сторінку в книгу незалежності. В днях з 2 по 4 вересня 1916 року Українські Січові Стрільці проявили незрівняне героїство в битві з росіянами під горою Лисоня. В тій битві росіяни втратили три полки. В ті часи розділена між двома імперіями

Україна втрачала своїх синів по обидва боки фронту.

Сьогодні Лисоня – одне з найбільш шанованих історичних місць Незалежної України. З пагорба дивиться вдалечинь український орел. Це місце обов'язково треба показувати всім російським великодержавним шовіністам, щоб вони знали, що сила українського народу непереможна.

Знайомлячись з містом сучасним в Бережанах обов'язково треба відвідати ті місця, де знайшли вічний спокій його давні і недавні мешканці. Цвинтар – це дзеркало народу і його культури. Від того, в якому стані знаходяться могили знаних і незнаних предків, можна безпомилково судити про дух і культуру народу.

Найстаровиннішим в місті є єврейське кладовище. Воно було засноване ще в XVI ст. На жаль, багато його старовинних пам'ятників не пережили Другої світової війни. Після війни тут був споруджений новий монумент в пам'ять про невинновбитих фашистами євреях.

Ще одне, так зване Старе кладовище було засноване наприкінці XVIII ст. Є кладовища XIX–XX ст. Тут спочивають бережанці різних національностей і віросповідань, цивільні і військові, польські повстанці XIX ст., Українські Січові Стрільці 1916 року, воїни УПА і Червоної армії, невинні жертви НКВД.

А в цілому бережанські історичні пам'ятки все ще очікують кращих часів. Ще з советського періоду у стінах бернардинсько-

го монастиря діє тюрма. Вона височіє над усім містом, на горі. Пам'ятка архітектури руйнується, та й давно вже час відмовитись від використання Дому Божого на такі цілі.

Також серце щемить від одного погляду на унікальний замок, зруйнований росіянами під час Першої світової війни, одразу ж після завершення реставраційно-відновлювальних робіт. На жаль, тепер він доруйнується. Це та болюча тема, про яку треба голосно кричати. Тут у замку Синявських, тільки в часи останнього представника цього роду Адама- Миколая побували можновладці з різних земель і народів., серед яких – польський король Август II в 1698 та в 1711 роках, трансильванський князь Ференц Ракоці в 1703 році, гетьман Іван Мазепа в 1705 році і цар Петро I в 1707 та 1711 роках. Дивна і темна душа російських офіцерів – вони зруйнували той замок, де двічі з почестями приймали їхнього царя.

Завдяки тому, що, незважаючи на всі війни ХХ ст. і нищення радянського часу, в місті добре збереглась стара забудова на базі центральної частини міста 2001 року створено Державний історико-культурний заповідник. Почалася системніша праця з дослідження, охорони і реставрації пам'яток міста. Сьогодні тут, окрім вищезазначеного музею Богдана Лепкого діють ще три чудові музеї – краєзнавства, книги та історії переслідувань Греко-Католицької Церкви.

Якщо сьогодні вкласти гроші у реставрування пам'яток Бережан, то завтра сюди можна запрошувати гостей з усієї Європи. Тут є на що подивитись, тут є чому повчитись, є де відпочити душею.

Нью-Йорк

Лідія КОРСУН

З ШВАЙЦАРСЬКОГО ЩОДЕННИКА

У 2010 році мала я шість днів для знайомства з цією країною. Нью-йоркська туристична група складалася з 48 осіб на чолі з власним гідом. Перед нами був маршрут : „Швейцарія–Південь Франції“: Цюрих, Женева, Берн, Люцерн, Лозанна – у Швейцарії та французькі міста – Ліон, Марсель, Ніцца, Канни, Грасс, для яких мали теж шість днів. А по дорозі „прихопили“ ще три країни: карликові Ліхтенштайн та Монако і в один день замість пляжу у Каннах, відвідали Сан-Ремо (Італія), що в 60 кілометрах від Канн.

Нині модно звітувати про подорожі відеофільмами. Я ж спробую розповісти те, що ми зуміли побачити своїми очима і відчувати душею за тиждень перебування в цьому привабливому куточку землі в Центральній Європі. Це країна, яка поважає себе поважає світ, має свої національні риси і береже їх, тому її поважає світ.

З імен всесвітньовідомих людей, що відвідували цю країну чи затримувалися в ній надовше, працювали тут, творили, можна скласти товстенну енциклопедію.

Ось ми стоїмо на порозі будинку-музею у Берні, на вулиці Крамґасе, 40, де жив понад сім років Альберт Айнштайн.

Ось ми в Цюріху, біля виставкового павільйону, збудованого за проектом одного з найвідоміших архітекторів XX ст. Ле Корбюзьє, який народився та 30 років прожив у франкомовному кантоні Невшатель.

У Цюріху також є один з пам'ятників Іоганнові Песталоцці, всесвітньовідомому педагогові кінця XVIII-початку XIX ст., який пропагував метод виховання через власний досвід, засвоєння знань „головою, серцем і руками“.

Ось ми в Женві, біля будинку ч. 40 на вул. Гранд Рю, де в 1712 році народився великий філософ Жан-Жак Русо

А ось яскраве професійне графіті фігури Гете та рік відвідин (1779) на житловому будинку, в якому він жив у Люцерні.

У Женеві відкрили ім'я Анрі Дюнана, першого лавреата Нобелівської премії миру, ініціатора та засновника (1863) Міжнародної організації Червоний Хрест, який віддав все своє життя і великі статки цій організації. Тут зведено йому скромний пам'ятник.

Найбільший у Швейцарії (26 тис. студентів) університет Женеви пов'язаний з іменем його засновника на початку XVI ст. Жана Кальвіна. Він та Ульріх Цвінглі у Цюріху – найвідоміші послідовники Мартина Лютера, основоположника протестантизму (реформи Католицької Церкви у сторону її демократизації).

Відразу ж за Лозанною, по дорозі до Женеви видніється Шильйонський замок XVI ст, в якому, за легендою, відбував ув'язнення протестант Франсуа Бонівар, з якого Байрон писав поему „Шильйонський в'язень“. По цій же дорозі, звідкіля ми лиш вдивляємося в обриси замку, їхали в свій час Гюґо, Флобер, Марк Твейн, Діккенс і, звичайно, Байрон.

Ось на одній з площ Цюріху, прямо на бруківці, – напис, що у 1946 році саме на цьому місці виступав Вінстон Черчіль, саме тут він попередив людство, що комунізм є великим лихом, не ліпшим від нацизму.

Про Швейцарію говорять: надійна, мирна, мудра, працелюбна, респектабельна. Населення країни – всього 7,5 млн. осіб. Треба побувати там, щоб побачити цей порядок, спокій, чистоту.ики, уявити як сутність, тобто живу істоту, то:

Це передбачлива країна, яка зуміла ще з XVII ст. сповідувати, а майже 200 літ тому (1815 року, на Віденському конгресі) домогтися офіційного визнання нейтралітету країни: ніякої участі у війнах та конфліктах! А також зуміти використати його на благо свого народу. І сьогодні Швейцарія не входить ні в Європейський союз, ні в НАТО, а членом ООН стала лише в 2002 році.

Країна об'єднала чотири народи: французів, німців, італійців та ретороманів (походять від корінних жителів Швейцарії рето, які проживають нині лише в одному з 26 кантонів – Гравбюндені) і фактично створила з них єдину націю. Для цього не використовувала досвідів ні американського „плавильного котла“, ні радянської „ нової історичної спільноти“, чим зберегла і дружбу народів, і національну ідентичність. Тут чотири державні мови. Люди, як правило, знають дві мови – рідну, своїх сусідів і в більшості – англійську.

Швейцарія ще 200 літ тому виявилася мудрим підприємцем, менеджером, основним принципом діяльності якого донині залишається (важко повірити!) чесність, надійність, дотримання даного слова. Вона пообіцяла таємницю вкладів у банки та їх безпеку і з XIX ст. аж до 2009 року суворо дотримувалася. Лише тепер США та й інші країни Європи змусили національний банк UBS видати імена тих вкладників, що ухиляються від сплати податків. Тим паче маленька Швейцарія залишається четвертим за величиною світовим фінансовим центром –після Лондону, Токію, Нью-Йорку, зі столицею у Цюриху.

Швейцарія – найчистіша країна світу. Згідно з дослідженням (2009) журналу „Forbes“, серед 140 країн світу вона зайняла перше місце – як екологічно найчистіша, отримавши 95,5 точки зі 100 можливих. Враховувалось 25 показників. Мабуть, тому тут висока тривалість життя: у середньому – 81 рік.

Ця країна не піддається почуттю стадності, на все має свою думку. Як не кликали її в Європейський Союз, не пішла. Народ не схотів. Зберегла свою валюту – швейцарський франк та інші ознаки самостійної держави. Вони знають переваги союзу, бо ж самі об'єднують 26 адміністративних кантонів та напівкантонів, але розуміють, що втратили б свою особливість в союзі країн, а це затронуло б інтереси населення.

Це країна здорового консерватизму, вона не визнає лукавої політкоректності. Не відкрила навстіж своїх кордонів емігрантам з усіх усюд і тому тепер не має таких проблем, як Франція, Німеччина, Велика Британія.

Швайцарія вміє зберігати свою історію, старовину, традиції. Не спокушається хмародерами. У Цюріху побачили розріз стіни будинку 1342 року. Зберегли, щоб показати, як вміли міцно будувати.

За модерновим транспортом також не полюють. Улюбленим транспортом у містах є трамвай, а після нього – тролейбус. Наприклад, у Цюріху трамвай існує з 1882 р , має 109 кілометрів своїх ліній. У великій пошані – велосипеди.

Водночас це країна модерних технологій. Усьому світові відомі її високоякісні прилади, годинники, лікарства.

Нарешті, це країна розвинутої демократії. Народ безпосередньо бере участь у формуванні законодавства. З будь-якого приводу питають думку населення через федеральні та кантонні референдуми. Наприклад, в кантонах проводять референдуми з приводу доцільності зведення конкретних адміністративних будівель, шкіл, вулиць. Вже двічі через референдум жителі Цюріху заборонили будувати метро, а у Берні референдум постановив: нові трамвайні колії мусять „обійти“ знамениті фонтани, щоб не переносити їх в інше місце.

Всі депутати займаються політично- громадською діяльністю по сумісництву з своєю основною професійною працею. На життя заробляють, як усі, працюючи за спеціальністю. За депутатську роботу не отримують платні. Тут немає прошарку професійних політиків, політологів, служб політично-громадських досліджень.

Уряд кантонів складається з п'яти-семи-дев'яти осіб, в залежності від величини його території. І теж члени уряду працюють на громадських засадах, не залишаючи своєї праці.

Члена уряду (міністра) можна зустріти в трамваї, поїзді без охорони та поговорити з ним. Президент теж не має охорони. Кажуть, кожного робочого дня, рівно о 12 годині дня, він виходить з будинку уряду у Берні і йде в найближчу кав'ярню на ланч.

А у вівторки і суботи на цій величезній урядовій площі традиційно працюють базари. Фармери торгують своєю продукцією: овочі, плоди, молочні продукти. У певні дні діють квіткові базари

(у травні торгують лише улюбленою в усій країні геранню), цибуляні і навіть „секонд-генд“. Все це в одній з багатих країн світу.

В будний день наших відвідин там, на імпровізованій сцені, виступали співаки, циркові групи. Вся площа була прикрашена тисячами кольорових кульок.

Не можу не поділитися інформацією про армію. Що виявилося? Що армія тут, у неутральній країні – одна з найбільших в Європі, найбільш вимуштрована і дуже добре озброєна. Найбільша, але й наймирніша. Всі чоловіки, від 20 до 50 років, є військовозобов'язаними. Перший призов – на три місяці. Відтак щорічно викликають кожного на військові збори (курси) на три тижні – на найсуворіший вишкіл. Цих тимчасових вояків обслуговують приватні фірми, вони не несуть навіть варті, але муштрують „за спеціальністю“ безперервно: від 5-ої ранку, до опівночі. Уникнути перевишколу не може ніхто, ні студент, ні президент, ні член уряду.

У діючій армії майже нема рядових вояків. Лише офіцери та сержанти, які є інструкторами військових курсів. По закінченню тритижневого вишколу курсанта відсилають додому з особистою зброєю, трьома комплектами військової форми, бронежилетами і т. д. У 51-річному віці чоловік стає резервістом, у нього все забирають, залишаючи спеціальне посвідчення у разі повної мобілізації. Така структура побудови армії називається міліцейною.

Нарешті, природа. Хібе це не диво – у Швейцарії відсутні кондиціонери!

Легенда розповідає: коли Бог роздавав всім країнам багатства недр землі, то випадково оминув Швейцарію. Тоді він сказав: „Я дам вам красу“. І справді, країна славиться красою пейзажів. Швейцарія займає 41 тис. кв. км. Це рівнозначно території Львівської та Рівненської областей разом взятих, проте населення в останніх разом ледь за 3 млн., а в Швейцарії – 7.5 млн. А ще ж є два гірських масиви: Альпи на сході займають 58 відс. та Юра на заході – 10 відс всієї території. Решту 32 відс. займає Швейцарське плато. У свою чергу, його територія зайнята ще озерами та ріками, чистими, як сльоза. Тому і їдуть сюди полюбоватися природою (щорічно – 10 млн. туристів).

З будь-якого закутку побачите гірські пейзажі. Швейцарські Альпи мають 44 вершини, які перевищують чотирикілометрову

позначку над рівнем моря. Найвища – Монблан (4637 м), недалеко від Женеви, але вже на території Франції.

Альпійські луки відкрилися у повній красі і неповторності, коли майже 200 кілометрів проїхали автобусом, підіймаючись в гори, де знайомилися з фабрикою сиру в селі Штайн.

Кругле літо корів випасають на луках під наглядом пастухів. На зиму вони повертаються до фермерських господарств. Видно, як господарюють фермери. Вони щойно закінчували заготівлю сіна. Все механізовано і автоматизовано. Сіно спресовують у величезні квадрати, консервують, тобто герметично закривають прозорою плівкою, складають у скирти і використовують круглу зиму.

Будівлі гарні, затишні, всі мають Інтернет та інші ознаки сучасної цивілізації. А фабрика сиру, її автоматизація, стерильність, технології – це справді з розряду показових світових виставок. Там то ми і скоштували справжній смак біологічно чистого молока. В порівнянні з американським в пластмасових ґалонах – це „як небо і земля“ натуральне і синтетичне.

Вдалося прогулятися по Женевському озеру. Найцікавішим було „занурення“ туристичного корабля у вир туманних бризків (як в Ніагарі) знаменитого фонтану „Же До“ (1891) в центрі озера, що є основним пам'ятником, орієнтиром і логотипом Женеви. Ми звикли до фонтанів на суші, а цей – посередині озера. Він щосекундно піднімає в повітря 500 літрів води на висоту 140 метрів. Одночасно в повітрі злітає, розсіюючись міріадами краплин, 7,000 літрів води.

Клімат Швейцарії перосто ідеальний. Тому кондиціонери зайві. У житлових будинках влітку вдень користуються дерев'яними ставнями, а вночі гірське повітря чудово охолоджує приміщення.

*Швейцарія – Нью-Йорк,
серпень-листопад 2010*

РЕКЛЯМИ

A brighter financial future begins at
SELF RELIANCE NEW YORK
 FEDERAL CREDIT UNION

*Where confidentiality,
 professionalism,
 ultimate value and service
 is always a top priority.*

САМОПОМІЧ НЬЮ ЙОРК
Федеральна Кредитова Кооператива

A full service financial institution serving the Ukrainian American community since 1951!

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003
 Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251

Kerhonkson:

6325 Route 209
 Kerhonkson, NY 12446
 Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-8636

Uniondale:

226 Uniondale Ave.
 Uniondale, NY 11553
 Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

Astoria:

32-01 31st Avenue
 Astoria, NY 11106
 Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

Lindenhurst:

225 N. 4th Street
 Lindenhurst, NY 11757
 Tel: 631 867-5990 Fax: 631 867-5989

Outside NYC call toll-free: 1-888-SELFREL

Visit our website at: www.selfreliancenyc.org

E-mail: info@selfreliancenyc.org

Your savings federally insured to at least \$250,000 and
 backed by the full faith and credit of the United States Government

NCUA

National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

**Управа і Члени
194 Відділу УНС „Свобода“
В Нью-Йорку**

вітають

**Головний Уряд
Українського Народного
Союзу**

і бажають успіхів у праці.

Щасти Вам Боже!

За Управу Відділу:

Олександра Юзенів
голова

Оксана Лопатинська
секретар

Федеральна Кредитова Кооператива СУМА

*Це найкраще місце
для збереження
ваших ощадностей!*

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

Інтернет: www.sumafcu.org

**ДЛЯ КРАЩОГО МАЙБУТНЬОГО – ЗАОЩАДЖУЙТЕ СЬОГОДНІ!
ПОТРІБЕН КРЕДИТ – ЗВЕРТАЙТЕСЬ ДО НАС!**

Спробуйте сучасні методи управління своїми фінансами та оплати рахунків – **Online Banking, BillPay, Paperless Statements!**

Порівняйте умови кредитної картки **VISA** від **СУМА** зі своїми іншими картками – **1% Cash Rebate**, що виплачується автоматично; 5 днів Grace Period після Due Date; низький **APR – всього 9%**; не беремо комісійних за Cash Advance та Balance Transfer; немає Annual Fee та Overlimit Fee!

ВЖЕ СКОРО нова послуга – запитуйте про **Mobile Banking!**

Головне Бюро Main Office	Філія в Йонкерсі Yonkers Branch	Філія в Спрінг Велі Spring Valley Branch	Філія в Стамфорді Stamford Branch	Філія в Нью-Гейвені New Haven Branch
125 Corporate Blvd Yonkers, New York 10701 Tel: 914-220-4900 Fax: 914-220-4090 E-mail: memberservice@sumafcu.org	301 Palisade Ave Yonkers, NY 10703 Tel: 914-220-4900 Fax: 914-965-1936 E-mail: palisade@sumafcu.org	16 Twin Ave Spring Valley, NY 10977 Tel: 845-356-0087 Fax: 845-356-5335 E-mail: springvalley@sumafcu.org	39 Clovelly Road Stamford, CT 06902 Tel: 203-969-0498 Fax: 203-316-8246 E-mail: stamford@sumafcu.org	555 George St. New Haven, CT 06511 Tel: 203-785-8805 Fax: 203-785-8677 E-mail: newhaven@sumafcu.org

"Майбутнє починається в минулому"

Одо Маркард

1893

2011

Огляніться назад, зазирніть у минуле

Історичний архів СВОБОДИ відкритий для вільного доступу.*

На нашій веб-сторінці Ви можете знайти:

- всі числа газети з 1893 року;
- унікальні альманахи УНС з 1903 року;
- дитячий журнал ВЕСЕЛКА;
- щось про Вас, або Вашу родину

та інші цікаві інформації читайте на веб-сторінці СВОБОДИ

www.svoboda-news.com

СВОБОДА заснована у 1893 році в США. Вона є найстаршою у світі україномовною газетою що видається безперервно.

* Рік 2011 – тільки для передплатників.

UKRAINIAN NATIONAL
FEDERAL CREDIT UNION

Їхнє життя змінилося кардинально!!!

Для Мами -
VISA® Debit Card

Для Тата -
VISA® Business Credit Card

Для донечки -
VISA® Student Card

*Вже готові
до коледжу!*

А Ваше життя?!

*Увесь спектр фінансових послуг - доступно, швидко
та рідною мовою!*

Телефонуйте вже зараз: 866-859-5848 (безкоштовно)

www.UkrNatFCU.org

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”**

**ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003
Tel.: (212) 777-1336

**ГОЛОВНА УПРАВА
Об'єднання Українців в Америці
„САМОПОМІЧ“**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших успіхів
у їхній праці для добра нашої організації
та спільноти.*

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

**Олег Лопатинський, голова
Надя Савчук, секретар**

Самопоміч
Українсько-Американська Федеральна Кредитова Спілка

Selfreliance
Ukrainian American Federal Credit Union

Selfreliance services:

Internet Access
Free Checking Accounts*
VISA® Debit cards
VISA® Credit cards
Free BillPaysm*
Consumer loans
Mortgage loans
Fee free in-network ATMs*
Super Saver youth savings program

Послуги "Самопоміч":

Доступ до рахунків через Інтернет
Безкоштовні чекові рахунки*
VISA® Debit картки
VISA® Credit картки
Готівкові транзакції
касовими апаратами ATM*
Особисті позички
Позички на купівлю нерухомості
Програма BillPaysm*
Програма дитячих ощадностей

Home Office
2332 W. Chicago Ave.
Chicago IL 60622
tel. 888.222.8571

Northwest Office
5000 N. Cumberland Ave.
Chicago IL 60656
tel. 773.589.0077

Palatine Office
136 E. Illinois Ave.
Palatine IL 60067
tel. 847.359.5911

Bloomington Office
300 E. Army Trail Road
Bloomington IL 60108
tel. 630.307.0079

Whippany Office
60-C N. Jefferson Road
Whippany NJ 07981
tel. 973.887.2776

Palos Park Office
8410 W. 131st St.
Palos Park IL 60464
tel. 708.923.1912

Newark Office
734 Sanford Ave.
Newark NJ 07106
tel. 973.373.7839

Jersey City Office
558 Summit Ave.
Jersey City NJ 07306
tel. 201.795.4061

Account access 24/7/365
online at Selfreliance.Com

Savings federally insured to at least \$250,000
Backed by the full faith and credit of the United States Government

NCUA

National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

**60 років
співпраці
з громадою**

**Full
Financial
Services**

*Subject to terms and conditions described
in our Truth in Savings brochure.

Allpoint

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

**ФУНДАЦІЯ УВУ НА СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ,
ДОПОМАГАЄ УВУ В НІМЕЧЧИНІ ТА УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ
З АМЕРИКИ, ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ.**

Фундація УВУ протягом свого існування уділювала стипендії студентам з Америки, Європи і України та продовжує уділювати і тепер. Два рази в рік – на Різдво і Великдень висилала летючки, в яких інформувала українське громадянство про свою діяльність. Фундація видала або частинно фінансувала кільканадцять книжок, які містять матеріали про білі плями в українській історії, промовчані за окупації України, документи „Акції Вісла“, „Масовий морд у Вінниці“, цінні історичні праці, документи Галицько-Волинської Держави та інші. Два роки тому Фундація УВУ видала унікальну книжку „Що дала Україна світові“. Книжка вийшла в українській і англійській мовах, автора згаданої книжки Володимира Сергійчука, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка. А також роман-трилогію „Кара історії“, автора – поета, прозаїка, драматурга, члена Національної спілки письменників України, лауреата кількох престижних літературних премій Василя Дергача з Черкащини, з Шевченкового краю України.

Після проголошення незалежності України Фундація УВУ вислала сотки пачок книжок і різного роду журналів виданих у діаспорі для університетів і бібліотек в Україні.

При Львівському Національному університеті ім. Івана Франка створено бібліотеку і архів української діаспори, яку зорганізовано за допомогою Фундації УВУ і її прихильників.

При Фундації УВУ діє Літературний Фонд ім. Воляників-Швабінських, який уділяє кожного року нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристики, історії, філософії) в українській та інших мовах. Цей конкурс стає все більше популярним в Україні. За останніх вісім років роздано понад пів сотні нагород. Кожна Ваша пожертва, навіть найменша, сприяє розвитку української науки.

Управа Фундації УВУ складає щиру подяку всім шановним жертводавцям, які розуміють корисну працю Фундації УВУ в США для уможливлення молодому поколінню набути найкращу освіту в Америці, Європі, а від 1991 р. в Україні на користь вільної України. Також, тільки завдяки нашим жертводавцям УВУ святкує у 2011 році 90-річчя заснування цього єдиного університету у вільному світі.

Всі пожертви й вкладки на Фундацію можна відтягати від податку.

УПРАВА ФУНДАЦІЇ УВУ

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276
Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 136 Second Ave., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

**САМОПОМІЧ (Н.Дж.)
Федеральна Кредитна Спілка**

**SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION**

***ВІТАННЯ ВСІМ ЧЛЕНАМ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ!***

***PRINCIPAL OFFICE
851 ALLWOOD ROAD
CLIFTON, NJ 07012
(973) 471-0700***

***BOTANY VILLAGE OFFICE
237 DAYTON AVE.
CLIFTON, NJ 07011
(973) 772-0620***

**Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com**

COMPUTOPRINT CORP.

Established 1972

Марійка Дупляк – власник

1360 CLIFTON AVE. #402, CLIFTON, NJ 07012

Tel.: (973) 574-8800

Fax: (973) 574-8887

E-mail: Computopr@aol.com

ВЖЕ 40 РОКІВ ОБСЛУГОВУЄМО УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ В США

Виконуємо різного роду друкарські роботи:

книжки, журнали, брошури, коверти,
канцелярійні друки, візитівки
та весільні запрошення

на різних мовах, головню слов'янських.

**Ваші замовлення виконуємо сумлінно, скоро і на час,
по низьких цінах
та з 40-літнім досвідом!**

(973) 574-8800

Union Funeral Home - Lytwyn & Lytwyn

Theodore M Lytwyn, *Manager*

NJ License No. 3212

1600 Stuyvesant Ave, Union, NJ 07083

(908) 964-4222

FAX: (908) 964-7569

***Congratulations to
Plast on its 100th Anniversary.
Let us honor heroes of
UPA on its 70th Anniversary.***

**We have been serving the Ukrainian community for
over three generations.**

**Call us with any questions regarding
funeral arrangements and cemeteries.**

We will gladly assist you.

**We offer compassionate care
at reasonable prices.**

Visit our soon to be redesigned web site at:

www.unionfuneralhome.com

UKRAINIAN **УКРАЇНСЬКА**
FEDERAL CREDIT UNION ФЕДЕРАТИВНА КРЕДИТИВНА СПІЛКА

Since 1953

UFCU joins the Ukrainian
Community in Commemorating the
100th Anniversary of Plast and the 70th Anniversary of UPA

Our Services

SAVINGS Accounts

- Retirement: IRA, Roth
- Certificate of Deposit • Youth: Mitten Club, Start Smart Club • Trust & custodial

CHECKING Accounts

- Debit Cards • No minimum balance requirements or monthly fees • Direct Deposit of payroll, Social Security and pension checks

VISA GOLD

- CU Rewards: \$1 spent=1 pt. earned • ATM available where VISA, Cirrus, COOP, NYCE logos displayed • Travel insurance

LOANS

- New and Used vehicles • Mortgages
- Business and commercial loans
- Home improvement loans • HELOC

CONVENIENCE Services

- OnLine Bill Payment • eStatements
- Audio Response System Account access
- InfoLinkPlus • Online Mortgage Application

Other services: **UFCU Scholarships, Member Magazine, Wire transfers.**

877-968-7828

www.rufcu.org

ROCHESTER, NY: 824 Ridge Rd. East. 14621 585-544-9518
SACRAMENTO, CA: 6029 San Juan Ave., Citrus Heights, CA 95610 916-721-1188
ALBANY, NY: 143 Troy-Schenectady Rd., Watervliet, NY 12189 518-266-0791
SYRACUSE, NY: 211 Tompkins St., Syracuse, NY 13204 315-471-4074
BOSTON, MA: 282 Providence Highway, Westwood, MA 02090 781-493-6733
PORTLAND, OR: 11050 SE Powell Blvd., Portland, OR 97266 503-774-1444

Допоможіть Вашим рідним в Україні.
Скористайтеся послугами корпорації "Міст".

Фірма "Міст"
гарантує
надійний сервіс
та найкращі ціни

ФІРМА "МІСТ"
З 1989 РОКУ
РАЗОМ З ВАМИ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

в Україну та по цілому світу

- Жодних доплат при отриманні грошового переказу
- У будь-якому з 1400 відділень банків по всій Україні
- Ми доставляємо гроші безпосередньо до рук адресата*

*існують певні обмеження

ПЕРЕСИЛКА ПАЧОК

**Кораблем, авіа або
авіа-експрес в Україну, Росію
та в країни СНД**

- Щоденна висилка контейнерів
- Підбираємо пачки з дому

ДОСТАВКА АВТОМОБІЛІВ

та комерційних вантажів

в контейнерах до України, Росії,
Прибалтики, Грузії
та в усі країни СНД

ДОСТАВКА ПОДАРУНКІВ

**Привітайте Ваших рідних
подарунками, квітами
або тортом через фірму "Міст"**

дзвоніть безкоштовно:

1 (800) 361-7345

www.meest.net

MEEST Corporation Inc.
97 Six Point Rd.,
Toronto, ON M8Z 2X3
Tel: 416-236-2032

MEEST North York
4136 Bathurst St.,
North York, ON M3H 3P2
Tel: 416-636-0808

ВІТАЄМО!

Congratulations!

"Your Financial Partner Since 1961"
Your 'future' is our business!
 Приєднайтесь до нас найкраще
 місце щадити і позичати!
<http://www.ukrfutcu.org/>

Celebrating...

100th Anniversary

of

Plast

and the

70th Anniversary

of

UPA

Main Office

26495 Ryan Road
 Warren, MI 48091
 (586) 757-1980

West Bloomfield Branch

7345 Orchard Lake Road
 West Bloomfield, MI
 48322
 (248) 487-0330
 @ Robin's Nest Plaza

Dearborn Heights Branch

5734 N. Telegraph Rd.
 Dearborn Hts., MI 48127
 (313) 277-4020
 @ Tel-Ford Plaza

Hamtramck Branch

11838 Jos. Campau
 Hamtramck, MI 48212
 (313) 366-0055

***З нагоди 70-річчя УПА
та 100-річчя Пласту***

Управа і члени Братства св. о. Миколая
та члени 13-го Відділу УНС у Вотервліті, Н. Й.

вітають

членів УПА, Пласту та членів УНС
і всю українську громаду
в Америці та Канаді

та бажають

Щасливого Нового Року.

Вступайте в члени УНС! Будьмо разом!

За управу:

Славко Тисяк, голова

Іван Суховацький, скарбник

Тарас Мищук, секретар

Микола Філь, секретар УНС

***Greetings from
UNA Br. 292
St. John the Baptist Society
in Detroit, MI***

***IRENE PRYJMA, Secretary
GEORGE RUB, President***

Члени управи 59-го Відділу УНС Тов. „Українська Січ“

ВІТАЮТЬ

*всіх членів УНС та читачів „Свободи“
з Новим Роком
та бажають найкращих успіхів у дальшій праці
для добра Українського Народного Союзу.*

За управу Відділу:

Тарас Сливінський, Голова

Богдан Добошак, Секретар

Log on to

www.ukrweekly.com

1933 - 2011

Log on to
www.ukrweekly.com
1933 - 2011

THE UKRAINIAN WEEKLY
Published by the Ukrainian National Association (UNA), a fraternal non-profit association
No. 1000
\$4.00 in Ukraine
\$10.00 in the USA
\$12.00 in the USA
\$15.00 in the USA
\$18.00 in the USA
\$20.00 in the USA
\$22.00 in the USA
\$24.00 in the USA
\$26.00 in the USA
\$28.00 in the USA
\$30.00 in the USA
\$32.00 in the USA
\$34.00 in the USA
\$36.00 in the USA
\$38.00 in the USA
\$40.00 in the USA
\$42.00 in the USA
\$44.00 in the USA
\$46.00 in the USA
\$48.00 in the USA
\$50.00 in the USA
\$52.00 in the USA
\$54.00 in the USA
\$56.00 in the USA
\$58.00 in the USA
\$60.00 in the USA
\$62.00 in the USA
\$64.00 in the USA
\$66.00 in the USA
\$68.00 in the USA
\$70.00 in the USA
\$72.00 in the USA
\$74.00 in the USA
\$76.00 in the USA
\$78.00 in the USA
\$80.00 in the USA
\$82.00 in the USA
\$84.00 in the USA
\$86.00 in the USA
\$88.00 in the USA
\$90.00 in the USA
\$92.00 in the USA
\$94.00 in the USA
\$96.00 in the USA
\$98.00 in the USA
\$100.00 in the USA

THE UKRAINIAN WEEKLY
It's Yanukovich vs. Tymoshenko
in runoff of presidential election

The Ukrainian Weekly archive
(1933-2009) is open to the public.

The current year's issues, however,
are reserved for online subscribers.

Read and search The Ukrainian Weekly online.
Discover our shared past and present.

**УКРАЇНСЬКЕ СПОРТОВО - ВИХОВНЕ
ТОВАРИСТВО "ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ"
ВІТАЄ
ЧЕРГОВИЙ ВИПУСНИК РІЧНОГО
АЛЬМАНАХУ УНСОЮЗУ**

УСБТ "ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ" засноване 1924 року в Ньюарку, бувшими Січовими Стрільцями, які після поразки у Визвольних Змаганнях прибули до Америки. В сучасності міститься в Українському Культурному Центрі у Виппані. Тисячі громадян українського походження на протязі 8-ми декад побували в рядах цього Т-ва в кожночасних Управах, або в різних спортових дружинах і ланках: бейсболу, кошиківки, гокею, копаного м'яча, відбиванки, плавання, тенісу, шахів і інших ділянок спорту. Свідками їх успіхів являються сотні нагород, трофеїв здобутих у різних Американських Лігах і УСЦАК. УСБТ Ч. Січ є в процесі купна нової посілости у місті Рендолф, Нью Джерсі де плянує збудувати площі для копаного м'яча та відбиванки. Вже 48 років видає єдиний поза Україною, двомовний журнал "НАШ СПОРТ". 42 років проводить літні Спортові Школи в сучасності на Союзівці.

**UKRAINIAN
SELFRELIANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION**

Самопоміч

21 SILAS DEANE HIGHWAY WETHERSFIELD, CT 06109-1238 PHONES 860 • 296 4714 800 • 405 4714 FAX 860 • 296 3499

**ВІТАННЯ ВСІМ ЧЛЕНАМ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

**SERVING THE UKRAINIAN COMMUNITY SINCE 1959
PROFESSIONAL AND CONFIDENTIAL SERVICE AWAITS YOU**

WETHERSFIELD, CT (800) 405-4714; FAX: (860) 296-3499
WESTFIELD, MA (413) 568-4948; FAX: (413) 568-4747
NEW BRITAIN, CT (860) 801-6095; FAX: (860) 801-6120

VISIT OUR WEB SITE AT: WWW.USNEFCU.COM

402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка в Етобікок, Канада

*вітає Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу, та бажає багато
успіхів у дальшій праці для добра українського
народу в діаспорі і в Україні.*

За Управу Відділу:
АННА БУРІЙ, секретар

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9998

TELEPHONE: **212-674-5340**

FAX: **212-979-1769**

BARBARA CHUPA, *Licensed Insurance Broker*

"Try a slice of the **future** today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke, Ont.

Tel.: 416-231-1491

St. Lawrence Market

93 Front St. E., Toronto, Ont.

416-366-7259

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

Скоштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів! Зайдіть до нас на сніданок чи на каву. Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас можете купити найвищої якості сири, сметану, гуслянку та кефір.

FARMER'S MARKET LOCATIONS

Kitchener • Guelph • Cambridge • Hamilton

**RESTORATIVE AND COSMETIC DENTISTRY
INVISALIGN CERTIFIED**

IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

20 East 46th Street, Suite 1300

New York, NY 10017

212-947-1665 • 212-947-1666 fax

E-mail: dr.irogutsky1@verizon.net

EYECARE, MD

OF NEW JERSEY

**M. Lopatynsky, MD
Board Certified Eye, MD**

261 James Street Suite 2D

Morristown, NJ 07960

PHONE 973-984-3937

FAX 973-984-0059

www.eyecaremdnj.com

***Peter Jarema*
FUNERAL HOME INC.**

**Данило Бузета, директор
129 E 7th St., New York, NY 10009**

Tel. 212-674-2568

www.jaremafuneralhome.com

ЗМІСТ

1. ДО 100-РІЧЧЯ ПЛАСТУ

Обіт і Гимн.....	17
В ЧЕСТЬ 100-РІЧЧЯ ПЛАСТУ – СКОБ!.....	17
ЯК І ЧОМУ ЦЕ ПОСТАЛО – СИЛЬНО, КРАСНО, ОБЕРЕЖНО, БИСТРО? (З загальної історії Пласту).....	20
<i>Левко ЗАХАРЧИШИН</i> УКРАЇНСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ... ..	27
<i>Христина ВОЛИЦЬКА-ФЕРЕНЦЕВИЧ</i> ПЛАСТ ДАВ КРИЛА ДЛЯ ЛЕТУ.....	34

2. 1932-1933: НЕ ПРОСТИТЬСЯ МОСКВІ ЦЕЙ ЗЛОЧИН

ВІЧНИЙ СТРАХ РОСІЇ... ..	41
<i>Аркадій СИДОРУК</i> ЯСКРАВА ЗІРКА ДЖЕЙМСА МЕЙСА... ..	60
<i>Павло МАКІЄНКО</i> ЦЕ ТЕЖ БУВ ГЕНОЦИД... ..	68

3. 70 РОКІВ ТОМУ ПОСТАЛА ЛЕГЕНДАРНА УПА

<i>Юрій КИРИЧУК</i> ВІЙНА ПІСЛЯ ВІЙНИ.....	75
<i>Ірина ЄЗЕРСЬКА</i> ВІН СТВОРИВ ВІЗУАЛЬНИЙ ОБРАЗ УПА.....	83
<i>Володимир В'ЯТРОВИЧ</i> ЄВРЕЇ, БІЙЦІ УПА, ГІДНО БИЛИСЯ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ... ..	89
<i>Ярослав СВАТКО</i> УПА воювала з НКВД, а не з Червоною армією... ..	96
ЛІТОПИС УПА – ДОКУМЕНТОВАНА ІСТОРІЯ.....	100

4. ПОСТАТІ, ЮВІЛЕЇ

Іван СЕНЬКО

БЕЗСМЕРТНИЙ АВТОР „ТАРАСА БУЛЬБИ“ ... 105

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

АКТУАЛЬНІ ЛЕКЦІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО..... 112

Василь ЗАРІЧНИЙ

СОНЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ

(До 170-річчя від народження Миколи Лисенка)..... 117

Надія ВОЛОШИНА

УКРАЇНЕЦЬ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ЗНАНЬ... 125

Дмитро ФЕДАКА

ПОЄДНАНІ ТВОРЧИМ І ДУХОВНИМ ПОДВИЖНИЦТВОМ...130

Петро ЗАБУЗЬКИЙ

АРХІВ – ТО НЕ ПОПІЛ, А ВОГОНЬ

(До 90-річчя д-ра Павла Пундія)... 153

5. З НЕЗАБУТНЬОГО МИНУЛОГО

Юрій МІЩЕНКО

ЯК КЛЕЙНОДИ ЗАПОРІЗЬКИХ КОЗАКІВ ПРИМАНДРУВАЛИ
ДО АМЕРИКИ І ЯК ПОВЕРТАЛИСЯ... КУДИ?..... 161

Кость ЛЕВЧЕНКО

КУБАНЬ ЗАЛИШАЄТЬСЯ УКРАЇНСЬКОЮ... 171

6. ПОЛІТИЧНА ДІЙСНІСТЬ

Євген ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

КІНЕЦЬ ІМПЕРІЇ?... 177

Тарас КИЯК

НАШІ „ВОРОЖЕНЬКИ“ І НАШІ ВОРОГИ... 193

7. НАЙБІЛЬША ТАЄМНИЦЯ ЖИТТЯ

<i>Петро ЧАСТО</i>	
„А ЛЮБОВ НЕ МИНАЄ, НІ...“ ..	199
З ШЕДЕВРІВ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ...	213
Віліям ШЕКСПІР	
Рабіндранат ТАГОР	
Франсуа ВІЙОН	
Поль ВЕРЛЕН	
Тарас ШЕВЧЕНКО	
Іван ФРАНКО	
Леся УКРАЇНКА	
Олександр ОЛЕСЬ	
Максим РИЛЬСЬКИЙ	
Павло ТИЧИНА	
Володимир СОСЮРА	
Олена ТЕЛІГА	
Наталя ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДА	
Ліна КОСТЕНКО	
Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ	
Дмитро ПАВЛИЧКО	
Іван ДРАЧ	

8. РЮКЗАК НА ПЛЕЧІ – І ГАЙДА У МАНДРИ!

<i>Степан СЛУЦЬКИЙ</i>	
ПОДОРОЖ В КАМ'ЯНЕ ЦАРСТВО.....	233
<i>Олександр ТОЛПИГІН</i>	
КАЗКОВЕ МІСТО НАД ЗОЛОТОЮ ЛИПОЮ.....	250
<i>Лідія КОРСУН</i>	
З ШВАЙЦАРСЬКОГО ЩОДЕННИКА... ..	257
РЕКЛЯМИ	265

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

Звертайтеся до УНСоюзу,
коли плянуєте майбутність своєї родини!

Для кращого в'яснення та оцінення ваших
потреб, порадьтеся з спеціалістами від
життєвого забезпечення та пенсійних грамот
при УНСоюзі.

**УНСоюз і громада:
друзі на все життя!**

UNA, Inc.
2200 Route 10
Parsippany, NJ 07054
800-253-9862

www.UkrainianNationalAssociation.org